

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
המרכז הישראלי למחקר איכותני של האדם והחברה
בשיתוף עם הפקולטה למדעי הרוח והחברה, הפקולטה לניהול והמחלקה
לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, מכון מופ"ת, מכללת קיי,
מאירס-גוינט מכון ברוקדייל ומכללת לוינסקי לחינוך

הכנס הישראלי הבינתחומי החמישי למחקר איכותני
מחקר איכותני ואתגרי השינוי החברתי
6-8 בפברואר 2012

הקמפוס ע"ש משפחת מרקוס, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ספר התקצירים

מושב 101

אקדמיה בשדה

יו"ר: ד"ר מיה לביא-אגיא

כיצד ניתן ליצור שותפויות בין אנשים החיים בהדרה למערכות חברתיות?

ד"ר שרית ברזילאי, מכון סמ"ל

פרופ' יונה רוזנפלד, מכון ברוקדייל

בכל חברה מוכר קיומם של אנשים החיים בהדרה ונשללת מהם האפשרות לתרום לה ולהיתרם על ידה. כאשר מדובר בחברות דמוקרטיות זה מהווה מצב עניינים אשר נוגד את חזונו. על כן מחפשות חברות אלה דרכים ליצור שותפויות עם אלה כמו עם שאר חבריה. במקום לעסוק כאן בהסברים ובהרחבת ההבנה לתופעה זו, מצאנו כי הגישה של "מוטב יחדיו", מאפשרת לזהות דרכי עשייה אשר מאפשרים ליצור שותפויות בין אנשים החיים בהדרה לבין מערכות חברתיות.

בחקר ותיעוד תוכנית "מוטב יחדיו" אנו מבקשים להטיל זרקור על אזורים חברתיים של תקווה במטרה לגלות את ערכי היסוד ודרכי הפעולה שלהם. גילוי, המשגה והפצה של דרכי הפעולה בתוכנית, עשוי להוביל לשינוי חברתי תוך הצגת אסטרטגיות חדשניות וייחודיות ליצירת שותפויות בין אוכלוסיות החיות בהדרה למערכות חברתיות.

השותפות היא הדרך המרכזית שבאמצעותה פועלת "מוטב יחדיו" במטרה לתרום לאוכלוסיות החיות בהדרה ולחבריהם. שותפות אשר אפשרה לחיים בהדרה לצאת מהדרתם ולמערכות החברתיות לתרום להם ולהיתרם על ידם.

"מוטב יחדיו" הינה ספינת הדגל של עמותת "גיוינט אשלים" ונכון לכתיבת שורות אלו התכנית פועלת ב-30 שכונות הפרוסות מדימונה בדרום ועד קריית שמונה בצפון. בסה"כ משתתפים בה מעל 20,000 ילדים בוני נוער ומעל 5,000 הורים ותושבים פעילים לוקחים בה חלק.

המאמר מבוסס על מתודולוגיה מחקרית ייחודית היוצרת שזירה בין מחקר נרטיבי לשיטת הלמידה מהצלחות. מחקר זה מבקש לחשוף את הקשר המורכב בין האישי החברתי והפוליטי, לתעד את סיפוריהם, קולותיהם, מאבקהם ושאיפותיהם של אנשים החיים בהדרה חברתית המשתתפים בתוכנית ואת האסטרטגיות שהתהוו במסגרת "מוטב יחדיו" ליצירת שותפויות בינם ובין המערכות החברתיות.

“ שום מחקר עלינו, בלעדינו” – האם יצליחו המחקר האמנציפטורי והמחקר המשתף לחולל שינוי בחייהם של אנשים עם מגבלות

דורית ברק, האוניברסיטה העברית

דנה רוט, בית איזי שפירא

תמורות מרחיקות לכת בהעצמתם של אנשים עם מגבלות ובגישת החברה אליהם הובילו לדרישתם: “Nothing about us without us”. תמורות אלו הביאו להתפתחות כיווני מחקר ייחודיים, החותרים למעורבות ואף לשליטת הנחקרים במחקרים. שתי גישות המחקר העיקריות: מחקר אמנציפטורי ומחקר משתף/מכיל.

העיקרון המרכזי של גישת המחקר האמנציפטורי – היפוך ההירארכיה המסורתית של חוקר – נחקר. המחקר האמנציפטורי תופס את גישות המחקר המסורתיות כדכאניות בשל הניכור בין החוקרים לנחקרים; התייחסות לנחקרים כאל אובייקטים למחקר; ההתעלמות מניסיון חייהם; העדר רלוונטיות של המחקרים לצורכיהם. המאפיינים החשובים של המחקר האמנציפטורי: הדדיות בין חוקרים לנחקרים; רווח ותועלת לנחקרים (בעיקר הסרת חסמים והנגשת החברה); העצמה; עיגון במודל החברתי של נכות; גיוון של גישות המחקר (עם דגש על **גישות איכותניות**). במקביל למחקר האמנציפטורי התפתחו גישות של מחקר פעולה משתף בקרב אנשים עם מגבלות שכליות (ובהמשך גם עם קהילות נוספות). גישות אלה מתאפיינות בשותפות בין חוקרים ו"נחקרים". המשתתפים במחקר בעלי קול, לוקחים בו חלק פעיל ומשמשים גם כחוקרים. המחקר המשתף שם דגש על הנגשה של כל הליך המחקר ותוצריו. המחקרים פועלים נגד הדרה חברתית באמצעות השמעת קולם של הנחקרים. הרוב המכריע של מחקרי הפעולה המשתתפים עושים שימוש בגישות מחקר איכותניות. המתודולוגיה האיכותנית מאפשרת למשתתפים לבחון חוויות אישיות, סיפורי חיים והתייחסויות שלא ניתנים למחקר בגישות כמותיות.

ההצגה תבחן את המידה בה הגישות מגשימות את חזונו. עד כה, היישום של המחקר האמנציפטורי מוגבל יחסית, עובדה המעלה ספקות לגבי עתידו. לעומתו, היישום של גישות המחקר המשתתפות מוצלח יותר. היישום של מחקרים משתתפים מעלה שאלות בנוגע לשליטה ולאחריות על המחקר ולמקומם של אנשי הצוות בתהליך המחקר. במציאות שבה רוב האנשים עם מגבלות שכליות נזקקים לשותפים על מנת לבצע מחקר, והם תלויים בצוות לצורך מחקר ופרסום - הנושא של כוח הופך לנושא מרכזי.

נתייחס לסיבות לקשיים ביישום מחקר אמנציפטורי מצד אחד, ולדילמות הנוגעות לשותפות בין חוקרים עם וללא מגבלות עמן מתמודד המחקר המשתף מצד שני. יוצעו כיוונים עתידיים לגישות מחקר אלו.

ארגון מחליט לשלב בתוכו מחקר איכותני – שינויים במחשבות, בהתפתחות, בעשייה

משה אלון, שפ"ח ת"א-יפו
תמיר פראוי, שפ"ח ת"א-יפו
קרן גל-מיכלזון, שפ"ח ת"א-יפו

הערכה איכותנית של פרויקט התערבות מערכתית בבית-ספר תיכון על ידי חברת מדור מחקר ופיתוח בשירות הפסיכולוגי-חינוכי (שפ"ח) הביא לפתיחת צוהר לעולם לא מוכר בתחום המחקר בפסיכולוגיה חינוכית בשפ"ח ת"א-יפו. עד אז המחקרים וההערכות היו כמותיות. ההערכה שנעשתה הסתמכה על ראיונות עם המשתתפים העיקריים בתוכנית ההתערבות מצוות התיכון. הדו"ח שהוגש למתעורבים ולצוות ביה"ס "היה קריא" וניתן היה לתרגמו כמעט מיידית להמלצות להמשך הדרך. התנסות זו הובילה את מקבלי ההחלטות בארגון (השפ"ח) ללמוד את הנושא של מחקר והערכה איכותנית לעומק. הלמידה החלה בחשיפה של הנושא ביום עיון פתוח לעובדי השפ"ח ולאחר מכן בפתיחת קורס למחקר איכותני בשדה הפסיכולוגיה החינוכית בביה"ס הגבוה לפסיכולוגיה חינוכית, הממוקם בשפ"ח ת"א-יפו. בקורס השתתפו שבעה לומדים ונמשך שלושה סמסטרים. בקורס השתתף גם מנהל השפ"ח ומנהל מדור מחקר ופיתוח. הלומדים אמורים להגיש בסיום הקורס עבודות גמר שיעסקו בנושאים במרחב הפסיכולוגיה החינוכית. הכוונה לפרסם את העבודות בחוברת.

כבר ניתן לראות השפעות הלמידה על העשייה וההערכה בשפ"ח:

השפ"ח הציע את השתתפותו בהערכה מקיפה לתוכנית התערבות מערכתית בארבעה בתי ספר בעיר בנה"ל תשע"ב באמצעות ההערכה איכותנית, שבמרכזו ירואיינו 4 מנהלי בתי הספר. ס. מנהל השפ"ח יזמה הקמת קבוצת כתיבה של פסיכולוגים חינוכיים בשפ"ח ת"א-יפו, שתעסוק בעשייה בפסיכולוגיה חינוכית בסיוע פסיכולוג מנוסה בכתיבה ובעל ידע בעידוד כתיבה. המושב יציג את התהליך, את ההשפעות על הארגון המחליט להכניס לתוכו את הנושא והשינויים הנצפים בעקבות זאת.

קבוצות פעולה כדרך של שינוי חברתי: מרכז המחקר והפעולה של נשים לגופן

טלי תמיר, עמותת "נשים לגופן"

עמותת 'נשים לגופן' הוקמה ב 2005 כדי להעלות לסדר היום הציבורי את מצב בריאותן של נשים ממגוון הקבוצות ומתוך כוונה ליצור מאגר ידע בהיר, ברור ונגיש שיאפשר לנשים להכיר את גופן, מיניותן ובריאותן. העבודה על הספרים (בעברית ובערבית) נמשכה שש שנים וכללה עבודה של 350 נשים, נשות מקצוע ונשים מהשטח, ראיונות, סיעורי מוחות וחומרים שעלו בסדנאות.

שני הספרים שיצאו לאור השנה הם התאמה תרבותית ייחודית של הספר האמריקאי " Our Bodies Ourselves" ובשניהם מארג (שונה) המשלב בין סוגיות הנוגעות לגוף, בריאות ומיניות לתחומי ידע שונים כגון: רפואה מערבית, רפואה אלטרנטיבית, תיאוריות ועשייה פמיניסטית, קטעי ראיונות עם נשים ממגזרים, מעמדות, גילים ומוצאים שונים.

מתוך העבודה על הספר צמח מודל עבודה ייחודי ובאמצעותו (כמו גם באמצעות הסדנאות שלנו) נחשפנו לסוגיות רבות מושתקות שמעסיקות נשים בישראל. לא לכולן היה מקום בספרים ולכן החלטנו להמשיך ולטפל בהן באמצעות מרכז המחקר והפעולה שלנו. ייחודיותו של המרכז היא שהוא איננו תיאורטי אלא משלב חקירה באמצעות סוגי ידע שונים וכן פעולה לשינוי. מרכז אקטיבי שמניח ומנכיח את הקשר שבין תיאוריה לפעולה, שאיננו רק אוסף ומייצר נתונים אלא מייצר קבוצות פעולה המורכבות מידע ועמדות של אנשי ונשות מקצוע עם ידע, צרכים ותפיסות של נשים מהשטח.

במרכז המחקר והפעולה יאספו נתונים ומחקרים קיימים וכן יערכו מחקרים חדשים לזיהוי חולשות וצרכים ביחד עם פעולה לשינוי בנושאים: פוריות, מיניות, גוף ובריאות מודעת של נשים בישראל. המרכז יהווה חממה לפיתוח קשרים בין אנשי ונשות צוות רפואי, חוקרים/ות ממוסדות שונים, אקטיביסטיות ונשים שהסוגיה נוגעת בהן אם במישרין או בעקיפין.

מושב 102

מחקר פמיניסטי על נשים

יו"ר: ד"ר סיגל רון

החוויה של פעילות ציבורית – קהילתית של נשים חד הוריות בישראל

יעל לוי

ההרצאה תעסוק בממצאי מחקר איכותני, המתאר את עולם החוויות של פעילות ציבורית – קהילתית של נשים חד – הוריות בישראל. המחקר נערך במסגרת לימודי תואר מוסמך, בהנחיית פרופ' יוסי קטן וד"ר רונית ליכטנרטיט מביה"ס לע"ס ע"ש בוב שאפל. סוגיית הפעילות הקהילתית של נשים המשתייכות לקבוצות חברתיות שוליות ומודרות בישראל וביניהן נשים חד – הוריות, נחקרה מעט מאוד בנושא מובחן. מטרת המחקר הנוכחי היתה להבין את החוויות המתקשרות לפעילות הקהילתית, מנקודת מבטן של הפעילות שהינן אמהות חד – הוריות ופועלות למען קידום קהילות הנשים החד - הוריות. המחקר ביקש להעמיק את התובנות ביחס לשאלה כיצד נשים חד – הוריות מסוימות מצליחות להתגבר על קשיים וחסמים חברתיים ואישיים והופכות לפעילות קהילתיות.

שיטת המחקר הינה איכותנית – נטורליסטית, נעשה שימוש בעקרונות השאובים ממחקר פמיניסטי, תהליך ראיון אינטר – סובייקטיבי ושיתוף הנשים הנחקרות בתהליך המחקר. נתוני המחקר נאספו באמצעות ראיונות עומק עם שמונה נשים חד – הוריות שהינן פעילות קהילתיות במסגרות פעילות ברמה מקומית וארצית במשך חמש שנים ומעלה.

חויית הפעילות הקהילתית מתוארת באמצעות ארבע תמות מרכזיות: קשרי הגומלין שבין אמהות חד – הורית לבין הפעילות הקהילתית, הדיאלקטיקה של חוויות הכוח והמנהיגות, ההשתייכות לקהילת האמהות החד – הוריות בצל חוויות סטיגמה, אפליה והדרה, ותיאור אפיוני הפעילות - "בית חם ואוזן קשבת" ו"קול".

הדיון בממצאים יבחן את תהליך הפוליטיזציה של הנשים הפעילות כנובע מתוך חוויות חייהן, וכן יצביע על גורמים שונים המשפיעים על כניסתן לפעילות קהילתית: תהליך סוציאליזציה לפעילות קהילתית; השתייכות לרשתות קהילתיות של נשים חד – הוריות; מאבק אישי אפקטיבי ואידאולוגיית מאבק; הזהות האימהית והפרקטיקות האימהיות; ותהליכים של חשיבה רפלקטיבית המלווים את הפעילות. בהרצאה ידונו השלכות תובנות המחקר על התערבות מקצועית של עבודה סוציאלית קהילתית.

על הידיעה במחקר הפמיניסטי בתחום האלימות

קטיה בלוך-גייגר

"What you know can hurt, but what you do not know can kill"

(Audre Lorde, *But What Can You Teach My Daughter*)

במהלך עריכת מחקר פמיניסטי-נארטיבי בתחום האלימות הפיזית והמינית¹, התעוררו בי שאלות לגבי האופן בו המחקר הפמיניסטי בתחום האלימות מתמודד עם מושג הידיעה. בהרצאה זו אדון בשלושה היבטים של הידיעה מנקודת מבט מחקרית-פמיניסטית ואראה כיצד הם כרוכים יחדיו.

- ההחלטה לערוך מחקר על אלימות מגדרית מהווה בחירה לקחת חלק בהיבטים המטרידים והכואבים של האנושות (McMillan, 2007). האם אנחנו רוצות לדעת על אלימות? מה קורה כשאנחנו מוכנות באמת לדעת ולהניח להבנה לגעת בנו? אדון בסוגיות אלו תוך התייחסות למפגשים עם המשתתפות ולהשפעתם על החוקרת ועל המחקר.
- בפרספקטיבה של מחקר פמיניסטי, מערכת היחסים בין החוקרת למשתתפת דורשת את נכונותה של החוקרת לנהל דיאלוג פנימי וחיצוני כנים לגבי טיבה. במחקר פמיניסטי בתחום האלימות ישנה רגישות מובנית לסוגיות כגון יחסי כוחות, ניצול ואחריות (Skinner, Hester & Malos, 2005). בחירתי לכלול שתי נשים שהיו בעבר בטיפולי כעובדת סוציאלית² הוסיפה למורכבות מערכת היחסים עמן כמשתתפות במחקר, ועוררה בי שאלות לגבי המתח בין מה שאנחנו יודעות לבין מה שאנחנו חושבות שאנחנו יודעות, והאופן בו המתח הזה עלול להשפיע על המשתתפות במחקר, עלינו כחוקרות ועל מערכת היחסים שלנו עם המשתתפות במחקר.
- כיצד מאזנים בין דיון בשאלות האפיסטמולוגיות החשובות שמעלה המחקר הפמיניסטי לבין מחויבותו העמוקה להפיק ידע שמטרתו יצירת שינוי חברתי? על רקע זיהוי פער בנארטיבים של המשתתפות מצאתי את עצמי עסוקה במתח בין שתי סוגיות שהמחקר הפמיניסטי מחוייב אליהן: מידת הסמכות שלי לפרשנות ולייצוג קולן של המשתתפות (Maynard, 2000), אל מול האמונות והידע שלי לגבי דיכוי חברתי של נשים עם מוגבלות גופנית נפגעות אלימות והשאיפה שלי להיות "חלק מהפתרון".

¹ עבודת המחקר "לכאורה" סחורה פגומה פעמיים - חווייתן של נשים עם מוגבלות גופנית נפגעות אלימות פיזית ומינית", התבצעה בהנחייתן של ד"ר דורית אלדר-אבידן וד"ר עפרית שפירא-ברמן.
² באישור ועדת האתיקה.

תפיסות אימהות של עובדות סוציאליות במחלקות לשירותים חברתיים

חגית סיני-גלזר

המכללה האקדמית ספיר, אוניברסיטת ת"א

עובדות סוציאליות כוללניות במחלקות לשירותים חברתיים פוגשות אימהות שהגיעו לתשומת ליבם של השירותים החברתיים מסיבות שונות, בדרך כלל סביב מצבים מעוררי דאגה של ילדיהן. לעובדות סוציאליות, כסוכנות סוציאליזציה, יש תפקיד מרכזי לעיתים בעיצוב תפיסות אימהות, עמדות כלפי אימהות ופרקטיקות האימהות של הנשים איתן הן עובדות. התערבותן של עובדות סוציאליות עם אימהות בשירותי הרווחה זוכה לעיתים לביקורת מכיוונים שונים. אחת הביקורות היא כנגד תפיסותיהן המסורתיות של העובדות, הבאות לידי ביטוי בפרקטיקה שרואה את האם כאחראית בלעדית למצבו של הילד. תפיסות אימהות אלו ניזונות בין היתר ממיתוס "האם המושלמת".

מחקרים מצביעים על כך שההבניות החברתיות הגלומות במיתוס "האם הטובה" מחלחלות ומהוות חלק בלתי נפרד מחייהן של נשים. ספרות ביקורתית, פמיניסטית בעיקר, מפנה אצבע מאשימה כלפי סוכני סוציאליזציה שונים - ביניהם עובדות סוציאליות - כפועלות בתוך המיתוס ובכך משמרות את מצוקתן של הנשים עימן הן נפגשות בשירותי הרווחה. ואולם, בשנים האחרונות יש שינויים בתפיסת מימדי מיתוס "האם הטובה" כמו גם חשיפה הולכת וגדלה לתכנים פמיניסטיים, והצטברות של ידע לגבי מצוקות בחייהן של נשים ואימהות במצבי חיים קשים. אם כן, עובדות סוציאליות חשופות כיום למעבר משיח מסורתי לשיח פמיניסטי בכל הקשור לעבודה עם פונות המחלקה לשירותים חברתיים.

לאור ממצאי מחקר איכותני במסגרתו רואיינו 22 עובדות משפחה, הרצאה זו שואפת לדון בקשר שבין צדק חברתי לעבודתן של עובדות סוציאליות עם אימהות במחלקות לשירותים חברתיים. איזה תפקיד תופסות העובדות מול הפונות? והאם בהתמקמותן מול האימהות הן מקדמות ערכים של צדק חברתי? האם בתפיסות האימהות האישיות של העובדות יש בכדי לחזק הבניות חברתיות לגבי אימהות, או לקעקען? מהו אופיו של המפגש האישי והמקצועי בין העובדות לבין האימהות פונות המחלקה?

מושב 103

מחקר במרחבים רב-תרבותיים

יו"ר: ד"ר גדי בן עזר

מחקר איכותי רגיש תרבות בקרב אוכלוסיות מיעוט אתני מסורתי, כדוגמת האוכלוסייה

הערבית החיה במתח סוציו – פוליטי

אגבארייה מוחמד (סעאדה), האוניברסיטה העברית

כיום בעידן הגלובאלי, בכל פרופסיה ובכל תחום עיסוק, מצופה מאיש המקצוע לגלות הבנה ורגשות תרבותית כלפי אוכלוסיית היעד שבתחום עיסוקו. כך גם הצפייה מחוקרים ובייחוד בשלבי איסוף הנתונים וניתוחם לגלוי הבנה מעמיקה לאוכלוסיית היעד הנחקרת. אחת מהדילמות המקדימות הניצבות בפני החוקר, הנה שאלת מהי השיטה העדיפה לחקר אוכלוסיות מיעוט שבאות מרקע אתני מסורתי החיה במתח סוציו - פוליטי, כך האם בכלל מחקר איכותי עם שאלות פתוחות, עדיף על מחקר כמותני עם שאלות סגורות וממוקדות? סוגיה זו מתעוררת לנוכח העובדה שבניגוד לאוכלוסייה מרקע מערבי המתאפיינת בחשיבה קונקרטיה וממוקדת, בקרב האוכלוסייה הערבית בהיותה מסורתית מזרח תיכונית, מתאפיינת יותר בחשיבה מופשטת והוליסטית, מכאן אפשר לומר שההרצאה תנסה להדגיש ולכוון לעדיפות מחקרים איכותיים על מחקרים כמותניים בקרב אוכלוסיות אלו.

כמו כן, לרוב נחקרים מקרב קבוצות מיעוט מחזיקים בערכים, עמדות ותפיסות עולם, השונות ואף סותרות תפיסות וערכים של חוקרים מרקע מערבי. כך לדוגמה ערכים קולקטיביים בקרב נחקרים מקבוצת מיעוט, מעצבים ומבנים תפיסות תלותיות, סמכותיות ושמרניות, זאת בניגוד לתפיסה האינדיבידואלית המערבית של החוקר אשר מבוססת על עצמאות, פתיחות וליבראליות. ערכים תלותיים, סמכותיים ושמרניים עשויים להשפיע על רמת הפתיחות ומידת שיתוף הנחקר מרקע מיעוט אתני מסורתי עם החוקר הבא מרקע מערבי. חוקרים אלה בשלב איסוף הנתונים, עשויים להיתקל במידע שלכאורה נתפס כסותר, לא אחיד ואף לא אמין. ולבסוף ובן השאר נתייחס לסוגיית החשדנות וחוסר האימון שעלול להתעורר מצד נחקרים מקבוצות מיעוט כלפי חוקרים מקבוצת רוב מערביים, והשפעתו על מידת אמינות וייצוגיות החומרים האיכותיים הנאספים.

מחקר בתנאי קונפליקט: דגימת אוכלוסיות "חבויות" ו"קשות לגישה" תוך שימוש במדגם כדור השלג – מקרה הבוחן של הסכסוך הישראלי-ערבי

תמר אריאלי, מכללת תל חי

ניסים כהן, אוניברסיטת חיפה

ביצוע מחקר בסביבת קונפליקט הנו לרוב אתגר גדול, בהתחשב ברגישויות הרבות וכן בחוסר האמון והחשדנות המאפיינים לרוב את אוכלוסיית המחקר. ההיבטים המתודולוגיים של עבודות-שדה בסביבת סכסוך טרם נחקרו באופן שיטתי. תוך סקירה ודיון של הבעיות המתודולוגיות המרכזיות של מחקר המתנהל בתנאי קונפליקט, אנו מציעים את השימוש במדגם כדור-השלג כמענה להתמודדות עם אתגר זה. היעילות שבשימוש במתודה זו הוכרה בספרות כמובהקת במגוון מקרים, בעיקר אלו העוסקים במחקר הנערך ב"חברות שוליים". אולם, אנו טוענים כי בסביבת סכסוך, האוכלוסייה כולה הופכת במידת-מה ל"חברת-שוליים", והופכת בכך ל"סמויה" ול"קשה להשגה" עבור החוקר החיצוני. יעילות המתודה בתנאים אלו מאפשרת ניהול מחקר תחת אילוצים של סביבת קונפליקט לעומת האפשרות של ויתור מראש על ניהול המחקר עקב אילוצים אלו. בד בבד עם ניסיונו בשטח אנו מספקים מספר תובנות והמלצות לשימוש במדגם כדור-השלג בסביבות סכסוך.

קריאה אישית וקריאה חברתית של סיפורי מנהלות מוסלמיות שעברו ללבוש מסורתי

ד"ר תמר שפירא, אוניברסיטת חיפה, מכללת גורדון חיפה

ד"ר חאלד עראר, המרכז ללימודים אקדמיים-אור יהודה

מחקר זה דן בשינוי זהות בקרב מנהלות מוסלמיות שעברו ללבוש מסורתי. מאז אירועי ספטמבר 2011 נשים מוסלמיות עם רעלה מהוות מקור לחשדנות בשל פחד מהאיסלאם הקיצוני. חוקרת אמריקאית הציעה לראות נקודת המבט שלהן-עצמן כהגדרה מחדש של החיג'אב. בניגוד להנחה שהחיג'אב מבטא הקצנה ודיכוי נשים, נשים סיפרו שכיסוי הראש מילא תפקידים אחרים בחייהן, חלקם מעצימים.

בעבודה השתתפו תשע מנהלות מוסלמיות מבתי ספר וממחלקות רווחה במחוזות מרכז וצפון. כלי המחקר היה ראיון פתוח והתקבלו סיפורים על המעבר ללבוש מסורתי. ניתוח הסיפורים נערך בשיטת "המדריך למקשיב" (Gilligan, Spencer, Weinberg, & Bertsch, 2004) שמציעה לערוך מספר קריאות וכך לחשוף את מערכות יחסיו של אדם עם עצמו, עם אחרים ועם החברה. שתי הקריאות שיוצגו מתייחסות להיבט האישי ולהיבט החברתי של הסיפורים.

הממצאים מעלים מגוון שיקולים של הנשים בהחלטה לשנות את לבושן. המעבר היה קשור בדרכים שונות למינויין של המרואיינות לניהול מן ההיבט החברתי, אך עלו גם סיבות אישיות, כמו משבר וצורך למשענת רוחנית. כל אחת מצאה לעצמה ביטוי אישי וגישה מחמירה או מקלה דרך סגנון כיסוי הראש.

המנהלות כרכו את לבושן עם מעמדן בקהילה ועם הכבוד כלפיהן. מנהלות חילוניות שהתנגדו לשינוי באורח חייהן, תיארו לחץ לכך מהסביבה ואף ציינו את היתרונות שיכלו להפיק משינוי בלבושן.

התחושה שליוותה את המנהלות הייתה שמצפים מהן להשתנות חיצונית עם קבלת התפקיד. למרות שחלקן חוו לחצים לעבור ללבוש צנוע ולכיסוי ראש, כנשים עצמאיות וחזקות כולן הדגישו שההחלטה הייתה אישית בלבד. המסקנה היא שנראות דתית היוותה חלק מהצורך בלגיטימציה חברתית, רצון להפגנת מקצועיות, וסיפוק אמצעי הגנה של נשים בתפקידי ניהול ואיננה מאופיינת בהקצנה דתית בניגוד לטענה המקובלת.

“הדרכה רגישת תרבות והשפעותיה על הזהות המקצועית של גננות פלסטיניות בנצרת”

נירה ואלה, האוניברסיטה העברית בירושלים, מכללת סמינר הקיבוצים

הקיץ האחרון, והקריאה לשינוי חברתי, האירו גם את תפקידו של החוקר האיכותני כמתערב וכמשפיע על המציאות; כמי שקורא תגר על הדרה חברתית ותרבותית בשאיפה ליצור חברה צודקת ושוויונית יותר.

ההרצאה המוצעת כאן היא פרי מחקר פעולה שיתופי (participatory action research) שנערך עם 20 גננות פלסטיניות³ מנצרת (מוסלמיות ונוצריות), קבוצת מיעוט רב-ממדית, מודרת, ומאותגרת על ידי היברידיזציה תרבותית. המחקר עסק בלמידה ובפיתוח של פרקטיקה “רגישת תרבות” ובהשפעותיה על הזהות המקצועית של הגננות במטרה לשתף אותן בתהליכי שינוי והבנה של תכניות “רגישות תרבות”, ולהעצים את יכולותיהן ואת זהותן המקצועית.

המחקר נוהל על ידי שתי חוקרות: יהודייה, ופלסטינית. השילוב ביניהן אפשר דיאלוג ממשי בין המציאות לבין המחקר האקדמי, בין הרוב למיעוט, במטרה ליצור שינוי ברמה הפרקטית והתיאורטית כאחת.

נתונים נאספו במפגשי הדרכה קבוצתיים ופרטניים, בתצפיות בגנים, בראיונות עומק שנערכו בערבית, בסיוורים משותפים בנצרת, ביומנים שניהלו שתיים מהגננות והחוקרת היהודייה ובקבוצת מיקוד בהשתתפות מנחה חיצונית. כל המפגשים הוקלטו ושוקלטו ונערכו ביניהם הצלבת נתונים.

המחקר התקיים בתהליך מעגלי ספיראלי ואינטראקטיבי. הגננות השותפות בהדרכה ערכו שינוי בפרקטיקה רגישת התרבות בגנים ובזהותן המקצועית, זו השפיעה על החוקרת ועל ההדרכה. מהלכי המחקר הכילו ארבעה שלבים: תכנון, פעולה, התבוננות ורפלקסיה. מעגל אחד הוליד את המעגל הבא ואפשר למשתתפות להתמודד עם שאלות שעלו בכל אחד משלביהן. איתור המבנה ומהלכי המחקר הספיראליים נבחנו יחד עם משתתפות המחקר, שנתנו משוב בתוך מעגלי הפעולה וביניהם.

במהלך המחקר גובש ידע תיאורטי ומעשי בתחום הדרכה רגישת תרבות, נבנו כלים להתערבות רגישת תרבות בקרב הגננות הפלסטיניות בנצרת, וגובש איתן מודל תיאורטי המתאר את הזהות המקצועית שלהן, שיוצג בהרצאה.

³ את ההגדרה ‘גננות פלסטיניות’ בחרו הגננות שותפות המחקר.

על מוגבלות כחסר: שיג ושיח על הנוכח והנעדר בגוף

ד"ר עדי פינקלשטיין, האוניברסיטה העברית בירושלים; מכללת בית ברל ומכון טל (JCT)

גבי אורה כלפה, חוקרת עצמאית

גבי נילי ברויאר, מכון אלין בית נועם ללימודי מוגבלות

"[T]he prefix *dis* connotes separation, taking apart, sundering in two. The prefix has various meanings such as not; absence of; opposite of; undo, do the opposite of; and deprived of. ... [T]o use the verb *disable*, means, in part, to deprive of capability or effectiveness. The prefix creates a barrier, cleaving in two ability and its absence, its opposite. Disability is the 'not' condition, the repudiation of ability."

(Linton, 1998:30)

נדמה כי במוגבלות אנחנו לא יודעים מה בפועל ישנו אלא עסוקים במה שאיננו. כפי שמעידה לינטון, את הפעולה המרוקנת ניתן לזהות כבר בשפה האנגלית תחת השם *dis-ability*. המוגבלות מכוננת על בסיס הנעדר, על בסיס מה שכביכול אמור היה להיות אך למעשה אינו בנמצא. בחסות מדע הרפואה, הידע המקצועי ממסד את האין כמאפיין דרכו ניתן לזהות ולהבין את המוגבלות. כתוצאה מכך, אנשים עם מוגבלות מוגדרים כחסרים וגופם, שכלם או נפשם הופך לאתר של היעדרות.

במושב זה אנו מבקשות לצאת מתוך נקודת מבט ביקורתית ולקיים שיג ושיח על מוגבלות ומושג החסר. בעוד המוגבלות לרוב נתפסת כסוגיה פרטית, אנו נבקש לבחון אותה כסוגיה חברתית-תרבותית המובנית בתוך הקשר. המושב יתנהל כשיחה פעילה בין שלוש חוקרות, אשר גופן מובנה חברתית כחסר. שלושת הדוברות יציגו את עמדתן ויקיימו ביניהן דיון ער הכולל שימוש בשיטות מחקר איכותניות שונות, ביניהן האוטואתנוגרפיה.

ההבניה של המוגבלות כחסר יוצרת ציפייה ואף דרישה לפיצוי ולהשלמת החסר. הצורך הזה עשוי להתקיים ברמה האישית (הכחשה עצמית, "נכה-העל", הסתרה ו-passing) וברמה החברתית (תיקון, ריפוי ושיקום). אם כן, השאלות המתעוררות מתייחסות לרמה האישית והחברתית כאחד. מתי חברה מסמנת את הגוף כחסר? האם היעדרות משמעה אובדן של דבר מה שבעבר התקיים? האם הגדרת האין תלויה בתפקוד? מה קורה כאשר החסר אינו גלוי לעין?

המושג ישמש אותנו כזירה ניסיונית לבחינה פעילה ואינטראקטיבית של הקשר התרבותי שבין חסר למוגבלות. המדיום של השיחה מזמן לתוכו ביטוי של קולות שונים וייתן הזדמנות לבנייה ולפירוק של נרטיבים תוך כדי הצגתם. מטרת השיחה לעורר את הדוברות ואת המשתתפים בקהל לבחינה מחודשת וביקורתית של המושגים חסר ומוגבלות.

מושב 105

מחקרים בחינוך: קולם של מורים ותלמידים

יו"ר: ד"ר אולזין גולדשטיין

מה בין סקירת ספרות, מטא-סינתזה וכריית טקסט?

ד"ר אולזין גולדשטיין

המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי, באר-שבע

סקירת ספרות היא סיכום אובייקטיבי, יסודי, עדכני וביקורתי של מאמרים (מחקריים או לא מחקרריים) בנושא הנחקר. מטרתה לבחון את בסיס הידע הקיים בנושא על מנת לקבוע את הקווים המנחים למחקר עתידי. במקרים אחרים, סקירת ספרות מהווה מחקר-על המנסה להגיע להכללות והמשגות על סמך ממצאי מחקרים קודמים שנערכו בנושא. קיימות גישות שונות לאינטגרציה של פרטי מידע מחקרריים. בתחום המחקר הכמותי נעזרים למטרה זו בגישת המטא-אנליזה הבוחנת את המחקרים הקודמים מבחינת איכויות השיטה ואיסוף נתונים, ומשקללת בשיטות סטטיסטיות את ממצאיהם על מנת להגיע לאובייקטיביות ותקפות גבוהה יותר של ממצאים. בעשור הקודם הופיעו שיטות המנסות להכליל ולבנות אינטגרציה של הידע הנבנה על ממצאי המחקרים האיכותניים או על מכלול המחקרים שנערכו בגישות שונות: איכותנית, כמותית ומשולבת.

ברנט-פיגי ותומס (Barnett-Page & Thomas, 2009) ערכו סקירת ספרות על דרכי האינטגרציה של ממצאי מחקרים איכותניים ואיתרו תשע גישות: סינתזה מטא-נרטיבית (meta-narrative), סינתזה טקסטואלית (textual narrative synthesis), סינתזה ביקורתית פרשנית (critical interpretive synthesis), מטא-מחקר (meta-study), מטא-אתנוגרפיה (meta-ethnography), תיאוריה פורמאלית מעוגנת בשדה (grounded formal theory), סינתזה נושאתית (thematic synthesis), סינתזה של מתווים (framework synthesis), וטריאנגולציה אקולוגית (ecological triangulation). חלק מגישות אלה מכילות סינתזה של ממצאי מחקר שנערכו גם בגישות כמותיות או משולבות. גישה חדשה לכתיבה של סקירת ספרות מבוססת על כריית טקסט (Text Mining), המהווה שיטה לניתוח טקסטים מרובים לפי אלגוריתמים מתמטיים. בהרצאה אדון בשיטות אלה בהקשר לסקירת ספרות שערכתי בנושא השימוש ברשתות חברתיות בחינוך. כמו כן אשתף את הקהל ברעיונות לשימוש בתוכנת אטלס לצורכי כריית טקסט.

Barnett-Page, E. & Thomas, J. (2009). *Methods for the synthesis of qualitative research: a critical review*. NCRM Working Paper. UK: The National Centre for Research Methods (NCRM).

מה לא ידעתי כשהגשתי את הצעת המחקר? גלגולו של מחקר ביחסי גומלין בין מכללה לחינוך ובית ספר מאמן – בפרספקטיבה של אחרי 20 שנה

ד"ר רויטל היימן, המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין

לפני שנים אחדות נתבקשתי לערוך מחקר על שיתוף פעולה בין מכללה לבין בית ספר סמוך שמהווה אכסניה לאימוני ההוראה במתכונת PDS⁴. בפגישת הכנה למחקר בה היו שותפים בעלי תפקידים שעוסקים באימוני ההוראה בבית הספר סוכם כי המחקר יעסוק במודל שפותח במהלך השנים של שילוב תלמידים בעלי צרכים מיוחדים בכיתות האם בבית הספר בשל שותפות הסטודנטים המתאמנים בבית הספר. תחילתו של המחקר החל בגישוש אודות שאלות מחקר רלבנטיות לשותפים, ביצוע מחקר חלוץ קצר והגשת הצעת מחקר מפורטת. הצעה זו עסקה ב"שילוב", וכללה רקע תאורטי רלבנטי, מתודולוגיות לאיסוף נתונים וכדומה. מחקר זה אמור היה להיות במתודולוגיה מעורבת (Mixed methods) המשלב נתונים כמותיים (שאלוני שביעות רצון ועמדות) עם נתונים איכותניים מבוססי ראיונות ותצפיות. איתי עבדה חוקרת נוספת, סטודנטית, שאספה נתונים לצורך המחקר המשותף וגם כתבה עבודה סמינריונית על אחד ההיבטים של המחקר. שנת המחקר הראשונה, בה נערכו ראיונות חצי מובנים עם מורים, הורים וסטודנטים, התנהלה כמתוכנן. גם שאלוני העמדות הצביעו על תמיכה בלתי מסוייגת בשילוב תלמידים בכיתה. רק בשנה השנייה, כאשר הראיונות הפכו להיות יותר פתוחים ופחות ממוקדים בשאלות המחקר הראשונות, החלו לעלות תמות חדשות שלא נגעו כלל בשאלות המחקר הראשונות והצביעו על כך שמתחת לפני השטח קיימים מתח, מאבקי כח ותחושות אי-נחת. כאן עלו דילמות אתיות שלי כחוקרת – האם להיצמד לשאלות המחקר המקוריות ולהתעלם מהקולות החדשים ששמעתי או לשנות את מיקוד המחקר ולתת ביטוי לסיפורים ה"אמיתיים"? נדרשתי לשקול שיקולים אתיים שכללו את האינטרסים השונים של הגופים שיזמו את המחקר ושל הגופים המממנים, העניין שלי כחוקרת, הלויאליות למעורבים בתהליך והתועלת/הנזק שהמחקר יכול להביא לקוראיו. דו"ח המחקר שהוגש לאחר לבטים קשים עסק במורכבות יחסי הגומלין שהתפתחו בין שני הארגונים בפרספקטיבה של כמעט 20 שנות שותפות. עלי לציין שהדילמות המצויינות למעלה מונעות ממני, עד היום, לפרסם את ממצאי המחקר בקרב כל הגופים השותפים לו!

מה קורה כשאמונה, נטייה ולמידה נפגשים: חקר מקרה

דיתה פישל, מכללת קיי

עבודה זו מציגה ומנתחת יומן אישי של סטודנטית לחינוך המתעד שלושה מתוך עשרה מפגשים שלה עם אישה, קרובה לגילה, בעלת מוגבלות קוגניטיבית קשה. היומן מתאר את המתרחש במפגשים מנקודת מבטה של הסטודנטית וכולל גם שיח פנימי שלה. התיעוד חושף בנוסף למתרחש במפגשים גם אמונות ותובנות אישיות שקשורות למשימה ולתפיסות עולמה של הכותבת. העבודה עוסקת בשתי שאלות: (א) מה מאפיין את התנהגותה של הסטודנטית לאורך המפגשים? (ב) האם חלים שינויים באמונותיה בעקבות המפגשים הללו? עבודה זו היא חלק ממחקר הערכה של קורס במכללה לחינוך, שנועד ליצור עבור הסטודנטים המשתתפים בו הזדמנויות לפגוש ולחבר לאנשים עם מוגבלויות קוגניטיביות קשות ומורכבות ולחוות עימם מצבים חברתיים. המפגש החברתי המתמשך (עשרה מפגשים שבועיים בני שעתיים) כיוון לעודד התייחסות שוויונית מצד הסטודנטים כלפי האנשים שהם פוגשים, וניסתה לעדכן באמצעות המפגש ידע ואמונות של הסטודנטים בהקשר לאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית קשה.

ניתוח היומן בוצע באמצעות עקרונות של תיאוריה המעוגנת בשדה על פי גישתה הפרשנית של שרמז (Charmaz, 2006) וכלל שלושה שלבים: (א) קידוד פתוח של הנתונים לשם זיהוי קטגוריות מרכזיות; (ב) ניתוח צירי (axial coding) שזיהה קטגוריות לבה שבהמשך יצרו מודל; (ג) הצגת ובחינת הקשרים בין הקטגוריות במודל. ממצאי ניתוח היומן מראים שהסטודנטית פעלה לרוב מתוך אמונות ונטיות אישיות שקדמו להכשרה להוראה, גם כשהן סתרו ידע שנרכש במהלך לימודיה במכללה. התוצאות מכוונות לדיון בשלושה נושאים: (א) בחינת הזיקה בין אמונות ונטיות אישיות לבין ידע שנרכש במהלך לימודים; (ב) מודעות עצמית לאמונות ונטיות אישיות כגורם מתערב או מסייע בלמידה; (ג) בחינת מקומו של המנחה בביצוע משימת שטח.

Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory*. London: Sage.

'אני רוצה לשאול אותך, מה השיחה הזו עשתה לך' – תהליכים מתמירים בין הנראטיב של המרואיינת לנראטיב של החוקרת

חייתה נוראל, אוניברסיטת בר אילן

מטרת ההרצאה לבחון כיצד הושפע מערך מחקר לדוקטורט מאירועי חיים מכוננים שהתרחשו בחיי הפרטיים באותם שנים.

לפני שלוש שנים התחלתי את לימודי לדוקטורט באוניברסיטת בר אילן בתכנית ללימודי מגדר. בעבודתי כיועצת עם מנהלות בתי ספר, העסיקו אותי המנהיגות שלהן ותפישותיהן כמובילות צוות בסביבה ארגונית ייחודית. עיצבתי את שאלות המחקר מתוך תפישה אינטואיטיבית של ניהול בתי ספר כמקום של כוח, מכוון קריירה, וכיוונתי להשתמש במתודולוגיה של חקר סיפורי חיים כדי להתחקות אחר מקורות הכוח, וביטויים במנהיגות בארגון. הזירה התאורטית העיקרית הייתה ארגונית.

כחודש וחצי לאחר תחילת הלימודים לדוקטורט התייתמתי משני הוריי בתוך חודש ימים, בעקבות אירוע טראגי בו נפגעו. כשנה וחצי לאחר מכן התגרשתי מבעלי, ואני חיה כיום עם שני ילדיי, ומפרנסת בכוחות עצמי את משפחתי. במשך כל הזמן הזה התמדתי בלימודים בתכנית למגדר, והמשכתי לקדם את המחקר שלי. אירועי חיים מכוננים אלה, שהגדירו את חיי החדשים, הולידו הקשבה חדשה לסיפורי החיים של הנשים, ויצקו משמעות עמוקה להיות הראיון הנראטיבי שיח דיאלוגי משפיע. בסיפורי הנשים שראיינתי הסתמנו בהדרגה נראטיבים מפתיעים, מורכבים, של פגיעות, רגשות עוצמתיים, דילמות של מערכות יחסים, הגדרה עצמית, ידיעה, פעולה, קול אישי, כולם מהדהדים בזמן אמת ובעוצמה בחיי שלי, והזירה התאורטית נעה לקריאה חדשה בהתפתחות וזהות של נשים.

תהליכי החקירה והלמידה האקדמית והמושגית, נוכח סיפורי החיים של המרואיינות, העצימו את היכולת שלי להמשיג את ידע העולם החדש שלי, ולהפוך אותן למבנה ידע משל עצמי, שבתורו תרם לעיצוב העמדה הפמיניסטית שלי במחקר, ולהבהרה של ערכיו, הצדקותיו והמשגותיו. למעשה ההתפתחות במערך המחקר אינה נמצאת רק במרחב האקדמי והמעשי שלו, אלא מתרחשת גם במרחב הנפשי של המרואיינת, משפיעה עליו ומושפעת ממנו.

”כולם קראו לי המחבלת של הבית ספר...פחדו ממני...הסתבכתי ” –בני נוער מספרים

התדרדרות ו”סחרור עבריני”

ד”ר עדנה קפל-גריין, המכללה האקדמית לחינוך ע”ש דוד ילין

נשירה של בני נוער ממסגרות נורמטיביות מתוארת על ידי רזניק וברט (Resnick & Burt, 1996) כאחת מהתנהגויות הסיכון (Risk Behaviors) שעלולות להתממש כסכנה לשלומם הפיזי, הרגשי ולתפקודם הכולל. בני הנוער הללו מאבדים את הסטאטוס הלימודי והחברי ולכן נמצאים בסיכון רב להתדרדרות לעבריינות, לשימוש בסמים, לנטייה לאבדנות ולהתנהגויות שוליים אחרות. רוב התנהגויות הסיכון מתרחשות בגיל 13-18, אצל בני נוער הנתונים במצב שיש בו גורמי סיכון (Risk Factors), כמו משפחה שאינה מתפקדת, עוני וסביבה חברתית עבריינית. למרות שקיימות מסגרות טיפוליות רבות שמנסות למצוא מענה לצרכיהם של בני נוער עם התנהגויות סיכון, ממצאי מחקרים מראים כי המסגרות הללו מקנות מענה חלקי בלבד ורבים מבני הנוער חיים בסיכון מתמשך. המחקר הנוכחי שם לו כמטרה להשמיע את קולם של בני הנוער הללו וללמוד מתוך סיפור חייהם על גורמי סיכון וצרכים (רגשיים, חברתיים פיזיים) שלא נענו בסביבתם הקרובה. מחקר זה נערך בהתאם למסורת הפנומנולוגית המבקשת למצוא את מהות החוויה כפי שבאה לידי ביטוי בתפיסות, בזיכרונות, בדימויים ובמחשבות של המתבונן בה. לפיכך נערכו ”ראיונות סיפור חיים” עם שבעה בני נוער שנשרו ממסגרות נורמטיביות ונמצאים במסגרת שיקומית-תעסוקתית המטפלת בהם. בתיאור ההתנסויות והחוויות שלהם עלו חמש תמות מרכזיות:

- שנות ילדותם המוקדמת בצל משפחות מובסות ובמצוקה מתמשכת: חווית אובדן, שכול והגירה, גירושין, התעללות והזנחה ופגיעות נפשית.
 - בית ספר ונשירה: חוויית אחרות, מוקצות, פגימות, אפסיות וחידלון.
 - התדרדרות ו”סחרור עבריני”: איבוד שליטה, היגררות מתוך צורך נואש להשתייך לקבוצת השווים, זעקה לעזרה וכמיהה עמוקה להיות נאהבים על ידי ההורים.
 - נגוהות של תקווה: מסגרות מיטיבות, אירועים מכוננים ודמויות משמעותיות.
- לצד העמקת ההבנה החברתית לתופעת הנשירה וה”סחרור העבריני”, המחקר שואף ליצירת הבנות שתשמנה מצע לצמיחת פרקטיקות של דרכי טיפול בנוער בסיכון במסגרת הבית ספרית ומחוצה לה.

מושב 106

זהות, נרטיב ובחירה

יו"ר: ד"ר ארנה שמר

**אלטר-נרטיב: מערכת היחסים בין ישראלים – מזרחים לערבים מנקודת מבטם של יוצאי
תוניסיה מחקר סיפורי חיים**

ליאת עמר-ארן, אוניברסיטת בן גוריון

הקונפליקט הישראלי-פלשתיני באופן ספציפי והיהודי-ערבי באופן כללי נעוץ בשורשים היסטוריים, תרבותיים, דתיים ופסיכולוגיים עתיקי יומין. מחקר רב מדיסציפלינות שונות מנסה לבאר את מרכיבי הקונפליקט והגורמים המעורבים בהתפתחותו. ליהודים יוצאי ארצות ערב מקום ייחודי בהקשר זה וחקר תפקידם נמצא עדיין בראשיתו. היהודים שחיו בארצות מוסלמיות-ערביות ידעו ימים של דו-קיום, פריחה ושופרות עם שכניהם. מרבית היהודים הללו התאפיינו בזהות יהודית ייחודית שהושפעה מהותית מסביבתה הערבית. לנרטיב של קהילות אלה ופרטיהן לא ניתן עד כה ביטוי משמעותי בנרטיב ההיסטורי-לאומי הרווח בקרב היהדות הציונית האירופו-צנטרית שהתפתחה במדינת ישראל.

מחקר זה בה לבחון את התפתחותה של מערכת היחסים עם הערבים מזווית ראייתם של המזרחיים, תוך בירור אופי חוויית המפגש שלהם עם ערבים. מבחינה פסיכולוגית-סוציולוגית-היסטורית מתרחש מפגש בין הזיכרון האישי של כל אחד מהמרואיינים עם הנרטיב הלאומי הדומיננטי ושם נבנית ומתעצבת זהותם של המרואיינים. ניתוח מקרה זה, של יהודים ממוצא תוניסאי מדגים את הצומת בה נמצא המחקר האיכותני, בין האישי לקולקטיבי ובין ההיסטוריה המסופרת לפרשנות הפסיכולוגית.

ה"גיל הרביעי"- האמנם "מרחב רביעי" לא מובן?

אילנה מזרחי, אוניברסיטת תל-אביב

"הגיל הרביעי" (+80) מוצג בספרות הגרונטולוגית, כזקנה פתולוגית כאנטי-תזה ל"גיל השלישי" בו "ההזדקנות מוצלחת" ובה הזקנים הצעירים יותר הם בעלי משאבים המנהלים מו"מ עם סביבתם למניעת ירידה אל עבר השוליים החברתיים. לעומתם מוגדרים הזקנים ב"גיל הרביעי" כמי שעצמיותם אינה שלמה והם כבר בשוליים. במונחי הפרספקטיבה ההיברידית של באבא מתואר הגיל השלישי כמצוי ב"מרחב השלישי", בו מתפתחת תודעה כפולה המאפשרת בחינה הן מהשוליים החברתיים והן דרך הפרספקטיבה של בני הגיל השני, בעוד ש"הגיל הרביעי" מצוי ב"מרחב רביעי" שבו לא מתקיים משא ומתן עם התרבות והחברה. סיפורי החיים של הזקנים המופלגים בישראל במחקרה של רמר-ביאל (2008), אוששו תפיסה שקבוצה זו שוב אינה פועלת עם ארגו הכלים תרבותי של הזקנה המוקדמת יותר, ולכן, לטענתה הוא אינו נגיש לחוקרים.

המחקר הנוכחי, המתמקד בתנאי כינון זקנה יוצאי-דופן בחברה המערבית ומשלב מגוון שיטות מחקר איכותניות, מצייר תמונה שונה לחלוטין מזו שבספרות. בחינת הקונטקסט החברתי-תרבותי, ממנו התעלמו החוקרים, מתיימרים להציג מאפייניה "הטבעיים" של הזקנה המופלגת והקשיים לחקור אותה, מלמדת כי בתנאים מאפשרי המשכיות בקיבוץ שיתופי-משתנה, הזקנים המופלגים אינם נאלצים למקד את מאמצייהם בהישרדות. הם ממשיכים חלק מפעולותיהם, עם אוטונומיה ניכרת והמשכיות הזהות. עם זאת, השינויים בתרבות הקיבוצית לכיוון הבלתי-שיתופי גורמים הפחתה במשאביהם, מבטלים יוקרה שזכו לה בעבר בשל חלוציותם, מעמידים בסימן שאלה את ויתוריהם וזאת תוך שיכולתם לפצות על כך בהישגים אחרים הולכת וקטנה. שילוב של מגוון שיטות מחקר איכותניות- תצפית משתתפת וראיונות נרטיביים- בקיבוץ השיתופי-משתנה בשתי יחידות דוריות ("העלייה החמישית" מפולין ו"עליית הנוער" מהבלקן ערב מלחה"ע השנייה) בשתי נקודות זמן, מאפשר לספק תמונה מקיפה של החוויה הקיומית בקרב מי שעומדים בסוף חייהם, ועולמם נתפס כמרחב לא נגיש.

**נרטיבים משתלבים בתפיסות של לומדים מבוגרים לגבי התקדמות אישית והצלחה אקדמית
בסיום קורס לקריאה אקדמית באנגלית**

שרה גלזר, האוניברסיטה העברית בירושלים

לומדים מבוגרים באוניברסיטה ניצבים בפני אתגר קשה כאשר עליהם ללמוד אנגלית על מנת להגיע לרמת "פטור". באוניברסיטה העברית קיימת מסגרת ייחודית ללומדים אלה, אשר מאפשרת להם למידה במסגרת תומכת של קבוצות לימוד. ראיונות עומק של מסיימי הקורס התבצעו לאורך כמה שנים. אציג את דרך ניתוח הראיונות באמצעות ניתוח נרטיבי שבו ארצה למצוא כיצד סיפורי החיים וחוויית הלימוד באוניברסיטה משתלבים ומקבלים משמעות על ידי ניתוח פרשני. תיאוריית ה"אני העתידי" (Possible Selves) (Markus and Nurius, 1986) ותאוריה מוטיבציונית של לומדי שפה (The L2 Motivational Self System) (Dornyei, 2005) מהוות את המסגרות התיאורטיות העיקריות המאפשרות הסתכלות על מכלול החוויות ותפיסות השינוי, ההתקדמות והצלחה אצל לומדים אלה. אציג מקרה אחד כדרך להמחשת תהליך הניתוח והשילוב בין הנרטיבים, התמות והאלמנטים הלשוניים הבולטים בראיונות.

מבט רטרוספקטיבי על השפעות מעצבות זהות של חוויות ביי"ס

אסתי ארואס, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

במחקר נרטיבי זה אני בודקת כיצד מבנים אנשים מבוגרים את זכרון ביי"ס וכיצד הם תופסים את ההשפעות מעצבות הזהות של ביה"ס. במחקר זה אני קושרת שני תחומי חקר חסרים מנקודת מבט התפתחותית. ראשית, בניגוד לנקודת המבט החינוכית המתמקדת לרוב בתלמיד שבאדם, אני מתעניינת באדם המתפתח שבתלמיד, ובביה"ס כמרחב התפתחותי. בנוסף, אני מתבוננת בחוויית ביי"ס, המתמקדת בהתפתחות הזהות, מנקודת מבט רטרוספקטיבית, כלומר באמצעות זכרונות. שנית, ברצוני ללמוד על התהליכים הפסיכולוגיים המעורבים בגיבוש זהות בגיל המבוגר. אוכלוסיית הנחקרים הם נשים וגברים, בני 50-60, מרקע חברתי מגוון, שלמדו בארץ. הם רואיינו באופן אישי ומעמיק על פי גישתה של רוזנטל. הראיון נפרש על פני שני מפגשים וכלל שימוש בשרטוט מפות קשר שפיתחה ג'וסלסון.

מתוך ניתוח הראיונות-שכלל אספקטים תמטיים וכן מבניים-צורניים- עולים 3 דפוסים סיפוריים עיקריים המשרטטים 3 מסלולים התפתחותיים:

בדפוס הראשון- מפותנציאל להחמצה- מתואר תהליך התפתחותי של ירידה במהלך החיים מזהות בית-ספרית של תלמידים מוכשרים ובעלי פוטנציאל לחוויה עכשווית של החמצה. הדפוס השני- החיים כתהליך החלמה מטראומת ביי"ס- משרטט מסלול הפוך, של מרואיינות המתארות את ביה"ס כחוויה טראומטית בשל תת-השגיות, ואת המשך חייהן כתהליך של החלמה, התפתחות והעצמה.

בדפוס השלישי מתואר תהליך התפתחותי של התרחבות מתמדת, המאופיין על ידי חוויות ביי"ס מגוונות ועשירה הכוללת השגים כמו גם כשלונות, וחוויות הגשמה עצמית בהווה. בהצגה אתאר גם את ההקשרים והגורמים ההתפתחותיים המקבלים חשיבות סיבתית בתפיסתם של המרואיינים, אסטרטגיות ההתמודדות הנרטיביות שלהם עם הפערים הזהותיים, והאפיונים האישיותיים וההתייחסותיים של המרואיינים, בכל אחד מהדפוסים, כפי שמתקפים בסיפוריהם.

מושב 107

מבט ביקורתי על שיחים חברתיים

יו"ר: ד"ר מיכל רום

לטוות שיח אמנציפטורי: ניכוס, חתרנות וגמישות ביצירת שיח החלמה על ידי אמהות מכורות לסמים

ד"ר קרן גואטה, אוניברסיטת בר-אילן

בהרצאה יוצג⁵ מחקר אשר התחקה אחר הבניית הזהות לאורך תהליך החלמה של 25 אמהות מכורות לסמים. הבניית הזהות נבחנה מבעד לעדשה קונסטרוקטיביסטית לפיה זהויות הן תוצר של הבניות המתעצבות ומשתנות במהלך קשרי גומלין בין הפרט למארג שיחי, המשקף מערכת של אידיאולוגיות חברתיות-תרבותיות. ממצאי המחקר מלמדים על שימוש נבדל במערכות שיח בהבניית הזהות בקרב משתתפות המחקר. המשתתפות אשר היו נתונות בתהליך החלמה מתקדם וארוך טווח, להבדיל מן המשתתפות שהיו נתונות בראשיתו, ניכסו לשם הבניית זהותן את השיח הממסדי, שרווח במרחב הטיפולי בו שהו, תוך שכלולו והרחבתו באמצעות שיח טיפולי נוסף, התואם את חוויתן. בנוסף, אף יצקו משתתפות אלו אל השיח תכנים המנוגדים לתכניו של השיח הממסדי. כך הן אימצו שיח הלקוח ממסגרת החלמה אחרת, בעודן שואלות המשגות אחדות ממנו ומתעלמות מהמשגות אחרות המהוות את ליבתו של שיח זה. או אז, באמצעות שלושת השיחים שהתלכדו יחדיו לשיח ההחלמה הייחודי שיצרו, היה לאל ידן, להבדיל מן המשתתפות אשר היו נתונות בראשית תהליך ההחלמה, לערער על השיח הפופולארי המבנה אמהות מכורות כאמהות מפלצתיות ולבסס את תהליך החלמתן. ממצאי המחקר מסייעים בהבנת תפקידו החיוני של השיח בתהליך שינוי, בהצביעם על יחסי הגומלין המורכבים בין הפועלות האנושית לשיחים החברתיים-תרבותיים ובמקדם את שימת הלב המחקרית בבחינת חלופות הפעולה הטמונות בשיחים אלו. ממצאים אלו חורגים ממיפוי האופנים שבאמצעותם מופנמים ייצוגים ופרקטיקות המדיחות לשוליים וזורים אור על האופנים שבאמצעותם מהוות הבניות חתרניות בסיס לערעור על שיח פופולארי. לפיכך ממחישים ממצאי המחקר כיצד יצירת שיח חדש, באמצעות ליקוט הבניות תואמות חוויה הניחנות בערך חברתי-תרבותי, מאפשרת המרת חוויות השוליים לאופניי תודעה מתנגדים ומעוררי שינוי ושחרור.

⁵מחקר זה הוא חלק מעבודת דוקטורט בהנחייתו של פרופ' אדד משה ובמימון חלקי של הרשות למלחמה בסמים

מתודולוגיה לשחזור מבני שטח ועומק בשיח: "פרויקט חילופי ההגמוניה" כדוגמה

נגה גלעד, אוניברסיטת תל-אביב, תל"ס, אוניברסיטת חיפה

ההרצאה הנוכחית מציעה לבחון שיח באמצעות שחזור מבני עומק ושטח. אדגים זאת בחקר תהליכי שינוי חברתי המגולמים במה שמכונה בשיח הישראלי "פרויקט ההתנחלויות". יש המתמקדים בחקר בינוי הטריטוריאלי של המרחב השנוי במחלוקת (יש"ע/ השטחים) אל תוך המרחב המדינתי ההגמוני (ישראל). אחרים מצביעים על השתקפותו של תהליך סוציו-פוליטי נרחב יותר, החותר לבינוי 'החברה הישראלית' עצמה מחדש (Benvenisti, 1984; Lustick, 1987); גורביץ' & ארן, 1991; פייגה, 1995; פישר, 2007; שגיא, 2003).

לטענתי, מדובר בדיאלקטיקה בין שני אגפי טיעון, כל אחד מורכב בתורו (כל מושג 'קטן' יש"ע/מתנחלים מתייחס למושג נרחב יותר: 'ישראל'; והישראלים היהודיים, קרי: הציונים (גורביץ' וארן, 1991). לכאורה, כשעוסקים באחד השני סמוי אך בפועל אי אפשר לפתח את מנגנון הטיעון המפורש מבלי להתייחס לממד המשלים (כך למשל, כדי לבנות את 'יש"ע' זקוקים לימתיישים/'מתנחלים' וכדי לדון בימתנחלים' זקוקים למושג יש"ע). זהו מצב מתעתע טיפוסי לניתוח דיסקורסיבי ביקורתי: היכן 'מצוי' בטקסט הממד הסמוי אם הוא מתבטא בטקסט עצמו? מהיכן דולים אותו וכיצד? במלים אחרות, מה כאן סמוי ומה גלוי?

לטענתי, בלי מתודולוגיה מתאימה תהליך אנליטי שכזה יתקשה להמריא. מחקרים רבים אודות הנסיון להנחיל בציבור הרחב השקפת עולם מסויימת מתעמקים ברטוריקה של הפרוייקט. ככל מחקר של אידיאולוגיה והפשטה דיסקורסיבית יש בכך טעם רב, שכן בלי שכתוב וחיודוד המסר המפורש לא יתבהרו גם לעומקן שאלות פילוסופיות ומעשיות אודות עוצמתה וחולשותיה הרטוריים של השקפת העולם. אך לטענתי זה רק שלב ראשון בתהליך; "מבנה השטח" במושגיו של חומסקי, שבהליכתו "בכיוון הטקסט" הוא משמש כדובר לדוברים. בכדי להבין את מבנה העומק הנובע מכך יש להשלים את הניתוח בהליכה "נגד כיוון הטקסט", המחלצת ממדים סמויים כמו סתירות פנימיות ודפוסי יישובן בדיעבד. הדגמה למתודולוגיה כזו תוצג בהרצאה.

”אם תשבי ותבכי לא יתנו לך” : הבנת יחסי תמיכה חברתית תחת השיח הניאו ליברלי

עינת לביא וד”ר שירה עופר, אוניברסיטת בר אילן

בעשורים האחרונים הפך הניאו-ליברליזם לאידיאולוגיה המרכזית בשיח הציבורי של הכלכלה במדינות מערביות רבות, וביניהן ישראל. הנחה מרכזית של אידיאולוגיה זו היא כי עצמאות, הן של השוק והן של הפרט, היא ערך עליון, וכי כל אדם אחראי לרווחתו האישית. המדיניות החברתית-כלכלית שנובעת מאידיאולוגיה זו גורסת כי האזרח הראוי הינו זה המצליח לפרנס את עצמו ומשפחתו בכוחות עצמו. הקיצוצים המסיביים והשינוי במדיניות קבלת קצבאות הרווחה במהלך השנים האחרונות, משקפים אידיאולוגיה זו. במחקר הנוכחי אנו נשענות על המושג Conditional Reciprocity אותו טבעה אמי ווקס (Wax 2000; 2005), המגדיר כי רק אלה המוכיחים מאמץ ורצון לעזור לעצמם הינם ראויים לקבל סיוע מדינתי. במחקר הנוכחי ביקשנו לבחון כיצד עקרון זה בא לידי ביטוי באינטראקציות הבין אישיות של אמהות החיות בעוני, ובאיזו מידה הוא משתקף ברציונל שמעלות נשים אלה כאשר הן פונות לרשתות החברתיות שלהן לקבלת תמיכה.

המחקר נערך בשיטה איכותנית, בעקבות ההנחה כי שיטה זו היא המתאימה ביותר לבחון חוויות סובייקטיביות ואישיות. ממצאי המחקר מתבססים על נתונים שהתקבלו מראיונות עומק מובנים למחצה עם 35 אמהות החיות בעוני בישראל. ניתוח הראיונות נעשה בהתאם לגישת התיאוריה המעוגנת בשדה (Charmaz 2006). ממצאי המחקר העלו, כי הנשים מצדיקות את הפניה שלהן לבקשת עזרה מהרשתות החברתיות שלהן בהתבסס על מידת המאמץ שלהן להיות פרודוקטיביות ויצרנותן בהווה או בעבר, או על ידי יכולתן להוכיח מסוגלות מוסרית לעמידה בכללים אלה בעתיד. למרות שרוב הנשים המרואיינות קיבלו תמיכה מחברי הרשתות החברתיות שלהן, מדבריהן עולה התפיסה הניאו-ליברלית כי אנשים צריכים לעמוד ברשות עצמם, ללא היעזרות באחרים, וכן כי אבן הבוחן העיקרית לבחינת מידת המוסריות ולזכאות לקבלת תמיכה מחברי הרשת החברתית, היא ההשתתפות בשוק העבודה בשכר. מחויבות הנשים לעקרון זה היא שמגדירה את הכלל הברור והחד משמעי: ”אם תשבי ותבכי- לא יתנו לך”. תרומת המחקר העיקרית הינה ההתייחסות למושג ההדדיות החברתית במובן של עמידה במחויבויות המוסריות לחברה.

לגשר בין הומניטאריזם, זכויות אדם ופעילות פוליטי – סגירת ה"מרפאה הפתוחה"

כמקרה בוחן

נורה גוטליב, דני פילק, נדב דוידוביץ'
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

רקע: בהקשר של מדיניות ניו-ליברלית ארגונים הומניטאריים הפכו לספקי שירותי בריאות אלטרנטיביים. הם ממלאים את החלל הנוצר על ידי נסיגתה של מדינת רווחה מניפוק שירותים למהגרים וקבוצות אחרות בשולי החברה ובזאת, לעיתים קרובת, נותנים יד ליצירת לגיטימציה להתנערותה של המדינה ממחויבותה החברתית. ארגוני זכויות אדם משחקים תפקיד חשוב בסנגור עבור זכויות המהגרים; אולם, פעמים רבות הם גם מיצגים המשגה משפטית של ה"זכות לבריאות" אשר מגבילה את חזונם לצדק חברתי. מחקרנו עושה שימוש במקרה של מרפאה הומניטארית, המופעלת על ידי ארגון זכויות אדם בתל אביב-יפו, כמקרה בוחן: בשנת 2007 זינק במספר המטופלים הצית ויכוח פנימי זוהר לגבי סגירה זמנית של המרפאה כאמצעי להגביר את הלחץ הפוליטי על הממשלה לפעול בנושא.

מטרת המחקר: אנו מבקשים להאיר את הקשרים והמתחים בין הדיסקורסים שונים - הומניטאריזם רפואי, זכויות אדם ואקטיביזם פוליטי – אשר מובילים את הפעילויות של ארגונים לא-ממשלתיים בתחום הבריאות.

שיטות המחקר: נתוני המחקר נובעים מפרוטוקולים של פגישות פנימיות ודיונים בכנסת ומשבעה ראיונות עומק עם אנשי-מפתח. נתונים אלו היוו נושא לניתוח איכותני ממוחשב (ATLAS.ti 6) המבוסס על תיאוריה המעוגנת בשדה.

תוצאות ומסקנות: מצאנו הערכות שונות לגבי סגירת המרפאה; הן מביאות לידי ביטוי קונצפטים סותרים לגבי תפקידי המרפאה – בין השאר הומניטארי, פוליטי, סימבולי, וארגוני – ולגבי ה"זכות לבריאות" של מהגרים. בזאת, פתח המשבר באותה מרפאה דיון יותר רחב הנוגע בדיסקורס ובפרקטיקות של ארגונים לא-ממשלתיים בתחום הטיפול הרפואי למהגרים. מחקרנו מבקש לעזור לאינטרוספקציה ביקורתית זו, לחדד את תובנותיה ולהצביע על אפשרויות לקשר פורה בין השקפות עולם אודות הומניטאריזם רפואי, זכויות אדם ואקטיביזם פוליטי.

מושב 108

מחקר איכותני כאקטיביזם חברתי

יו"ר: פרופ' יהודה בר-שלום

טובים השניים: החוקר האיכותני כסנגור ושותף של יזמים חברתיים הפועלים

למען קבוצות מודרות

פרופ' יהודה בר שלום, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין

חוקרים ביקורתיים הם אלה שבאים לראות, לתעד ולהסביר סדרים ומבנים חברתיים דכאניים, לא צודקים ולא שוויוניים, מתוך מטרה להביא לשינויים (Lewin, 1948; Fine & Vanderslice, 1992).

בהרצאה זאת יתאר חוקר ותיק את ניסיונו כסנגורם ושותפם של אלה המשמשים סוכני שינוי בחברה הישראלית. מזה כ-11 שנים, עורך החוקר מחקרים הבאים לתאר ולנתח יוזמות של שינוי חברתי ותיקון חברתי.

מבלי שזאת הייתה כוונתו בתחילה, הפך החוקר במשך השנים לשותף (וסנגור) משמעותי בעשייה של אותם מוסדות, ארגונים ופרטים העוסקים בשינוי החברה. בהרצאה יתאר החוקר בהרחבה את הדינאמיקה הבין אישית הנוצרת במהלך המחקר, דינאמיקה המאפשרת יצירת תשתית של דיאלוג ואמון, שבסופו של דבר מובילה לשיתופי פעולה וחתירה משותפת לשינוי החברה. אין בהרצאה זאת ניסיון לומר שיש הכרח בהתפתחותה של דינאמיקה שכזאת. עם זאת, החוקר במקרה הזה מצא שהשותפות שנוצרה באופן דיאלוגי וולונטרי אפשרה לארגון הנחקר ולחוקר למצוא אפיקים נוספים להשפיע, ולו במעט, על החברה הישראלית כמכלול. מגמה זאת של שיתופי פעולה רק גברה עם הופעתם של גלי המחאה הנוכחיים. גם נושא זה יוצג בהרצאה.

**אנתרופולוגיית-בית שמצליחה בחשיפת שורשי בעיות-יסוד והצעת פתרונות ישימים –
נוטה להיכשל בשינוי חברתי**

ד"ר ראובן שפירא, המכללה האקדמית הגליל המערבי

באנתרופולוגיית-בית הידועה כ-Native anthropology חוקר החוקר את חברתו בנצלו את היכרותו רבת-השנים עימה להעמקה בהבנת בעיותיה. אחת מהסיבות לעשייתה היא רצונו למצוא להן פתרונות ישימים, אולם, היה ומחקרו מוצלח וחשף שורשי בעיות-יסוד חשובות ופתרונות ישימים, מאמציו לפרסם את ממצאיו ולדחוף לשינויים וחדושים מיישמי פתרונותיו נוטים להיכשל בשל חסמים המובנים בשיטה.

מקיומן של רוב בעיות-היסוד בחברה יש מרוויחנים המשמרים אותן ומכשילים ניסיונות לפותרן יחד עם שמרנים אחרים. שמות פיקטיביים להסתרת זהות הנחקרים והארגון/הקהילה הנחקר/ת אינם בולמים מאמצי הכשלת ניסיונות הפתרון משום שמיקום החוקר ידוע ו"מעמיד לקיר" את המרוויחנים המקומיים הנזעקים לדכאו, ומשום שהמרוויחנים בארגונים/בקהילות דומים/ות נדחפים להגנת רווחיהם על-ידי הכשלת פרסום הממצאים, ו/או גניזתם אם פורסמו, ו/או ניטרולם על-ידי מסך שתיקה, ו/או מאמצי דיכוי אחרים. לעזרתם באים לרוב חוקרים כמותניים, פונקציונליסטים מחמיצי הבעיה או שורשיה אם משום יחסים סימביוטיים עימם, ו/או משום פגיעת פרסום הממצאים במעמד האקדמי בחושפו את כישלונם בהבנת בעיות-יסוד. כעורכים וכקוראים מומחים הם מונעים את פרסום הממצאים בחוות-דעת שליליות, ו/או מעקרים את השפעת הפרסום על-ידי השמטת חלקים מהותיים, ו/או מבקרים את הממצאים באופן לא הוגן כהצגת המקרה הנחקר כיוצא-דופן תוך העלמת מידע שלילי על דומיו והצגת החוקר כבלתי-אובייקטיבי ופועל ממניעים שליליים, ו/או מאפסים את הפרסום על-ידי התעלמות. בשל כך ובשל אמצעי הכשלה נוספים נוטה אנתרופולוגיית-בית מוצלחת להיכשל בשינוי חברתי. הטענה תוכח בניתוח כישלונות אנתרופולוגי-בית קיבוציים לפתור בעיות-יסוד שחשפו את שורשיהן.

"אל תזרקי את מה שאני מספרת לפח הזבל", על תרומתו של מחקר אודות עובדות ניקיון בחברות קבלן למאבק הציבורי נגד העסקה קבלנית

שרה הלפרין, האוניברסיטה העברית

יעל וולפנזון, עמותת "מעגלי צדק"

בהרצאה יוצג מחקר איכותני פנומנולוגי הבוחן לעומק את חוויות העבודה של שתיים עשרה נשים העובדות בניקיון דרך חברות קבלן. ממצאי המחקר מצביעים על כך שמעבר להפרת זכויות שיטתית לה חשופות העובדות, עיקר הפגיעה עמה הן מתמודדות מתרחש דווקא במישור הרגשי. מסרים של חוסר ערך ושל דה הומניזציה המופנים כלפי הנשים גורמים, אצל חלקן הגדול, לחוויה רגשית קשה, אשר במקרים מסוימים אף מלווה בתסמינים של טראומה. מערכות היחסים במקום העבודה (בין עובדת הניקיון לעובדי הארגון הקבועים, ובין עובדת הניקיון לקבלן) הן הזירה המרכזית להתרחשות הפגיעה. המחקר מצביע על מאפייני דמיון רבים בין מערכת היחסים של הקבלן עם עובדת הניקיון לבין מערכת יחסים זוגית אלימה.

עד כה, עיקר הדיון הציבורי בסוגיית ההעסקה הקבלנית התנהל במישור החוקי, תוך התמקדות בזכויות עובדים ובהפרתם. מחקר זה מאתגר את השיח הקיים על ידי כך שהוא ממשיג את הפגיעה בעובדות קבלן במונחים רגשיים, ומצביע על אלימות כמאפיין אינהרנטי לתבנית ההעסקה הקבלנית. המשגה זו מכילה אספקטים רבים יותר של הפגיעה הכרוכה בהעסקה קבלנית, ומאפשרת דיון רחב יותר במהות השלילית של תבנית העסקה זו, ובהשלכותיה ההרסניות על עובדות קבלן בפרט ועל יחסי אנוש במרחב התעסוקתי בכלל.

עמותת "במעגלי צדק", המובילה מאבק ציבורי נגד העסקה קבלנית, עושה שימוש בממצאי המחקר במאמציה לשלול את הלגיטימציה הציבורית להעסקה קבלנית (גם כאשר זו אינה כרוכה בהפרת זכויות), ולגייס את דעת הקהל למיגור התופעה.

בעוד שבמקום העבודה המעמד האנושי של הנשים שהשתתפו במחקר מוטל בספק תמידי, דמותן של הנשים, כפי שמשקפת בממצאי המחקר, היא אנושית באופן יוצא דופן. מערכת מורכבת של שיקולים מוסריים, התחשבות בזולת ושימור הערך העצמי מנחה את הנשים בהתמודדותן אל מול הפגיעות שהן חוות במקום העבודה.

"לרקוד איתן. לפני ואחרי". רטרופקטיבה על עמדתה של אמנית פעילה חברתית

רנה בדש, אוניברסיטת תל-אביב

פרויקט חברתי מבוסס אמנות שהתנהל במציאות בין-קהילתית אלימה היה מצע מרתק למחקר איכותני שסיימתי בשנת 2008. התווית התכנים האמנותיים ויישומם בשדה הקהילתי, קריאה וניתוח של הקשרים האינטראקטיביים שבין המערכות האנושיות לאמנותיות, תוך התייחסות לנסיבות הפוליטיות והחברתיות שעל ריקען התגבש הפרויקט, שמשו תשתית לביקורת פרשנית וביססו כלים השלכתיים על מציאות חברתית.

פרויקט "דו-קיום ערבי יהודי במחול" החל כתגובה להתפרצות מעשי אלימות בין-קהילתיים באוקטובר 2000 ברחבי ישראל, וההנחה שתקשורת לא-מילולית ופעילויות תנועתיות ישפיעו על מאפיינים גלויים וסמויים של התנהלות קהילתית-חברתית לוותה אותו מתחילתו. קריאה רטרופקטיבית של רשת הכוחות שהניעו את יוזמת הפרויקט, שניסחו את תכניו וניתבו את השתלשלויותיו לאורך ארבע שנים, הניחה את טענת המחקר לפיה, השתתפות בפעילויות מחול ותנועה בצוותא היא כלי אפקטיבי לקידום היכרות בלתי אמצעית מלווה בסובלנות עם ה"אחרת שרוקדת לידי, איתי".

הפרויקט שימש מקרה בוחן במחקר איכותני להערכת כוחה של "מרות היופי" שבידי אמנות המחול להוביל לשינוי חברתי בקהילה הנתונה בקונפליקט. מעמדה אוטו-רפלקסיבית כפולה, ברצוני להציג בכנס את עמדתי כחוקרת פעילה ולפרש את מהלכי הפרויקט לאור מעורבותי ביוזמה לקיומו. מעמדה זו אציג את אמונותי כאמנית פעילה חברתית, אשר ניסיוני בשדה המקצועי-אמנותי, כמו גם הידע שצברתי בשדה החינוך קודם לפרויקט שבמחקר, עיצבו את הפעולה שהובלתי במרכזה של תופעה אנושית-אמנותית, שהיו מעורבים בה אנשי קהילות שבקונפליקט, תלמידות מחול ותנועה ערביות ויהודיות, נושאי תפקיד עירוניים ומנחים למחול ולתנועה. המודעות למידת ההשפעה של מעורבותי בפרויקט ליוותה את הערכת הממצאים המורכבים ופרשנותם במחקר, תוך התייחסות לניסיוני בשדה החקר האמנותי-חברתי והיכרותי עם יישומים מעשיים של תיאוריות חברתיות משלבות אמנות.

בין המילולי לחזותי-בדרך לשינוי חברתי

יו"ר: ד"ר נעמי דיקמן

מתדיינת: ד"ר שרה שמעוני, מכללת לוינסקי ומכון מופ"ת

פיתוח היכולת לחקור מסרים באופנים ובאמצעים שונים יש בו כדי להעשיר את ההבנה אודות המציאות האישית, הבין אישית והבנייתן בתקופה זו של סערה חברתית הטומנת בחובה ריבוי תפישות. מסרים שאינם מילוליים יכולים להשלים מסרים מילוליים – ולהיפך (Barthes, 1973, 1977). והשילוב ביניהם יש בו כדי ליצור הבנה מעמיקה של המסרים ובכך לסייע במציאת קו מקשר בין התפישות השונות.

כל מדיום הוא אקטיבי ובכך הוא מהווה חלק מעיצוב המשמעות של המסר (שליטא, 1998). כיוון שלכל מדיום סגולות ומגבלות משלו (Fosnot, 1996) השילוב שביניהם מרחיב ומעמיק את פענוח המשמעות של המסרים המועברים דרכם.

מושב זה מבקש להתמקד במחקר איכותני המשלב בין השפה המילולית לשפה החזותית במטרה לפענח מסרים שיש בהם כדי לתרום לתובנות העשויות להוביל לשינוי חברתי כפי שיוצג בשלושת המחקרים האיכותניים שלהלן. כל אחת מההרצאות במושב זה תדגים את הטקסטים החזותיים (צילומים, איורים, פרסומות) והמילוליים ואת ניתוח המשלב ביניהם.

קידום אוריינות חזותית בגיל הרך בפריפריה

ד"ר אריאל פרידמן, המכללה האקדמית לחינוך אורנים, אוניברסיטת תל אביב

המחקר שיוצג כאן מעריך את תהליך יישומה של תכנית לימודים ניסויית בצילום בגן בקצרון, זו השנה השלישית. אני משמשת בתכנית לימודים זו כיועצת אקדמית וכעת אני עורכת מחקר מקיף המעריך את תהליך יישומה של תכנית הצילום בגן כדי לבחון את תרומת התכנית לילדי הגן ולמבוגרים שסביבם.

התוכנית מיועדת לגילאי 2-4 ובבסיסה נעוצה מטרת פיתוחה של אוריינות חזותית תוך ניסיון לחזק את השילוב שבין החזותי והמילולי במערכת החינוך ולהציבו במקום מרכזי ומהגיל הרך (שליטא, פרידמן והרתאן, 2011). ההנחה היא, שבעיסוק במצלמה ובצילום טמון פוטנציאל יצירתי וחוויתי רב שבכוחו לתרום לפיתוח החשיבה, השפה ומערכות היחסים בגן הילדים.

כל נושאי הלימוד בגן נלמדים באמצעות צילום בפועל של הילדים במצלמות דיגיטליות ו/או באמצעות צפייה בתצלומים ממקורות שונים המשמשים כתמונות לימודיות, כאלה המעוררות רכישת מידע, עניין, שאלות ודיון.

מחקר זה בוחן תהליך שנתי ובו ניתנות לילדים בגן מצלמות דיגיטליות עם פעילויות מובנות וחופשיות כאחד. המחקר בוחן כיצד רוכשים הילדים, באמצעות תוכנית הלימודים הייחודית, מיומנויות של אוריינות חזותית ובתוך כך גם אוריינות מילולית.

האתגרים שמציבים החיים הדיגיטליים בהם גדלים ילדים היום, מחייבים אותנו לנקוט פעולה ולהכניס לתוך מערכת החינוך אוריינות חזותית, דיגיטלית ואזרחית כדי לחנך, להעצים ולהגן על ילדים הגדלים בעולם רווי טכנולוגיות ואמצעי תקשורת חדשים ולציידם בחשיבה ביקורתית ויצירתית.

חווית היוםיום שלנו שזורה בטכנולוגיות ואמצעי תקשורת מתוחכמים שבבסיסם הם "מולטימדיה". אלה מזמינים אותנו יותר מאי פעם לבסס גישה אינטגרטיבית באוריינות. דהיינו, ליצור שילובים יצירתיים של פורמטים ושל מערכות סימבוליות ובתוך כך גם צורות חדשות של למידה שהן במהותן בינתחומיות (Edwards & Willis, 2000).

בהרצאה אדגים ממצא אחד מהמחקר הנוכחי: התרומה של תוכנית הלימודים הנדונה לפיתוח מיומנויות מילוליות באמצעות מדרש תמונה שמבצעים הילדים בתחילת השנה ובסופה. אבקש גם לחלוק התלבטויות באשר לביצוע מחקר איכותני עם ילדים צעירים שאיננו יכול להתבסס אך ורק על תקשורת מילולית שהיא מוגבלת בגילאי 2-4, וכן שאלות מתודולוגיות נוספות כגון הקושי בבנייה מראש של קריטריונים לבדיקת תוצרי צילומים של הילדים ואולי אימוץ של גישה מחקרית המסרבת לכך מלכתחילה, "לוקחת צעד לאחור" ובזאת מאפשרת לנתונים חדשים ואולי דקים יותר, להופיע (Stephenson, 2008).

שיח הפרסומת בעשור הראשון ובעשור הנוכחי כאתגר לדיון בשינוי חברתי

ד"ר עירית זאבי, המכללה האקדמית לחינוך אורנים, מכללת עמק יזרעאל

מחקר זה בוחן בכלים איכותניים את שיח הפרסומת הישראלית בעשור הראשון למדינת ישראל ובעשור הנוכחי; מטרתו ללמד אותנו על אופן ייצוג החברה הישראלית בעבר וכיום באמצעות ניתוח סימנים חזותיים-מילוליים כאתגר לדיון בשינוי חברתי.

פרסומות מסחריות הן חלק מהשיח הציבורי בימינו. תכלית הפרסומאים לשכנע נמענים לרכוש מוצרים ולעצב את התנהגותם הצרכנית; לשם כך הם מתבססים על נורמות ותפיסות עולם רווחות. מכאן, שפרסומות מוכרות לא רק מוצרים אלא גם אמונות וערכים, וניתוחן מאפשר לתאר את החברה וללמוד על תמורותיה החברתיות-ערכיות (וימן, 2000; למיש, 2000, 2004; פירסט ואברהם, 2003).

המחקר בחן מדגם בן 1000 פרסומות בעיתונות המודפסת (500 מכל עשור). ניתוח הממצאים מלמד שבין שני העשורים חל שינוי מהותי באסטרטגיית הפנייה של הפרסומת. פרסומות העבר מגויסות לענייני הכלל וערכיו: עממיות, סולידריות חברתית, אהבת המדינה, הסתפקות במועט, חיסכון ומניעת בזבז. הן מלמדות על חשיבות רכישת מוצרים לצרכים 'אמתיים' ולשנים רבות ומשקפות את היותה של ישראל חברה צנועה. בימינו הפרסומת מציגה אינדיווידואליזם נהנתני, העמדת הפרט במרכז ורצון לחיי מותרות נוחים וקלים; היא מעודדת את הציבור לרכוש מוצרים ולהחליף מוצרים ישנים בחדשים.

בנוסף, בעבר הפרסומאים ביקשו ללמד את הנמענים באופן ענייני על המוצר והסיבות לרוכשו, התייחסו בכובד ראש למסר ולשפה העברית; הקשר בין האיור למלל הוא לרוב קשר דנוטטיבי (איקוני). בימינו, כשמוצרים רבים מתחרים על כיסו של הצרכן הישראלי, המפרסמים נוהגים לוותר על הטיעון הלוגי ומסירת המידע, זונחים קשר ענייני למוצר, מתמקדים בנמען ומחזרים אחריו. הם בונים פרסומות מתוחכמות, אניגמאטיות, בעלות דו-משמעות מכוונת בטקסט עצמו ובמיוחד בקשר שבין הטקסט לתמונה, משתמשים בסלנג ובלשון דיבור.

שינויים אלה מקורם בהשתנות החברה הישראלית, במעבר מסביבה כלכלית-ממשלתית-ציבורית לסביבה עסקית-פרטית-צרכנית, בעיקר בהשפעת תהליכי הגלובליזציה (וראו רם, 1999). בכנס יוצג אופן הניתוח החזותי-לשוני של שיח הפרסומת – ניתוח המימדים הגלויים יתייחס להיבטים לשוניים-רטוריים-ספרותיים, והמימדים הסמויים יתמקדו בפן הבין-טקסטואלי, דהיינו ביחס הפרסומת לטקסטים אחרים, למיתוסים ולאידאולוגיות (קליין, 2010).

ה"אני" הנגלה בין המילולי לחזותי

ד"ר נעמי דקמן, מכללת אוהלו ואוניברסיטת חיפה

גב' ח'אולה זועבי, מכללת סכנין

המחקר הנוכחי יצא לתור אחר ה"אני" האישי והמקצועי של סטודנטיות ערביות להוראה, כפי שהוא נגלה ביומנים שהן ניהלו במסגרת קורס שנערך במכללה להכשרת מורים.

המחקר נערך במתכונת חקר מקרים אתנוגרפי (צבר-בןיהושע, 2001), מתוך תפיסה איכותנית-טורליסטית (Patton, 1990) המדגישה את הצורך לחקור תופעות בהתאם לפרשנות המשתתפים.

נתוני המחקר נאספו מתוך תשעים יומנים שניהלו סטודנטיות להוראה במהלך שנה"ל השלישית שלהן במכללה, כמשימה בקורס שהתמקד בניחול יומן ככלי להתפתחות אישית ומקצועית. טבעו הדואלי של היומן: מחד, כלי לשיקוף ובבואה להתנסויות, ומאידך, כלי לקידום תהליכים (דיקמן, 2005) - מאפשר מגוון שימושים בשדה החינוך.

ההנחיה הייתה, לנהל יומן המשלב טקסטים מילוליים וחזותיים, בהישען על התפיסה כי "לכל מדיום סגולות ומגבלות משלו ובכך, הוא מחלף קישורים חדשים וואריאציות חדשות על משמעות מובלעת תלוית הקשר" (Fosnot, 1996)⁶ ומהווה חלק מעיצוב המשמעות של המסר (שליטא, 1998); לכתובה פוטנציאל לשיקוף ההתרחשות הפנימית בעולמו האישי של הפרט, בהיותה ביטוי חיזוני לדיבור הפנימי, ובכך היא מאפשרת לתהליך פנימי לצאת החוצה (Vygotsky, 1934)⁷. המדיום החזותי - בכוחו לשקף ערכים והשקפת עולם של יוצריו (שליטא, 1998).

ממצאי המחקר מלמדים, כי ביומנים נערך מפגש אותנטי עם המחשבות, החלומות והרגשות של הכותבות, שהשתקפו בטקסט הכתוב ובטקסט החזותי מתוך הסכמתן לשתף בעולמן הפנימי ולעתים גם בסודות שלא ספרו מעולם. השילוב של מלל וביטויים חזותיים העלה מגוון השתקפויות של ה"אני" של הכותבות אשר פורשו כנעות בין האישי לבין הממוצב בתרבות וביחסה למגדר.

במסגרת ההרצאה נציג ביטויים מילוליים וחזותיים מתוך היומנים ונדגים כיצד השילוב ביניהם מלמד על ה"אני" האישי-מקצועי של הכותבות.

ממצאי המחקר מוסיפים נדבך לידע אודות ה"אני" הכללי והמקצועי של סטודנטיות ערביות להוראה, ולהשלכות הנובעות ממנו עבור הפיתוח המקצועי שלהן.

⁶ התרגום מתוך כתב העת "חינוך החשיבה", 1996, ע' 18

⁷ מתוך קוזולין ועילם, 2003, ע' 243

חקר שיח ההתנסות וההתמודדות במחלת נפש

יו"ר: פרופ' עירית קופרברג

מתדיינת: פרופ' לאה קסן, מכללת לוינסקי לחינוך

בשנים האחרונות, קימת הסכמה בין אנשי המחקר והשדה בתחום בריאות הנפש שקיים צורך בבניית נקודת מבט איכותנית המאפשרת להקשיב לקולם של המתמודדים במחלה כדי להבין את ההתנסות שלהם בהקשר שבו הם חיים. נקודת מבט זאת, מדגישים חוקרים וקליניקאים, משלימה את נקודת המבט הביו-רפואית שלעתים מתייחסת להתנסות במונחים אובייקטיביים המעלימים את המשמעות הסוביקטיבית שנותנים המתמודדים להתנסות שלהם (Mishler, 1984). חקר השיח הוא תחום שמציע מסגרות תיאורטיות, מתודולוגיות ומתודיות המאפשרות לחקור את תהליכי יצירת המשמעות בהקשר תרפויטי ורפואי ולהקשיב לקולם של המתמודדים. מטרת הסימפוזיון להתמקד בהתנסות ובהתמודדות במחלת נפש בישראל כפי שהיא נבנית על ידי המתמודדים עצמם בשיח פנים אל פנים ושיח מקוון.

לאור הנאמר לעיל, ובמטרה לשפוך אור על המשמעות שנותנים מתמודדים במחלת נפש להתנסות ולהתמודדות שלהם, המשתתפים בסימפוזיון זה שמים בקדמת הבמה שתי שאלות שהתשובות להן יינתנו בהרצאות: מה היא תרומת חקר השיח לחקר ההתנסות של מתמודדים במחלת נפש? מה הם מאפייני ההתנסות של מתמודדים כפי שהם עולים מתוך ההרצאות שיוצגו?

הסימפוזיון יכלול מבא קצר שיתמקד בתרומת חקר השיח לבניית ההתנסות. לאחר מכן יוצגו ארבע הרצאות: (1) סיפור אישי של מתמודד במחלת נפש; (2) תרומת טריאנגולציה של שיטות מחקר לחקר מקרה של מתמודדת מאושפזת; (3) הנרטיב הפסיכוטי ויצירת העבר ההיסטורי של מתמודדים; (4) סטיגמה כפי שהיא נבנית בשיח המקוון של מתמודדים. המתדיינת תחתום את המושב ותתייחס למשמעות התיאורטית, המתודולוגית והיישומית של ההרצאות בהקשר הישראלי והגלובלי.

התמודדות עם מחלת נפש

צביאל רופא

בשנת 1975, במהלך שירותי הסדיר בצה"ל, חליתי במחלת הנפש מאניה דפרסיה. עד 1979 הכחשתי את מחלתי על כל המשתמע מכך, ובהתאם אושפזתי שלוש פעמים בבתי חולים לחולי נפש, מהן פעמיים בכפייה. לקראת נישואיי ב-1980 הסתיימה תקופת ההכחשה שלי, אך לא מלאה סאת ייסורי וכמו נפגעי נפש רבים אחרים היה עלי להתמודד בו זמנית עם ספקטרום רחב של מכשולים ייחודיים מלבד החולי הנפשי עצמו: האשפוזים הנוראיים, התרופות הבעייתיות, משפחת המוצא, בניית הזוגיות, רכישת ההשכלה, השתלבות בתעסוקה, ומעל לכל אלה התמודדות כוללת אל מול הסטיגמה האופפת מכל עבר.

כאן אני מבקש להתמקד במאבק שלי ושל מטפליי במחלת הנפש עצמה. בכינוי מאבק קטן אני מבקש לכנות את שיטת המציאותרפיה לניהול סימפטומים, שפיתחתי עבור עצמי. לשיטה זו למעשה שני שלבים: זיהוי מוקדם, מאבק בכיוון ההפוך לפסיכופתולוגיה. בלמתי באמצעותה ארבעה התקפים בשנים 1988–1993, ומאז לא חזרו ההתקפים. בלימת ההתקפים נשאה בכנפיה גם יתרונות נוספים.

בכינוי מאבק גדול, אשר עמד כל העת ברקע המאבק הקטן ואפשר אותו, אני מבקש לכנות את הטיפול ארוך הטווח בעיכוב ההתפתחותי של אישיותי לאורך כ-36 שנים כמעט ברציפות. משל שק הקמח ממחיש את הרציונליזציה העומדת מאחורי השיטה הפסיכודינמית, המפרכת אך היעילה במידה רבה, שבה טופלתי לאורך השנים.

לסיכום פרק ההתמודדות עם החולי הנפשי אביא בפניכם את משל החדרים בוילה שמהווה מבחינתי אבחנה מبدלת בין המאבק הקטן לבין המאבק הגדול. לסיים, אתאר בקצרה את המוצאות אותי בשני העשורים האחרונים, שבהם החולי הנורא הסיר את עולו מעלי, ואפשר לי לפרוח בדומה לגבעולי הורדים במשל הנפלא של ד"ר פאטריציה דיגן.

חקר האני של מתמודדת במחלת נפש באמצעות טריאנגולציה של שיטות מחקר

פרופ' עירית קופפרברג, ד"ר יצחק גילת, ד"ר איל דהן וד"ר עדיאל דורון

בהרצאה נתמקד בתרומת טריאנגולציה של שיטות מחקר (Method triangulation) לחקר המיצוב בשיח (Discursive positioning) (כלומר, הצגת האני בשיח) של מתמודדת במחלת נפש המאושפזת במרכז לבריאות הנפש בראיון איכותני (Hunt, Chan, & Mehta, 2011) שנערך בבית החולים. בעקבות וורזם (Wortham 2004) נגדיר מיצוב בשיח כמיקום היבטים סמויים או גלויים של העצמי של המשתתפים בשיח ביחס למשתתפים אחרים.

צוות החוקרים אימץ לו מסגרת תיאורטית המבוססת על פסיכולוגיה דיסקורסיבית (Discursive psychology), חקר השיחה המוסדית (Institutional conversation analysis) ושיטת העולמות לניתוח שיח (קופפרברג, 2010). שילוב זה מאפשר לזהות את מיצובם של משתתפים בשיח מבלי לבא עם תיאוריות מוגדרות מראש המסבירות את ההתנהגות של המשתתפים בשיח.

לאור המסגרת התיאורטית, ניסחנו את שאלת המחקר הבאה: מה היא תרומת השילוב של שיטות המחקר להבנת המיצוב של המתמודדת? נערכו שמונה ראיונות שנמשכו חצי שעה כל אחד במשך חצי שנה. הראיונות נותחו באמצעות (1) שיטה המבוססת על חקר השיחה המוסדית המדגישה את חשיבות הרצף באינטראקציה ו-(2) שיטת ארבעת העולמות המאפשרת לפרק את המיצוב של המשתתפת לרמות שונות (למשל, מיצוב בין אישי, מיצוב בעבר ומיצוב בעתיד).

הניתוח הראשון מראה כיצד המראיין ממצב את המרואיינת בתוך ההקשר המוסדי של בית החולים שהוא מכוון לזמן כרונולוגי. הניתוח השני מבליט את ההצלחות והכישלונות של המרואיינת במיצוב האני שלה בשיח כשהיא מונעת קדימה ואחורה על ידי זמן נרטיבי. למשל, המתמודדת מיצבה הביטים לכידים של האני שלה באינטראקציה הבין אישית עם המראיין, אולם כשהיא עליה לנוע אחורה בזמן ולמקם את עצמה בהתנסויות מורכבות ולעתים מכאיבות בעבר, או בתסריטים עתידיים אפשריים, לנוכח דמויות שלא היו נוכחות בחדר, היא לא הצליחה להציג ממדים ברורים של האני שלה. בהרצאה נבליט באמצעות דוגמאות את הממצאים שעלו מתוך כל ניתוח בנפרד ואת חשיבות השילוב של שיטות המחקר בניתוח המיצוב של המתמודדת.

הנרטיב הפסיכוטי: מן העשייה אל ההווה

ד"ר ציפי פרי

המחקר, חקר הפסיכוזה: מן העשייה אל ההווה, הנרטיב הפסיכוטי כיצירת עבר היסטורי, נערך במסגרת לימודי לתואר שלישי, בבית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, באוניברסיטה העברית בירושלים, בהדרכתה של פרופ. מימי אייזנשטדט. המחקר נערך בשיטת מחקר איכותנית והוא התבסס על ראיונות עם אנשים שעברו אירוע פסיכוטי.

מן המחקר ניתן ללמוד על הצורך האנושי ב'עתודות הזיכרון' הנמסרות מאב לבן ומשמשות כעבר היסטורי של היחיד. אותו עבר קושר בין האדם ובין ההיסטוריה שלו, משפחתו, החברה בה הוא נולד והתרבות אליה הוא שייך. הוא משמש כמענה ל'שאלות בראשית', אותן שאלות יסוד המבקשות הסבר על הסיבה לקיום האישי הפרטי והקיום הכללי, של העולם והאנושות. אותו עבר היסטורי, מהווה משענת שממנה האדם יכול לסלול את דרכו בעולם, במסלול ייחודי ומקורי.

הטענה המרכזית של המחקר היא כי הנרטיב הפסיכוטי מנסה גם הוא, בדרכו הייחודית והחד פעמית, לשמש כעבר היסטורי עבור האדם הפסיכוטי אשר חסר את אותן 'עתודות של זיכרון' הנמסרות על ידי האב. האדם הפסיכוטי, זה אשר חסר את אותה תחושה של שייכות לחברה, אותו אדם שמסרב לקבל על עצמו את הסדר של הכלל והשפה ואת היות היחיד חלק מקבוצה, עבורו מהווה הנרטיב הפסיכוטי טקסט הממלא את החללים הריקים של 'עתודות הזיכרון', מכניס את הסובייקט לקיום האנושי, מעניק לו שם וזהות ולמעשה מאפשר לו לחיות.

כיוון מחקרי זה מבוסס על הניסיון ליצור מרחבי שמיעה פתוחים עבור הנרטיב הפסיכוטי, ולהכליל למרכז את הטקסט אשר נדחק אל השוליים בעידן התבונה. ממצאי המחקר היישומיים מציעים פרקטיקה טיפולית הכוללת אפשרות לרגרסיה, הקשבה והכלה של התכנים הפסיכוטיים, בכדי לאפשר מקום ועיבוד לאימת המוות הטמונה בהם ואפשרות להשתמש בנרטיב הפסיכוטי כמקור ליצירת זהות ותחושת שייכות לעולם.

סטיגמה מקוונת: התנסות ורגשות של מתמודדים עם מחלת נפש בקבוצת תמיכה מקוונת

ד"ר ענת קליין

מרבית הספרות המקצועית על סטיגמטיזציה של מחלות-נפש מתמקדת בציבור הרחב כמקור לסטיגמה ותוצאותיה של הסטיגמה ביחס לחולים המתמודדים עם מחלות נפש ומשפחותיהם. מעט מחקרים עסקו בהתנסויות האישיות והקולקטיביות של החולים עם סטיגמה. אולם, לא נעשה כל מחקר המתייחס להתנסויות עם סטיגמה של מתמודדים עם מחלות-נפש המסתייעים בקבוצת תמיכה מקוונת.

מטרת המחקר לחפש התנסויות עם סטיגמה בקרב מתמודדים עם מחלות-נפש, המנהלים שיח מקוון ולזהות סוגים שונים של סטיגמה, בהתאם לנקודת מבטם ולתפישתם. שאלות המחקר בחנו את שיעור ההודעות של המתמודדים שהכילו סטיגמה, את סוגי הסטיגמה בשיח המקוון ושיעורם וכן את הקשר בין סוגי סטיגמה שונים ומגדר.

ובשימוש בשיטות איכותניות (Modified Labeling Theory) בהתבסס על תיאוריית התיגו וכמותניות של ניתוח שיח, נותחו 551 הודעות של 46 מתמודדים עם מחלות נפש שהסתייעו בקבוצת תמיכה החל מחודש מרץ 2009 ועד חודש מאי 2010.

בהודעות של 38% מהמתמודדים נמצאו מופעי סטיגמה. רק 26% מההודעות הכילו מופעים של סטיגמה ציבורית. עם זאת, 33% מההודעות הכילו סטיגמה עצמית שבאה לידי ביטוי בהערכה עצמית נמוכה של המתמודדים שהפנימו, בעצם, את הסטיגמה הציבורית. ב-41% מההודעות זוהתה סטיגמה מקצועית, עובדה המצביעה על התנסויות קשות של המתמודדים עם מערכת בריאות-הנפש. סטיגמה מקצועית נמצאה גבוהה יותר בקרב גברים, בעוד סטיגמה עצמית נמצאה גבוהה יותר בקרב נשים.

המחקר מספק תמונה מהימנה אודות סטיגמה מקצועית וסטיגמה עצמית – יותר מזו המתקבלת בראיונות אישיים או בסקרים, הואיל וקהילה וירטואלית מאפשרת תמיכה של עמיתים המתמודדים עם מחלות-נפש, במקום תמיכה של אנשי מקצוע המתייחסים אל המתמודדים כאל חולי נפש הזקוקים לאשפוז. תמיכת העמיתים – "אחים לצרה", מובילה ליתר פתיחות בקרב משתתפי קבוצת התמיכה המקוונת, פתיחות הנשמרת הודות לכך שהמתמודדים לא מודעים לנוכחות החוקר.

Health and Illness in a Connected World: DIPEX International and Social Change

Prof. Sue Ziebland, Department of Primary Health Care, University of Oxford

The internet has an important role in the provision of reliable relevant and timely health information for the public and patients. Traditionally health information has been based on facts and figures, not the experiences of patients. However the rise of patient generated content on the internet, in the form of online patients' experiences (PEX) has changed the landscape in health information and decision-making.

Online PEX can have both positive and negative influences – for example PEX can enhance social support and facilitate adjustment to illness but it can also raise anxiety levels and be used to deliver messages that are both powerful and misleading.

In this paper Sue will draw on her experience with the UK branch of DIPEX International, which publishes its qualitative research on experiences of health and illness on www.healthtalkonline.org, and her recent conceptual review (with Professor Sally Wyke of Glasgow) to consider the potential health effects of access to online PEX.

מושב 111

בין גישות מופעיות וגישות ביקורתיות בישראל

יו"ר: ד"ר חיים נוי

אז מה את אומרת אמא? על אמת ואתיקה של יחסים במחקר אוטו-אתנוגרפי

כלנית צאלח, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

השנה - 2009, המקום - המכללה האקדמית ספיר, האירוע - תרגול בקורס שיטות מחקר איכותניות.

השיעור הפעם עוסק באתיקה ודילמות במחקר. אני מספרת לסטודנטים שאני מתעתדת לעשות מחקר אוטו-אתנוגרפי על חוויות של אחרות וזה כרוך בשלל דילמות. 'אוטו מה?' נשמעות קריאות המנסות להבין אם המונח החדש נכלל גם הוא בחומר למבחן. אוטו-אתנוגרפיה, אני חוזרת. אתנוגרפיה עצמית. זה אומר שאני בעצמי הנחקרת, המרואינת, וכי מה שקורה וקרה בחיים שלי רלבנטי למחקר. אני מסבירה מעט על אופי המחקר ומתעכבת על הדילמות האתיות הרבות שמחקר מעין זה מעורר, על כך שכל הסוגיות האתיות שאנו לומדים עליהן כמו סודיות, אנונימיות, פרטיות, הסכמה מדעת, יחסי חוקר-נחקר, אמיתות הנרטיב ולמי שייך הסיפור - הופכות לרגישות, מורכבות וטעונות עוד יותר באוטו-אתנוגרפיה. אני אומרת להם שעוד לא דיברתי באמת עם אמא שלי. שהיא אמנם רגילה שמכשיר ההקלטה נמצא שם, ושאיני עושה 'כל מיני עבודות לאוניברסיטה', אבל לא באמת עשינו את שיחת ההסכמה מדעת. ביני לביני אני מוסיפה בקול שקט שזה לא מקרי שעדיין לא עשיתי את 'השיחה'.

מי שעבר במקרה ליד בית הוריי שנה לאחר מכן שמע את הדברים הבאים:

אז זה בסדר מצידך אימא?

כן, כבר אמרתי לך.

לא, שאני הולכת להציג בכנס ולדבר גם עליכם וכל זה

למה מה יעשו, יתבעו אותי?

(קטע משיחה ביני ובין אמא שלי, לקראת הצגה בכנס האנתרופולוגי השנתי, 3.4.10)

כשאנו כותבים על עצמנו, אנו גם כותבים על אחרים, לא פעם קרובים ומשמעותיים לנו. בעשייה זו אנו מסתכנים בכך שהם ייחשפו, שייפגעו מדרך תיאורם או מאיך שאנו רואים את עצמנו ביחס אליהם, שהפרשנויות והזכרונות שלהם יהיו שונים מאלו שלנו, ובכלל שהקשר שלנו איתם ייפגע. שאלות לגבי אתיקה באוטו-אתנוגרפיה הינן נפוצות, אולם המענים בספרות הינם יחסית מועטים. מה שברור ולא ניתן לחמוק ממנו הוא שכל מי שעוסק באוטו-אתנוגרפיה חייב לפתור את איך ומה להגיד לאותם אחרים משמעותיים ואינטימיים לגבי החלק שלהם בסיפורים שלנו.

במוקד הרצאה זו יעמוד נסיון שכזה - אוטו-אתנוגרפיה של ועל אתיקה.

כתיבה אקדמית פואטית

ד"ר רבקה הלל לביאן, ענבל בכר כץ, מכללת לוינסקי לחינוך

במהלך שנת הלימודים הראשונה של סטודנטים מהתוכנית לחינוך מיוחד מתבקשים הסטודנטים לבצע עבודת מחקר המתמקדת בהתפתחותם האישית והמקצועית בהקשר להתנסות בבתי ספר לילדים עם פיגור שכלי. מטרת עבודת מחקר זו היא להפוך את הלומד ל"נראה" ולהפוך את הלמידה ל"נראית": להמשיג ולתת ביטוי מילולי או אחר לתובנות.

חלק מהסטודנטים בוחרים להביע את הרפלקציה והתובנות העולים במהלך השנה, באמצעות ייצוגים אלטרנטיביים שאינם כתיבה אקדמית ובכך הם תורמים להתפתחות ולחיות של ידע. הסטודנטים משתפים את עמיתיהם ביצירותיהם בשיעור "חקר ההתנסות". מעדויות הסטודנטים עולה כי האפשרות שנפתחה עבורם להביע את עצמם והשקפת עולמם בכתיבה אקדמית פואטית, אפשרה להם להגיע למקומות עמוקים יותר בעצמם, שלא צפו מראש שיוכלו להגיע אליהם. מתן ביטוי כזה בפני כל הכתה אפשר לסטודנטים אחרים להביע את עצמם בדרכים המתאימות להם, השונות מהמקובל בכתיבה אקדמית.

כתיבה אישית היא כלי רב עוצמה, הפותח מרחבים להתפתחות, לצמיחה ולהעצמה. יכולתנו לכתוב את עצמנו מרחיבה את אפשרות ההכלה וההבנה העצמית שלנו. עצם כתיבת הטקסטים, קריאתם מחדש, ונתינת משמעות מנקודות תצפית חדשות, פותחת לנו אפשרויות חדשות של צמיחה ופיתוח עצמי (שריג, 2006).

במושב זה נרצה להציג אחת מעבודות מחקר אלו של סטודנט לחינוך מיוחד שבחר להביע הן את חוויותיו והן את תובנותיו באמצעות שירה ופרוזה, על ידי הקראת שלוש מיצירותיו.

לעטות את המסכה של ריק-קוד, אוטואתנוגרפיה בחוג לריקודי עם בכיסאות גלגלים

נילי ברויאר, מכון אלון בית נועם ללימודי מוגבלות

ההרצאה תבחן באופן ביקורתי את הסימון התרבותי המייצר דה-לגיטימציה לריקוד מתוך כיסא גלגלים. במהלך המפגש אפרוש מהלך תיאורטי שפורט על הנימים העדינים של הפוליטיקה של הגוף ושל הייצוג. במוקד הסוגיה ניצב המתח שבין נכות ובין ריקוד כפי שהוא מתעצב בתרבות המערבית בכלל ובחברה הישראלית בפרט.

המחקר אותו אציג משתייך ללימודי מוגבלות (Disability Studies) כשדה ביקורתי ובינתחומי הבוחן את הנכות כתופעה חברתית-תרבותית. תהליך המחקר כלל תצפית משתתפת בחוג לריקודי עם בכיסאות גלגלים. עם המעבר שלי לכיסא הגלגלים התגבשה שיטת המחקר לאוטואתנוגרפיה, המובאת בגוף ראשון. מלאכת התייעוד במסגרת זו נעשית גלויה ומונחת כפעולה פרשנית, שלא רק מתארת מציאות אלא מתערבת בה ושותפה ליצירתה. האוטואתנוגרפיה מוציאה אותי כחוקרת מעמדת כוח מסורתית של שקיפות ומספקת לי נוכחות, גוף וקול סובייקטיבי. האופן בו אני חווה את המציאות הוא הקורפוס שעליו מבוסס המחקר.

המחקר בחוג לריקודי עם לכיסאות גלגלים בדק תהליכים של השתנות ומשא ומתן על הסימון. בניסיון להתחקות אחר סימונים שהפעלתי אני ושאחרים הפעילו עליי, זוהה מנגנון המרוקן את הגוף הנכה מריקוד ומלביש עליו מסכה של ריק-קוד⁸. הריק-קוד הוא העיוות של הריקוד; תנועת הגוף הנכה משהה את הריקוד, מגמגמת ופורמת אותו, ומרוקנת מהגוף את האפשרות שיתקבל כרוקד. בהיעדר ריקוד נותר "חיקוי כלשהו" המהדהד בחלל את הדבר שאיננו.

⁸ אני מודה לפרופ' תמר אלאור שהציעה לי את המושג. כפל המשמעות הטמון במחיצה שבין ריק לריקוד מיטיב לתאר את המהלך שאפרט עליו בהרצאה.

מושב 112

מחאה חברתית וקיץ 2011

יו"ר: ד"ר איברהים מחג'אנה

הן דורשות צדק חברתי, הייצוגים התקשורתיים של מנהיגות המחאה החברתית

ד"ר דליה לירן- אלפר, המכללה למנהל

ד"ר אורלי צרפתי, המכללה האקדמית עמק יזרעאל

המחאה החברתית של קיץ 2011, שזכתה לתמיכת ההמונים ומצטיירת כאירוע מכונן בתולדות החברה הישראלית, התאפיינה בהנהגה נשית צעירה.

המחקר המוצג (בתהליך) מתמקד בשאלת הייצוג התקשורתי בעיתונות המקוונת (וואלה ו- YNET) של שתי הנשים המרכזיות שהובילו את תנועת המחאה בישראל 2011 – דפני ליף וסתיו שפיר. במרכזו תבחן השאלה - האם הופעל מסגור מגדרי (Norris, 1997) ומהם מרכיביו של מסגור זה?

מכלל המחקר על ייצוגי נשים בתקשורת נמצא כי הכחדה סימבולית (symbolic annihilation) ננקטת בייצוגי הנשים (Tuchman, 1978) ובאה לידי ביטוי בהעדר ייצוג או בייצוג מצומצם, מעוות ושלילי.

פרקטיקות של הדרה והכללה ננקטות תכופות בסיקור נשים הפועלות במרחב הציבורי. בפוליטיקה נשים סוקרו פחות מהגברים, בייצוגן הודגשו היבטים שאינם רלוונטיים לתפקיד, כמו הופעה חיצונית וסטאטוס משפחתי וכן הובלטה תכונת הרגשנות מחד גיסא והתוקפנות מאידך גיסא (ראו בין השאר: Holtz-Behna & Koch, 2008, Ross, 2002. ובישראל: הרצוג, 1994, לירן-אלפר, 1994, 2009). בייצוג תקשורתי של תנועות מחאה של נשים בנושאי שלום וביטחון בישראל הובלט הסטאטוס האימהי והיבטים סקסיסטיים (קמפף, 1996, Lemish & Barzel, 2000).

המושג מסגור (Frame) מרמז על תהליך אקטיבי, כמו גם על תוצאה; הכוונה היא לתבנית שהתקשורת מניחה על המציאות אך בד-בבד גם לכלי בידי חוקרי תקשורת ותרבות לפירוק השיח והמשמעויות שכל קהילה מקנה לנרטיבים שלה (Reese, 2001, Gamson, 1989). מסגור מגדרי נוצר עקב הנטייה לספר את הסיפורים הפוליטיים במושגים גבריים של כוח, מאבק ועימות. סיקור נשים מנהיגות, מתמודדות על הנהגה פוליטית ואף ראשי מדינות, מצביע עליהן כחיצוניות למערכת, כ"חלוצות" וכסוכנות של שינוי. מרכיב זה עשוי במקרים מסוימים לתרום לדימוי של נשים המנהיגות ארגוני מחאה.

במחקר זה שולבו המושגים התיאורטיים של הכחדה סימבולית עם תיאורית המסגור של התקשורת. שיטת המחקר היא ניתוח טקסטואלי-תמטי משווה של הכתבות שהתפרסמו באתרים המקוונים. בנוסף ינתח השיח בתגובות (טוקבקים) שהועלו בהתייחס לכתבות. תקופת הזמן הנבדקת יולי – ספטמבר 2011.

בית אישי, אוהל קהילתי וצדק חברתי במאהל המחאה בבאר שבע

ענבל אסתר סיקורל, המכללה האקדמית אשקלון

טל ליטבק הירש, אוניברסיטת בן גוריון

בהרצאה יוצג מחקר שנערך בקיץ 2011 במאהל המחאה בבאר שבע. מטרת המחקר הייתה בחינת תפיסת והבניית הבית האישי, הלאומי ובעיקר הקהילתי על רקע המחאה החברתית, תוך שימוש במאהל המחאה שהוקם בבאר שבע בקיץ 2011 כמקרה בוחן. במהלך הקיץ נערכו תצפיות וראיונות חצי מובנים עם דרי מחנה האוהלים בבאר שבע, כמו גם ראיונות אחרי פירוקן של המאהל.

הממצאים הצביעו על שיח מורכב הכולל בתוכו עיסוק בשלוש הרמות של הבית: הבית האישי, המתייחס לצורך בפתרונות דיור כמו גם בהוזלת מחירי הדיור. הבית הלאומי חובק בתוכו את הרצון להשפיע על עיצוב המדינה וליצור מדינה שיוויונית יותר עבור אזרחיה. המאבק למען שני בתים אלו ייצר במאהל את הבית הקהילתי. רעיון בית זה העלה תכנים בינאישיים וחברתיים של דייריו, בני קבוצות שונות, על טיבו של המאבק, אופיו וייחודיותו של המאהל בבאר שבע. ייחודו של הבית הקהילתי במאהל הבאר שבעי הנה באיחודן של קבוצות שונות דוגמת חסרי בית, אנשי ומנהיגי השכונות וסטודנטים אשר יחד דיברו בזכות החשיבות של הבית הקהילתי הן ככלי המקדם את המאבק החברתי והן כמקור מעצים לעבודת המחאה שלהם. ההרצאה תיבחן את שאלת יעילותו של הבית הקהילתי ככלי במחאה, כמו גם יוצגו ההשלכות של המקרה הבאר שבעי על תפיסת הבית בראי המחאה בהקשר רחב יותר.

למה שתקו הפלסטינים אזרחי מדינת ישראל בגל המחאות

ד"ר מחאגינה אברהים, המכללה האקדמית צפת, המכללה האקדמית בית ברל

בהרצאה זו נרצה להשמיע את קולם של הפעילים החברתיים הפלסטינים אזרחי מדינת ישראל באשר למעורבותם הצנועה במחאות האחרונות. איסוף הנתונים נעשה בשני שלבים: בשלב הראשון, התחקינו אחר **כמות וסוג** המעורבות של הפלסטינים אזרחי מדינת ישראל במחאות האחרונות באמצעות תוכנת RSS (Really Simple Syndication) או (Rich Site Summary) ובעברית "תמצית עשירת מידע". בשלב השני, ראינו 27 פעילים חברתיים מאזור המשולש (בגלל דירוגו הסוציו אקונומי הנמוך) אודות ההסברים שלהם לשתיקת הפלסטינים אזרחי מדינת ישראל בגל המחאות. מיינו את ההסברים לפנימיים וחיצוניים: **הסברים ממוקדים בפלסטינים אזרחי מדינת ישראל** כמו: "בעיות נגישות", כמו היעדר תחבורת ציבורית בכלל וזולה בפרט"; "בעיות בתקשורת כמו אי שליטה בשפה העברית", "מחסומים תרבותיים כמו מעורבות גברים ונשים"; "מחסומים דתיים כמו האופי החילוני של המחאות: "ריקוד" "מוסיקה" "צורת לבוש"; "מחסומים פוליטיים כמו "אין לנו תרבות של מחאה חברתית אלא פוליטית" או "לא הייתה קריאה חד משמעית של המוסדות הלגיטימיים כמו ועדת המעקב העליונה" או "אנו לא מאמינים בממסד הישראלי", "מחסומים פסיכולוגיים כמו "בחיים לא עודדנו מישהו וניצח" או "אנו נחיסים- אם נגיע לגן עדן נמצא אותה מלאה או סגורה" או "חסר לנו עוד מרירות של כישלון"; "מחסומים ענייניים כמו "הדרישות המרכזיות לדיור אינן רלוונטיות לנו. הבעיה שלנו היא שחרור אדמותינו, אישור תוכניות מתאר לכפרינו ומתן היתרי בניה".

הסברים ממוקדים בעוונות של הפלסטינים אזרחי המדינה עם הממסד הישראלי כמו: "הממסד רוצה את נוכחותנו כדי לעשות דה-לגיטימציה בטענה שהשמאלנים התחברו עם הערבים כדי לקעקע את יסודות המדינה", "נוכחותנו תביא את המשטרה להפעיל כוח לא סביר נגד המפגינים", "לממסד יש אלרגיה מאתנו ועדיף שלא נגרה אותה", "השב"כ יכול לארגן מעשה תועבה ולתפור לנו תיק", "הם יעזבו את כולם ויתנפלו עלינו", "בגללנו המחאה תהפוך מאזרחית לביטחונית", "היהודים יכולים להשיג מהממסד כי הוא שלהם אך בשום אופן לא אנחנו". בסוף ההרצאה נטען שהקול של הפלסטינים אזרחי מדינת ישראל פירק לעולמות תוכן קונקרטיים את התיאוריה הסוציו-פוליטית בספרות אודות אי השתתפות של מיעוטים ילידים במחאות לא סקטוראליות.

מושב 113

בין זהות אישית ושיח חברתי

יו"ר: פרופ' תמר רפפורט

בין "עצמי" ל"אחר": משא ומתן על זהויות אישיות וקולקטיביות במפגש ישראלי-גרמני

יוחאי נדן, גליה וינברג-קורניק, פרופ' עדיטל בן-ארי, אוניברסיטת חיפה

התפיסה כי "האחר", כייצוג וכדמות ממשית, תופס מקום משמעותי בעיצוב זהותו של היחיד, זוכה למקום מרכזי בתרבות המערבית. המשמעויות שמעניק היחיד לחוויית ה"עצמי" שלו ולזהותו מתעצבות באמצעות ומתוך המפגש עם "אחרים", וממחישות את התלות הקיימת בין אינדיבידואלים וסביבתם החברתית. דינאמיקה דומה מתקיימת גם ברמה הקולקטיבית, מתוך הדיאלוג הבין-קבוצתי והתוך-קבוצתי. יחידים, מגדירים עצמם מתוך שייכותם לקבוצה מסוימת, ומתדיינים עם דעות ותפיסות המייצגות את אלו הממוקמים מחוץ לגבולות הקבוצה, ובכך מהווים את "האחרים" שלה.

הרצאה זו תציג ממצאי מחקר אשר בחן את התהליכים המתהווים במפגש בין קבוצה ישראלית (ערבים ויהודים), לבין קבוצה גרמנית. במסגרת המחקר בוצעו חמישה עשר ראיונות עומק עם סטודנטים ישראלים (ערבים ויהודים), אשר השתתפו בפרויקט "חיפה פוגשת את ברלין" בין השנים 2007-2009. הפרויקט מאפשר התנסות בקבוצה הטרזוגנית, מרובת תרבויות וזהויות, המזמינה בחינה מקרוב של המשמעות האישית והמקצועית הנוצרת במפגש ובמגע עם "האחר". כמי שמהווה פעמים רבות תשליל, או תמונת נגטיב של ה"עצמי" (ערבי- יהודי, גרמני- ישראלי), מאפשר המפגש עם "האחר" התבוננות על ייצוגיו עבור ה"עצמי", ועל האופן בו ייצוגים אלו מבנים אספקטים חדשים בזהותו. באופן דומה, תהליכים מקבילים שהתקיימו ברמה הקולקטיבית בין הקבוצות, אפשרו התבוננות מחודשת על הזהויות הקולקטיביות של כל אחת מתתי הקבוצות: ערבית, יהודית וגרמנית. בהרצאה, נעסוק בתהליכים אשר אפשרו את הבנייתו המחודשת של ה"עצמי" כתוצאה מן המפגש עם ה"אחר", ונעקוב אחר אופני הבנייתה של הזהות האישית והקולקטיבית ביחס אליו.

ציפיות חברתיות מנשים נפגעות גילוי עריות

ד"ר דפנה טנר, אוניברסיטת חיפה

תופעת גילוי העריות תופסת נתח משמעותי בשיח הציבורי בשנים האחרונות אולם בחווייה הסובייקטיבית של נשים נפגעות, הכרה מצד החברה באה יד ביד עם דרישות נחרצות "לשחק" מספר תפקידים חברתיים, חלקם סותרים זה את זה: 1. תפקיד "הסלחניות" – בתפקיד זה הנשים תופסות עצמן כמי שמחויבות לסלוח לפוגע במובן של לשכוח ולהמשיך הלאה, בעוד התמקדות בפגיעה המינית נחשבת מיותרת, מייגעת, ואף מאיימת בעיני החברה. 2. "תפקיד הנקמניות" – בתפקיד זה הנשים תופסות עצמן כמי שמחויבות לא לסלוח, כי גילוי עריות נתפס על ידי אחרים כבלתי נסלח. הבעת רגשות חיוביים כלפי הפוגע מתויגת על ידי החברה כסטייה וגוררת תיוגים מיידיים. 3. "תפקיד המשפחתיות" – בתפקיד זה הנשים תופסות עצמן כמי שמחויבות לשאוף ליחסים קרובים עם משפחת המוצא, על אף הפגיעה, כתנאי הכרחי לזהות נורמטיבית. 4. "תפקיד מספקות יצר המציצנות של החברה" – מסר נוסף שהנפגעת מקבלת הוא שהחברה מתעניינת בפורנוגרפיה של הסיפור שלה. בצהוב. עליה לספק את הצרכים המציצניים ולכאורה לגיטימיים של החברה.

הרצאה זו, המבוססת על נתוני מחקר איכותני שנערך בקרב נשים נפגעות גילוי עריות (טנר, 2010), תעסוק בתפקידים החברתיים השונים שמוקצים לנפגעות גילוי עריות ובטענה כי אלו נובעים מתוך רצון של החברה להגן על המרחב הפסיכולוגי הפנימי שלה ועל היסודות שמחזיקים אותה, בעוד שכניסה לעולמן הסובייקטיבי של נשים נפגעות גילוי עריות פירושה אובדן המרחב הבטוח ותחושת הבית. על כן, ייטען בהרצאה, על אף המודעות הציבורית ההולכת וגוברת לתופעה, נראה כי החברה דואגת להרחיק אותה מהתודעה שלה כדי לשמור על מוגנות. היא מתייגת את גילוי העריות בכותרות חד ממדיות ודורשת מהנשים לסלוח/לשכוח או לחלופין לנקום, כדרך להשיב את הסדר החברתי על כנו.

הדגמת ראייה הוליסטית דרך עדשות "מולטיפוקליות" במחקר נרטיבי

חיה פאסיק ונורית גולדשטיין, המרכז האוניברסיטאי אריאל

חוקרים איכותניים מצביעים על עדשות ייחודיות למחקר נרטיבי שדרךן הם מתבוננים בתופעה הנחקרת (ספקטור-מרזל ותובל-משיח, 2010; Chase, 2005): הסיפור כיוצר משמעות, הסיפור כהשמעת קול, הסיפור כמבטא ומכוון זהות, הסיפור כמגלם שינוי והתפתחות, הסיפור כקשר בין מספר ומאזין, הסיפור כתוצר הקשרי.

בהצגת עדשות אלו, מצד אחד יש נימה של התנצלות על הפרדתן מכיוון שיש קשר הדדי ביניהן, ולרוב בתהליך המחקר הן משתלבות זו בזו (לעיתים באופן טבעי אך לא תמיד מכוון מראש). מצד שני, בפועל רוב רובם של החוקרים מדגישים רק אחד או שניים מתוך העדשות לפי תחומי העניין, ההנחות, האמונות והערכים של הדיציפלינה ממנה הם באים. למשל, פסיכולוגים נוטים להתמקד במרכיבי זהות בסיפור. הגישה הפמניסטית מדגישה את הסיפור כהשמעת קול. האתנוגרפיה רואה את הסיפור המדובר כקשר בין מספר ומאזין. סוציולוגים יראו את הסיפור כתוצר הקשרי. הגישה הספרותית תסתכל על עלילות של שינוי והתפתחות...

בהצגה הנוכחית נדגים איך ניתוח נרטיבים במחקר אחד דרך כל העדשות, ביחד ולחוד, יכול להוביל לראייה "מולטיפוקלית" מורכבת אך הוליסטית בתהליך של פירוק והרכבה מחדש של הטקסטים. לצורך ההדגמה נתמקד במחקר על חוויית אי פריזון ראשוני בקרב נשים דתיות, לאחר שנולדו להן ילדים, מחקר המבוסס על ראיונות עומק עם 10 נשים. לבסוף, ניכנס גם לקופסה השחורה של גלגולו של מערך המחקר הזה, ונחשף איך הגענו למהלך הזה מנקודה התחלתית של ניתוח תוכן לפי קטגוריות.

מושב 114

מחקרי מוגבלות

יו"ר : ד"ר נצן אלמוג

ביטוי אמנותי של נכים במבחן משמעות הפעולה החברתית: לשנות, אבל את מי?

ד"ר לילך ניישטט בורנשטיין, עמותת 'עזרה'

מי הוא מושא פעולת השינוי בפרוייקט חברתי: הנכים? המתנדבים? החברה? הממסד? הפרט? איזה מקום מוקצה לאמנות בעבודה עם קבוצות מודרות? איך מתיישבים יחד ערכים חברתיים של הצלחה והשתלבות, עם ערכים אמנותיים של בחינת גבולות וחשיפת סדקים? איך ניתן לעורר חשיבה ביקורתית במקרים בהם נראה כי האינטרס הממסדי חובר לזה של הנכים עצמם? המועדון החברתי של עמותת 'עזרה' פועל למעלה מעשור, ומפגיש מדי שבוע נכים צעירים עם סטודנטים-מתנדבים למדעי ההתנהגות ממכללת רופין. בשנת 2010 חברו אל הקבוצה סטודנטים מבית הספר 'דרך צילום' בתל אביב ויחד יצרו תערוכה שכללה אמנות דיגיטלית, צילום וטקסטים. התערוכה הוצגה במרכז קהילתי, בגלריה לאמנות, בקניון מסחרי, ובמוסדות אקדמיים. החוקרת, שהנחתה את הקבוצה ויזמה את התערוכה, תציג צמתים של קבלת החלטות בתהליך הוצאת התערוכה מהכוח אל הפועל, תחת לחצים של השגת משאבים ושיתוף פעולה עם העמותה, הסטודנטים, הנכים ומשפחותיהם, האמנים, בית הספר, המועצה המקומית, התורמים, הגלריות והמדיה. לצד תהליך יצירת התערוכה, יוצגו תפיסות משמעות הפעולה החברתית על ידי הגורמים המעורבים והתקבלותה על ידי הקהלים השונים בחללים בהם הוצגה. בהרצאה יוצגו צילומים, יצירות אמנות וטקסטים מן התערוכה, לצד סרטון וידיאו המתעד את התנהלות הקבוצה.

”מושגים גורמי רגישות” כנקודת מוצא לחקר נרטיבים של הורים לבן/בת המתמודדים עם נכות

נפשית-הדגמה ותובנות

ד”ר רבקה דינר-זיסק*

מחקר שדה שבחן סוגיות בחיי הורים של בן/בת המתמודדים עם מחלת נפש עסק בחלקו האיכותני בנרטיב של ההורים. בחלק זה של המחקר נעשה ניסיון להבין את הפרספקטיבה של הורים לגבי היבטים בחייהם הנובעים מניסיונם האוטנטי. נאספו שמונים ראיונות של זוגות הורים: אב ואם, אשר להם בן/בת מעל גיל 18 החיים בקהילה והמתמודדים עם מחלת נפש (דינר-זיסק, 2011).

הגישה של ”מושגים הגורמים לרגישות” (sensitizing concepts) נבחרה כנקודת מוצא לניתוח קשת רחבה של תמות בנרטיבים של ההורים. ”מושג גורם רגישות” נותן תחושה כללית של התייחסות, הכוונה ואפשרויות לאן להסתכל כאשר ניגשים לחומר האמפירי (Bowen, 2006). ה”מושגים גורמי הרגישות” נבעו מגישת ההחלמה וכן מהמשגות של Karp (2001) אשר חקר נרטיבים של בני משפחה המטפלים באדם עם נכות נפשית. חמש קטגוריות של תמות היוו עוגן ראשוני: סיבתיות, ריפוי, שליטה, התמודדות והחלמה.

חלק מהמושגים גורמי הרגישות אשר כוונו את הניתוח כמו התמה של סיבתיות נמצאו גם במחקר זה. חלק מהתמות שנמצאו קבלו גוון אחר לדוגמא התמה של צפייה לריפוי עלתה כתמה של צפייה לשינויים במהלך המחלה- התקדמות, נסיגה, או גלים. כמו כן עלו תמות חדשות שמתייחסות להחלמה כמו תמה של חשיפה לסביבה, תמה של שינוי במשמעויות ובתפיסה של החיים, תמה של צמיחה אישית ותמה של שינוי בתפיסת המחלה.

בהרצאה נדון בשיקולים שהביאו לבחירת הגישה של ”מושגים הגורמים לרגישות” לאור שאלות המחקר, נציג את תהליך החשיבה במהלך חיפוש והמשגת התמות בהתייחס ליחסי הגומלין בין מושגים תיאורטיים ותמות שנובעות מהחומר האמפירי וכן נשתף בתובנות שעלו לגבי משמעות ה”מושגים הגורמים לרגישות” כמייצגים מודלים שונים: המודל הרפואי של מחלת נפש והמודל החברתי של שיקום ושילוב נפגעי נפש בקהילה.

*ההרצאה מתבססת על מחקר במסגרת עבודת דוקטורט ”נרטיבים של הורים לבן/בת עם נכות נפשית: מקום מגורים, העדפה והערך של אוטונומיה אישית ואיכות חיים”-בהנחיית פרופ' שלמה קרביץ וד”ר רבקה תובל-משיח, המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר אילן.

בין שפה מוגבלת למציאות מגבילה: מסע מחקרי ב- Disability Studies, ישראל 2011

ד"ר נצן אלמוג, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

במרץ 2011 הגשתי את עבודת הדוקטורט שלי. למרות שהכוונה הראשונית שלי היתה לכתוב עבודה בחינוך מיוחד ובעברית, בסופו של דבר הגשתי עבודה ב- Disability Studies ובאנגלית. הבחירה שלי להחליף את העדשה דרכה בחנתי את תהליך ההסתגלות של סטודנטים עם לקויות ראייה ועיוורון הלכה והתבהרה לי ככל שהתקדם המסע המחקרי אותו עברתי יחד עם המשתתפים במחקר. מסע מהמודל הרפואי הרואה במוגבלות שונות אינהרנטית, פנימית לאדם, המסמנת את האדם עם המוגבלות אי שם בשוליים, אל המודל החברתי הרואה במוגבלות שונות טבעית ומצביע על כך שרוב הבעיות הנחווות על ידי אנשים עם מוגבלויות נובעות מהטוטאליות של סביבות ותרבויות מגבילות (disabling environments).

בניתוח שיח תמציתי שערכתי במסגרת המחקר נחשפתי לשיח המבולבל והלא אחיד המתנהל בכל הקשור לאנשים עם מוגבלויות בישראל. השמות בהם מכונים אנשים עם מוגבלויות משתנים בהתאם לדובר ולסיטואציה ונעים בין האופציה שהוזכרה לעיל לבין "אנשים בעלי מוגבלויות", "אנשים שסובלים ממוגבלויות", "בעלי צרכים מיוחדים" ועוד. הכינויים המתייחסים לבעלות ולסבל, מגלמים תפיסות לגבי טיבם של אנשים עם מוגבלויות ולגבי האחריות למצבם. בנוסף לכך, השיח הקשור להתאמות להן זכאים אנשים עם מוגבלויות, שיח המגיע מתוך נקודת מבט של שיוויון זכויות ואחריות חברתית, עדיין מכיל בתוכו מילים כמו הקלות או הנחות, הקשורות לליבה של התפיסה הרפואית.

הבחירה שלי לכתוב את עבודת הדוקטורט באנגלית, נבעה מאותה מציאות המדירה לא רק אנשים עם מוגבלויות מהחברה בישראל ומהשיח הישראלי, אלא גם מהמציאות האקדמית בישראל. המושגים עליהם מתבסס הניתוח התיאורטי שערכתי עדיין לא תורגמו לעברית, כמו גם תחום הדעת Disability Studies שטרם ניתן לו שם עברי הולם והוא אינו מוצע ללמידה באף אוניברסיטה או מכללה בארץ. כך שההזרה השיחית והחברתית משתקפת גם במציאות האקדמית שהתוותה את גבולות המחקר שלי. ההרצאה הנוכחית תעסוק בסוגיות של Disablement - במחקר, בשפה ובמציאות. הסוגיות יבחנו מתוך שלוש נקודות מבט שונות: השיח הישראלי, האקדמיה הישראלית ושדה המחקר האיכותני.

”מה אני חבילה עוברת?” – על תפיסת העצמאות של בוגרים עם נכויות

ד”ר פנינה שורץ-שור, האוניברסיטה העברית, בית הגלגלים

אודליה פיטוסי, בית הגלגלים

ד”ר אורלי עידו, המכללה האקדמית דוד ילון, בית הגלגלים

השיח סביב סוגיות שונות הנוגעות לאנשים עם מוגבלויות השתנה בשנים האחרונות. ביטויים כמו שוויון זכויות, ככל האדם, שילוב ועצמאות רווחים בקרב גופים ואנשים העוסקים בתחום כמו גם במחקרים. יחד עם זאת, אנשים עם מוגבלות הינם על פי רוב, מושאי השיח ולא דובריו.

המחקר הנוכחי נעשה במסגרת בית הגלגלים, שביקש לקבל החלטה מושכלת בנוגע להקמת מסגרת של דיור עבור בוגריו ומתוך רצון להבין כיצד תופסים חברי הארגון, בעלי הידע, את הנושא והפיכתם לפעילים במחקר. בכך הוא עונה להגדרה של מחקר משתף (קרומר-נבו, ברק 2006) הנשען על פרדיגמה פרשנית-פנומנולוגית הרואה בהתנסות גופה את העיקר (שלסקי, אריאלי 2001) תוך שימוש בסוגה הנרטיבית (Josselson & Lieblich 2001).

במחקר השתתפו 20 מרואיינים, בגילאים 22-35, עם מוגבלויות פיסיות, רובם CP. המחקר נעשה ע”י צוות ששתיים ממנו עם נכות ושתיים עם מסוגלות פיסית, עובדה שהייתה לה השפעה לכל אורך המחקר ובמיוחד במהלך הראיונות. במקביל עלו סוגיות אתיות כגון ה”כובעים” השונים של החוקרות.

ממצאי המחקר מחדדים את ההבחנה בין המושגים ‘עצמאות תפקודית’ לבין ‘תודעת עצמאות’. עצמאותו של האדם עם הנכות מתייחסת הן לפן התפקודי והן ליכולת לקבל החלטות ולנהל את חייו כראות עיניו. רווחה נפשית או ‘מיטביות’ (wellness) מבוססת על התחושה העצמית של הפרט ורמת תפקודו. מחקר זה מהווה אמצעי לסינגור עצמי (Self-advocacy) המסייע לקידום של אנשים עם מוגבלויות, ובכך עשוי לשמש כלי לשינוי חברתי.

מושב 115

אתגרים וסוגיות בראיון האיכותני

יו"ר: ד"ר נעמי וינר-לוי

חיים בסרט? בוא נדבר על זה ילד- שימוש בטכניקה ייחודית בראיונות ילדים עם לקויי למידה

אביבה בר ניר, מכללה לחינוך ע"ש דוד ילין, האוניברסיטה העברית י-ם

במסגרת המחקר⁹ העוסק בזיהוי מאפייני חוסן (Resilience) בקרב תלמידים עם לקויי למידה הלומדים שפה זרה בבית הספר, רואיינו 20 תלמידים עם לקויי למידה בני 10-11, בראיונות חצי מובנים, שכללו ראיון מאזכר ושיחה במהלך צפייה בסרט וידיאו מותאם. מתודה זאת מצטרפת לניסיון המצטבר בעשור האחרון, בבחירת דרכים חלופיות במטרה לגרום לשיתוף אקטיבי של ילדים במחקר. כיום מתנהל שיח בינלאומי בתחומי החינוך והפסיכולוגיה על חשיבות ואופן המחקר בהשתתפות פעילה של ילדים¹⁰. הניסיון המצטבר במחקרים המשמיעים את קולם של הילדים מצביע על כך, שתפיסתם של ילדים שונה מתפיסתם של מבוגרים ומהווה מקור חיוני וייחודי למידע¹¹. יחד עם זאת, יש קושי ביכולת להגיע אל הילדים ובמיוחד לילדים עם לקויי למידה. על מנת להבין, לפרש ולהפיק את המידע, מהילדים הללו במטרה להעצימם, יש להיות מודעים לקשיים השונים: קשיים מבחינה שפתית, רגשית וקוגניטיבית, קשיים מבחינת המעמד של המבוגר מול הילד וקשיים מבחינת יכולת המבוגר להיכנס לעולמו של הילד¹². ההבנה כי הדרך לראיין ולחקור ילד הינה שונה מהדרך לראיין מבוגר, הביאה מגוון מתודולוגיות חדשות¹³. ישנן מתודות המגוונות בדרכי הפעולה שלהן כמו: סיעור מוחין, השלמת משפט, פתיחת

כרטיסים עם אמירות או שאלות, התייחסות לתמונות ולצילומים, תרגילי התעמלות ומשאלות. ישנן מתודות שבאמצעותן מופעל הילד כחלק מהתהליך, בו יש פעילויות המעבירות מסרים כגון: צביעה, ציור, צילום, לספר סיפור וכתובת יומן.

הצפייה בסרט במהלך הראיון, נוסתה במחקר מקדים שערכת¹⁴ ובמחקר הנוכחי¹⁵, ונמצאה כתורמת באופן משמעותי ליכולת להפיק מידע חיוני מהילדים. הטכניקה אפשרה "שבירת קרח" ופתיחות לשיחה, גרמה להעלאת נושאים חדשים ולהרחבת דברים שנאמרו קודם, יצרה מוטיבציה ואף אפשרה טריאנגולציה עם שאר המידע בראיון.

⁹ מחקר לצורך קבלת תואר דוקטור באוניברסיטה העברית. מנחות פרופ' עלית אולשטיין ופרופ' קורי שולמן. יוגש בשנה הבאה לשיפוט.

¹⁰ Barker & Weller, 2003

¹¹ Davis, 2007

¹² Singer, 2005; Balen et al. 2001; Lewis & Porter, 2004; Dockrel, 2004

¹³ Balen et al. 2001; Barker & Weller, 2003; Davis, 2007

¹⁴ בר ניר 2007

¹⁵ בר ניר, מחקר לצורך קבלת תואר דוקטור בתהליך עדין.

כשאופקים אינם נפגשים – מבוכה, עמימות ובלבול במפגש בין חוקר למרואיין

ד"ר נעמי וינר-לוי, ד"ר אריאלה פופר-גבעון, המכללה האקדמית דוד ילין

ישבתי יחד עם סו (מתארת וינר-לוי), בפינה שקטה של השוק בלאו צ'אי, סוגרת את הטייפ לאחר שזו סיימה לספר את סיפור חייה. חשתי שאין מילים בפי, מחשבותיי היו סבוכות והתמלאו מבוכה וסימני שאלה. איך מתחבר הסיפור שסיפרה לדמותה התוססת? האם המשמעות של 'לספר סיפור חיים' כה שונה עבורה מהמשמעות שאליה התכוונתי? חשבתי שהכרתי היטב את סו, מדריכת תיירים משבט הה'מונג, עמה ביליתי תקופות ממושכות תוך שאני מבקשת ללמוד על חייהן שלה ושל עמיתותיה. תחושת ההיכרות וההבנה שחשתי נמוגה ונעטפה סימני שאלה, והאופקים של הסיפור שלה והפרשנות שלי לא הצליחו להתמזג.

לאחר שסו סירבה בהתחלה לספר את סיפור חייה בטענה שאלה "אינם מעניינים", היא שטחה סיפור חיים טראגי, עמוס קשיים, מסע ארוך ולינה במערות מוכות שדים, מיתות משונות, ניסיונות לרצח בתוך המשפחה, מספר ניסיונות התאבדות שלה וייסורים.

הפער בין הופעתה העליזה ומלאת החיים של סו לבין הסיפור שסיפרה, חוסר ההלימה לכאורה בין ההיבטים הדרמטיים (מדוי) של הסיפור והאופן המאופק שבו סופר - העלו מבוכה ובלבול. האם סיפור זה הומצא בכדי לספק סיפור "טוב" לחוקרת זרה? האם שטחה סו בפני המראיינת את ה"אמת שלה"?

אותה תחושה – שהאופקים של החוקר ואלה של הנחקר אינם נפגשים (Gadamer, 1960) – אינה מדוברת על פי רוב בספרות המחקר האיכותני. רגעים אלו נתפסים כאינם תקינים פוליטית, כמבטאים חוסר אמון במרואיינים, או כמשקפים את בורותם של החוקרים בתרבות ואולי גם את חוסר ניסיונם.

כאשר החוקר נתקל בנרטיב שאינו מובן, מעורר ספק או אינו מתאים למה שהחוקר מצפה לו, הוא מובך ותוהה. התפיסה האידיאלית של ההזדהות עם המרואיינים והקרבה אליהם – נסדקת. אנו מבקשות להתמקד ברגעים אלה, המעוררים ספק, תהיות וסימני שאלה, ולדון בהשלכותיהם על המחקר האיכותני ועל הידע שאנו מציגים או "מתעלמים" ממנו. פעמים, תגובת החוקר לנוכח הספק, גורמת לדחייה של הנרטיב. בהיעדר קריטריונים להערכת אמינות הנרטיב, הוא עלול להיתפס כמופרך או מדהים מדי, ולהיזרק ל"סל המחזור". פעמים רבות יתכן שהצעד

מוצדק, עם זאת, לעיתים דווקא הדברים החדשנים יותר, הפחות ידועים, יהיו אלה שמעוררים שאלות של אמינות, בלבול ומבוכה, וזריקתם או התעלמות מהם – מהווה לטענתנו, את ה'טעות ההפוכה' שהשלכותיה על המחקר האיכותני תידונה בהרצאה.

כיצד ילדים בגילאי חמש תופסים את המושג רעש? ובחינת השימוש במטפורה ככלי איכותני

לחשיפת תפיסתם

ד"ר גילה רוסו-צימט, מכללת לוינסקי לחינוך

ס. "אני רוצה שיהיה שקט, שיש הרבה צעקות ולא נעים בן, לא נעים לי בגוף".

בדו"ח מטעם המוסד הבינלאומי לבריאות בקופנהגן (Bistrup, 2001) העוסק בהשפעת הרעש והסכנות שלו על ילדים נכתב כי **הרעש הוא ענין ציבורי וקיימת חשיבות רבה להשפעתו ולמניעתו**. רוב המחקרים בתחום זה בדקו ילדים בנקודת מבט רפואית, פיזיולוגית ואת השפעת הרעש על התפתחותו הקוגניטיבית.

למחקר זה שתי מטרות: האחת, לבדוק את תפיסתם של הילדים בגילאי חמש את המושג רעש. והשנייה לבחון

את המטפורה ככלי איכותני, לחשיפת הבנת מושגים בגיל הרך.

ממצאי המחקר מעידים על הבנה מעמיקה של המושג רעש כבר בגיל חמש. הבנה זו מתייחסת להיבטים פסיכולוגיים של הרעש (השפעות הרעש על חיי היומיום של הילדים) ולהיבטים פיזיים (התייחסות להגדרתה מדעית של הרעש: תכונות, מקורות ומאפייני הרעש). כמו כן, ממצאי המחקר מעידים על דיפרנציאציה בין הילדים שהשתתפו במחקר לגבי יכולת ההמשגה והשימוש במטפורות לצורך המשגת הרעש.

במחקר נעשה שימוש בשלושה כלים מטפוריים לעידוד שיח: הראשון, הקולאז' המטפורי (רוסו-צימט, אביבי-דן וגילת, 2009), הקולאז' הוא טקסט חזותי עשיר בדימויים אותם בוחר הילד באמצעות דימויים ממגזינים וציור חופשי. בעקבותיו עבודת היצירה נוצר שיח על אודות הנושא. כל הטקסט הנלווה מתועד ומנותח. השני, כלי המתבסס על בחירת תחום מקור עשיר רעיון זה מתבסס על רעיונותיהם של Lekoff & Johnson (1980) המתבססים על הגדרה כי המטפורה היא העברה מתחום מקור לתחום יעד על מנת ליצור משמעות. נבחרו ארבעה תחומי מקור והם: צבעים, בעלי חיים, מזון ותופעות טבע. בחירת הילדים בדימוי היתה השלב הראשון, לאחר מכן התבקשו הילדים להסביר את בחירתם והסבר נותח. השלישי, הצבעה על איבר בגוף האדם המייצג רעש והסבר הבחירה באיבר הנבחר.

שיתופי פעולה מקצועיים ביצירה והפקה של תוכניות דרמה ובידור בטלוויזיה לקידום שינוי חברתי בנושאי חברה, בריאות וסביבה

טל פרידמן, אוניברסיטת תל אביב

אחד היעדים של ארגוני חברה, בריאות וסביבה הוא להעלות סוגיות חברתיות בנושאים שונים לסדר היום האישי, הקהילתי והציבורי, ולהשפיע על עמדות והתנהגות של אזרחים ומקבלי החלטות. לאחרונה, ארגונים חברתיים מנסים לעשות זאת על ידי החדרת הנושאים בתכניות טלוויזיה פופולאריות. אולם, יעדים חברתיים אלו צורכים שיתופי פעולה בינם ליוצרים ולמפיקים ובספרות מדווח על מתח שנוצר. המחקר הנוכחי מתעתד לתרום לפיתוח התיאורטי של הממשק בין היבטי יצירתיות ותהליכי הפקה ליישום יעדים חברתיים בטלוויזיה. המחקר מתנהל במספר רבדים. ניתוח מקרי דוגמא בהם שולבו תכנים חברתיים; ראיונות עומק עם אנשי ארגונים ועם יוצרים ומפיקים בתעשיית הטלוויזיה הישראלית והאמריקאית.

במחקר עולה שבראיונות עם יוצרים ומפיקים קיימים מספר אתגרים מתודולוגיים: העיסוק ביצירתיות סובייקטיבי ודורש ראיונות פתוחים לא-מובנים, הניסיון לדון לא רק בנושא היצירתיות, שהיוצרים מבקשים להתמקד בו, אלא באופן בו הם רואים את הנושא החברתי שאותו מקדמים ארגונים חברתיים; התנאים לקיום הראיונות משתנים תדיר. המרחב והזמן נוזלים (דחיות, איחורים ו'הקפצות'); הראיונות מלווים ברגשות עזים, למשל כשהדיון עוסק במתחרים; עיסוק אינטנסיבי במה שניתן להתייחס כ"אגו" או ניצול הראיון ליצירה של המרואיין. כך למשל, במפתיע, יוצר תיעד בוידאו את הראיון עבור תוכנית טלוויזיה בה יועד להשתתף; השיח על מחויבות חברתית לצד רעיונות של אוטונומיית התוכן וחופש יצירתי מורכב ומצריך גמישות. בנוסף, עולה כי קהילה זו מובחנת באופן ניכר מאוכלוסיית המחקר השנייה, אנשי ארגונים חברתיים, עמם מיועדים היוצרים לשתף פעולה. ראיונות עם אנשי ארגונים חברתיים מתנהלים באווירה שונה, מובנית, ובו זמנית מעלים אתגרים אתיים נוספים. כך למשל, הבקשה מן המרואיינים לחשוב על המסר החברתי הבווער בעורקיהם כתוכן שיווקי ומוצר שיש לקדמו.

מסתמן כי קיים שוני מתודולוגי מעניין בשיח עם אוכלוסיות המחקר השונות, כאשר מטרת העבודה הנה מציאת שפה משותפת וגישור בין הפערים.

מושב 116

הוראה ומחקר במפגש עם ה'אחר'

יו"ר: פרופ' ויקטור פרידמן

מרחב שלישי (Soja 1996) ותאוריית ההכלאה (Bhabha, 1994) כפריזמה לקבלת ה"אחר"

והשונה בהוראת מחקר איכותני

רחל הלר, מכללת דוד ילין

תופעות של דיכוי גזענות וחוסר שוויון הם בדר"כ תוצאה של דעות קדומות מצד קבוצות דומיננטיות כלפי קבוצות מיעוט. הן קשורות עפ"ר לתחושת זרות וחרדה ונובעות מתוך חוסר הכרות עם אורח החיים והתרבות של קבוצות המיעוט.

המחקר האיכותני, בהיותו מושפע מאידיאולוגיות כדוגמת: פמיניזם, פוסט מודרניות ותאוריית הגזע הבקורתית, מאפשר פעמים רבות הכרות אישית עם הפן האנושי של הזר והשונה תוך התבוננות באורח חייו, הקשבה לקולו והבנת המשמעות שהוא מייחס למעשיו, בהופכו אותו בכך מזר למוכר.

בהוראת המחקר האיכותני, אני מציעה לשלב שני כלים מושגיים נוספים להעמקת ההכרות עם הזר: מרחב שלישי (Soja, 1996) ותאוריית ההכלאה (Bhabha, 1994).

בהציגו את המרחב השלישי מציע סוגה לאמץ נקודת מבט יצירתית בהתייחס לניגודים בינאריים. למשל, קבוצת שוליים אינה מוגבלת לשתי אופציות מנוגדות בהתייחסותה לקבוצת הרוב, כמו התנגדות לעומת הטמעות, אלא יכולה לבחור אופציות אחרות ושילובים בין תרבותיים, תוך כבוד הדדי לרב תרבותיות.

בהבה (Bhabha) בתאוריית ההכלאה, מצביע על התהליכים המורכבים, הקונפליקטים הפנימיים והזרמים הדו כיוונים, המתרחשים במפגשים בין תרבותיים, ועל ההכלאות התרבותיות השונות הנוצרות עקב כך.

חשיפת סטודנטים למושגים אלו, עשויה לסייע בהגברת האמפתיה לקבוצות מיעוט שוליות, לשונה ולזר. בממסגרת מיני מחקר שבו אני מעודדת סטודנטים להעיז לתאר תופעות של אי צדק חברתי או שונות בסביבתם, חשפו סטודנטים בין השאר: קיפוח נשים מוסלמיות, ניצול עובדים זרים, גילוי עריות במשפחה ומתבגרים הומוסקסואלים.

נראה שיש בכלים מושגיים אלו פוטנציאל לסייע לסטודנטים בהבנת המורכבות שבמפגשים בין תרבותיים, ליצור אמפתיה לזר ולשונה, ולבסס אורה מקבלת העשויה לסייע לחוקרים ילידים ואחרים לחשוף זרות, שונות ואי צדק חברתי בסביבתם. זהו אומנם צעד קטן אבל משמעותי, שבו מורי מחקר יכולים לתרום לנושא, בחלקת האלוקים הקטנה שלהם.

"דילמת השגריר": סטודנטים חוקרים את התרבות של עצמם בחברה לא שוויונית

ד"ר דניאלה אריאלי, פרופ' ויקטור פרידמן

המכללה האקדמית עמק יזרעאל

הרצאה זאת מנתחת דילמה העולה בניסיון לבנות תהליך למידה, המבוסס על הקניית כלים של מחקר איכותני לסטודנטים. התהליך מיועד לעזור לסטודנטים בסביבה רב-תרבותית לעצב את הזהות של עצמם ואת החיים המשותפים ביניהם.

נקודת המוצא היא שמחקר איכותני יכול להוות כלי שבאמצעותו אנשים ירחיבו את טווח הבחירה שלהם בחיים. בחירה מבוססת על הנחה שהמציאות החברתית נבנית באופן מתמיד ע"י אנשים (constructivism), או במילים אחרות כי בני אדם יוצרים את סביבתם החברתית-תרבותית בתהליך מעגלי אין סופי. באמצעות מחקר איכותני ניתן לפתח מודעות לתהליך זה ולאתר נקודות בחירה המאפשרות להשפיע על המציאות החברתית, במקום לקבל אותה כמובנת מאליה. נקודות מוצא אלו מהוות בסיס לבניית תהליך למידה רב שנתי במסגרת החוג לסיעוד במכללת עמק יזרעאל, חוג שבו לומדים סטודנטים מקבוצות אתניות, לאומיות, דתיות, וחברתיות מגוונות.

במרכז התהליך נמצאת הקנייה של מתודולוגיות מחקר איכותניות (ראיון עומק ותצפית), המיועדות לאפשר לסטודנטים התבוננות חקרנית בתרבות של עצמם ובתרבויות של חבריהם לספסל הלימודים. בשלב מוקדם של התהליך הסטודנטים מתבקשים לחקור פעילות סמלית מן התרבות שלהם ולהציגה בפני הכיתה. גילינו שמטלה זאת מעמידה דילמה קשה, במיוחד בפני סטודנטים מקבוצות מיעוט. הרצון לנקוט עמדה חקרנית ואף ביקורתית מתנגש עם הדחף של רבים מהם להפוך למעין "שגרירים" של תרבותם, שרוצים להציגה "באור חיובי" שנתפס יוקרתי. בהרצאה ננתח את הדילמה ודרכים להתמודד איתה.

משפחה "שחורה" או "לבנה"? תגובות החברה הישראלית ל"משפחות מעורבות"

עם יהודי אתיופיה

גדי בן עזר, המכללה למינהל

מאמר זה דן בתגובות החברה הישראלית במרחב הציבורי ל"משפחות מעורבות" בהן אחד החברים הוא ממוצא אתיופי. המאמר מתבסס על שני מחקרים אמפיריים איכותניים: האחד בדק משפחות בהן אחד מבני הזוג (בן/בת זוג) הוא יוצא אתיופיה; המחקר השני בדק משפחות בהן אומץ ילד יוצא אתיופיה למשפחה "לבנה". בשלושים השנים מאז החלה ההגירה של יהודים מאתיופיה, רבות נחקר וניכתב לגבי הגעתם והשתלבותם בישראל, אך מעט יחסית ניכתב על היבטים של צבע עור, וכמעט כלום לא ניכתב על משפחות מעורבות מסוגים שונים. ביחוד חסרים בישראל (ובעולם) מחקרים איכותניים המנסים להבין את החוויה של בני המשפחה המעורבת באינטראקציה שלהם עם אחרים בחברה. המחקר הנוכחי בוחן את תגובות החברה הישראלית לתופעה הולכת ומתרחבת זו, מנקודת הראות של בני המשפחות המעורבות כפי שהם חווים אותה במרחב הציבורי. מכלל הממצאים עולה, קודם כל, כי החברה מגיבה עדין לצבע העור השונה בהקשר של המשפחה המעורבת עם יוצאי אתיופיה, מהגרים או כאלה שנולדו כבר בישראל. עוד עולה מכלל הממצאים כי ברוב המקרים "השחור צובע את הלבן" ולא "הלבן את השחור". כלומר, התגובה למשפחה המעורבת מושפעת יותר מן המשפחה ה"שחורה" החבר בה. מסקנה מרכזית נוספת העולה מן הממצאים היא שעדין אין קטיגוריה "טבעית" של משפחה מעורבת עם יהודים ממוצא אתיופי בחברה הישראלית. הממצאים הני"ל מוצגים במאמר, קודם כל, כ"מקרה מבחן קיצוני" שיכול לשקף תפיסות לגבי המהגרים היהודים מאתיופיה בחברה הישראלית ואת המשכיותן (או השתנותן) במשך השנים, גם לגבי אנשים ממוצא אתיופי שכבר נולדו בישראל ("דור שני" להגירה). תפיסות אלה עשויות לשקף תהליכים רחבים וכלליים יותר בחברה הישראלית, כמו למשל מידת הטמעתן בפועל, ולא רק מן השפה לחוץ, של גישות "פלורליסטיות" ו"רב תרבותיות" בישראל, הבאות לידי ביטוי, בין היתר, בהתפתחותה האפשרית של קטיגוריה של "משפחה מעורבת" בחברה הישראלית. לכלי האיכותני תפקיד מיוחד במקרה זה משום שהוא מעלה, בכלים נרטיביים, "סיפורי תגובה ישראלית" שקשה לדמיין ולכן ממעטים לעלות במחקרים כמותיים. הסיפורים מאפשרים לתפוס את הרבדים השונים של הלחץ החברתי המופעלים על המשפחות המעורבות במרחב הציבורי.

מה למדו סטודנטים להוראה על שונות, צדק חברתי ועל עצמם מתוך התנסות בשירות בקהילה?

ד"ר אילנה אבישר וד"ר נורית דביר, מכללת סמינר הקיבוצים

המחקר מציג תפיסות של סטודנטים על תהליך של חינוך חברתי-ביקורתי שעברו במהלך קורס של שירות בקהילה.

המודל הפדגוגי של 'למידה תוך שירות בקהילה' משלב למידה עיונית עם התנסות בעבודה בקהילה. המודל התפתח בארה"ב בשנות ה-80 כתגובה למאמרים אקדמיים שהתריסו כנגד אדישותם של סטודנטים כלפי הקהילה (Stukas & Dunlap, 2002). במסגרת הלמידה תוך שירות בקהילה נפגשים הסטודנטים עם "מציאות של אחרים" ולומדים עליה מקרוב, בסביבה אותנטית וכך עשויה להתפתח בהם אכפתיות ואחריות אזרחית (Swick, 2001).

בהקשר של הכשרת מורים נחשב המודל כלי יעיל לשינוי עמדות ואמונות של סטודנטים ולטיפוח חינוך חברתי ביקורתי (Coffey, 2010; Conner, 2010). מודל זה רואה בהוראה מעשה חינוכי-פוליטי הפורץ את דלתות הכיתה והמורים נתפסים בו כ"אינטלקטואלים מחוללי שינוי" (Giroux, 1988).

המחקר מתבסס על חקר מקרה (Stake, 2000) של קורס 'שירות בקהילה', שהתקיים במכללה להכשרת מורים במרכז הארץ בשנים 2005-2008. בכל שנה השתתפו בו כ-20 סטודנטים, שפעלו עם אוכלוסיות מוחלשות, במפגשים שבועיים במהלך שנת הלימודים. הסטודנטים תעדו את פעילותם ביומני שדה ופרשו את המשמעויות החברתיות-חינוכיות שלה. העדויות כללו: תיעוד המפגשים השבועיים ופרשנותם; תאור וניתוח של קונפליקטים ודילמות שעלו במהלך השירות; כתיבה של סיפור חיים של הסטודנטים וניתוחו בזיקה לעולמם של החניכים.

מן העדויות עולה שהמפגש עם האחר מעורר את הסטודנטים לבחינה מחודשת של סיפור החיים שלהם, לפירוק סטריאוטיפים והבניות חברתיות המכוננות את העמדות שלהם כלפי נאחר. התהליך הוא הדרגתי והוא כולל הכרות עם הסביבה הפיסית של החניך ועם עולמו החברתי-תרבותי; עימות בין 'סיפור החיים' של הסטודנטים לסיפור של ה'אחר'; עיסוק בדילמות וקונפליקטים הכרוכים בתהליך זה.

כך מתפתחת תודעה חברתית ורגישות לצדק חברתי, הנדרשים למחנכים מחוללי שינוי.

מושב 117

מחקר פסיכולוגי בשדה החינוך

יו"ר: ד"ר מיה לביא-אגיא

מסמני זהות אתנו-תרבותיים בשיח הפסיכולוגי ובפרקטיקות של אבחון בשדה החינוך בישראל

פנינה גל-יעקב, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

המחקר בו אני עוסקת מבקש להיות ניתוח תרבותי רגיש של שיח פסיכולוגי ושל פרקטיקות של אבחון פסיכולוגי בשדה החינוך בישראל כמו גם של מסמני הזהות האתנו-תרבותיים הקיימים בפרקטיקות הללו, ומשמעותם. במחקר זה אני מבקשת לחקור את השאלות הבאות: מהם האופנים שבהם מסמני זהות אתנו-תרבותיים באים לידי ביטוי בשיח הפסיכולוגי ובפרקטיקות האבחון הפסיכולוגי במערכת החינוך? האם אפשר שהשיח הפסיכולוגי ושהפרקטיקות המאבחנות והפסיכולוגיות במסגרות חינוכיות, מבטאות הלכה למעשה אידיאולוגיות הגמוניות, ומתוך כך מביאות לידי שעתוק ההיררכיות החברתיות, הפערים החברתיים והמעמדות החברתיים? האם שיח פסיכולוגי ופרקטיקות של אבחון משרתים מערכות של קלסיפיקציה שבכוחן לשמר מבני כוח שקיימים בחברה? האם השיח הפסיכולוגי בשדה החינוך הינו שיח בעל מאפיינים של שיח סטריאוטיפי או שיח קולוניאלי, שמטרתו" להבנות את הנתונים כאוכלוסיה מטיפוס נחות, על בסיס מוצא גזעי, כדי להצדיק את הכיבוש ולבסס מערכות של מינהל והוראה (באבא . 1990, בתוך שנהב, 2004).

במסגרת חיבור זה אני מבקשת לטעון כי מסמני-זהות אתנו-תרבותיים שזורים בתוך השיח הפסיכולוגי ובתוך הפרקטיקות המאבחנות, הגם שלא באופן בולט וברור כבעבר. טענה נוספת שאני מבקשת לבחון במחקר זה היא הטענה בדבר המשמעות הרבה של קיומם של מסמנים אלה ושל השיח הפסיכולוגי, לפרקטיקות שעשויות להשפיע על המשך חייהם של הילדים שהם מושאי האבחונים והשיח הפסיכולוגי בשדה החינוך. תזה זו מבוססת, בין היתר על הנחת היסוד של ניתוח שיח ביקורתי, לפיה השיח אינו משקף את המציאות כפי שהיא, אלא מעצב אותה בהתאם לאינטרסים פוליטיים ולאידאולוגיות פרטיקולאריות של קבוצות חברתיות.

סוגיות וחוויית בחקר מתבגרים

טלי עמיעד-מילשטיין, שירות פסיכולוגי חינוכי תל-אביב, מכללת בית ברל

במסגרת קורס למחקר איכותני הניתן זו השנה השניה בבית - הספר הגבוה לפסיכולוגיה חינוכית בשפ"ח תל אביב נטלתי על עצמי את המשימה לערוך מחקר איכותני. המחקר כולל ראיונות איכותניים עם מתבגרים שהצליחו לעמוד בבחינות הבגרות, בבית ספר תיכון להזדמנות שנייה הכולל בתוכו מרכז טיפולי גדול לטיפול באומנויות.

התלמידים הצליחו, חרף היסטוריה של חוויות חוזרות של כשלון, אי הצלחה או הימנעות מלמידה. רוב התלמידים בבית-הספר אובחנו כלקויי למידה או ADHD. חלק מן התלמידים סבלו מבעיות התנהגות, מבעיות רגשיות או מבעיות משפחתיות, סוציו אקונומיות. חלקם הוגדר כנוער בסיכון.

במסגרת המחקר ביקשתי לבדוק כיצד תופסים התלמידים את הצלחתם ואת הגורמים שסייעו בידם לעבור טרנספורמציה זו? כיצד חל המהפך לעבר מוטיבציה ללמידה? כיצד המתבגרים התגברו על בעיות התנהגות ובעיות רגשיות והתפנו ללמידה? מהי המשמעות שהם מייחסים להליכה בתלם? ואיזה שינוי עברו לגבי תפיסתם העצמית ותפיסת עתידם?

ניסיוני כפסיכולוגית המיומנת בעבודה עם המתבגרים סייע לי בתכנון מהלך המחקר וההתמודדות עם הסוגיות והאתגרים שעלו בחקר המתבגרים. במושב זה אני מציעה מבט רפלקטיבי לגבי אופן ההתנהגות שלי עם המתבגרים בהקשר של ניסיוני כפסיכולוגית חינוכית ומיקומי במערכת.

ארגון חוקר את עצמו- "לשאל את המובן מאליו"

תמיר פראוי, השירות הפסיכולוגי חינוכי (שפ"ח), עיריית תל-אביב

השרות הפסיכולוגי-חינוכי (שפ"ח) עוסק בקידום הבריאות הנפשית של תלמידים באמצעות שרותי אבחון/ייעוץ/טיפול לתלמידים/הורים וצוותים חינוכיים. אופן מתן השרות ע"י השפ"ח שונה משירותים פסיכולוגיים שניתנים באמצעות מרפאות או בתי"ח בכך שהשרות ניתן באמצעות פסיכולוג שמגיע למסגרת החינוכית שם הוא יוצר קשר עם הצוות החינוכי ואיתו הוא מתאם את עבודתו.

כתוצאה מכך יש לפסיכולוג החינוכי מספר רב של לקוחות אפשריים ולא פעם הוא צריך להחליט למי הוא יעניק עדיפות במתן השרות- האם הוא יטפל ישירות במס' תלמידים עם בעיות התנהגות בכיתה או שמא ייתן הדרכה למחנכת כיצד להתמודד עם ילדים הסובלים מהפרעת התנהגות או אפילו יזום סדנא למחנכים בנושא שיפור האקלים בביה"ס.

עבודת המחקר הנוכחית ניסתה ללמוד לעומק את חווית הפסיכולוג החינוכי בעבודתו. כיצד מתעצבת תפיסת התפקיד של הפסיכולוג החינוכי על רקע מורכבות המשימות וריבוי הלקוחות האפשריים. המחקר התבצע באמצעות "חוקר מבפנים" – החוקר הוא פסיכולוג חינוכי בארגון שבו בוצע המחקר. לצורך עבודת המחקר ראיין החוקר מס' עמיתים שעם חלקם הוא עבד באופן ישיר ואת כולם הוא הכיר במידה מסוימת. תהליך הראיון היה מורכב ומעניין עקב מספר היבטים.

אמון- ההיכרות המוקדמת והשפעתה על בניית האמון עם משתתפי המחקר.

לשאל על המובן מאליו- כיצד מקדמים ראיון על תחומי תוכן מוכרים? כיצד נמנעים מהטיה בניסוח השאלות?

שיפוטיות- כיצד מנטרלים את הדעה האישית בעת הראיון? כיצד שלא ליפול למלכודת הביקורת על התפקוד המקצועי של המשתתפים במחקר.

פיתוח הכוונה עצמית אצל מורים חדשים כמשאב פנימי לצמיחה ולהשפעה חברתית

ד"ר חיה קפלן, ד"ר אמנון גלסנר, גבי סהר עדס, גבי יעל שרעבי, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי

בהרצאה נציג ממצאי מחקר שליווה את סדנאות "משאבי צמיחה", המתקיימות במכללת קיי, בהן השתתפו מורים בשנתם הראשונה בהוראה, במסגרת "אופק חדש". שדה החינוך הינו צומת מרכזי בו נפגשים האישי, החברתי והפוליטי. מתוך תפיסה הרואה במורים סוכנים ומנהיגים של שינוי חברתי פיתחנו גישת הנחיה המשתמשת בכלים שונים של מחקר איכותני, שמטרתה לפתח אצל המורים הכוונה עצמית ומודעות לעצמם ולהקשר בו הם פועלים, תוך עידודם לנקוט בגישה פרואקטיבית אל מול המערכות השונות, אותן הם פוגשים בעבודתם. דרך ההנחיה מעודדת תהליכים אקספלורטיביים אישיים וקבוצתיים, גם באמצעות מעורבות במחקר פעולה בבית-הספר.

השתתפו כ-60 מורים יהודים וערבים (שלוש קבוצות מעורבות), מרקע מגוון. שילבנו כלי מחקר איכותני שנועדו לשיקוף נקודת מבט המשתתפים על התהליך (ראיונות, שאלונים פתוחים, יומנים רפלקטיביים), לצד כלים איכותניים ששימשו את המשתתפים ככלים מרכזיים בתהליך ההתפתחות האישית (יצירת קולאז', למידה מסיפורי הצלחה, ניתוח אירועים, עריכת מחקר פעולה משתף, ועוד). סוגת המחקר הינה נרטיבית-פנומנולוגית.

מצאנו שדרך ההנחיה בסדנאות מעוררת אצל המשתתפים מודעות למשמעות תפקידם כמורים בהקשרים רחבים ומפתחת מוטיבציה אוטונומית ויכולת לפעול באופן פרואקטיבי, תוך הישענות על המשאבים האישיים. זאת בניגוד לתפיסת תפקיד המזוהה הוראה רק עם תכנים לימודיים, או לביטויי חוסר אונים ואי יכולת להוביל שינוי אל מול דרישות התרבות, המערכת הבית-ספרית ומערכת החינוך בכלל. בהרצאה נציג ראיות המעידות על הממצאים.

החידוש המרכזי שאנחנו מציעים הוא שינוי בתפיסת תהליך הקידום המקצועי של המורים החדשים, מתהליך שמטרתו לתת כלים ספציפיים לפתרון בעיות ולהתמודדות בשדה, לתהליך שמזמן יצירת מרחב אקספלורטיבי אישי וקבוצתי, שבו נבנית זהות מקצועית פרואקטיבית, אוטונומית ורפלקטיבית, זהות של מנהיגות חינוכית. נתאר את השלכות התהליך על דרך עבודתם של המורים, תוך דגש על הקשרים תרבותיים-חברתיים.

מה בין שיין (Schein) למסלו (Maslow)? מחויבות ארגונית כביטוי של תרבות, צרכים וניהול: המקרה של התפקיד חינוך כיתה בתיכון בישראל

ליאורה נוטוב, מכללת גורדון ומכללת לוינסקי

אורית חזן, הטכניון

התפקיד של חינוך כיתה הוא אחד התפקידים המרכזיים בתיכון בישראל. מטרת המחקר המוצג, שנערך בטכניון בין השנים 2007-2011, הייתה לזהות מאפיינים בית ספריים ומאפיינים אישיים הבאים לידי ביטוי בעיצוב התפקיד חינוך כיתה.

בהתאם למטרת המחקר, תוכנן מחקר איכותני. המחקר נערך בארבע בתי ספר תיכון בצפון הארץ שכל אחד מהם נחקר כחקר מקרה במשך שנת לימודים אחת. נתוני המחקר נאספו באמצעות ראיונות, תצפיות, שיחות מזדמנות, מסמכים ויומן המחקר. סך הכול רואיינו 65 אנשים (מחנכי כיתות, רכזי שכבה, מנהלי בתי הספר ודמויות נוספות מצוות בית הספר) ובוצעו 115 שעות תצפית (בחדר המורים, בשעות חינוך בכיתות, בישיבות צוותי חינוך, ועוד).

בתהליך בניית תיאוריה מעוגנת בשדה, פותח מודל מחויבות ארגונית, המארגן את עשייתם הרבה של מחנכי הכיתות במישור הארגוני בהתאם ל- א. תרבות ארגונית של בית הספר, ו- ב. צרכיהם הארגוניים האישיים של המחנכים. כמו כן, המודל מבהיר את תפקיד מנהל/ת בית הספר בעיצוב התפקיד חינוך כיתה.

למחקר תרומה תיאורטית ומעשית. תרומתו התיאורטית באה לידי ביטוי ב: א. הבהרת תפקיד מנהל/ת בית-הספר בתהליך עיצוב התפקיד חינוך כיתה, ו- ב. חקר מושג המחויבות בגישה איכותנית, בשעה שמושג זה נחקר עד כה בעיקר בכלים כמותיים. תרומתו המעשית של המחקר מתייחסת לקשת רחבה של עוסקים בחינוך – מחנכים, מנהליות בתי הספר והעוסקים בהכשרת מורים – בהציגה בסיס לתכנון התפתחות מקצועית למחנכי הכיתות.

בהרצאתנו נציג את המודל, נפרט את תכונותיו ונרחיב על אפשרויות יישומו.

מושב 118

מחקר על/ עם אינטרנט

יו"ר: ד"ר עינב ארגמן

כשהם קוראים לפעולה, למה הם מכוונים?: על תפקיד סטודנט, כמזמן אקטיביזם, בקירות פרטיים בפייסבוק

ד"ר עינב ארגמן, מכללת לוינסקי לחינוך בתל אביב

תפקיד מוגדר כ"דפוס התנהגות וגישה, המספק את הבסיס המרכזי לזיהוי ומיצוב היחיד בקבוצה, בארגון, או בחברה" (Turner, 1990). בהתייחס לתפקידי סטודנט (נושא ההרצאה הנוכחית), באופן מסורתי "הלומד" הוא המרכזי שבהם (Huber, 1987). עם זאת, חוקרים בחינוך הגבוה מסכימים כי סטודנטים ממלאים תפקידים נוספים, כפעילים פוליטית וחברתית (בתוך ומחוץ לגבולות הקמפוס) ובסריקת מקומות עבודה פוטנציאליים במהלך הלימודים (הציפייה החברתית היא כי לימודים אקדמיים יובילו לתעסוקה; Benjamin, 1996).

מחקרים העוסקים בתפקיד סטודנט בפייסבוק, בוחנים את התפקיד בפרופילים שנפתחו לצרכים לימודיים. בפרופילים אלה, תפקידי סטודנט מתייחסים בעיקר לאספקטים אקדמיים (למשל, הסטודנט כחושב רפלקטיבית על התנסויותיו בקורסים), ולאספקטים בין-אישיים במסגרת האקדמית (הסטודנט כשומר על קשר, 'keep in touch', עם סטודנטים אחרים). מוזכר כי הסטודנט עשוי למלא תפקיד של אקטיביסט פוליטי/חברתי בפייסבוק, אולם אין פירוט לגבי מהות התפקיד (לאיזו פעולה חברתית סטודנטים קוראים וכיצד הקריאה לפעולה מתבצעת).

מחקרי בוחן שיח חינוכי בקירות פייסבוק שאינם אקדמיים - קירות פרטיים של סטודנטים. המחקר הנו אתנוגרפי. במשך שנתיים אספתי תצלומי מסך של קירות. התצלומים נותחו ניתוח תוכן; הרשומות בהם תיווכו תפקידי סטודנט.

אחד מהתפקידים שנגלו הנו "הקורא לפעולה". לתפקיד אספקטים שונים: דמות המזמין לפעולה, המזמן, הנושאים שלשם סטודנטים קוראים לפעולה ואופן ניסוח הקריאה. ממצאיי מראים כי ה"קורא לפעולה" מהווה כעשירית מכלל תפקידי הסטודנט שנמצאו. סטודנטים קוראים לפעולה בנוגע לחיים במוסד האקדמי (בהתייחס לקורסים, למרצים, לפעילויות או לאירועים מוסדיים) וברמה הלוקאלית-אישית של הסטודנט עצמו. למעט שני מקרים, הפעיל הפוליטי/חברתי - כאדם העושה למען הכלל, המעורב והמעצב החלטות וסדרים מוסדיים - חסר.

היבטים מתודולוגיים ואתיים הנלווים למחקר איכותני הנערך במרחב המקוון

ניר ויטנברג, אוניברסיטת תל אביב

השימוש באינטרנט במחקר איכותני מאפשר נגישות למידע ולמשתתפים שלעתים קשה יותר לאתרם או לשלבם במערך מחקר טיפוסי, אך בה בעת עולות במחקרים אלה סוגיות מתודולוגיות ואתיות חדשות.

אוכלוסיות רבות מוצאות במרחב המקוון את האפשרות לביטוי כאביהן ומצוקותיהן. תהליך גיוס מרואיניים אלו יכול להתלוות בחסמים בשל המנעותו של הפרט להפרת מעטה האלמוניות המגונן של הרשת. השתתפות מתבגרים קטינים במחקר טומנת בחובה קונפליקט, היות שיתכן כי פנו לעזרה ברשת בסוגיות בהן בחרו שלא לשתף את הוריהם. יתר על כן, ישנו קושי באימות גילו של הקטין ובהערכת אמינות הסכמת ההורים.

לאינטרנט תפקיד משמעותי בפיתוח יחסי גומלין מעבר לגבולות של מקום, זמן, אתניות, גיל ומגדר. נוכח מאפיינים אלו, מתאפשרים שיתוף וחשיפה עצמית גבוהה יותר, בהשוואה לראיון פנים אל פנים ואף לשאלון. ברם, קיימת סבירות כי הגידול בכנות ובאמינות המידע האישי אינו מובטח כפי שעולה מתופעת הזהות הכוזבת (identity deception) של גולשים ובסילוף התוכן. חרף ממצאים שונים ביחס למאפייני התופעה ושכיחותה, נדרש החוקר לבחינת מהימנות הממצאים. בטקסטים כתובים ברשת אין ערובה כי האדם המדווח על חוויה כלשהי אכן חווה אותה ובשל העדרם של רמזים אודיו-ויזואליים, מתקשה החוקר להסתמך על חושיו. באיזו מידה האתיקה המסורתית יכולה להיות מיושמת במרחב המקוון, כיצד ניתן להגן על המשתתפים, ומפני מה?

נהוג להבחין בין מחקר מבוסס רשת שנעשה בצורה שאינה חודרנית, כגון ניתוח אתרים, וארכיונים, לבין מחקר רשת שבמסגרתו מיושמים כלים כגון שאלונים, ראיונות או ניסויים. על אף השוני המהותי בניהם, נדרשת בחינה מחודשת של מוסכמויות אתיות שונות ולמידת היכולת לקיימן באופן המקובל. בשדה המחקר המקוון לעתים מטשטשים הגבולות שבין המרחב ה"פרטי" וה"ציבורי". כפועל יוצא, הדרכים להבטחת סודיות ופרטיות, ולמידת הצורך והאמצעים לקבלת הסכמה מדעת, מורכבות במיוחד.

בהרצאה אשתף בסוגיות אלו שעלו בעת עיצוב מערך המחקר שלי אשר בוחן חווית פנייה לעזרה של מתגברים ברשת ויוצעו קווי מתאר של מדריכים לאתיקה מקוונת ותובנות ממחקרי רשת שונים.

מחקר איכותני של שיח אינטרנטי בפורומים של נפגעות גילוי עריות- סוגיות אתיות חברתיות ומתודולוגיות

רוני אלרן-ברק, אוניברסיטת חיפה

רשת האינטרנט הפכה בשנים האחרונות לחלק נורמטיבי ובלתי נפרד מחיינו. יותר ויותר אנשים פונים לאינטרנט כאל מקום מפגש חברתי בו ניתן להתייעץ, לשאול שאלות ואף לחשוף דברים אותם אנו מתקשים לבטא במקומות אחרים.

מתהווה ונוצר, בעיקר בבלוגים ובפורומים, שיח אנטרנטי רגיש וחושפני, בו יכול החוקר לקרוא אודות סודותיהם הכמוסים ביותר של הכותבים, ואף לצפות באופן ישיר באינטרקציות ביניהם ללא מגבלות של זמן ומרחק. במרבית המקרים מדובר באתרים הפתוחים לכל, שהגישה אליהם אינה דורשת הזדהות או סיסמת כניסה.

עם זאת ברור שמחקר מעין זה מעלה סוגיות אתיות ומתודולוגיות וחברתיות מורכבות. ראשית, סוגיות של זכויות יוצרים, הסכמה מדעת ופרטיות של נחקרים. שנית, סוגיות הקשורות ליחסי הכח והאחרות (othering) הנוצרים בין החוקר למשתתפי מחקרו (והאם הם באמת משתתפים? הלא השתתפותם אינה מבחירה) ולבסוף עולות סוגיות של מהימנות (trust) (worthiness). סוגיות אלה מודגשות על רקע הטשטוש הניכר בין הציבורי לבין הפרטי במרחב הוירטואלי.

כך, בבואי להבין את עולמן של נשים נפגעות גילוי-עריות, הרגשתי כי התעלמותי מהשיח האינטרנטי אותו הן מקיימות (בעיקר בפורומים יעודיים) תרחיק אותי מעולמן ולא תאפשר מחקר המצייר תמונה מהימנה של חייהן. מצד שני- עריכת מחקר אינטרנטי אינה אפשרית, ללא בירור מקיף וכנה של הסוגיות האתיות המתייחסות למתודולוגיה ולנתונים המתקבלים. והרי, מדובר במחקר היוצר מגע עם נשים שעברו פגיעה קשה ועלי להיזהר משנה זהירות מכל אפשרות של שיחזור או פגיעה נוספת.

בהרצאתי אנסה לתאר את הדילמה האתית, החברתית והמתודולוגית, תוך ציטוט של הספרות העוסקת במחקר איכותני של שיח אינטרנטי. כן אביא את הפתרון אותו אני מצאתי לדילמה זו, ואנסה להראות כיצד המידע שעולה מתוך האינטרנט יכול להוות מידע משלים למחקר איכותני אחר.

דפוסי ההוראה מרחוק במכללה להכשרת מורים כמנוף לקירוב הפריפריה למרכז

סמדר בר-טל, מכון מופ"ת, מכללת לוינסקי

כניסת הטכנולוגיה והשימוש הרב שעושים במחשב התלמידים וכלל הציבור הביא את מורי- המורים לשלב את אפשרויות הטכנולוגיה בסביבת ההוראה שלהם. בכנס יוצג מחקר שחקר את דפוסי ההוראה החדשים שנוצרו בקרב מורי-מורים במכללה להכשרת מורים בישראל, בעת המעבר מהוראה מסורתית להוראה מרחוק באמצעות האינטרנט.

המסגרת המושגית למחקר הורכבה מהנושאים הבאים: הכשרת מורים, הוראה מרחוק, דיספלינה, וממדים של ההוראה: ארגון וייצוגי מידע, ארגון וניהול ההוראה ואינטראקציה. בזכות השימוש במתודולוגיה איכותנית הגיעה החוקרת לתובנות ופרשנות שלא הייתה ידוע מראש וקשה היה להבחין בה. החוקרת בחרה בחקר מקרה תוך שימוש בפרדיגמה פרשנית המאפשרת שילוב של נקודת מבט של הנחקרים עם מבטה של החוקרת. כלי המחקר כללו: ארבעה עשר ראיונות פתוחים, קריאת מסמכים וכתובת יומן מחקר. בזכות עושר כלי המחקר אפשר היה לעשות טריאנגולציה עם הנתונים.

המעבר יצר פדגוגיה המאופיינת בארבעה דפוסי הוראה שנמצאים בזיקה לדיסציפלינות. כאשר כל דיסציפלינה רותמה את הטכנולוגיה לשימוש מוגבר באחד ממדדי ההוראה. דפוס ייצוגי של מורי מדעי החיים וסטטיסטיקה הדגיש את השימוש הרב במגוון ייצוגי מידע וכתובה אינטרנטית המאופיינת בקישורים רבים. דפוס אינטראקטיבי של מורי האוריינות שעיקרו מתן הערכה מעצבת על תוצרי הכתיבה של הסטודנטים תוך שימוש בכלי תקשורת וירטואליים התורמים להידוק האינטראקציה האישית מורה-סטודנט. דפוס ארגוני במקצועות חינוך התמקד בארגון וניהול ההוראה והלמידה באמצעות שימוש ביישומי מחשב. דפוס הוליסטי במקצועות חינוך וספרות שמהותו שילוב כל המאפיינים של הדפוסים הנ"ל בדגש על נוכחות חברתית. ניתוח דפוסי ההוראה הוביל ליצירת טיפולוגיה של ארבעה דפוסים הנעים על הרצפים הבאים: ארגון הוראה גמיש – קבוע, ריבוי – מיעוט אופני אינטראקציה, מול ייצוגי מידע יצירתי – שמרני, אורייני טכנולוגיה - משתמש טכנולוגיה. בטיפולוגיה בלטה הניגודיות בין המורים המלמדים מקצועות חינוך, כהמשך דפוס של הוראה פרונטלית לעומת הובלת סדנת למידה

בצומת (שילוב) של מפגש פדגוגיה עם טכנולוגיה תוך שינוי מקום, זמן ואופי השיעור, הביא לכך שהפרדיגמה של Zeichner והאורינטציה של Feiman-Nemser בהכשרת מורים קבלו ממדים חדשים ונוספים ליישומן. דפוס ההוראה החדש מצריך הכשרה מקדימה ומתאימה לכל מורה בהתאם לדיספלינה שהוא מלמד.

מחקר זה מוביל לצמצום הפער בידע אודות דפוסי הוראה החדשים של מורי-מורים המלמדים מרחוק במכללה להכשרת מורים בישראל.

”מה בין ‘שוויון’ להוראת המחקר האיכותני?” קולות ותמונות מקורס מקוון וקורס פנים אל פנים

ד”ר שוש מלאת, מכללת אחוה, מכון מופ”ת

אחד הממצאים המפתיעים ממחקר הערכה ומעקב של קורסים העוסקים במחקר איכותני היו הערכים החברתיים שבאו לידי ביטוי כמו: שוויון, שונות, חופש ביטוי, בחירה, רב תרבותיות. המחקר המוצג עקב אחר ארבע קבוצות לומדים ובהם שבעים ושניים סטודנטים במשך שנתיים. בכל שנה שתי קבוצות משתי מסגרות: קורס פנים אל פנים וקורס מקוון. הקורסים ניתנו כקורסי חובה לסטודנטים הלומדים לתואר שני במכללה, על ידי מרצה אחת. מטרת המחקר הן: אפיון תהליכי הלמידה-הוראה בקורס ”שיטות מחקר איכותניות” הנלמד בשתי מסגרות שונות, ובחינת השוני בין תרבות של סביבת למידה פיסית לתרבות למידה מקוונת בהקשר לנושאים נבחרים בקורס.

המחקר נערך בשיטה איכותנית פרשנית, כ case study כדי להגיע לתובנות על תופעות בהקשרים ובאתרים הממשיים בהם הם מתרחשים. כלי המחקר כללו ראיונות, רפלקציות בצורת ויניאטות, ושאלונים פתוחים וסגורים. הממצאים הבולטים הם:

א. הבדלים בין שני הקורסים במאפייני הלמידה הבאים לידי ביטוי בדרכי ההוראה, אמצעי ההמחשה, בפרופיל המרצה, ובפרופיל הסטודנט.

המרצה בקורס פנים אל פנים מאופיינת כדמות כריזמטית המביאה את ההתנסויות האישיות שלה כדוגמאות חיות לנושאים הנלמדים.

המרצה בקורס המקוון מאופיינת כמובילה ללמידה עצמית. היא מנחה תכליתית ובלשון הסטודנטים ”המרצה הוירטואלית תמיד תמכה וענתה לשאלות”.

הערכים החברתיים שהעלו הסטודנטים כמו: תחושת השוויון, בטחון לשאול ולבטא מחשבות במסגרת החדשנית המקוונת, וכמו: רב-תרבותיות וחופש הביטוי במסגרת המסורתית, כחלק מגישת המחקר האיכותני מייחדים את ממצאי המחקר.

ב. הבדלים בין שני הקורסים במאפייני השינוי בתרבות סביבת הלמידה.

בקורס פנים אל פנים נוצרה תרבות למידה מגוונת. אופיינה אינטראקציה בלתי אמצעית בין המרצה והסטודנטים, ותקשרת ברמה גבוהה בין הלומדים. בקורס המקוון באו לידי ביטוי שינויים בהרגלי למידה המציינים עמידה בלוחות זמנים, התמודדות עם היקף מטלות ועבודות באופן עצמאי.

אחת מהמלצות המחקר הינה מצד אחד פיתוח קהילות לומדות מקוונות משולבות בשיח עמיתים, ומצד שני שילוב יחידות הוראה מקוונות בקורס פנים אל פנים. המלצה נוספת היא שילוב נושאים ערכיים-חברתיים בתכני ונושאי הקורס.

מושב 119

מחקר איכותני והגירה

יו"ר: פרופ' יוליה מירסקי

לאומיות כמשאב תרבותי: מיקום והתמקמות בקרב הרוסים בישראל

אבי גולצמן, אוניברסיטת תל אביב

שאלת השילוב של מהגרים לתוך המדינה נבחנת לרוב מ"למעלה" כאשר ההנחה היא שהתרבות – בין אם זו של המהגרים או זו של המדינה – היא יחידה גדולה, סגורה ובעלת גבולות יציבים המפעילה את המפגש של המהגרים עם מדינתם החדשה. כך גם נטען ביחס לרוסים בישראל לגבי העמדות הלאומניות שהם מביעים – הפנמת התרבות הפוליטית הלא דמוקרטית במרחב הסובייטי לשעבר היא המסבירה את אימוצה של המימדים הלאומניים בישראל. בהתבסס על ראיונות עומק עם רוסים בישראל שהיגרו לתוכה במחצית הראשונה של שנות התשעים, התמונה "מלמטה" נראית מורכבת יותר. אמנם מרואייני מביעים עמדות "לאומיות", אך נדמה שעבורם החיבור עם המימדים הלאומניים בישראל אינו אתוס מרכזי לחייהם, אלא משמש כמשאב תרבותי נוח, יעיל ושימושי בהקשר הישראלי אותו הם מאמצים על מנת להתמודד עם מיקומם השולי יחסית במבנה התרבותי והחברתי בישראל המדיר אותם ובו בעת גם פותח עבורם אפשרויות תרבותיות חדשות. מיקומם האמביוולנטי בישראל – בין מזרח למערב; בין מהגרים ל"שבים הביתה"; בין הדימוי שלהם כרופאים, מהנדסים ופרופסורים לדימוי שלהם כפושעים, אלכוהוליסטים וזונות; בין יהודים לאנשים שיהדותם מוטלת בספק – מציע להם להשתמש ברפרטוארים תרבותיים רחבים כמשאבים תרבותיים באופן הטרוגני והקשרי בכדי להתמודד עם הדברים השליליים המיוחסים להם. אין זה אומר שהם מקבלים את ישראל – המחברת בין דת לבין לאום – כהווייתה; הם מבקשים להבליט את אותם המימדים המיטיבים עמם ושאותם הם יכולים לנכס לעצמם, לרבות ההיסטוריה המודרנית של הציונות; התרומה שלהם לכלכלה, לתרבות ול"אירופיות" של ישראל. בו בעת, הם גם מבקשים לפרק את האחדות בין דת ללאום בישראל. החיבור שלהם עם המימדים האתנו-לאומיים שבציונות מאפשר להם להסיר את התיוגים השליליים כלפיהם, להפוך עצמם ל"ישראלים" בספרה הציבורית ובו בעת להמשיך להיות "רוסים" בספרה הפרטית.

Lost and found in translation: סוגיית השפה במחקר איכותני עם מהגרים

פנינה דולברג, ז'נה בר, לודמילה רובינשטיין, נטע ברודו, פרופ' יוליה מירסקי
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

הרצאה זו תדון במשמעויות הבחירה בשפה במחקר איכותני עם מהגרים ותדגים את הסוגיה מתוך התנסות מחקרית.

במחקרים המדווחים בעברית בהם משתתפים מרואיינים מהגרים אשר שפת אימם אינה עברית, מערך המחקר עשוי לכלול כמה שלבים של תרגום.

ראשית, יש להחליט בנוגע לשפת הריאיון: האם לראיון בשפת האם של המרואיין או בעברית? לכל אחת מהשפות יש יתרונות וחסרונות בהקשר להיבטי צורך או אי-צורך בתרגום, סוגיית נאמנות התרגום, עלויות, מרחק רגשי, יחסי כוח בראיון ועוד. האם כדאי לבחור מראש את שפת הריאיון או לאפשר למרואיין לבחור? מהי משמעות בחירת השפה על ידי המרואיין? מה משמעות המילים אותן הוא בוחר לומר בראיון בשפה השנייה?

שנית, יש להחליט בנוגע לשפת הניתוח: במידה והראיון נערך בשפת-האם של המרואיין, האם כדאי לתרגם את הריאיון לעברית ולנתחו בעברית, או שעדיף לערוך את הניתוח בשפה בה הריאיון נערך? גם כאן מתקיימים יתרונות וחסרונות לעברית ולשפת-האם, המתקשרים למושגים שאינם קיימים או אינם ידועים באחת השפות, לקושי בתרגום מילים וביטויים בעלי משמעות תרבותית, לעלויות ולפשרות במקרה של מחקר עם כמה קבוצות מהגרים.

לבסוף, עולות שאלות הפרשנות התרבותית: עד כמה ההיכרות עם השפה מסייעת להבנת התרבות? איך אפשר לצמצם את חסרונות התרגום בהקשר התרבותי?

בהרצאה נדון במשמעויות של כל אחת מן הבחירות ונציג דוגמאות ממספר מחקרים. לצד זאת, נתייחס לחשיבות מקומה של החוקרת במחקר עם מהגרים, בייחוד אם לחוקרת רקע אישי בהגירה.

הילדים מהחצר האחורית- סיפור השתלבותם של ילדי מהגרי עבודה

ופליטים במערכת החינוך הישראלית

נורית דביר, נמרוד אלוני, דור הררי, מכללת סמינר הקיבוצים

במוקד המאמר עומדת סוגיית שילובם של ילדי מהגרי העבודה והפליטים בחברה בישראל. סוגיה זו דומה במאפייניה לזו המעסיקה גם את ארצות מערב אירופה ויש לה משמעות בשאלות רחבות יותר הקשורות לזהות לאומית ורב תרבותית בעידן של גלובליזציה (צבר, 2007; Kemp, 2010; Scheffer, 2011).

המאמר מתבסס על חקר מקרה של בית ספר אחד, "קמפוס ביאליק-רוגוזין" בדרום תל-אביב, בו לומדים כ-800 תלמידים, בגילאי 5-18, בשלוש חטיבות גיל. מרביתם ילדי פליטים ומהגרי העבודה, שהגיעו לישראל מקרוב לחמישים מדינות מוצא ומורשות תרבות. נעדר בבית-הספר מקומם של ילדים צברים. לעומת זאת, רובו של הצוות החינוכי נמנה על צברים, וותיקים בארץ, אשכנזים ומזרחים, חילוניים ודתיים.

במחקר משתתפים תשעה ילדים 'אחרים', ותשעה מאנשי הצוות החינוכי בבית הספר. המחקר נמנה על הפרדיגמה הנרטיבית, ומתבסס על פרשנות של ראיונות פתוחים של סיפורי חיים (Rosenthal, 1993). מטרתו לחשוף את פרשנותם של המשתתפים על אודות המציאות המורכבת בה הם מתנהלים ואת המשמעות שהם נותנים למפגש בין העולמות השונים שלהם: במישור האישי, הבינאישי, והחינוכי-פוליטי.

נמצא שהצוות החינוכי מזדהה עם הילדים מתוך פרשנותם לחוויות של 'שונות', אישית-חברתית, שחשפו בסיפוריהם. סיפורי הילדים מבנים את הפרשנות שלהם לשונותם: של השתייכות לתרבות בת כלאיים, מצוקות כלכליות ומשפחתיות, עוינות השלטונות וחרב הגירוש המאיימת עליהם ועל משפחותיהם. כמו כן מתבררת המשמעות שנותנים המשתתפים לדיאלקטיקה העולה בסוגיית שילובם של הילדים בתרבות ובחברה הישראלית, מחד ושמירה וטיפוח של תרבותם הייחודית, מאידך. דיאלקטיקה זו מתבטאת במתן מענה מערכתי וקהילתי לצורכי הילדים; שילובים גמישים ומידתיים בין מגמות ההשתלבות החברתית והייחודיות הרב-תרבותית, קידום הילדים להישגים לימודיים נורמטיביים עם סטנדרטים גבוהים. אלה מסייעים להשתלבותם המוצלחת בחברה הישראלית כאזרחים שווים ומעורבים, מתוך תחושת עוצמה תרבותית ייחודית.

מושב 120

גלגולם של מחקרים

יו"ר: חיותה ינון

מחקר אקטיביזם, ופמיניזם - מה מוציא את מה, ומה משלים את מה?

סיגל אופנהיים שחר, אוניברסיטת בר אילן

במחקר זה אני חוקרת באופן תהליכי, את המפגש של נערות מאוכלוסיות מתויגות (נערות בסיכון) בסדנה ממושכת (רשתות, אשלים), עם תכנים החפצים להעניק להן כלים בכדי לבסס לעצמן עצמאות כלכלית. המחקר מלווה את הנערות לפני, במהלך ואחרי הסדנה. על מנת ללמוד כיצד ובאלו תנאים ניתן ומתאפשר להן לתרגם את התכנים המופשטים לאופני פעולה ממשיים.

חשיבותו, של מחקר זה, מעבר להבנה תיאורטית של התהליכים החברתיים של נערות אל מול תכנים אלה, היא בניסיונו לייצר תובנות לגבי האופן שבו יש לפתח תוכניות המקנות ידע מבני מקדם. ככלי המחזק מסוגלות עצמית של נערות 'בסיכון'. וכן, לקדם הבנה לגבי האופן שבו ניתן וראוי לעזור בהשתלבות של נערות מקהילות מתויגות כמו הקהילה האתיופית למשל, בדרך שאינה מחבלת בקשר וביחס לקהילה מחד, אך מאפשרת התפתחות אישית במקביל.

את המחקר התחלתי כמחקר פעולה המשלב הערכה ופרספקטיבה תיאורטית אותה ניתן לחלץ כנובעת מן הדיאלוג והתהליך שעוברות הנערות המפגש עם התכנים. אולם לאחר שהנחתי שלוש סדנאות והעמדתי את הממצאים, מצאתי שהפרספקטיבה הקיימת- אותו חיבור מתודולוגי ייחודי ששואב את כוחותיו מפרספקטיבה פדגוגית של "מחקר עצמי של אנשי מעשה", מתקשה לתקף את עצמו בתהליך סוציולוגי, המנסה להתבונן על נערות ועל המשא ומתנים שלהם עם תכני הסדנה. וכדי שאוכל לעמוד מקרוב על המשמעויות הסובייקטיביות, שנערות אלה מייחסות להם, נאלצתי לוותר על ההיבט של תהליך ההתערבות והערכה. וכך למעשה נוצרה אתנוגרפיה, מבוססת ממצאים המשולבים מחומרים שמתארים תהליכיות כמו למשל יומני שדה מהסדנה, ביחד עם הראיונות. כלומר, מחקר תיאורטי, על מצע אקטיביסטי.

גלגולו של מחקר: מהשירות הצבאי למחאה האזרחית

נטע ארנון שושני, אוניברסיטת בר-אילן

מחקר זה יצא לדרכו תחת הכותרת: תפיסת ההשפעה של השירות הצבאי על מהלך החיים: מחקר קוהורט בפריפריה הישראלית. במסגרתו, ביקשתי לעסוק במקומו של השירות הצבאי בחייה האזרחיים של קבוצה מובחנת: ילידי 1973, בוגרי מחזור 1991 של התיכון בו למדתי, "נופי גולן" בקצרין.

אולם, במהלך הראיונות "התמרדו" הבוגרות והבוגרים נגד הנושא שהעליתי בפניהם. תחת הדיון בצבא, אשר לטענתם אינו רלוונטי להם עוד, ביקשו לספר לי את סיפורי חייהם תוך התמקדות בהווה, בדגש על מיקומם הסוציו-אקונומי. בסיפורים אלו בלט נושא האזרחות ומערכת היחסים של בני המחזור עם מה שהגדירו כ"המדינה". זו, כך הם חשים, בגדה בהם, באמצע ללא סייג התנהלות נאו-ליברלית וקפיטליסטית, השוחקת את מיקומם החברתי-כלכלי. ככל שהעמקתי בראיונות, נוכחתי לדעת כי אני עדה לשובו של המעמד את השיח החברתי, ובעקבותיו לשינוי של המחקר שלי: במקום צבא – אזרחות; ובמקום השפעת השירות על מהלך החיים – סיפורי חיים לאורה של ביקורת אזרחית וחברתית מתוך תחושת איום וערעור מעמדית.

אלא שביקורת ותחושה אלו לא הובילו ליצירתן של תודעה או פעולה, אלא להיפך – לאדישות והסתגרות גוברות והולכות. בשעה שרוב הדיון הסוציולוגי בתחום עוסק בנסיגת המדינה ממחויבותה לאזרחיה – כאן עולה תמונה הפוכה. מעמד הביניים, כפי שהשתקף מסיפוריהם של בוגרות ובוגרי התיכון בקצרין 1991, הציג תגובה נחרצת ליחס המדינה כלפיו: א-פוליטיות כאקט פוליטי. בחירה זו הוסברה על-ידם הן כייאוש, הן כהתרסה והן כתגובה רציונלית למציאות חיים כאוטית.

הראיונות הסתיימו בינואר 2011. ביולי 2011 עלתה המצוקה האזרחית על גדותיה ומצאה את ביטויה המפתיע במחאה החברתית של הקיץ שעבר. בעקבות זאת, אני מבקשת לחבר בהרצאתי בין הקולות שעלו מן השטח לאירועים האקטואליים האחרונים.

מעריך מחקר איכותני בחברה גלובלית – מציאות שדורשת גמישות

ענת גייפמן-ברודר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

במסגרת מחקר איכותני בחברה גלובלית עוצבו שאלות מחקר ראשוניות והוצעה מתודולוגיה מפורטת. עם זאת, עם הכניסה לשדה המחקר התברר שיש לשנות את שאלות המחקר כיוון שאינן תואמות את המציאות בארגון. כמו כן, נדרשה גמישות ביחס למתודולוגיה (מספר המרואיינים, מיקום הראיונות ועוד) בשל שינויים שעבר הארגון. איסוף הנתונים לאורך כל תקופת המחקר אתגר את החוקרת והציב בפניה קשיים הקשורים לנגישות המרואיינים לפתיחותם וכן אתגרים הקשורים לשינויים משמעותיים (תהליכי פיטורין, שינויים מבניים ועוד), שעבר הארגון במהלך תקופת המחקר. ההרצאה תתאר את מעריך המחקר שהוצע ואת שאלות המחקר הראשוניות. כמו כן, ייבחנו האתגרים והקשיים שהוצבו בפני החוקרת במהלך המחקר וידונו השינויים שנדרשו בעקבותיהם במעריך המחקר.

גלגולה של מתודולוגיה במחקר דוקטורט

חיותה ינון, מכללת אורנים ואוניברסיטת חיפה

מחקר הדוקטורט שלי, שמתחקה אחר תהליכי קבלת החלטות תעסוקתיות של עובדי הוראה בעשור הראשון של הקריירה שלהם, ומבוסס על ראיונות רטרוספקטיביים חצי מובנים עם 39 עובדי הוראה, עבר מספר גלגולים מתודולוגיים. הפרזנטציה המוצעת תפרט גלגולים אלה, ותעמוד על ההחלטות והשיקולים המתודולוגיים שעמדו בבסיסם.

באופן יותר ספציפי, הפרזנטציה תעמוד על הגלגולים שעבר המחקר בשלוש נקודות זמן: תכנון המחקר, איסוף הנתונים וניתוח הנתונים (תוך כדי כתיבה). בהתייחס לנקודות זמן אלה אפרט, בראש ובראשונה, את השינויים שחלו בשאלת המחקר. התחלתי את מחקר הדוקטורט עם השאלה מדוע מורים מתחילים פורשים מהמקצוע, וסיימתי עם שאלת מחקר שלא מופיעה בה אפילו מילה אחת משאלת המחקר ההתחלתית: כיצד עובדי הוראה בעשור הראשון של הקריירה שלהם מקבלים החלטות תעסוקתיות? בין הנוסח ההתחלתי לנוסח הסופי השתנתה שאלת המחקר פעם נוספת.

הגלגולים שעברה שאלת המחקר משקפים התערערות של הנחות היסוד והמושגים הבסיסיים שהנחו את המחקר בראשיתו. בהתאם לכך, אעמוד גם על השינויים שחלו בין ראשית המחקר לסיומו בהתייחסותי לפרישה מן המקצוע, לראשית הקריירה, ולשימוש במילה 'מורה'. כך, למשל, בראשית המחקר התייחסתי לפרישה מהמקצוע באופן צר, כאל תופעה בעייתית. בניגוד לכך, עתה אני מתייחסת לפרישה מהמקצוע כאל מקרה פרטי של החלטה תעסוקתית, אחת מבין החלטות תעסוקתיות רבות ושונות שמקבלים עובדי הוראה לאורך הקריירה המקצועית שלהם.

ולבסוף, השינויים בשאלת המחקר ובהנחות היסוד של המחקר השפיעו גם על הספרות התיאורטית והמחקרית שקראתי בשלבים שונים של המחקר, וכן הובילו לקבלת החלטות מתודולוגיות שונות, כגון ההחלטה על הרחבת המדגם, וההחלטה להשתמש במודל מהספרות כעדשה פרשנית להתבוננות בנתונים שנאספו. הפרזנטציה תדגים כיצד הפרספקטיבה התיאורטית השתנתה לאורך המחקר, ותסביר אלו החלטות מתודולוגיות נבעו מגלגולי המחקר השונים.

מושב 121

על אחרות, התנגדות ושיח

יו"ר: פרופ' מיכל קרומר-נבו

קולינריה בבית תמחוי- תצפית משתתפת באכילה

יעל כהן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מטרת מחקר זה היא לערער על תפיסות הרואות בבית תמחוי מקום שמתקיים בו מפגש של אנשים שאינם נורמטיביים, בסיטואציה שאינה נורמטיבית, ע"י תיאור וניתוח של סיטואציות מביקורי שם.

אנשים רבים נחרדים בשומעם, שבמסגרת המחקר, אני אוכלת בפועל בבית תמחוי. יש ביניהם שמביעים הערכה מופתעת על אומץ ליבי, אחרים מזדעזעים ונגעלים ויש מי שמנסים להניע אותי ממעשי אלה. יתרה מזאת, בכל ספרות המחקר שסקרתי, שעוסקת בבתי תמחוי, איש מן החוקרים לא מעיד על עצמו שהצטרף, אי פעם, לארוחה עם הסועדים, ולרוב לא מובאת כל התייחסות לאוכל המוגש למרות שסיבת קיומו של בית תמחוי היא הארוחה.

מדוע? מה כל כך מחריד? הרי בהשוואה למאכלים שנאלצים לאכול אנתרופולוגים שמבלים תקופות ארוכות במקומות רחוקים וזרים האוכל בבית תמחוי הוא מוכר ורגיל.

התשובה לכך, נעוצה, לטענתי, ב'אחרות' המוטלת על האנשים שחיים בעוני, שהופכת מפגש הדדי, שווינוני על בסיס מכנה משותף, כפי שמתקיים בארוחה משותפת, לבלתי אפשרי ולבלתי נתפס.

בהרצאה זו אני מבקשת למקד את הדיון באכילה המשותפת עם הסועדים, ככלי מתודולוגי ואידיאולוגי גם יחד, שמייצר נקודת מבט חדשה על הנעשה בבית תמחוי, מזמן גישה לחוויות של טעם וריח שלא נחקרו עד כה ומאפשר לשבור את חומת 'האחרות' שניצבת בין החוקרת לבין הסועדים. באמצעות סיטואציות מבית תמחוי בכוונתי להראות כיצד הסירוב לאכול יחד מייצר 'אחרות' ואילו האכילה המשותפת מדגישה את המשותף והמאחד בין החוקרת לבין הסועדים, משדרת אמון והדדיות ומקלה על חשיפת התחושות, הלבטים, המניעים והסיפורים של הסועדים, שנחשפים כך במלא מורכבותם האנושית והנורמטיבית.

התנועה בין אני כאחר, כזר לבין שיוך חברתי

ד"ר אורנה לוי מגד

תקציר זה מבוסס על עבודת דוקטורט שנושאה הבניית הזהות של המאומץ. המתודה של המחקר השתמשה בסיפורי חיים שנותחו הן הוליסטית והן תמטית. האחדה והצלבה בין הממצאים הללו אפשרה לעקוב מקרוב על האופנים הייחודיים של עצוב הזהות של המאומצים. ניתן היה להפריד בין הדרכים הייחודיות להבניית הזהות האימוצית לבין המשותף שבין הנחקרים. ממצאי המחקר מצביעים על תהליך של הדרה חברתית שהמאומצים עוברים באמצעות הפרקטיקה האימוצית של סודיות ואנונימיות הקוטעת אותם משורשיהם הביולוגיים, חברתיים ותרבותיים. לאחר אימוצם הם חווים הדרה חברתית כאשר הסביבה שלהם אינה מקבלת את הוריהם המאומצים כהורים "אמיתיים" לכול דבר ועניין. המאומץ חווה עצמו כעובר תהליך של הזרה על ידי חברה שאינה מקבלת לא את מהותו הביולוגית ולא את מהותו הסביבתית. המסע שהמאומצים עוברים לקראת קבלה של הכרה חברתית מתרחש באמצעות האפשרות לשנות את המציאות החברתית שהוכתבה להם. מאומצים והורים מאמצים והורים ביולוגיים אשר נלחמו והתריסו כנגד פרקטיקת האימוץ הגורסת הפרדה, אנונימיות וסודיות, אפשרו למאומצים לאחד מחדש את המרחב הביולוגי עם המרחב המאמץ. איחוד המרחבים הללו והכרה חברתית עליהם מאפשרת למאומצים להבנות את זהותם על סמך כול מרכיבי אישיותם. ג'קנס וטרנר נותנים תוקף לממצאי מחקר זה (Jenkins, 2008 ; Turner, 1999) לטענתם זהויות חברתיות הניתנות ליחיד על ידי החברה הן בעלות עוצמה רבה ומושפעות מתהליך של סוציאליזציה ולחץ קבוצתי. ממצאי מחקר זה אתרו את תחילת השינוי בתחושת השייכות אצל המאומצים דרך הפן החברתי. ביטוי לכך ניתן על ידי אחת המרואיינות במחקר "השייכות שאני מרגישה היא הפוכה משל שאר האנשים, במקום מפנימיותי החוצה, אצלי זה קרה מהחברה לכיוון פנימי".

אני (לא) פרוחה: ההישרדות התרבותית של נערות מזרחיות מול מיתוס הפרחה

ענבר מיכלזון דרורי, האוניברסיטה העברית בירושלים

עניינו של מחקר זה הוא ה"הישרדות תרבותית" של נערות מזרחיות מול מיתוס הפרחה ומנגנוני הסימון הדכאניים שלו (לובין 2003). הישרדות תרבותית היא מעשה יומיומי, מתמשך ומצטבר, המאפשר לאישה (או למיעוט פוליטי אחר) להישאר חלק מן התרבות המדירה אותה, מבלי לוותר על כינון הסובייקטיביות שלה. הפרחה היא מושג תרבותי שמופעיו הטקסטואליים והפרפורמטיביים השתרשו היטב בתרבות הישראלית (שיפמן 2010). הדיון האקדמי, העיוני ברובו, התמקד עד כה באופני ייצורה התרבותיים כקטגוריה מגדרית ואתנית וזאת בעיקר מתוך פרספקטיבה ביקורתית, אך הזניח את נקודת מבטן של הנשים והנערות אשר באופן מתמיד הן בבחינת 'חשודות' כפרחות: נשים ונערות מזרחיות מהפריפריה החברתית בישראל (שיפמן 2007, שירן 2008, אלאור 2006). מחקר זה מעמיד במרכז את התפיסה והפרשנות של החשודות בפרחיות ומאמץ את גישתו של באבא שלא להתפתות לפירוק הסטריאוטיפ אלא דווקא לבחון את הפרודוקטיביות שלו, במטרה לאתר את האופן שבו הליך הסובייקטיפיקציה של מושאיו, הופך אפשרי דרך השיח הסטריאוטיפי. מעבר זה מההכרה המובנת מאליה של דימויים כחיוביים או שליליים, מאפשר גם לחשוף את אי יציבותו האינהרנטית של הסטריאוטיפ בכללותו (באבא 2000). המחקר מציג 21 ראיונות עומק אשר נערכו עם נערות בגילאי 15-18 המתגוררות בלוד ומגדירות עצמן כמזרחיות ועם אנשי חינוך בסביבתן הקרובה. ניתוח הראיונות מעלה שני ממצאים עיקריים: (1) הזירות החברתיות המרכזיות ובעיקר בית הספר, משפחה ושכונה מסמנות באמצעות הפרחה גבולות מגדריים, אתניים ולאומיים ומנרמלות באמצעותה את יחסי הכוח במרחבים אלה. (2) המרואיינות חוות את דימוי הפרחה כאיום מתמיד, שממנו הן מנסות להיחלץ באמצעות מנעד רחב של אסטרטגיות הישרדות; מאימוץ הסטריאוטיפ והנאה מהכוח המפתה שבו ועד דחייתו דרך פרקטיקות שונות המזוהות בתרבות עם דמותה של 'הילדה הטובה' כהגדרתן.

מי מאיתנו הוא ה'אחר'? מה ניתן ללמוד מסיפורי חיים של סטודנטים להוראה על תפיסתם את 'אחרותם' ואת ה'אחר'?

ד"ר נורית דביר, מכללת סמינר הקיבוצים

בשנים האחרונות הולך ומתרחב השימוש בסיפורי חיים של סטודנטים בהכשרת מורים, ונודעת תרומתם לחשיפת תפיסותיהם החינוכיות ולהבנית זהותם המקצועית (Gidron, et. al, 2011). המאמר חושף חוויות שונות המכוננות את תפיסות הסטודנטים אודות 'אחרותם' ונבחנת המשמעות החינוכית שהם מעניקים ל'אחר' בהקשר לתפקידם המקצועי. הוא מתבסס על ניתוח תוכן של סיפורי חיים (Rosenthal, 1993) של 24 סטודנטים להוראה. המאמר מושתת על מספר הנחות יסוד: זהות מקצועית של סטודנטים להוראה נבנית במהלך כתיבה וניתוח של סיפור חייהם האישי והמקצועי (Beijaard, Meijer, & Verloop, 2004); תפיסתם של סטודנטים את 'אחרותם' של תלמידיהם מושפעת מסיפור חייהם ומהקונטקסט האישי-משפחתי והחברתי-תרבותי בו הם גדלו (Sharkey, 2004); בחינת ה'אחרות' באמצעות סיפורי חיים של סטודנטים תורמת לפיתוח רגישותם ל'אחר' ומכוננת זהות מקצועית ביקורתית (Mitton-Kukner, Nelson & Desrochers, 2010).

ניתוח הסיפורים מלמד שתפיסת הסטודנטים אודות 'אחרותם' ואודות ה'אחר' ניזונה מפרשנותם של חוויות מפתח מתקופות שונות בחייהם (ילדות, נעורים, בגרות) ומבחינת תהליכים שעברו של הדרה ושייכות ביחס לדמויות משמעותיות. זאת ועוד, **תפיסתם נבנית בשני היבטים**: האישי והחברתי **ובתהליכים שונים**: דיאלוג רפלקטיבי ודיאלוג בינאישי. ההיבט האישי נבנה באמצעות דיאלוג רפלקטיבי, המבנה את הפרשנות לאחרותם בהקשר להיבטים פסיכו-פיזיולוגיים (כמו: נכות, לקויי למידה, קשיים נפשיים). ואילו ההיבט החברתי נבנה באמצעות דיאלוג בינאישי (מדומיין וממשי), הבוחן 'שייכות' ו'אחרות' במפגש עם דמויות משמעותיות (כמו: מורים ואנשי חינוך, חברים, מדריך תנועת נוער, מפקד בצבא, קרוב משפחה ועוד). עוד נודע, שהתהליכים הדיאלוגיים (הרפלקטיבי והבינאישי) והפרשנות של הסטודנטים את 'אחרותם' (בהיבט האישי ו/או החברתי) ואת האחרות של תלמידיהם מבנים תפיסה מקצועית חברתית-ביקורתית המתאפיינת ברגישות ל'אחר', בהקשבה לסיפור חייו ובנכונות לחולל שינוי חינוכי להעצמתו (Norris, 2010).

מושב 122

מלחמה ושלום

יו"ר : פרופ' שפרה שגיא

ניתוח השיח סביב הלגיטימציה להפעלת כח במלחמת לבנון הראשונה

ד"ר מאיה בן אהרון, המכללה האקדמית אשקלון

מיום הקמתה, מדינת ישראל לחמה בסדרת מלחמות שאופיינו על ידי קונצנזוס ציבורי רחב. קונצנזוס זה איבד מכוחו בעת מלחמת לבנון הראשונה וגרר בעקבותיו ויכוח סוער סביב הלגיטימציה של ישראל להפעלת כח. המחקר עסק בניתוח מערך ההסברים וההצדקות אשר תמכו בהפעלות כח בעת מלחמת לבנון הראשונה, ואילו תגובות הם עוררו בקרב החברה בישראל.

הלגיטימציה להפעלת כח במלחמה נבחנה על ידי שני סוגי שיח עיקריים: השיח שתמך בהפעלת כח אשר הופק על ידי ממשלת הימין וזכה לתמיכה מצד חלקים נרחבים מן הציבור; ושיח אשר התנגד או הסתייג מהפעלת הכח אשר יוצר על ידי מפלגות שמאל ואזרחים ששאפו להשפיע על התנהלות הממשלה והציבור. המחקר בחן את התפתחותם, אפיונם והשפעתם ההדדית של שני סוגי השיח כפי שהוצגו בטקסטים עיתונאיים באותה תקופה.

חקירת השיח התמקדה בתכנים, באמצעים רטוריים ובטכניקות בהם טקסטים תקשורתיים נעזרו על מנת לשכנע בהסבר מסוים על המציאות הפוליטית הקיימת, ולהתחרות עם הסברים חלופיים עליה. ניתוח הטקסטים נערך לפי ניתוח שיח וניתוח תוכן, באמצעותם הופקו קטגוריות שונות שאפיינו את סוגי השיח. על ידי הקטגוריות הוסקו מסקנות כיצד גרסאות על תפיסת המלחמה, הבניית זהות החברה הישראלית, הבניית זהות האויב ועוד, הופקו מתוך השיח והשתרשו בו.

חשוב לציין כי במהלך שלביו הראשוניים של גיבוש הרעיון המחקרי הוחלט להימנע מקביעה מוקדמת של קטגוריות תוכן או סגנון לפיהן נערך המחקר, וזאת על מנת לשקף במידה המדויקת והנאמנה ביותר את אופי השיח שיעלה מן הממצאים. לכן, ההליך המחקרי החל באיסוף מידע מהמקורות שצוינו, ורק לאחר מכן הממצאים מוינו לפי קטגוריות שונות אשר נבנו במהלך ולאחר חקירת הטקסטים. גישה מחקרית זו אפשרה לדלות ממצאים ולהעלות מסקנות אשר לא היו מתגלים במידה והיו נקבעות קטגוריות תוכן מראש. לדוגמא, נמצא באופן מפתיע כי למרות השוני הבולט בתכנים של שיח הימין לעומת שיח השמאל, המחקר הראה באופן חד-משמעי את הדמיון הרטורי באופן ההבעה של שני סוגי השיח, וניכר כי שני סוגי השיח פעלו בתוך מסגרת שיחית זהה המקדמת ומעודדת הפעלת כח.

ה'חירות לאמפתיה': ד"ר אבו אל-עייש, איוב ועולו של עקרון הצדק

ד"ר גליה גלזנר חלד, מכון שכטר למדעי היהדות

פול ריקר קובע: "כמו טקסט, פעולה אנושית היא מלאכה פתוחה [open work] ... משום שהיא 'פותחת' הפניות חדשות וסופגת מהן שיוכים [relevance] טריים המגדירים את משמעותה" (Ricoeur, 1973, p. 103). אציע כאן פרשנות חדשה של הסיפור המקראי של איוב לצד הסיפור המודרני של הרופא העזתי אל-עייש, אשר שכל ב-2009 שלוש מבנותיו מירי בשוגג של טנק ישראלי, תוך נסיון לגזור משני הסיפורים רלוונטיות עכשוויות 'טרייה'. במחקר האיכותני, תרגום חוויות הנחקרים ופרשנות החוקר/ת אותן לכדי ייצוגים מתחדשים של ידע והגשתם לציבור – הוא אשר נושא בחובו את הפוטנציאל לשינוי חברתי (Stein & Mankowski, 2004). משאת הלב במחקר זה היא כי מושג החירות לאמפתיה שנולד מן המלאכה הפתוחה, לשון ריקר, של ניתוח הפעולות האנושיות שעל הפרק – יהפוך נתיב חסום בציבוריות הישראלית לדרך הישר.

ניתוח המקרים יחשוף מילכוד בעל מבנה בינארי: התביעה לצדק דוחקת אותנו בשיטתיות אל אחד משני קטבים – כפירה בקיומו של אל צודק (או, באנלוגיה, של מדינה צודקת) כנגזרת מאסונו של הצדיק, או האשמה של הקורבן באסונו כדי לשמר את האמונה בצדק, כדרך רעי איוב. מחיר הבינאריות והיעדר המורכבות הוא היעדר אמפתיה כלפי הצדיק הסובל. גם המפנים לו עורף משלמים: את מחיר העיכוב של רגש ספונטני וטבעי, והעמדה השלילית הנגזרת ממנו, התלויים כאבן ריחיים על התפיסה העצמית-המוסרית של הפרט והחברה. אדון במחירים המוסריים, החברתיים והרגשיים של דפוס התמודדות שכוח זה. אנסה לפצח את המבוי הסתום דרך המשגה של שתי אוריינטציות לשיפוט מוסרי:

מוסריות מעוגנת צדק ומוסריות מעוגנת קשר, מבית מדרשה של קארול גיליגן ואסיק כי היעדר האמפתיה, הבדידות והיעדר הקשר הם תוצר של דבקות יתר במסגרת השיח שמגדירה המוסריות מעוגנת הצדק. ניווכח כי דיבור בשפת הקשר המקבילה לא צריך, כפי שאנו נוטים לחשוב, לעמוד בסתירה לעמידה איש על עקרונות הצדק שלו ועשוי לזקוף קומתם של יחידים ושל חברות ולברוא מחדש את החירות לאמפתיה. תקוותי כי יש בדברים אלה משום מענה מוסרי בר קיימא לאתגר אל-עייש.

הפרדוקס הנרטיבי של האבל – האם הזמן עוצר או ממשיך?

עדי ברק, אוניברסיטת תל אביב

מהן הציפיות המוצהרות והבלתי מוצהרות המוצבות להורים שכולים על ידי השיח הציבורי? מהן הציפיות המובלעות בשיח הטיפולי והמחקרי אודות תהליכי אבל? כיצד מזינים שדות השיח האלה זה את זה?

בהרצאה אנסה להצביע על מקומות בהם השיח הציבורי המחקרי והטיפולי מנסים להבנות ולמשטר את הכאוס של השכול לתוך תבניות נרטיביות קוהרנטיות. אטען שתפיסות אלה נובעות מתוך שאיפה בסיסית (ומובנת) לכך שהמציאות תהיה מסודרת, ליניארית וצפויה, בעוד שהשכול מערער על יכולתה של המציאות להיות כזו. כדי להמחיש את טענותיי אתמקד בנושא הזמן בתוך השכול. האם הזמן ממשיך עבור ההורה השכול, או שעוצר, כפי שעצר עבור ילדו המת? הבחינה תחשוף פרדוקסים המובנים בתהליך האבל ההורי שבו הזמן הוא גם ליניארי וגם כאוטי, ממשיך ועוצר בעת ובעונה אחת.

טיעוניי יתבססו על מחקר איכותני פרשני המבוסס על משנתו ההרמנויטית של גדמר. במחקרי בחנתי תהליכי ייחוס משמעות של הורים שכולים הכותבים שירים באמצעות ראיונות עומק וניתוח יצירתם השירית. ההורים שראיינתי שכלו את ילדם באירוע טרור, או בעת שירותו הצבאי. בהתאם למושג "מיזוג האופקים" הפגשתי את שירי ההורים והראיונות עם טקסטים נוספים, וביניהם: אורפאוס ואורודיקה, אשת לוט, פנלופה ואודיסאוס והיפיפייה הנרדמת. טקסטים אלה עזרו לי לבחון ולפענח את מושג הזמן בתוך השכול. ניתוחיי הפרשניים הוחזרו להורים להמשיך דיאלוג עד לכתיבתם הסופית.

מסקנותיי מטילות ספק בכך שמות צאצא יכול תמיד, או צריך להיות מובנה לתוך נראטיב קוהרנטי, וכי יש לכך משמעות תפקודית-אדפטיבית. בשונה מכך, אטען כי דווקא נרטיב פרדוקסאלי, מפוצל ולא קוהרנטי מאפשר, לעיתים, הישרדות לנוכח השכול. ההורים מאמצים נראטיבים אלה כחלק ממאמצי ההישרדות שלהם במסגרת תהליך האבל. האם נוכל אנחנו לייצר ידע המכיר בכך ומקבל זאת?

גלגולו של מחקר: איך מחקר על סיפורים מאירועי אוקטובר הפך למחקר על סיפורים

ממלחמת לבנון השנייה

דורית הדר שובל, המכללה האקדמית עמק יזרעאל

המחקר עוסק בסיפורים של יהודיות ופלשתינאיות אזרחיות ישראל ממלחמת לבנון השנייה. סיפורו של המחקר הוא סיפור המלחמה שלי, בקיץ 2006 הגיע המחקר לשלב איסוף הראיונות. המחקר התמקד אז בחוויותיהן של מספרות על אירועי אוקטובר 2000. הכול כבר היה מוכן, לוח זמנים, מכשיר הקלטה, ושאלות מנחות לראיון חצי מובנה שנבדקו במספר ראיונות פיילוט מקדימים.

ואז הגיעה המלחמה וטרפה הכול. מחוקרת נמרצת בעלת עמדות מוצקות בנוגע למציאות המורכבת במדינה, הפכתי באחת לאימא חרדה, בעלי ושני אחי גויסו בצו 8 למילואים ונשלחו ללבנון.

הבשורות הרעות המשיכו להגיע, יותם לוטן, חבר ילדות מהקיבוץ נפל בקרב בניית ג'בל. מיד כשהגיעה ההודעה נסעתי להוריו בקיבוץ, בדרך לשם דיברתי בטלפון עם שירין, שותפתי לביצוע הראיונות. שירין היא פלשתינאית מוסלמית אזרחית מדינת ישראל שחייה בחיפה. ברדיו הודיעו שהיו נפילות טילים בחיפה, התקשרתי לבדוק לשלומה. היא סיפרה לי שהיא נוסעת לכמה ימים לירושלים, ועוד הוסיפה ואמרה לי: "תמיד אתם צריכים לפתור הכול בכוח, אתם תראו שזה לא יצליח לכם", לא היה לי קל לשמוע את הדברים האלו.

בלילה כשחזרתי הביתה נגשתי למיטתו של בני הבכור, ליטפתי אותו וחשבתי איך אפשר לגדל ילדים בארץ המשוגעת הזו? איך אפשר ללמד אותם להאמין בטוב שבאדם? ללמד אותם סובלנות לאחר? לפתח אצלם את התקווה לשלום? באותם רגעים נגמרו לי המחשבות החכמות, חיבוקי אותו וקיוויתי שהחיבוק הזה יעזור לי לעזור לו להאמין.

בליל השימורים הזה, כשהשיחה עם שירין מהדהדת בראשי, החלטתי שהמחקר לא יוכל להמשיך להתמקד באירועי אוקטובר 2000, המציאות הקשה כתבה פרק חדש בסיפור המחקר. מיד בתום המלחמה התחלנו, אני ושירין בבניה מחדש של כלי המחקר ובביצוע ראיונות פיילוט חדשים.

מושב 123

מחקרים על מדיניות חברתית

יו"ר: פרופ' נורית זיידמן

"שבויים בשיח"- בחינת השינויים בשיח הציבורי הישראלי בסוגיית חילופי השבויים

1976-2008

הילה גרינפלד, אוניברסיטת חיפה

ד"ר דליה גבריאלי נורי, המכללה האקדמית הדסה ירושלים ואוניברסיטת בר אילן

הרצאה זו עוסקת באיפיון השינויים שחלו בשיח הציבורי בסוגיית חילופי השבויים בין השנים 1976-2008 בישראל. למרבה הצער, גם לאחר חזרתו של השבוי גלעד שליט, בחברה הישראלית סוגיית חילופי השבויים אינה רק סוגייה תאורטית ולפיכך תרומת המחקר היא גם בהבנה מעשית של הגורמים והכוחות הפועלים במקרים של חילופי שבויים.

החידוש של המחקר הוא במעקב אחרי ההבנייה השיחית של סוגיית חילופי השבויים, הכוחות המניעים את השיח והשינויים שחלו בו לאורך השנים. המחקר מצביע על תפיסה מעומעמת של ההנהגה בנוגע למדיניות בה יש לבצע את חילופי השבויים. ההרצאה תתמקד בשני מהלכים מרכזיים בהבניית שיח השבויים: א. התנודות שחלו בין הגישה שאין לנהל משא ומתן עם מחבלים לבין הגישה המכירה בלגיטימיות של 'עסקת שבויים' ב. השימוש בשיח השבויים כדי להוכיח ערכיות המוסרית של החברה הישראלית וההנהגה הישראלית. בין השאר יידונו שיקולים ונורמות חברתיות וערכיות, לרבות "ערך חיי אדם", ירידה בנכונות החברה להקריב, רגישות לאבדות ועוד. לצד זה תוצג שזירתם של דימויים וסטריאוטיפים מהדת וההלכה, והבניית הנורמה והציווי של "פדיון שבויים" כאבן דרך בניהול שיח חילופי שבויים.

המחקר מאמץ עקרונות התיאורטיים והמתודולוגיים של חקר שיח ביקורתי (Critical Discourse Analysis, CDA). גישה זו מבוססת על חשיפת אידיאולוגיה ויחסי-כוחות באמצעות ניתוח שיח. המקרים שנבחנו כוללים את מבצע אנטבה (1976), עסקת ג'בריל (198), ושחרורם של אהוד גולדווסר ואלדד רגב ז"ל (2008). הקורפוס כולל כתבות מהעיתונות היומית הישראלית ("הארץ" ו"ידיעות אחרונות"), טקסטים מפרוטוקולים של דיונים בכנסת ועוד.

**מדיניות חברתית כלפי נערות במצבי מצוקה – חקר מקרה: ניתוח מגדרי של דו"ח הוועדה
הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה
והתוכנית הלאומית שקמה בעקבותיו
אדוה ברקוביץ', האוניברסיטה העברית**

הרצאה זו תעסוק בחקר מקרה אודות המדיניות חברתית כלפי נערות במצבי מצוקה כפי שהיא מתבטאת מניתוח מגדרי של דו"ח הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה והתוכנית הלאומית שקמה בעקבותיו¹⁶. קיימות שתי תפיסות מגדריות מקבילות ביחס לתופעת הנוער במצבי סיכון ומצוקה, הן בספרות והן בפרקטיקה: התפיסה הראשונה מתייחסת לנערים ולנערות כמקשה אחת ללא הפרדה מגדרית ("עיוורון מגדרי"). כתוצאה מגישה זו, המחקרים ותוכניות הטיפול נוטים לעסוק במצוקות ה"נראות", המאפיינות בעיקר נערים. בנוסף, ממצאי מחקרים אלה ואופני הטיפול מוכללים גם על נערות. התפיסה השנייה מחזיקה ב"משקפיים" מגדריות ומצביעה על מאפיינים ייחודיים לנערות, מאלו של הנערים, ודוגלת בטיפול מותאם בפרקטיקה. מטרת המחקר: לזהות מהי התפיסה המגדרית כיום בטיפול בנוער במצבי סיכון ומצוקה בישראל וכיצד תפיסה זו משפיעה על הפרקטיקה; למפות את הצרכים המרכזיים של נערות במצבי סיכון ומצוקה, אשר אינם מקבלים מענה. הניתוח הראשוני מצביע על כך שדו"ח הוועדה נכתב בתפיסה "עיוורת מגדר" – הנתונים אודות בני הנוער אינם מופרדים על פי מגדר ומצוקות רבות מהן סובלות נערות לא מקבלות ביטוי בדו"ח. עם זאת קיים ביטוי להיבט המגדרי ביחס לקבוצות מיעוט: ערבים, חרדים ועולים. הניתוח הראשוני של התוכנית מצביע על כך שמתוך 140 תוכניות לנוער, 45% מהתוכניות מבקשות לענות על מצוקות האופייניות יותר לנערים (כאמור - אלכוהול, סמים, אלימות, ניתוק ועבריינות). חידושו של מחקר זה הוא בניסיון הראשון לבחון את המדיניות החברתית כלפי אוכלוסיית הנערות במצבי מצוקה בישראל. חשיבותו של המחקר הינה לקדם את התפיסה הדוגלת בהבחנה מגדרית ביחס לנוער במצבי מצוקה על מנת לפתח מענים מותאמים יותר לנערות.

¹⁶ תוכנית אשר פועלת ב-70 ישובים בארץ והוקצו לה כ-180 מליון ₪ בשנה.

להביא את התרבות אל תוך הארגון: ניתוח מסגרות מדיניות ככלי לשילוב בין ניתוח תרבותי

למוסדי בחקר מדיניות חברתית

נדב פרץ-וייסוידובסקי, האוניברסיטה העברית, מכללת אשקלון

שאלת הגורמים המשפיעים על עיצוב המדיניות החברתית היא שאלה שנדונה בהרחבה בספרות העוסקת בעיצובה של מדיניות זו. שניים מהגורמים המרכזיים עליהם מצביעים חוקרים הם, מחד, השדה התרבותי, בו נכללות השפעותיהן של תפיסות והנחות תרבותיות על האופן שבו מתעצבת המדיניות. מאידך, חוקרים אחרים מצביעים על חשיבותו של הארגון, ועל חשיבותם של אינטרסים מוסדיים, בעיצוב המדיניות.

בהרצאתי, אשתמש בתהליך העיצוב של תכנית חופשת לידה לאב הישראלית, על מנת להציע מתודולוגיה המשלבת בין שני מישורים אלו על מנת ליצור הסבר אחיד. מתודולוגיה זו משתמשת בנתונים איכותניים ממספר מקורות: ראיונות עומק חצי מובנים, לצד איסוף חומרים קיימים: התכתבויות פנים- וחץ-ארגוניות, פרוטוקולים ועוד. חומרים אלו מנותחים בשתי רמות שונות. רמת ניתוח אחת משמשת על מנת לבנות 'סיפור מעשה' ארגוני. המידע הנאסף משמש לזיהוי השחקנים המרכזיים בזירה, האינטרסים שלהם, האינטראקציות שלהם זה עם זה והאופן שבו כל אלה מתגלגלים אל עיצוב המדיניות.

ברמת הניתוח השנייה, נעשה שימוש במושג 'מסגרות המדיניות', ככלי המאפשר לבחון שימוש בתפיסות תרבותיות ברמה הארגונית. לפי בריאן סטינסלנד, מסגרות תרבותיות הן האופן שבו קטגוריות תרבותיות מתבטאות בשיח אודות המדיניות. מסגרות מדיניות הן אוסף של עמדות כלפי המדיניות הנדונה, שבבסיסן עומד אותו השימוש בקטגוריות התרבותיות, ואותה תפיסה לגבי מהן הבעיות החברתיות, ומהם הפתרונות הראויים לבעיות אלו. השימוש במסגרות מדיניות מאפשר לבחון את ההבדלים בקטגוריות התרבותיות בין משתתפים שונים בתהליך עיצוב המדיניות, וכך לבחון את האופן שבו קטגוריות אלו מתבטאות ברמה הפנים-ארגונית.

השימוש בשני מישורי ניתוח מקבילים אלו, מאפשר לזנוח את העמדה שמבקשת להכריע בדבר הגורם המשפיע על עיצוב המדיניות, ולעצב הסבר המכיר בהשפעתם של שני גורמים אלו במקביל, וחשוב מכך – של האינטראקציה בין שניהם. מתודולוגיה זו מאפשרת להבחין באופנים שבהם המבנה מעצב את התפיסות התרבותיות מחד, ומאידך – גם במקרים שבהם התפיסות התרבותיות מכתיבות את האופן שבו שחקנים תופסים את האינטרסים המבניים שלהם.

תגובות מורים לשינוי כפוי

ד"ר רוקסנה רייכמן, המכללה האקדמית לחינוך גורדון

בשנים האחרונות מדינות שונות מנסות להחדיר רפורמות חינוכיות מסוגים שונים על מנת לשפר את הישגי התלמידים. בארץ, בחמש השנים האחרונות החלו ביישום שתי רפורמות משמעותיות ביותר: רפורמת אופק חדש נמצאת בשנה הרביעית ליישום, בעיקר בבתי ספר יסודיים (1932) ובגני ילדים (8041). כמו כן, בשנת תשע"ב מתחילים ליישם את רפורמת עוז לתמורה במספר מצומצם של בתי ספר על יסודיים.

המחקר הנוכחי בוחן את תגובותיהם של מורים לשינוי כפוי. המחקר מתבסס על מכתבים ומסרים שנשלחו על ידי מורים לפורום אינטרנטי בזמן שביתת המורים הארוכה ביותר בישראל (מאוקטובר עד דצמבר 2007). שאלת המחקר היא: מהן עמדותיהם של מורים בנושא החדרת רפורמת "אופק חדש"? המחקר מתמקד בהתנגדותם של מורים חברי ארגון המורים העל יסודיים לרפורמה המוצעת ובוחר את השימוש באינטרנט כאמצעי לחיזוק השובתים. המחקר מבוסס על ניתוח תוכן של למעלה מ-700 מסרים שנשלחו לפורום על ידי 72 מורים במהלך 64 ימי השביתה. הממצאים מעלים ארבע קטגוריות עיקריות: עמדות המורים כלפי הממסד, מעמד המורה, הוראה כמקצוע אידאליסטי וקריאה למחאה. מועלות המלצות שקשורות להחדרת רפורמות חינוכיות. כמו כן, מועלות דילמות אתיות שקשורות לביצוע סוג זה של מחקר וכן ההשלכות לגבי מחקרים עתידיים.

מושב 124

מחקר פעולה

יו"ר: ד"ר רויטל היימן

מזהות לזיהוי – כלים לניתוח שיח לצורך הבנה של תהליכי הבניית זהות בכיתה

עינת הד-מצויינים, האוניברסיטה העברית, אוניברסיטת חיפה

בהרצאה המוצעת אסקור את שיטת המחקר שפיתחתי במסגרת הדוקטורט, שמטרתה היא לאפשר חקר של היבטים רגשיים, חברתיים וקוגניטיביים של למידת מתמטיקה תחת מסגרת מושגית אחת אחידה. שיטת המחקר משמשת לניתוח תכתובים (תמלולים) של הקלטות הנערכות בסביבת הלמידה הטבעית. היא מבוססת על הגישה התקשורתית (Sfard, 2008), המשתייכת לגישות הסוציו-תרבותיות ללמידה וממשיגה *חשיבה* כסוג של תקשורת תוך-אישית, שאינה שונה במהותה מהתקשורת האנושית הבין-אישית. השיטה מתמקדת בניתוח של תהליכי הבניית זהות, כאשר זהות מוגדרת כ"מכלול הסיפורים (נרטיבים) שאדם מספר על עצמו ואחרים מספרים עליו" (Sfard & Prusak, 2005). החידוש העיקרי בשיטה הוא שהיא מאפשרת ניתוח של פעילות התלמידים המתרחשת באופן טבעי בכיתה, בניגוד למרבית השיטות המסתמכות בעיקר על ראיונות לפני או אחרי הפעילות. היא מתמקדת בחלוקת השיח בשיעור המתמטיקה לשני סוגים עיקריים: פעילות מתמטית (mathematizing), המוגדרת כתקשורת על עצמים מתמטיים; ופעילות *סובייקטיפיקציה* (subjectifying) המוגדרת כדיבור על המשתתפים בשיח. מספר קריטריונים משמשים למיון של פעילות סובייקטיפיקציה לכזו המהווה הבנייה של זהות (identifying). ביניהם, רמת ההכללה של ההיגד (מספציפית, כגון "אני לא מבינה את זה" ועד כללית וקבועה (כגון "אני לא טובה בשברים"). קריטריון נוסף הוא המבעים הרגשיים של המשתתפים המסומנים כ"גוון הרגשי" של ההיגד. הגוון הרגשי משמש את החוקר להסקת מסקנות בנוגע *לחשיבות* אותה המשתתפים מייחסים לנרטיבים מסויימים ולפערים בין הזהות הנוכחית שלהם (האופן שבו הם רואים את עצמם בהווה) לבין זהותם המיועדת (האופן שבו הזהות שלהם מצופה להיות). במהלך ההרצאה אדגים ניתוח של קטע שיח ואסקור בקצרה את הממצאים שעלו במחקר בו השתמשתי בשיטת הניתוח הזו ואשר והובילו להבנות חדשות בנוגע לאופן שבו מתפתחות זהויות של יכולת לעומת זהויות של כישלון במתמטיקה.

מחקר איכותני כדרך לשדרוג מודל חינוכי

ארנה פליק, ד"ר שרמן רוזנפלד, פרופ' בת שבע אלון מכון ויצמן למדע, רחובות

ילדים לומדים בסביבות למידה פורמאליות (בית-הספר) ובלתי-פורמאליות (מחוץ לבית הספר). האם הם מקשרים בין מה שלומדים בשתי סביבות אלו? חלק מהמחקרים אמנם מדווחים על יכולתם של תלמידים לבצע קישורים בין סביבות הלמידה, אולם, מרביתם מצביעים על נתק בין סביבות כאלה ברמת התלמידים.

במהלך שני העשורים האחרונים חוקרים ואנשי חינוך רבים קוראים לשלב בין החינוך הפורמאלי והחינוך הבלתי פורמאלי. מטרת עבודה זו היא לחקור מהן השיטות היעילות אשר יכולות לקדם קישורים כאלה. אנחנו מציעים:

(1) רציונל לגישור בין סביבת למידה פורמאלית (לימודי מדע וטכנולוגיה בחטיבת הביניים בארץ) וסביבת למידה בלתי פורמאלית (תוכנית העשרה במדע וטכנולוגיה המתרחשת אחה"צ- קבוצות מדע צעיר –קמ"צ), הכולל את הצורך במודל כוללני כזה.

(2) מתודולוגיה לבניית המודל המסתמכת על אינטגרציה של סקירת ספרות העוסקת בגישור בין סביבות למידה ומחקר חלוץ שבוצע בשנת תשס"ח. המודל הראשוני התייחס לארבעה היבטים: ארגוני, קוגניטיבי, אפקטיבי, וחברתי-סביבתי. כמו כן, בדקנו את המהימנות והתקיפות של המודל באמצעות כלי מחקר איכותניים, שהובילו לשדרוגו של המודל.

המחקר האיכותני הצביע על היבט חדש במודל המשודרג: ההיבט המערכתי. המחקר האיכותני הסתמך על ניתוח איכותני של ראיונות, תצפיות ומסמכים נוספים. גילינו שלהוספת ההיבט המערכתי למודל חשיבות רבה, מאחר והוא יכול לסייע לאנשי חינוך ממוסדות חינוך שונים לגשר בין סביבות למידה שונות. בהרצאה נציג כיצד המחקר האיכותני הוביל אותנו להוסיף את ההיבט המערכתי למודל, ונדון בחשיבות שיש ליחס להיבט זה, במחקר האיכותני, בשעה שמתכננים להכניס יוזמות חדשות למערכת החינוך.

מושב 125

שילוב מתודות איכותניות

יו"ר: ד"ר ישראלה וייס

'המורה אירנה' ופועלה למען ילדי הקטמונים

ד"ר וייס ישראלה, המכללה האקדמית בית ברל

בהרצאה זו ברצוני לעסוק בסרט "המורה אירנה" המשרטט פורטרט של מורה (מורה אמיתית ולא שחקנית) הנאבקת לנטוע תקווה בקרב אוכלוסיה חלשה. הסרט בבימויו של איתמר חן מתאר את פועלה היום-יומי של מורה בבית ספר שכונתי בקטמונים בירושלים: שכונה בה גרים משפחות מהגרים, משפחות בקשיים כלכליים וילדיהם הסובלים ממצוקות רגשיות. הסרט נענה למשמעות "קולנוע העין" על פי ורטוב. במהלך הסרט אירנה הופכת לנציגתם של אנשי הפרברים ופועלת לאפשר לתלמידיה נקודת פתיחה טובה לחיים.

הרצאה זו תעסוק במבנה השיח של אירנה באמצעות הכלים שהציע גרג מאירס במאמרו "ניתוח שיחה ודיבור" (2011, פרק 11) ובניתוח אורקולי שהציעה דיאנה רוז במאמרה "ניתוח תמונות בתנועה" (2011, פרק 14).

טענתי היא שאירנה פועלת למען שינוי חברתי מתוך הקהילה בה היא חיה ופועלת. היא מחנכת את סביבתה ולצורך כך משתמשת באופן מודגש בשפת הגוף ובאינטונציה התומכת בדבריה כדי שמסריה הברורים, הפשוטים והחד משמעיים יובנו. אירנה מתייחסת לתלמידים והוריהם באופן זהה, היא דורשת מהם התגייסות מלאה וכבוד מוחלט למערכת. לאירנה יכולת להציב גבולות, להקנות הרגלי למידה ויכולת להעניק הרבה אהבה.

סרט זה הוא הדגמה לניתוח עבודת המורה בכיתה. אירנה מלמדת בשיטה הפרונטלית ולמרות שהסרט גורם לחוסר נוחות מסויימת הוא יכול לשמש נקודת מוצא לדיון בשיטות הוראה מסורתיות מול פרוגרסיביות.

ידע מילוני כלמידה לחיים: מחקר איכותני רב מתודות בחקר אסטרטגיות למידה לחיים של אנגלית כשפה זרה בקרב תלמידי חט"ב

ד"ר יהודית עוד-כהן, מכללת אוהלו בקצרין

ד"ר אביבה בלכרוביץ, ב"ס אורט עכו

מחקר זה בדק את אסטרטגיות למידת האנגלית של תלמידי חט"ב אשר קיבלו הכשרה שיטתית בשימוש במילון אנגלי-אנגלי-עברי. קיימים מחקרים רבים על תרומת ידע מילוני לרכישת אוצר מילים בשפה זרה (Tuijnman, A. and Bostrom, A.K.2002 ; Tono, Y., 2001). אך לא נמצאו מחקרים באשר להשפעת הכשרה שיטתית בשימוש במילון על גיבוש אסטרטגיות למידת השפה האנגלית ועל היחס ללמידת אנגלית בקרב תלמידי חט"ב.

מחקר זה, ברמת דוקטורט, בדק את השינויים שעברו התלמידים בעקבות רכישת מיומנויות שימוש במילון ללמידת אנגלית כלמידה לחיים, ואת התייחסותם באשר ללמידת אנגלית כשפה זרה.

שאלות המחקר העיקריות היו:

1. מהן אסטרטגיות למידת האנגלית של תלמידי חט"ב לפני, תוך כדי ואחרי רכישת מיומנויות שימוש במילון?
2. מהן התייחסויותיהם של תלמידי חט"ב באשר ללמידת אנגלית לחיים בעקבות רכישת מיומנויות שימוש במילון?

המחקר הוא מחקר איכותני בגישה פרשנית קונסטרוקטיביסטית (צבר-בן יהושוע, 2001, שקדי, 2003), ורב מתודות. כלי המחקר כללו תצפיות וראיונות חצי מובנים עם תלמידים ומורים לאנגלית, ונערך בארבעה שלבים. ניתוח הנתונים נעשה באמצעות ניתוח תוכן (קסן וקרומר-נבו, 2010). בהרצאה נתמקד בשיקולי הדעת בבניית מתודות איכותניות ושילובן כדי להתחקות אחר תפיסותיהם, דעותיהם ותחושותיהם של משתתפי המחקר.

מהמחקר עולה כי ידע מילוני שנרכש בצורה שיטתית נתפס כבעל חשיבות רבה ללמידת אנגלית כלמידה לחיים. כמו כן עלה מהמחקר כי ידע מילוני כאסטרטגית למידה חיזק את המוטיבציה ללמידת השפה האנגלית, העלה את הביטחון העצמי כלומדים, ושיפר את יכולותיהם של התלמידים להתמודד עם למידת השפה האנגלית לחיים. בהרצאה נסקור את הממצאים העיקריים ואת המסקנות היישומיות אשר עלו מכלי המחקר, ואת התרומה העתידית של ממצאים אלה ללמידה לחיים.

מערך מחקר איכותני דו-שלבי ורב מתודות בחקר חונכות דרך חוויות הכניסה להוראה של מורים חונכים

ד"ר יהודית עוד-כהן, מכללת אוהלו בקצרין

מחקר זה נערך בקרב משתתפי קורס מורים חונכים שהתקיים במכללה למורים באזור הצפון. מטרת המחקר הייתה ללמוד על חונכות דרך חוויות הכניסה להוראה כפי שהן באות לידי ביטוי בסיפורי חיים של מורים חונכים המתארים את שנת הוראתם הראשונה. שאלות המחקר היו:

1. אילו סוגיות בהוראה עולות בסיפורי חיים של מורים חונכים המתארים את שנת הוראתם הראשונה?

2. אילו דמויות מפתח עולות בסיפורי חיים של מורים חונכים המתארים את שנת הוראתם הראשונה ומה ניתן ללמוד מהמשמעות שהמורים החונכים מייחסים להן מנקודת מבטם?

זהו מחקר איכותני בגישה פרשנית קונסטרוקטיביסטית (צבר-בן יהושוע, 2001, שקדי, 2003), דו שלבי ורב מתודות. הנתונים נאספו מתוך סיפורי חיים על שנת הוראתם הראשונה של משתתפי קורס חונכות, כדרך ללמוד על חונכות ועל הסוגיות והקשיים העומדים בפני מורים בשנת הוראתם הראשונה, מתוך חוויותיהם האישיות של מורים חונכים. בשלב א' נאספו 16 סיפורים אשר נותחו בנייתוח תוכן (קסן וקרומר-נבו, 2010). ממצאי ניתוח התוכן הוצגו בפני משתתפי המחקר ונערך עליהם דיון בקבוצת מיקוד כדי לתת משמעות לממצאי שלב א'.

בהרצאה אתמקד בתהליך בניית מערך המחקר הדו-שלבי ובחירת המתודות. כמו כן יוצגו הממצאים שעלו משני שלבי המחקר וסייעו בהבנת מהות תהליך החונכות, תפקידי החונכים ודמויות המפתח המשמעותיות בשנת עבודתם הראשונה של מורים חדשים.

הנתונים מעלים כי השנים הראשונות בהוראה מאופיינות בדו-קוטביות רגשית, הכוללת אופוריה מצד אחד והצפה בקשיים ולבטים מהצד השני. מכאן עולה מהות החונכות כתהליך מרכזי התומך בקוטביות זאת, ומציע דרכי התמודדות ומקורות סיוע בשנה הראשונה להוראה. הספרות המחקרית מציגה ידע על הכניסה להוראה שנלמד מסיפורי מורים מתחילים (אורלנד-ברק ומשכית, 2011), אך ייחודו וחשיבותו של מחקר זה נעוץ בעובדה כי הוא מאיר את החונכות דרך סיפורי הכניסה להוראה של מורים חונכים.

מושב 126

לחקור מבפנים ומבחוץ

יו"ר: ד"ר רבקה תובל-משיח

להקשיב "בשני קולות" מחקר אודות חוזרים בתשובה הנשארים בקיבוץ

לי כהנר ונסים ליאון, המכללה האקדמית לחינוך אורנים, המחלקה לסוציולוגיה אוניברסיטת בר אילן

בשני העשורים האחרונים אנו עדים לתנועה בולטת של יחידים בקיבוצים חילוניים הפונים לדרך חיים דתית. הם מכונים לרוב "חוזרים בתשובה". חלקם בוחרים לעזוב את הקיבוץ ההופך למחוז זיכרון וחלקם בוחרים להיוותר בקיבוץ הממשיך לשמש מסגרת חיים. המחקר עוסק בחוזרים בתשובה חברי קיבוץ חילוניים הממשיכים להתקיים במסגרת הקיבוצית. ממצאיה הראשוניים של עבודת שדה מלמדים על העיבוד הנדרש לרעיון הקיבוצי בקרב החוזרים בתשובה; עוסקים בבחירה של חברי קיבוץ חוזרים בתשובה להמשיך לחיות חיים דתיים אורתודוקסיים דווקא בקיבוץ החילוני; מלמדים על מערך הדילמות המלווה את דרך חייהם החדשה ביחס לתמורה בזהותם והתגובה לה מצד החברה הקיבוצית. אחת הדילמות נקשרת בשאלה האם בחירתם משקפת ניתוק מדרך החיים הקיבוצית או דווקא חיבור ורציפות לרעיון זה. בכל מקרה הנושא בו בחרנו להתמקד הוא הסיבות להיוותרותם בקיבוץ וההתמודדות היומיומית על דרך חייהם החדשה בו.

המחקר כלל שימוש בשיטות אתנוגראפיות כתצפית משתתפת שליוותה יחידים שנותרו בקיבוץ בחיי היום יום, בלימוד שיעורים בבית הכנסת ובאירועים שונים. וכן שיטת ראיונות עומק אישיים עם חוזרים בתשובה החיים בקיבוץ החילוני ועם חבריהם לקיבוץ המתנגדים לתופעת החזרה בתשובה ולהשלכותיה.

חומרים נוספים ששמשו אותנו במהלך תהליך איסוף הנתונים היו חומרים ארכיוניים מהקיבוצים השונים בהם נמצאים חוזרים בתשובה והקשורים למאבקים סביב הקבוצה, כתבות מהעיתונות החרדית ומהעיתונות הקיבוצית אשר סקרו את סיפורם של החוזרים בתשובה בקיבוצים כל אחת מביאה את נקודת המבט שלה, וכל חומר כתוב אחר אשר הופץ בין החוזרים בתשובה או נגע לסיפורם. כלל הקיבוצים בהם פעלנו נמנים על התנועה הקיבוצית המאוחדת ובכולם קיים תהליך של התחדשות קהילתית והפרטה מוגבלת או מואצת.

בהרצאה זו ברצוננו להתמקד בחוויה המחקרית שלנו כחוקרים המגיעים מרקע תרבותי שונה: האחד מבית דתי לאומי עירוני והשנייה עוזבת קיבוץ. מצאנו את עצמנו חווים את החוויה המחקרית "בשני קולות". ההסתכלות על המרחב הקיבוצי, ההקשבה לסיפורי החיים של בני הקיבוץ, עיבוד נקודת החזרה בתשובה, ההגעה לחדר הצעירים הקיבוצי המקושט "בארון ספרים יהודי" מאולתר. ההרצאה תתמקד בחוויה, בהסתכלות, בניחות ובשיתוף פעולה הפעולה המחקרי בין שני חוקרים השומעים בשני קולות.

המשמעויות האתיות של להיות חוקרת במקום העבודה

סמדר בר-טל, מכללת לוינסקי, מכון מופ"ת

בכנס יוצגו הדילמות האתיות שליוו אותי כחוקרת במכללה להכשרת מורים בה אני מלמדת. תחום המחקר נשק לתחום עיסוקי המקצועי בהוראה. המחקר התמקד בקבוצת מיעוט של מרצים ידועה ומוכרת במכללה, שמובילה שינוי בסביבת הלמידה. הבחירה במתודולוגיית מחקר של "חקר מקרה" נבעה משיקולים רבים, בניהם הרצון לחקור תופעה לעומק ובהקשר ייחודי של המכללה. היתרונות ב"חקר מקרה" היו הנגישות הנוחה מאד להגיע לאינפורמנטים, שיתוף הפעולה וקבלת הסכמתם להשתתף, האפשרות להשגת מסמכים והכרת המוסד מבנהו על מבנהו הפורמלי והבלתי פורמלי וכמבול לחקור את הנושא המרכזי של תחום עיסוקי עם הקשיים והבעיות שמתעוררים. אך יחד עם זאת פרדיגמת מחקר זו מעלה סוגיות אתיות רבות. לכן, הרגשתי מחויבות גדולה להביא למודעות מושאי המחקר וקהילת החוקרים את הנושא ולתת לו מענה ככל שניתן.

ככל שהתקרבתני אל מושאי מחקרי עלו שאלות אתיות רבות יותר: לגבי גבולות הקשר עימם, מידת החדירה לעולמם הפרטי, אמירת האמת באשר למטרות המחקר, גילוי והסתרה של זהותם, תמיכה או ביקורת עליהם.

המעבר מתפקיד עמיתה לתפקיד חוקרת, ניסיון לאסוף מקסימום מידע אך לשמור על אנונימיות הנחקרים, העדר פגיעה וחשיפת מידע אינטימי ודפוסי התנהגות במהלך עבודתם. כיצד להביא אותם להשתתפות מרצון ואי יצירת מחויבות הדדית הנובעת משיקולים אישיים או מקשרי עבודה במהלך המחקר עלו דילמות אתיות דילמות הקשורות בנתונים שנאספו והפרשנות של מוסרי המידע ושלי. כמו כן התעוררו התלבטויות קשות בנושא של מימון המחקר והאפשרות שהמימון עשוי להטות את ממצאי המחקר.

במחקר נקטתי שורה של צעדים עם הנחקרים כמו: שיקלוט הראיונות ע"י החוקרת, שמירת החומרים, הסוואת שמות, קבלת הסכמה מדעת של האינפורמנטים והצגת הממצאים בפניהם. כל זאת כדי לשמור על רמה גבוהה של אתיקה בביצוע המחקר ושמירה על זכויות הפרט, כבוד לאנשים ושמירה על האמת.

והרהרתי לעצמי: מי לומד יותר?

ניקי אהרוניאן, אוניברסיטת מונש, אוסטרלי, משרד החינוך, ישראל

כמדריכה לחינוך לשוני, יזמתי השתלמויות מורים במשרד החינוך העוסקות בהוראת הכתיבה. בנוסף לעיסוק בפדגוגיה, בהשתלמויות אלו, המורים נפגשים עם הכתיבה ככלי ללמידה והעצמה מקצועית. בארבע שנים האחרונות השתתפו כ-250 מורים מבתי ספר יסודיים בשש ערים במחוז צפון.

כמורת מורים העוסקת במחקר על למידתם המקצועית של מורים, אני מודעת לכך שלאורך תהליכי ההוראה וההערכה, אני בעצמי מתפתחת באופן תמידי. למידה זו מתרחשת בהקשרים חברתיים מגוונים: בדיאלוג עם המורים המשתתפים בהשתלמויות בהנחייתי, באמצעות השיח הכתוב בפורום המתקשב שמלווה את ההשתלמויות ובחשיפה לפרקטיקה של המורים בכיתותיהם. למידה זו מתרחבת כאשר אני יוזמת דיאלוג עם חוקרים אחרים סביב טקסטים כתובים שאני מפיקה על עבודתי.

כמחנכת וכחוקרת העורכת מחקר פעולה נרטיבי על עבודתי עם המורים, הכתיבה עצמה היא ציר מרכזי בלמידתי ובעבודתי. עבורי, הכתיבה היא דרך עוצמתית לחקור את מעשיי. הכתיבה מאפשרת לי לעקוב אחרי שינויים במחשבותי ובעמדותיי ולהבין את המניעים לשינוי. דרך הכתיבה אני שואלת את עצמי שאלות ומגבשת כיווני פעולה. כתיבה רפלקטיבית ביומן מחקר ובבלוג, עוזרת לי לערוך רפלקציה משמעותית, לשקול חלופות ולהגיע למסקנות.

בהרצאתי אציג דוגמאות של טקסטים רפלקטיביים, המעידים על הלמידה שלי מתוך שיח ופעולה וקטעים מתוך ההתכתבות שלי עם מורים. בנוסף, אציג את הדרך שבה, לאורך שנים, למידה זו מוצאת את אותותיה בעבודתי, במחקרי ובפרסומיי. אמחיש כיצד הידע שלי מקריאה מקצועית מעובד בכתיבה רפלקטיבית, מוצא את דרכו לעשייה החינוכית שלי ומעובד שוב בכתיבה מקצועית. לבסוף, אדון בתרומתו של בלוג מחקרי להתפתותי המקצועית.

בחקר הפדגוגיה שלנו כמורי מורים, עלינו לתאר את דרכי הוראה שלנו, להמליל את הידע שנוצר באינטראקציות מקצועיות שונות ולשתף עמיתים בידע שנבנה. הרצאה זו הינה צעד נוסף בשיתוף ובחיפוש דיאלוג מסוג זה.

"אני לוקחת אותם איתי": נקודת המבט של החוקר/ת במחקר על הזנחה עצמית*

גבי סיגל נעים, ד"ר טובה בנד וינטר שטיין, ד"ר ישראל (איסי) דורון, אוניברסיטת חיפה

מה אנו מביאים למחקר? מה מעוררים אצלנו נושא ונושא המחקר? כיצד אנו ממצבים את עצמנו ביחס אליו? מחקר איכותני שם דגש על מעורבות החוקר כמשתתף פעיל בכל שלבי המחקר. כתוצאה מכך, המחקר הוא תוצר משותף של יחסי החוקר והמשתתפים כמו-גם של המשמעויות ששני הצדדים מעניקים לתופעה הנחקרת.

מטרת הרצאה זו היא לתאר, באמצעות רפלקציה, את מעורבות החוקר בצמתי מחקר משמעותיים והתמודדות עם מחקר רגיש, "קשה לעיכול" שעסק בהזנחה עצמית של זקנים בקהילה.

רפלקציה היא תכונת מפתח וכלי חיוני בהליך המחקר המעודדת קיום שיח מתמשך של החוקר עם עצמו אודות החוויה החיה, תוך כדי התרחשותה ובחינה ביקורתית מתמשכת של התפקיד האישי כחוקר.

ההרצאה תעסוק בפערים בין המצופה על ידי החוקר לבין המפגש עם נושאי המחקר בשטח, בקשיים להכיל את נושא המחקר והמציאות אליה נחשף החוקר, כמו גם בדרכים "לשרוד" את הראיונות ולהגיע בסופו של תהליך לכדי תמונה המצליחה להביא את האדם שמאחורי התופעה.

*המחקר נערך בסיוע קרן המחקרים של מכבי שירותי בריאות

מושב 127

נרטיב ככלי להבניית זהות

יו"ר : פרופ' עמיה ליבליך

למשמע סיפור חסר משמעות: כתיבה נרטיבית כמנוף בעיצוב זהות לאחר טראומה מוחית

ובשיקום ממנה - מבטו של הפגוע

פרופ' יורם עשת, האוניברסיטה הפתוחה

אפיין הרב-ממדי של פציעות מוחיות קשות קשור בדרך כלל בשינויים דרמטיים בתפיסת האני ובריסוק כל המוכר והידוע לפצוע על יכולותיו הקוגניטיביות, הרגשיות והחברתיות. טראומה זו מחייבת את הפגוע בהבניה יעילה של נרטיבים, שאמורים לתמוך בהתמודדות עם המצב החדש. זאת, על בסיס ההנחה שבמסגרת עיצוב הזהות מגבשים בני אדם נרטיבים מתמשכים החותרים למציאת משמעות לנסיונותיהם ושיקומם.

מכיוון שעיקר הנזקים הנגרמים מהפגיעה המוחית הינם סמויים מן העין, התמודדות עם הטראומה מחייבת את הפצוע לצאת למסע רב-שנים של חקירה ומיפוי עצמי, לשם זיהוי והגדרה של היקף הטראומה, לפיתוח אסטרטגיות התמודדות עמה, ובסופו של דבר: להגדרה עצמית מחודשת ולקביעת עמדה אישית מולה. לרוע המזל, הפרדוכס בפגיעה המוחית הוא בכך שהיא מלווה בפגיעה במנגנוני המודעות והאינטרוספקציה - מה שמהווה המכשול העיקרי בהתמודדות יעילה עמה. עקב כך, נודעת חשיבות רבה לדיווחים אותנטיים של אנשים שעברו טראומות מוחיות קשות, דיווחים העשויים לתרום לשיפור הבנתנו את תהליכי ההתמודדות, השיקום והבניית התודעה לאחר טראומות מוחיות.

בהרצאה יידונו תהליכים אלה מנקודת מבטו של המחבר, אשר נפצע במוחו באופן אנוש במלחמת יום הכיפורים. ההרצאה, המהווה תוצר של עשרות שנות התבוננות וחקירה עצמית של הפגיעה המוחית והטראומה, תתבסס על ניתוח תהליכי הבניית זיכרון ותודעה המתוארים בספרו של המרצה "אדם הולך הביתה" (הוצאת "כתר", 2010), ספר המהווה מחקר נרטיבי-ביוגרפי, הדן בתהליכי התמודדות עם טראומה קשה, בהבניית זהות וברכישת בעלות על הטראומה והנכות בעזרת כתיבה נרטיבית. ההרצאה מבוססת על הנחות המתודולוגיה הפנומנולוגיה-פרשנית ומטרתה לבחון את הדפוסים הנרטיביים האופייניים לתהליכי יצירת זהות ומשמעות בהתמודדות עם תוצאותיה של טראומה קשה. בהרצאה אדון בכתיבה הנרטיבית כמנגנון רב-עוצמה בהנגשה פסיכולוגית, ביצירת משמעות ובהשלמה עם חוויה טראומטית קיצונית.

”שפת אם” סיפור החיים בבית מדרש לנשים בפריפריה

דפנה חורב- בצלאל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, מנהלת ”שפת אם”¹⁷

בהרצאתי אציג מודל שפיתחתי, לעבודה קהילתית חינוכית עם נשים מהפריפריה באמצעות שימוש בסיפורי חיים, שם הפרויקט- ”שפת אם”. הפעלתי פרויקט חברתי זה במושבי הדרום וכעת אני שוקדת על פתיחת קורס להכשרת מנחות על פי מודל זה. כמו כן, בהרצאה אתייחס למחקרי האקדמי בעל הזיקה לפרויקט הנזכר, מחקר העוסק ב”חייהן, עולמן ותפיסותיהן הדתיות-חינוכיות של נשים מבוגרות יוצאות ג'רבה, תוניסיה, החיות במושב שרשרת שבנגב הצפוני” (The Life , Worlds, and Religious-Educational Conceptions Of Elderly Women of Jerba, Tunisia, Presently Living In *moshav* Sharsheret in Southern Israel.) הפרויקט ”שפת אם” הפועל בבית מדרש ייחודי בין דורי לנשים בקהילה בנושאי חינוך ערכי ויהודי (‘Sefat Em’ (=Mother Tongue) A Women’s Inter-Generational and Communal Bet Midrash Dealing with Jewish and Values Oriented Education) מבקש ליצור לימוד והתחדשות בקרב נשים, לצד קשר ושמירה על הרצף המסורתי קהילתי. בפרויקט, בנות הקהילה משוחחות על נושאים משמעותיים בחייהן כנשים, ולומדות באמצעות סיפורי החיים על אופני התמודדותיהן השונים. בית המדרש עוסק בהנחלת המסורת הנשית, היהודית, הערכית והחינוכית שמקורה בעל פה למשפחה, לקהילה ולחברה תוך מתן הזדמנות לנשים מבוגרות וצעירות ללמוד ולשוחח יחדיו בנושאי חינוך יהודי וערכי.

המתודולוגיה:

בהרצאה אעסוק בסוגיות המתודולוגיות שעבודת השטח מזמנת לי. אתמקד באופן שבו המחקר והפרויקט חברתי הנזכרים לעיל נעשים ואתייחס לאתגרים שעומדים בפתחי במהלך הפרויקט והמחקר. דוגמאות לסוגיות שאעסוק בהן: - המתח או הדיאלוג בין מחקרי לעשייתי החברתית, - אופני התמודדותי עם השימוש האחר בסיפורי חיים, בשונה מהצורה הקלאסית שבה החוקרת יושבת עם מסרנית ומתעדת את סיפור החיים ובשונה מבית המדרש הקלאסי בו הטקסט הכתוב, שנכתב בד”כ ע”י גברים, הוא זה במרכז.

¹⁷ בית מדרש בין דורי לנשים בקהילה המבוסס על סיפורי חיים בנושאי חינוך יהודי וערכי

”הציפור הכחולה שלי- היכן היא מסתתרת?” הנרטיב ככלי לפיתוח והרחבת הזהות האישית

והמקצועית של מנהיגים

ד”ר רעיה יואלי, האוניברסיטה העברית

המחקר מבקש לבחון את כוחו של הנרטיב ככלי לחקירת ההתפתחות המקצועית, ומתן מענה ליצירת סיפור מועדף מקצועי מיטבי, בקרב מנהיגים ואנשי מפתח בחברה. מנהיגות מחוללת מתכוונת להפוך את הבלתי אפשרי לאפשרי, בכוחה לעצב ארגונים וחברות, כאשר חזונו האישי של המנהיג, מהווה מרכיב מפתח בעיצוב החזון הארגוני. (Yoeli, Berkovich,2010)

יחד עם זאת אנו עדים לתופעה הולכת וגוברת של מנהיגים, אשר מצויים בשלבי קריירה שונים, העוסקים בשאלת חיפוש הזהות, ויצירת חזונם האישי. הם עוסקים בשאלות כגון: מהו הייעוד אליו הם חותרים? מה המשמעות שאותה הם רוצים ליצוק לעבודתם? מה השינוי אותו הם רוצים ליצור? תהליך גיבוש הזהות המקצועית הינו תהליך של יצירת סיפור מועדף, אשר לרוב מתחיל בשאלת המשמעות שאליה חותר האדם. בהרצאה זו יוצג מחקר פעולה, אשר חושף נרטיבים שונים של מנהיגים, אשר חוו חוויה של משבר זהות, וחיפוש משמעות חדשה להתפתחותם האישית והמקצועית. יחודו ותרומתו החדשנית של מחקר פעולה זה הינו באור אותו הוא שופך על הנרטיב, ככלי לפיתוח זהות מקצועית, תוך הדגמה של סיפורים אישיים-מקצועיים, וחשיפת כלים נרטיביים, המאפשרים בניה של סיפור מועדף מקצועי. מתוך הסיפורים המקצועיים שעלו ניתן למצוא נרטיבים שונים, היוצרים את הסיפור המועדף, לדוגמא: **”מחיפוש לגילוי”**, **”מבחירה צפויה לבחירה מודעת”**, **”הרוצה או המרצה”**, **”מחלום להגשמה”**, **”מהחמצה למשמעות”**. כמו כן, המאמר מציע כלים נרטיביים להרחבת הסיפור, וליציקת משמעות לסיפור המקצועי המועדף. ממצאי המחקר מראים, כי טמונה סכנה באימוץ זהות מקצועית, שאינה עולה בקנה אחד עם עולם הערכים, והחותם האישי כיוצק משמעות. כמו כן, הם מחזקים את הטענות נגד בחירה מקצועית שאינה תואמת את הערכים האישיים של המנהיג ואינה בעלת משמעות אישית עברו. פעולות מעין אלו עשויות להוביל לתחושות אשמה וכישלון, ועלולות למנוע את המחויבות של המנהיגות, ההכרחית לצורך הצלחה ומימוש העצמי, הנובעים מהעצמי האותנטי, ולא מהתאמה לנורמות החברתיות. לאור זאת, תרומת המחקר הנוכחי הינה באפשרות לפתח כלים ואסטרטגיות מן המחקר אל העשייה בשדה, ומן הפרקטיקה היישומית אל הידע התיאורטי. כל זאת על מנת לאפשר תהליכי פיתוח מקצועי למנהיגים, המביאים את סיפור התפתחותם האישי והמקצועי, כשזורים יחדיו, לקראת בניה ויצירה של סיפור מועדף מקצועי.

סיפור מחדש ועיבוד של אירוע דחק: כלי להערכה משווה של סיפורים "מקבילים" על פי

מנגנוני הבררה הנרטיבית

אליסון סטרן פרץ, גבריאלה ספקטור-מרזל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, מכללת ספיר

סיפור-מחדש (retelling) של נרטיבים הוא נושא מרתק, הטומן בחובו מפתח להבנת הקשר ההדדי בין נרטיב וחיים. אף על פי כן, העיסוק המחקרי במשמעויות של הסיפור-מחדש ובמנגנונים הספציפיים שבהם הוא מתבטא, הינו מועט ביותר. בהרצאה זו נציג שיטה לניתוח נרטיבים "מקבילים" – שני נרטיבים או יותר, המסופרים על ידי אותו מספר, לאותו מראיין, על אותו אירוע או סדרת אירועים, בנקודות זמן שונות. השיטה מבוססת על המודל הפרשני של ספקטור-מרזל (2010), המזהה ששה מנגנוני בררה שבאמצעותם נרטיבים מתעצבים ומסופרים: הכללה, חידוד, השמטה, השתקה, השטחה וייחוס משמעות "הולמת". מודל זה שימש במחקרים מגוונים לניתוח נרטיבים-עצמיים, בהתבסס על השוואה בין הנרטיב העיקרי (Rosenthal, 1993) של המרואיינים לבין היסטוריות חייהם. בהרצאה זו יוצע יישום ייחודי של מודל מנגנוני הבררה, המושתת על השוואה בין שני נרטיבים "מקבילים".

הניתוח יודגם באמצעות נרטיבים שהופקו במחקר על נהגי אוטובוס ישראלים שחוו אירוע טרור בזמן הנהיגה באוטובוס שלהם. הנהגים רואיינו פעמיים, בהפרש של שלוש שנים בין הראיונות, על ידי החוקרת הראשונה. בהרצאה נראה כיצד ניתוח משווה של שני הנרטיבים, המתחקה אחר הביטויים הצורניים והתוכניים של מנגנוני הבררה הנרטיבית בכל אחד מהם, עשוי לשמש צוהר לתהליך העיבוד של האירוע: למידה שבה חל (או לא חל) שינוי לאורך זמן בתפיסת המספר את התנהגותו לפני האירוע, בזמן האירוע ואחריו, במשמעויות שהוא מייחס לאירוע, ואף במצבו הרגשי. באמצעות דוגמאות של "שיפור" ושל "התדרדרות" לאורך זמן, כפי שאלה משתקפים בטקסטים נרטיבים, נציע את מנגנוני הבררה הנרטיבית ככלי לאבחון העיבוד של אירוע דחק בכלל וטראומה בפרט.

מושב 128

מורכבות וסיכוי בחינוכם של בני אוכלוסיות מודרות

יו"ר : ברכה אלפרט ושמחה שלסקי

מורכבות וסיכוי בחינוכם של בני אוכלוסיות מודרות: ממצאי מחקרים אתנוגרפיים

ברכה אלפרט, שמחה שלסקי, המכללה האקדמית בית ברל

במושב זה מוצגים ממצאי מחקרים אתנוגרפיים שעסקו באוכלוסיות ילדים ובני נוער שונות וחלשות מרוב אוכלוסיית הילדים בישראל. המחקרים בוחנים תהליכים חינוכיים, ארגוניים ותפיסתיים במסגרות חינוך שבהן לומדות אוכלוסיות אלה, מספקים תיאור, ניתוח ופרשנות של תהליכים אלה, ומצביעים הן על בעיות ופערים בין אמונות לבין המציאות בשדה המאתגרים אותנו, והן על כיוונים ודרכים שיש בהם סיכוי ותקווה לתיקון. המחקרים ממחישים את כוחה של עבודת שדה אתנוגרפית הכוללת תצפיות וראיונות בחשיפה ובבחינה של תופעות חינוכיות הדורשות טיפול והתייחסות.

שינוי תפיסתי וערכי בקרב צוות רב מקצועי בנושא חינוך מיני לתלמידים בעלי פיגור שכלי

איריס מנור-בנימיני, עדי עמיהוד, מיכל שרייבר, תמי שטרנליכט, ביה"ס הניסויי ממ"ד "שלום"

התמודדות עם נושא המיניות בקרב אוכלוסיית תלמידים בוגרים (גילאי 12-21) עם פיגור שכלי הינו מורכב ורגיש בשל מאפייני הלקות. מחקרים מצביעים על כך שלאנשים בוגרים עם פיגור שכלי יש ידע מצומצם והתנסות מועטה בתחום המיני. נוסף על כך, קיימים גורמים המעכבים התפתחות פסיכו סקסואלית תקינה.

הנושא רגיש בקרב הבוגרים עם פיגור בשל היות אוכלוסייה זו מועדת לניצול מיני, ובקרב אנשי המקצוע. הוראת הנושא בכיתה מהווה קושי לצוותים הרב מקצועיים, והוא מעורר מבוכה כשדנים בו בפומבי. הנושא קשה על אחת כמה וכמה כאשר יש צורך ללמד אותו בקרב אוכלוסייה של תלמידים בעלי פיגור, ובמיוחד בבתי ספר דתיים.

בשל מורכבות ורגישות הנושא, הבניית תוכנית לימודים היא מאתגרת והצלחתה מהווה סיכוי להתמודדות עם הנושא במערכת החינוך. הבנייה של תוכנית כזו ויישומה, נעשתה במהלך חמש שנים בבית הספר הניסויי ממלכתי-דתי "שלום" לתלמידים בוגרים עם פיגור שכלי. המחקר המוצע להצגה בכנס עקב אחר עבודתו של צוות רב מקצועי בתהליך הבניית התוכנית. הממצא המרכזי של המחקר מראה שסיכוי להצליח ביישום התוכנית מותנה בשינוי עמדות של אנשי המקצוע. בכנס אנחנו מבקשות להציג חקר מקרה אתנוגראפי. איסוף הנתונים כלל 29 ראיונות, 92 תצפיות בשיעורי חינוך מיני-חברתי צילום שיעורים בנושא חברתי מיני בכיתות, ותיעוד 40 ישיבות של הצוות הרב מקצועי בנושא זה. נציג את תהליך המחקר, ממצאיו ומורכבותו.

מוסדות בית הספר בין הכלה להדרה: מקומו של האבחון הפסיכולוגי בביה"ס בניתוב ילדים לקריירה של חינוך מיוחד

סמדר תובל, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי

בהצגה אתאר פרק ממחקר אתנוגרפי שבחן מהו התהליך בו מעורב צוות בית הספר היסודי, הכולל מורות, מנהלות, יועצות חינוכיות, ופסיכולוגיות, המנתב ילדים שנכנסו למערכת החינוך הכללית, למסגרות של חינוך מיוחד. במחקר נשאלה השאלה מהם הייצוגים החברתיים המשתתפים בתהליך, מהן הפרוצדורות הגלויות והסמויות של צוות ביה"ס, וכיצד הם באים לידי ביטוי בחיי ביה"ס. בניתוח פרשני של הממצאים נמצא תהליך מיון חברתי מתמשך המתחיל עם כניסת הילדים לבית הספר, המנתב ילדים לקריירות חינוכיות שונות ומדיר ילדים מסוימים אל מחוץ למערכת הנורמטיבית.

ממצאי המחקר הראו שמול האידיאולוגיה המוצהרת של הכלה והתנגדות לבידול בבתי הספר והמבנה הבסיסי של בית הספר היסודי - 'הכיתה' - שהוא במהותו מבנה מכיל, נבנו בבתי הספר מוסדות רבים לשרות הריבוד וההדרה. אחד המוסדות הבולטים היה האבחון הפסיכולוגי ותפקידו בבית הספר. האידיאולוגיה המוצהרת של האבחון הפסיכולוגי, כפי שיוצג בשיח בבית הספר הייתה של הכלה וסיוע בהשתלבותם של ילדים, והתבססה על תפיסה חברתית שוויונית. לעומת זאת בפועל, האבחון שימש ככלי ממיין ומבדל המייצג תפיסה חברתית היררכית ריבודית והיווה את המהלך הגוזר, הטקסי, הסופי לבידול. ייצוג האבחון הפסיכולוגי כמכשיר "אובייקטיבי" - מדעי המחליט על הבידול, הסווה את הקונפליקט שבין האידיאולוגיה והמעשה. נמצא במחקר שהחלטה על שליחת ילד לאבחון היוותה הסוואה להוצאה לחינוך המיוחד. כך האבחון, כפעולת אל חזור, הפך למעין טקס שהוא המשוכה האחרונה לפני הבידול. אחרי האבחון ההחלטה על הוצאה למסגרות החינוך מיוחד הייתה כמעט מובטחת וההחלטה על הפניה של ילד לאבחון פסיכולוגי הפכה לכמעט חופפת להחלטה להוצאה של ילד לחינוך מיוחד.

בין "סדר" ל"כאוס": המקרה של גן ילדי זרים בדרום תל אביב

אילאיל אמיר, האוניברסיטה העברית בירושלים

המובלעת הקוסמופוליטית של מהגרי העבודה באזור התחנה המרכזית בתל אביב הינה מובלעת בעלת תנאים דמוגרפיים, פוליטיים וסוציו-אקונומיים ייחודיים, ומהווה חלק מהשינויים הסוציו-פוליטיים המשמעותיים המתרחשים במציאות הישראלית, ומעסיקים את אנשי המחקר התיאורטי-סוציולוגי ואת מתווי המדיניות כאחד.

מחקר זה מבקש לבחון מאפייני מסגרת טיפולית-חינוכית המכנה עצמה "גן", אחת מבין עשרות מסגרות דומות במובלעת, שמהגרי עבודה יצרו באופן עצמאי עבור פעוטות וילדים הממוקמים בתחתית סולם המעמדות בחברה הישראלית, תוך עצימת עיניים של הרשויות והסתלקות מנטילת אחריות.

המחקר בוחן ומתעד את תפיסת הילדות והחינוך המשתקפת מתוך דפוסי ההתנהלות היומיומית ודפוסי הסדר הקיימים במסגרת זו, בהתבסס על ההבחנה בין מצבים של "סדר" ו"כאוס", מושגים בעלי חשיבות תיאורטית-סוציולוגית וערכית-חינוכית. הזיקה בין "סדר" ל"כאוס" נבחנת באמצעות מחקר אתנוגראפי שכלל תצפיות משתתפות וראיונות עם גורמי מפתח במסגרת.

הממצאים מלמדים כי הדפוסים השוררים במסגרת הולמים את המושג הפרדוקסלי "סדר כאוטי", המשקף גישה שונה מהגישות המגדירות סדר ואי סדר במושגים דיכוטומיים או לינאריים. מושג זה מתייחס לדפוס סדר המערבל באופן תמידי סוגים שונים של סדר ואי-סדר, תוך כדי התרחשותם והשתנותם הרציפה; דפוס המערבב בין מגמות עקביות, א-ליניאריות לבין תופעות נקודתיות משתנות, או חוזרות על עצמן.

הטענה המרכזית היא, כי מסגרת זו מאתגרת מודלים מערביים וישראלים למסגרות חינוך, ובפרט לגני-ילדים, מבחינת "השחקנים", מבנה הזמן והמרחב, הפרקטיקות והיחסים המתקיימים בה, ואף חותרת תחת תפיסות הילדות והחינוך המקובלות במערב ובישראל. כן נטען, כי הסדר-הכאוטי בגן הינו תוצר של התנאים הסוציו-פוליטיים והכלכליים הייחודיים השוררים במובלעת, ומשקף הווייה יומיומית של מצוקה, ארעיות נמשכת, זרות, הדרה, חוסר וודאות, הטרוגניות וטשטוש גבולות שייכות.

* המאמר מבוסס על עבודת מ.א (כחלק צפוי של עבודת דוקטורט) בהנחייתה של פרופ' תמר רפפורט מהאוניברסיטה העברית.

"מפנה" זו תחנה לסיפורים מאוד אנושיים, מאוד מסובכים...מקום שבו עוד מאיר אור יום..."

דיוקן בית ספר "מפנה" כפי שמתקף בעיני חברי הצוות שלו

עדנה קפל-גרין, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, ירושלים

יוליה מירסקי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

בית ספר "מפנה" בירושלים הינו מסגרת חינוכית טיפולית המצליחה לחולל מפנה בחייהם של בני נוער נושרים. מידי שנה נקלטים במסגרת זו כחמישים בני נוער שאינם עובדים או לומדים וסובלים מחסכים לימודיים, חברתיים, רגשיים והתנהגותיים. בבית הספר הם פוגשים מצע חינוכי טיפולי כוללני שמתקיים כמכלול אחד ובטווח זמן מוגדר של שנה. במחקר מעקב על בוגרי בית הספר נמצא כי מרביתם חזרו ללימודים במסגרות נורמטיביות בקהילה.

על מנת ללמוד על הצלחתה של מסגרת בית ספרית זו, המחקר הנוכחי התמקד בחווייתם של בני נוער נושרים וחברי הצוות המטפלים בהם בבית ספר "מפנה". המחקר שילב בין שתי מסורות מרכזיות במחקר האיכותני: הגישה האתנוגרפית והגישה הפנומנולוגית. בהתאם למסורת האתנוגרפית המדגישה את תיאור תרבותה של החברה והבנת משמעויותיה באמצעות מעורבות בחייהם של אנשים, איסוף הנתונים נעשה באמצעות תצפית משתתפת שהתפרשה על פני שלוש שנים.

בהתאם למסורת הפנומנולוגית שמדגישה את המשמעות שנותנים המשתתפים לחווייתם נערכו במשך שנתיים נוספות ראיונות עומק עם בני נוער וחברי הצוות במסגרת זו שאפשרו לקבל תמונה מקיפה ועשירה יותר על אירועים, פעילות ומצבים שלא ניתן לצפות בהם באופן ישיר. הרצאה זו תתמקד בממצאי המחקר העוסקים בהתבוננות חברי צוות שונים על חיי היומיום בבית הספר והמשמעות שהם מעניקים לעבודתם החינוכית – טיפולית במסגרת זו.

בתיאורי חברי הצוות, בית הספר נחוה כ"סביבה מאפשרת טובה דיה" שמצליחה לשאת את הכאב, העצב והתסכול של בני הנוער, להתאים עצמה לצורכיהם, ליצור תחושת שייכות ולהטעים בהם את האופטימיות והתקווה שב"יציאה מן המייצר".

מושב 129

גבולות המחקר האיכותני: עם הופעת ספרו החדש של אשר שקדי- "המשמעות מאחורי המילים"
יו"ר: ד"ר יעל דיין

ספרו החדש של אשר שקדי מציג את מאפייני המחקר האיכותני ושש מתודולוגיות-על המאפיינות את מכלול המופעים של המחקר האיכותני. מתוך כך, הספר מציב את קווי הגבול בין מה שיכול להיות מוגדר כמחקר וכמחקר איכותני בפרט, לבין מה שחורג ממחקר איכותני, אם לכיוון אמנות וספרות או לכיוון מחקר כמותי. מושב זה יוקדש לסוגיית הגבולות של המחקר האיכותני. הרצאה אחת, של ד"ר אורי קצין, תדון בסוגיה באופן עקרוני ושתי ההרצאות האחרות יציגו יישום מתודולוגי של הסוגיה המתבסס על מחקרי אורך בני 9 שנים שבצעו באוכלוסיית סטודנטים להוראה ומורים מתחילים.

בין מחקר ללא מחקר: על הגבולות המתודולוגיים של המחקר האיכותני

ד"ר אורי קצין, מכללת סמינר הקבוצים

"מחקר איכותני" הוא שם של משפחה ענפה הכוללת מסורות ופרקטיקות רבות המתייחסות לארבעה היבטים: גישה מחקרית, סוגה מחקרית, מתודה מחקרית ומתודולוגיה מחקרית. גישה מחקרית מתייחסת להנחות הפרדיגמטיות המעצבות את הדרך שבה החוקרים ניגשים לבעיות ואת השיטות בהם הם משתמשים כדי לאסוף נתונים ולנתחם. גובה ולינקולן (Guba & Lincoln, 1998) מציעים הבחנה בין ארבע גישות מחקריות איכותניות: פוזיטיביסטי, פוסט פוזיטיביסטי, תיאורטי-ביקורתי וקונסטרוקטיביסטי. סוגה מחקרית מתייחסת בעיקרה לאופיו של תוצר המחקר ('חקר מקרה/מקרים', 'אתנוגרפיה', 'תיאוריה המעוגנת בשדה'). מתודה מחקרית כוללת את הכלים המחקריים באמצעותם מתקיים המחקר (כלים בביטוי מספרי, כלים בביטוי מילולי).

בכדי לקבוע את גבולות המחקר האיכותני נדרשת הגדרה מקיפה המציבה תחת קורת גג אחד את כל המסורות המחקריות האיכותניות. הגדרה שתכלול את היסודות המתודולוגיים המשותפים לכל המחקרים האיכותניים, למרות השוני הרב ביניהם, תבטא את המבדיל אותם מהמחקרים הכמותיים ותאפשר את קביעת הגבול בין מחקר ללא-מחקר. בהתבסס על הגדרות המופיעות בספרות המתודולוגית מציע שקדי בספרו החדש "המשמעות מאחורי המילים" הגדרה המבוססת על שלושה מרכיבים:

- א. מחקר איכותני הוא מחקר המתקיים בשפת המילים, השפה הטבעית של בני האדם, ובסביבה הטבעית בה חיים בני האדם.
 - ב. מחקר איכותני הוא מחקר המתבסס על כישורי החקר האינטואיטיביים-התרשמותיים של בני האדם והחותר לקרבה מעורבות ואמפתיה עם התופעות הנחקרות.
 - ג. מחקר איכותני הוא מחקר המתבסס על כישורי החקר האנליטיים של בני האדם מתוך יצירת מרחק, רפלקציה ובקרת התהליך המחקרי.
- האתגר העומד בפני החוקרים האיכותניים לשמור על האיזון בין מרכיבים אלו, כאשר נראה כי מרכיביהם לעיתים סותרים זה את זה וחוכמת המחקר היא למצוא את השילוב הראוי ביניהם.

על סמך הגדרה זו תוצג בהרצאה פריסה טיפולוגית שימושית של גבולות המחקר האיכותני בחלוקה לשישה דפוסים מתודולוגיים (מתודולוגיות-על) המאפיינים את המרחב של המחקר האיכותני.

אסוף נתונים וניתוחם במחקר הבוחן את תפיסת הסטודנטים-מורים את תהליך ההכשרה להוראה

ד"ר אורלי עידו, מכללת דוד ילין והאוניברסיטה העברית בירושלים

המחקר בוחן את תפיסתם של סטודנטים-מורים את תהליך ההכשרה להוראה במהלך ארבע שנות ההכשרה ואת תפיסתם את תהליך ההכשרה להוראה בראייה רטרוספקטיבית בשלב ההוראה בפועל, חמש שנים נוספות. זה הוא "מחקר מרובה מקרים", והתבצע על פי עקרונות הגישה האיכותנית-קונסטרוקטיביסטית המבקשת להבין את התופעה הנחקרת מתוך עולמם הפנימי של החווים את התופעה.

הנושא והיקפו העמידו את החוקרת בפני אתגרים מתודולוגיים כבדי משקל. שעיקרם, הניסיון לשמור על איזון בין קשב, מעורבות ואמפתיה לאוכלוסיה הנחקרת ובה בעת לשמור על בקרה, ריחוק ורפלקציה כלפי התופעה הנחקרת. כל אחד מהמשתתפים נצפה (וידאו) ורואיין (רשם קול) מספר פעמים במהלך שנות המחקר. התצפיות היו מסוג "תצפית מתערבת" בה החוקרים מעורבים בתופעה הנצפית ובוחנים אותה מבפנים והראיונות נשאו אופי של "ראיונות עומק" המאפשרים למרואיינים לספר את סיפורם בחופשיות יחסית שלא בהתייחס למערך שאלות מחייב.

בשעה שבתהליך אסוף הנתונים ניתן דגש רב במיוחד לקרבה מעורבות ואמפתיה עם הנחקרים, בתהליך הניתוח הדגש עבר יותר ויותר לתהליכים של בקרה, ריחוק ורפלקציה, אם כי נשתמרה גם מידה רבה של מעורבות וקרבה. הנתונים נותחו בתהליך מדוקדק בן כמה שלבים במתודולוגיה של 'תיאוריה המעוגנת בנרטיבים' ונסתייעו בתוכנת עזר לניתוח נתונים, ה"נרלייזר".

התמונה המתקבלת במחקר מצביעה על מספר דפוסים של תהליך ההכשרה שהמשותף לכולם דגש על ההתנסות שהתאפיינה בתפקודם של הסטודנטים כמורים עצמאיים בכיתות בית הספר, החל מהשנה השנייה להכשרה. מרבית הנחקרים סבורים כי הכשרה ראויה צריכה להתבטא בליווי ותמיכה של מדריכים פדגוגיים את תפקודם העצמאי כמורים. מיעוטם סברו כי ההתנסות צריכה להתבצע באופן עצמאי לחלוטין ללא תמיכה וחלקם סברו כי התמיכה צריכה להינתן על ידי הקולגות ולא המדריכים הפדגוגיים. לעומת זאת, כולם סבורים כי מרכיב לימודי החינוך העיוניים וכן מרכיב לימודי החינוך הדידקטיים הקבוצתיים (להבדיל מהתמיכה האישית) הם מיותרים ולא תרמו להם דבר. לימודי התוכן הדיסציפלינאריים נתפסים בדרך כלל כמעניינים וכמאתגרים, אך תרומתם הישירה להכשרתם כמורים קלושה.

הבניית תיאוריה המעוגנת בנתונים במחקר הבוחן את תפיסות הלמידה של סטודנטים-מורים

גילת כ"ץ, מכללת סמינר הקבוצים והאוניברסיטה העברית בירושלים

מחקר זה בחן כיצד סטודנטים-מורים, המתכשרים להוראת מקצועות יהדות בבתי ספר ממלכתיים על-יסודיים, תופסים את תהליכי הלמידה של תלמידיהם ומהם התמורות החלות בתפיסות אלו במהלך השנים. המחקר מתפרש לאורך תשע שנים, הכוללים את ארבע שנות ההכשרה ומתמשך עד לתום חמש השנים הראשונות של ההוראה כמורים מן המניין. המחקר בדק את תפיסת למידת התכנים, תפיסת למידת מיומנויות הלמידה ותפיסת למידת נורמות התנהגות של כל אחד מן הסטודנטים-מורים הנחקרים.

המחקר התבצע בגישה איכותנית-קונסטרוקטיביסטית תוך חתירה ליצירת "תיאוריה המעוגנת בנרטיבים". מטרת המחקר להבנות תיאוריה אודות תפיסת הלמידה של הסטודנטים-מורים, תיאוריה השומרת על האופי הנרטיבי-קונסטרוקטיביסטי של המחקר והקשורה בשקיפות רבה לנרטיבים של הנחקרים. הסיפורים של הנחקרים מהווים את אבני הבניין של התיאוריה המעוגנת בנרטיבים. בחינת הנתונים שנאספו ונותחו לא נעשתה מנקודת ראות חיצונית המפרשת את ההתרחשויות בשיעורים, אלא נלמדה מכלי ראשון – דברי הסטודנטים-מורים עצמם בראיונות, שבמהלכם הם צפו בצילומים של שיעוריהם ותיארו והסבירו מנקודת מבטם את אשר התרחש בפועל.

מתודולוגיית המחקר מקפידה על שילוב בין הקשב וההתמקדות בנחקרים לבין ניתוח אנליטי מדוקדק הנעשה באמצעות הבניית התיאוריות. לצורך זה, ניתוח הנתונים נעזר בתוכנת ה"נרלייזר" המאפשרת שקיפות מלאה והבטחה על האיזון בין המרכיבים המתודולוגיים של המחקר. במחקר זה נבנתה תיאוריה מסדר שני המקישה על תפיסות הלמידה מתוך מעשיהם והצהרותיהם של הנחקרים, ומציגה מספר דפוסים תיאורטיים בכל שלשת התחומים הנחקרים למידת תכנים, מיומנויות ונורמות התנהגות.

התמונה שהתקבלה מציגה מגוון של תפיסות למידה של הסטודנטים-מורים בכל אחד משלושת התחומים שנחקרו ומצביעה בדרך כלל על שונות בתפיסות הלמידה לגבי כל אחד משלושת התחומים ועל מידה רבה (אם גם לא מוחלטת) של יציבות תפיסות הלמידה, גם לאחר הניסיון המצטבר בהתנסות כמורים.

שלושה סיפורים על סיפור: שיטות לניתוח נרטיבי

יו"ר: ד"ר גבריאלה ספקטור-מרזל

מתדיינת: ד"ר רבקה תובל-משיח, אוניברסיטת בר-אילן

מתוך הכרה בפרשנות הנרטיבית כפעולה פתוחה ורב-ממדית, המאפשרת מגוון של נקודות מבט, המושב יציג שלוש דרכים אפשריות להתבונן על סיפור חיים אחד. החוקרים, כולם מומחים בניתוח נרטיבי, יציגו פרשנויות שונות לסיפור חיים של עמוס, בן דור תשי"ח המרותק לכסא גלגלים בעקבות אירוע מוחי ומסתייע בעובד זר. לסיכום המושב, המתדיינת תציע מבט-על הניתוחים שהוצגו, תוך הצבעה על נקודות הדמיון והשוני ביניהם, ותעלה מחשבות כלליות על אודות טבעה של הפרשנות הנרטיבית.

שיטת ארבעת העולמות

פרופ' עירית קופפרברג, מכללת לוינסקי לחינוך

בהרצאה יוצגו היבטים תיאורטיים, מתודולוגיים ומתודיים של שיטת ארבעת העולמות לניתוח שיח אינטראקטיבי ויודגם ניתוח של טקסט נרטיבי על פי שיטה זאת. השיטה פותחה לניתוח קבצים גדולים של סיפורים אישיים, סיפורי חיים וסיפורים אינטראקטיביים. בשנים האחרונות הותאמה השיטה גם לשיח אינטראקטיבי שאיננו נרטיבי. המסגרת התיאורטית שהשיטה נשענת עליה מבוססת על גישות פונקציונליות לחקר השיח המדגישות שמשאבים לשוניים הם כלים לבניית משמעות. עוד מדגישה המסגרת את מושג 'המיצוב' בשיח המראה כיצד ניתן לחבר ניתוח מכוון נתונים ברמת המיקרו עם ניתוח מכוון תיאוריה ברמת המקרו. הגישה גם נשענת על המושג 'זמן נרטיבי' המאפשר לבני אדם לנוע בחשיבתם קדימה ואחורה וכך להתגבר על 'הזמן הכרונולוגי' הנע בכיוון אחד תמיד. שיטת הניתוח מאפשרת לחוקרים לפרק את הטקסט לעולמות ההווה, העבר והעתיד של המשתתפים ולבחון אותם בעולם רביעי – עולם פרשני, שבו הם מחברים את הניתוח ממוקד הטקסט עם תיאוריות המנחות אותם. עולם ההווה מוגדר כתקשורת בין המשתתפים בשיח. עולם העבר הוא עולם ההתנסות של המשתתפים (הנבנה בהווה), ועולם העתיד (הנבנה אף הוא בעולם ההווה) הוא עולם שאליו לעתים שואפים המשתתפים בשיח להגיע, ומטרתם לבחון תובנות שנבנו בעולם ההווה על בסיס העבר.

מנגנוני ברירה בטענה של זהות נרטיבית

ד"ר גבריאלה ספקטור-מרזל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, מכללת ספיר

ההרצאה תציג ניתוח של סיפור החיים על פי המודל הפרשני של מנגנוני בררה. בבסיס המודל עומדת ההנחה שכל סיפור, וסיפור חיים בפרט, טוען זהות, באמצעות בחירה, סינון וסידור של עובדות ביוגרפיות. באופן ספציפי, כל סיפור מציג מסר זהותי (End-Point) מוגדר, שהוא תוצר הפעולה של שישה מנגנונים של ברירה נרטיבית: הכללה, חידוד, השמטה, השתקה, השטחה וייחוס משמעות "הולמת". בהתאם, פעולת הניתוח מבקשת לזהות את הביטויים של מנגנונים אלה בטקסט הסיפורי. איתור מנגנוני הבררה נעשה מתוך אסטרטגיה הוליסטית, הלוקחת בחשבון את הדיאלוג - והפערים - בין סיפור החיים להיסטורית החיים, רואה בסיפור יחידה שלמה, נדרשת לתוכן וצורה, מתייחסת למעגלי ההקשר שבתוכם סופר הסיפור ומאמצת נקודת מבט רב-ממדית ואינטר-דיסציפלינרית.

ניתוח שיח על-פי תורת הסימן הלשוני

אליסון סטרן פרץ וישי טובין, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

בתיאוריה לשונית המבוססת על תורת הסימן, אפשר להגדיר גם שפה וגם טקסט כמערכת-על המורכבת מתת-מערכות המשמשת כלי תקשורת לבני-אדם. המשמעות של המושג תקשורת בגישה זו הינה יצירת ניגודים על-ידי סימנים לשוניים. הטקסט הנוכחי מורכב מסדרה של ניגודים, הכולל: (1) הגוף הראשון (אני לעומת אנחנו) לעומת הגוף השלישי (הם); (2) משפטים פעילים המשקפים שליטה ואחריות לעומת משפטים סבילים המציגים חוסר שליטה; (3) הצגת אירועים ומצבים בצורה כרונולוגית לעומת הצגת אירועים ומצבים שנעצרו בזמן; ו-4) ניגודים בתמות כמו בריאות לעומת חולי, ציפיות לעומת אכזבות, והצלחה לעומת כשלון. כל הניגודים הנ"ל מובדלים בטקסט ע"י סימני שיח בולטים (discourse markers) המשקפים את השקפת העולם של הדובר/כותב ויחסי הגומלין בינו לבין העולם הסובב אותו. שיטת הניתוח שלנו מפרשת גם את הצורה וגם את התוכן של הטקסט, וגם בוחנת את הטקסט ברמה המיקרו וגם ברמה המקרו בצורה אנטגרלית כדי להגיע לניתוח מקיף, ממצה והוליסטי.

דיון: קריאות נרטיביות- הניתן להציע מפת דרכים לניתוח המתאים?

ד"ר רבקה תובל-משיח, אוניברסיטת בר-אילן

על רקע ההרצאות הקודמות במושב, שתצענה קריאות שונות של טקסט אחד, אדון בשאלות הדמיון והשוני בין הניתוחים השונים, ואבקש לחדד את השאלה האם הגישה הנרטיבית, בהתמקדותה בסיפור, מחייבת או מכוונת לפרשנויות מסוג מסוים ותחום. מן הכיוון המשלים, אדגים כיצד סוגי ניתוח שונים מתאימים לשאלות מחקר שונות, ואציע שכחלק מפיתוח וקידום המתודולוגיה הנרטיבית, רצוי לפתח מיפוי של סוגי ניתוח שונים, והתאמתם לסוגיות או דגשים מחקריים שונים.

מושב 132

זמן. מרחב. גוף. ייצוג: אתגרים וכיוונים חדשים במחקר האיכותני

יו"ר: פרופ' עדנה לומסקי-פדר

להיות "שם" בדרך אחרת: הראיון האתנוגרפי ככלי לפענוח זהות אתנית במציאות היומיום

יוספה טביב-כליף, האוניברסיטה העברית בירושלים

הראיון האתנוגרפי הוא הכלי המתודולוגי באמצעותו אני בוחנת את התפתחותה והתגלגלותה של הזהות האתנית לאורך זמן בקרב צעירים (בוגרי בית הספר האינטגרטיבי 'גבעת גונן' בירושלים) מזרחים ואשכנזים ממעמדות חברתיים שונים, המפלסים את דרכם בחברה הבוגרת בישראל.

הראיון האתנוגרפי (ethnographic interview) משלב יחד סידרה של ראיונות עומק לאורך זמן עם כל אחד מהנחקרים (4 שנים) ומעקב רציף אחרי המתרחש בחייהם באמצעות שיחות טלפון, מיילים, פייסבוק ופגישות באירועים חברתיים. שיטה זו מבוססת על כינונה של מערכת יחסים ארוכת טווח בין החוקר לנחקרים, ועל מפגשים חוזרים ונשנים בין השניים בנקודות זמן שונות. ביסוס מערכת יחסים מתמשכת עם המרואיינים מייצרת אתר משמעותי של התקשרות ומגע, המאפשר הן לחוקר והן לנחקרים להחליף דעות ולדון יחד במשמעות האירועים המתחוללים בחייהם, לאורך זמן.

לראיון האתנוגרפי חשיבות מכמה טעמים: האחד, באמצעותו, מתאפשרת התבוננות "צמודה" בחיי היומיום של הנחקרים תוך כדי חיזוק היכולת הפרשנית של הנחקרים מצד אחד והעצמת הממד האתנוגרפי. השני, מסגרת זו מאפשרת לעקוב אחר האירועים השונים בחיי הנחקרים "און ליין" ולא ממרחק של זמן. ולבסוף, מאפשר הראיון האתנוגרפי לעקוב ברזולוציות משתנות, מורכבות ועדינות אחר התפתחותה של הזהות האתנית, ולחלץ מסלולים ומופעים שונים שלה.

איפה הילד?: נראות מרחבית של תלמידים באמצעות 'מפות סובייקטיביות'

חגית זמרוני, האוניברסיטה העברית בירושלים

בשנים האחרונות אנו עדים לפיתוחם של מכשירים טכנולוגיים המסוגלים לאתר את המיקום שלנו במרחב הפיזי. יחד עם זאת, מכשירים אלו אינם יכולים לספק תשובות לשאלות כמו: מדוע אנשים ונשים הולכים למקומות מסוימים, ונמנעים מלהגיע למקומות אחרים. מחקרים הנערכים מתוך גישה איכותנית, בכלי מחקר נרטיביים - מילוליים, יכולים להרחיב את הבנתנו לגבי החוויות, המשמעויות והפרשנויות, שמייחסים אנשים ונשים למרחב החברתי בו הם נמצאים ופועלים. אולם, במחקרים מסוג זה, חסרה האפשרות לראייה רחבה יותר, ובו-זמנית, של 'התמונה כולה', הן של מכלול האפשרויות המרחביות, מתוכם בוחרים אנשים ונשים ללאן ללכת, ומהיכן להימנע, והן של מגוון מסלולי התנועה שלהם במרחב, כפי שמתקיימים בפועל, באותו זמן. בהרצאה אדגים ויזואליזציה של דרכי פעולה ושל משמעויות שאינדיבידואלים מייחסים למרחב בו הם פועלים, באמצעות מחקר שבחן סוגיות של הדרה מרחבית, ניידות מרחבית ו-*agency* של ילדים וילדות בבית הספר. המחקר בדק את האופן בו הילדות והילדים נעים בשטח בית הספר שלהם. הנתונים, שנאספו דרך תצפיות, ראיונות, שאלונים ותמונות, עובדו בתוכנת מחשב של GIS (מערכות מידע גיאוגרפי), ובעזרתה נוצרו 'מפות סובייקטיביות' רבות (כמספר הילדים והילדות המשתתפים במחקר). מתוך חיבור ה'מפות הסובייקטיביות' ניתן היה ללמוד על ריבוי מסלולי התנועה של הילדים והילדות בשטח בית הספר, ועל מגוון המשמעויות שמייחסים הילדים והילדות למקומות השונים בבית הספר. העשרת 'ארגז הכלים' של המחקר האיכותני, בכלים ויזואליים ודינמיים של מפות ממוחשבות (שמקורן בגיאוגרפיה הומניסטית ובגיאוגרפיה ביקורתית) (Kwan, 2007), תורמת להבנת מגוון דרכי הפעולה של אינדיבידואלים, המשתייכים לקבוצות חברתיות שונות, במרחב היומיומי שלהם. בהקשר זה, ה'מפות הסובייקטיביות', יוכלו להדגיש את הנוכחות והנראות (*visibility*) של הפועלים החברתיים במרחב, ולתרום להבנת השונות המתקיימת בתוך הקטגוריות החברתיות, ולא רק ביניהן.

אהדה זה בגוף

טלי פרידמן, האוניברסיטה העברית בירושלים

המחקר הרב תחומי שעוסק ב"גוף החווה"- ה-lived body (למשל Crossley 1995) התמקד בעיקרו בכל הקשור לגוף ה"אחר" – אם זה, לדוגמא, הגוף הנשי, השחור, החולה או הנכה. במרכז המחקר שלי עומד גוף נורמטיבי, "רגיל", הגוף של אוהד הכדורגל. מחקר זה שענייני אהדה ואוהדים עוסק בדרכים בהן נאמנות לקבוצת כדורגל מכוונת, משומרת ומנוהלת באמצעות פרקטיקות גופניות אינדיבידואליות וקולקטיביות.

נקודת המוצא לפיה אהדת כדורגל משוקעת (embodied) בגוף, מציבה אתגר מתודולוגי בהבנת האופן בו האוהדים חווים את הגוף, פועלים דרכו ומכווננים באמצעותו את זהותם. לפי הפרדיגמה הפנומנולוגית-איכותנית הבנה זו צריכה לנבוע מהסובייקטים עצמם ולכן מחייבת נגישות בלתי אמצעית אליהם והתבוננות ישירה בפעולתם. האתגר המתודולוגי מתעצם עוד יותר לנוכח הקושי בחקר הדרך בה הביטוס האהדה מושרש ונטמע בגופו של האוהד (ובעיקר האוהד הצעיר), תהליך אשר על פי בורדייה, מתרחש מעבר לתודעתו של הפרט (Bourdieu, 1977). בנוסף, הקושי בביטוי מילולי של חוויות ותחושות גופניות ובהעברתן ממדיום סנסורי למדיום של המלה הכתובה או המדוברת (Robson, 2000) בולט עוד יותר בחקר של ה"גוף ההביטואלי".

כמענה לאתגר המתודולוגי לעיל אדגים בהרצאה את תרומת השימוש בטכניקות וחומרים ויזואליים לחשיפה, הארה והבנה של ההביטוס הגופני של אוהד, עניין אשר קשה להפיק באופן אחר (Sweetman 2009). בעיקר אציג ניתוח סמיוטי ראשוני (הרקע, הלבוש, התנועה, המימיקה בפנים וכיו"ב) של צילומי ילדים אוהדים המתפרסמים באתרי האינטרנט, וצילומים שאספתי במהלך תצפיות במגרשים – שהתמקדו, בין השאר, באינטראקציה הגופנית בין אבות לילדיהם הקטנים. כמו כן אציג ממצאים ראשוניים הקשורים בשימוש בטכניקות ויזואליות במסגרת ראיון עומק. הכוונה בעיקר לתיעוד עצמי מצולם ואוספי תמונות וחפצים שמשמשים את המרואיינים לתיאור ולהמחשה של "עבודת" האהדה שלהם.

אתנוגרפיה של ייצוגים

עמרי גרינברג, האוניברסיטה העברית בירושלים

בהרצאה זו אדון ב"אתנוגרפיה של ייצוגים" - מבנה מתודולוגי-תיאורטי המבקש לאפשר לחקור, לנתח ולדון בקבוצות אוכלוסייה מוכפפות בהקשר אקדמי-ביקורתי. אציג מבנה זה מתוך הדוגמה הספציפית של מחקרי בנושא "ילדי הצמתים": ילדים פלסטינים אשר על מנת לפרנס את משפחתם, עושים את דרכם דרך גדר ההפרדה והמחסומים אל עבר צמתים מרכזיים בשטחי ישראל, שם הם מוכרים סחורות, מנקים שמשות או מקבצים נדבות.

במחקר אינטר-דיסציפלינארי זה ניתחתי ארבעה ייצוגים של ילדי הצמתים: פרוטוקולים משתי ישיבות של הועדה לזכויות הילד בכנסת, סרט תיעודי קצר, טקסט של גדעון לוי וכן אתנוגרפיה שלי-עצמי מתצפיות בצמתים הסמוכים לקמפוס האוני' העברית, הר הצופים. האתנוגרפיה שלי שימשה אותי בעיקר כטקסט מייצג בפני עצמה, ולא כזירת מחקר מיוחסת לעומת שאר הייצוגים. ניסיתי לדלות מכל אחד מהייצוגים, באמצעותו ובכפוף ליחסו אל הייצוגים האחרים, "תיאור גדוש" אתנוגרפי של ילדי הצמתים. ההתערבות התיאורטית האינטר-דיסציפלינארית התייחסה אל מיקומי הסובייקט של כל אחד מהמייצגים ואל מאפייני השיח של הייצוג עצמו. שלב התיאורטיזציה לא היה מטרת המהלך, אלא חלק מהניסיון ליצור מארבעת הייצוגים האלו טקסט אתנוגרפי על אודות "ילדי הצמתים" והשיח הישראלי בנושא.

ההתמודדות המחקרית עם אוכלוסיות מוכפפות, בעיקר ילדים וכן בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, מחייבת נקיטת אמצעי זהירות מתודולוגיים בשל הרגישויות האתיות-פוליטיות שהיא מעלה, אותן הביאה התיאוריה הפוסטקולוניאלית אל לב השיח האקדמי. זהירות זו עשויה להוביל את החוקר לכתיבה רפלקסיבית יתר על המידה, ו/או לכבילה אל נקודות מבט פרדיגמטיות מגבילות. אתנוגרפיה של ייצוגים מנסה אם כך הן להפגיש בין כלים פרדיגמטיים שונים למען הבניית ייצוג גדוש והגעה אל תובנות תיאורטיות, הן להימנע מאותה יתר-רפלקסיביות תוך ייחוס משמעות מתודולוגית-תיאורטית למיקומי הסובייקט של המייצגים ביחס למושא המחקר, והן לדון בהשלכות האתיות-פוליטיות של פעולת הייצוג.

מתנדבות מתעדות סיפורי חיים, קשרים קהילתיים נרקמים: פרויקט

קהילתי במועצה אזורית אשכול, השוכן בגבול עם עזה

יו"ר: ד"ר ג'וליה צייטין

משתתפות: ד"ר ג'וליה צייטין ורתם שטרנברג, המכללה האקדמית ספיר; הגר ארד, לאה ברזילי, נירה דריי, שלומית שנהר, קיבוצים ומושבים במועצה אזורית אשכול

מושב זה יציג פרויקט קהילתי מיוחד, שנולד במרכז חוסן במועצה אזורית אשכול בקיץ 2009. הפרויקט משלב מחקר פעולה משתף עם מחקר ביוגראפי/נרטיבי שמתרחש במועצה אזורית אשכול, אזור שנמצא על הגבול עם רצועת עזה ונחשף לאיום בטחוני מתמשך מעל עשור. בתחילת הפרויקט, גייסנו מתנדבות מהמושבים והקיבוצים באזור, למען תיעוד סיפורי חיים של וותיקי הקיבוצים והמושבים. מאז אותו גיוס, העברנו מספר סדנאות הכשרה של ראיונות ביוגראפיים (סיפורי חיים), נתנו ספרוויז'ין מקצועי למתעדות, תמללנו את הראיונות, והמתנדבות ארגנו ערב חגיגי למרואיינים ולבני משפחותיהם. חלק מהמתנדבות גם הביעו רצון להשתתף בשלב הניתוח של הראיונות, ולכן פתחנו קבוצת לימוד ועבודה לפרשנות. כעת אנחנו – הצוות המקצועי יחד עם המתנדבות - שוקדות על כתיבת מאמר ראשון על סיפורי החיים שנאספו משך שנתיים ומתכננים את המאמר השני, שיתעד וינתח את התהליך הקהילתי. במושב זה, שתוכן יחד על ידי הצוות המקצועי של הפרויקט וארבע מהמתנדבות שהפכו לעמיתית מחקר ומובילות הפרויקט, נציג את הפרויקט ואת התהליך שעברנו יחד. בנוסף, מרואיין אחד יספר לקהל על חוויותיו כמשתתף במחקר. נשתף את הקהל בחשיבה רפלקטיבית על התהליך שעברנו ועל רעיונותינו להמשך, הכולל שיתוף רחב יותר של אוכלוסיית האזור בהמשך תיעודים, ניתוחי הסיפורים האישיים, הפצת הסיפורים והפרשנויות לקהלים שונים במועצה, ועשייה חברתית-קהילתית הבנויה על תהליך הלמידה והעשייה שלנו עד כה.

שני בתים וילד-קשיים ודילמות אתיות במחקר על משפחות משולבות

משתתפות: פרופ' נעמה צבר-בן יהושע ופרופ' גליה צבר, אוניברסיטת תל אביב
מתדיינת: פרופ' עמיה ליבליך, האוניברסיטה עברית ירושלים, מכללת ת"א-יפו

בהרצאה זו נאיר מספר קשיים ודילמות אתיות שעלו במהלך מחקרנו על משפחות משולבות וכן נציג את דרכי התמודדותנו עמן. המחקר - עליו מבוסס הספר "שני בתים וילד" - עוסק בהורים המגדלים ילדים לא ביולוגיים שהגיעו למשפחה בעקבות נישואים חוזרים של לפחות אחד מבני הזוג. המחקר מעלה את חווית הגידול של ילדים לא ביולוגיים מנקודת מבטם של הורים מגדלים ושל ילדים שגדלו במשפחות כאלה. התובנות המרכזיות שהעלו ההורים והילדים מנותחים על ידנו תוך חילוץ תימות מרכזיות וכן פירוק הבניות חברתיות מקובלות והצעת דרכים להבנת כוחן והשפעותיהן הן על חברי המשפחה המשולבת והן על מערכות נוספות כמו מערכת החינוך, מערכות טיפוליות ומערכת המשפט.

סיפורי חיים של כמה עשרות הורים מגדלים וכן של ילדים ממשפחות משולבות שימשו מאגר הנתונים למחקר. מטבע הדברים כאשר סיפורים עוסקים במצבים אינטימיים עם פוטנציאל קונפליקטואלי מתעוררים קשיים רבים ועולות סוגיות אתיות סביב מתחים, יצרים בקורת שיפוט ועוד.

הקשיים והדילמות שהתעוררו היו פנימיים וחיצוניים. הפנימיים היו שלנו כחוקרות עם עצמנו ונגעו בין היתר בסוגיות של בחירה: למשל את מושאי המחקר, מה לפרסם ומה להשמיט וכן במידת היכולת שלנו - אשר בו זמנית אנו חוקרות אך גם חלק ממשפחה משולבת - לייצר הרחקה החיונית בתהליכים השונים של המחקר. זאת ועוד, העבודה של שתינו יחד שמעל ומעבר להיותנו חוקרות אנו בראש ובראשונה אם ובת טומנת בחובה דילמות אתיות רבות. עיקרן קשור בהליכי ניתוח מאגר הידע המחייב - באופן גלוי ונסתר בטקסט ובסב-טקסט - התמודדות עם הנרטיב הפרטי והמשפחתי של כל אחת לחוד ושל שתינו גם יחד.

הקשיים והדילמות החיצוניות היו מול ההורים ומול הילדים נשואי המחקר. בהרצאה זו בחרנו להציג רק מקצת מהקשיים והדילמות הללו תוך התמקדות בתחומים הבאים:

1. הגנה על המרואיינים תוך שמירה על האמת המחקרית לאור השלכות של דברים שנאמרו על ידם א. **החשש מביקורת**. היו מרואיינים שהצביעו על האפשרות של ביקורת מצד הנוגעים בדבר לכשיזהו את הסיפור ולפיכך ביקשו לטשטש ואף למחוק קטעים רבים שהיה בהם ביטוי שנתפס בעיניהם כבעייתי. לעיתים היענות לריבוי המחיקות שמטה את ההצדקה להצגת הסיפור כמקרה. ב. **אמירות בוטות**. מצבים הפוכים שבהם המרואיינים התבטאו באופן קשה כלפי בני המשפחה הגרעינית והחוקרות ראו את הסכנה בדבריהם במידה ואלה יזהו עצמם.

2. **חרטה**. אצל שתי האוכלוסיות היו מרואיינים לא מעטים - עד כדי סיכון המחקר כולו - שהביעו חרטה בשלב שבו התבקשו לתת הסכמה כתובה על הריאיון הסופי.

3. **נקמה**. מרואיינים שביקשו לנצל את הריאיון כאמצעי לנקום בבני זוגם לשעבר.

המודעות למעידות אתיות שלוותה את החוקרות (Josselson, 1996) היה המגדלור שעל פיו הן קבלו את החלטותיהן.

מושב 135

בלתי נראית: אוטו אתנוגרפיה במחקר העוסק בפגיעה מינית של אימהות בבנות: שלוש שיחות

שיחה בין פרופ' עינת פלד, דודי בלט וקהל

מחקר אוטואתנוגרפי הנו ז'אנר מקובל במחקר איכותני אך אינו נפוץ בקרב חוקרים איכותניים בישראל. אוטואתנוגרפיה עושה שימוש ברבדים שונים של תודעה ומחברת בין נקודות מבט אישיות לנקודות מבט חברתיות, תוך שאיפה ליצור טקסט חיוני, נגיש, אשר יעורר שינוי. מושב זה יעסוק בבחירה באוטואתנוגרפיה במחקר פמיניסטי על פגיעה מינית של אימהות בבנות. המחקר נערך בתוך הקשר חברתי היסטורי בו נעדר קולן של נשים נפגעות תקיפה מינית על ידי אמן מן השיח החברתי על פגיעה מינית בילדות. למרות ההתפתחויות הניכרות שקידם השיח הפמיניסטי העוסק באלימות מינית ובהבניות חברתיות ותרבותיות של נשיות, אימהות ומיניות, ההבניות החברתיות הקיימות עדיין מונעות ומגבילות את קולן של נפגעות אלו מלהישמע, ובמגבילות את היכולת להמשיג את הפגיעה ולהעניק לה משמעות במסגרת השפה. כשפה מחקרית אלטרנטיבית, יצירתית, בלתי שגרתית ורב - ממדית אפשרה הבחירה באוטואתנוגרפיה במחקר זה לפרוץ את גבולות השיח הקיים ולהרחיב אותו, תוך גילוי ויצירת שפה חדשה לתיאור תופעה בלתי נראית ובלתי מומשגת. הסדנה תעסוק בבחירה וביישום של אוטואתנוגרפיה במחקר העוסק בפגיעה מינית של אימהות בבנות, על משמעותיה הרגשיות, המתודולוגיות והאתיות. הסדנה תכלול הצגה של חומרים מתוך עבודת המחקר, ושלוש שיחות על אוטואתנוגרפיה. פרופ' עינת פלד מנחת העבודה, תראיין את דודי בלט על היבטים שונים בעבודתה האוטואתנוגרפית; דודי תראיין את עינת על התנסותה ומחשבותיה ביחס להנחיית עבודה אוטואתנוגרפית במסגרת אוניברסיטאית, ולבסוף תתקיים שיחה פתוחה בין המציגות לקהל.

Revolting times, revolting spaces: Steps toward a more just future

Panelists:

Hillary Caldwell, Jen Giesecking, Rachel Liebert, Wen Liu, Einat Manoff,
Puleng Segalo, The Graduate Center, City University of New York

In these revolting times, injustices around the world are intensifying as are collective protests. As a group of critical feminist researchers from environmental and social/personality psychology, our projects span the globe and different subject matter -- from projects on the politics of space; to projects on the politics of survival; to projects that contest the privatization and commodification. We find ourselves responding to this key moment for collective reflection and action with critical theory and activist methods, eager to create conversations on how to develop research for/with justice. As a group, we work across, and trouble, notions of nation, risk, structural violence as it is laced into lives, and the fragile vibrancy of solidarities that come together to critique what is, and demand what could be. In this panel, we provide insights within and across our projects, tracing the links between theory, politics and methods, in the academy and beyond. Across various contexts and scales and with the tools of critical qualitative methods, we ask - How are modes of resilience, reworking, and resistance changing with/in these global "circuits of (dis)possession" (Fine, M. & Ruglis, J. 2009)? In doing so, we document a "countertopographic" engagement that draws contour lines between places that illuminate their connections through relations of oppression by and resistance to global and systemic processes (Katz, C. 2001). We thus hope to link not only our own projects, sites, and participants, but also to connect with broader activist and scholarly efforts that visibilize injustice, while working to develop and realize alternatives for social movements, justice and change.

מושב 201

מתודולוגיות מחקר פמיניסטיות

יו"ר: יערה לוי-פריימן

בכנס הישראלי הרביעי למחקר איכותני פורסם קול קורא להשתתפות בקבוצת ענין במתודולוגיות מחקר פמיניסטיות. בשנתיים שחלפו מאותו כנס, קבוצת העניין נבטה וצמחה וחוותה תהליך של לימוד הדדי ודיון בשיטות מחקר פמיניסטיות. כעת, לקראת סופו של התהליך, עתיד לצאת לאור ספר שיקבץ מאמרים פרי עטן של חברות וחברי הקבוצה. בקבוצה השתתפו חוקרות וחוקרים "מדורות" שונים – שלבים אקדמיים שונים וניסיון שונה בעבודה ובמחקר האקדמי, אשר משותף לכולן העיסוק בסוגיות פמיניסטיות במחקר האקדמי. במושב זה יינתן מקום לחוקרות וחוקרים פמיניסטיים, אשר יציגו סוגיות והיבטים מתוך המאמרים שכתבו לספר.

ביוגרפיה נשית = מעשה פמיניסטי?

ד"ר עינת לחובר, בית הספר לתקשורת, מכללת ספיר

ההרצאה בוחנת את השאלה האם ביוגרפיה שבמרכזה דמות אישה, הינה בהכרח ביוגרפיה פמיניסטית? במילים אחרות: מהם העקרונות והקריטריונים להגדרת ביוגרפיה כפמיניסטית? ההרצאה מתבססת בעיקרה על ספרות מחקרית בתחום חקר הביוגרפיה וחקר הביוגרפיה הפמיניסטית, תוך רפלקציה עצמית על חוויה אישית של תהליך מחקרי ביוגרפי מסוים – תיעוד סיפור חייה של חנה זמר (1924-2003) עורכת עיתון דבר. ההרצאה דנה באבני-דרך בתהליך כתיבת הביוגרפיה על אודות זמר ובדילמות שעלו בו, שמציבות שאלה לגבי טיבו הפמיניסטי של החיבור: מטרת הכתיבה - מתן קול והנכחה של דמות נשית; הממד הפוליטי; הסובייקט המחקרי; כח, סמכות וקול; יחסי כותבת וסובייקט. יצאתי למסע של מחקר זה, כשאני מבקשת לטעון, שלא די בהנכחה של דמות אישה כדי להגדיר טקסט פמיניסטי וכי ביוגרפיה פמיניסטית מחייבת כתיבה בעלת עמדה פוליטית ישירה. ההתמודדות עם הדילמות שזימנה כתיבת הביוגרפיה של חנה זמר הובילה אותי למסקנה שונה. הביוגרפיה הפמיניסטית מציעה צורות התנגדות שונות – גלויות ובעלות אמירה פוליטית מפורשת (דוגמת הביוגרפיה של זמר), או סמויות שמבקשות בראש ובראשונה לחשוף את סיפורן של נשים. לסיכום, ההרצאה תציע כיוון למחקר המשך, שיבחן באופן השוואתי את טיבן הפמיניסטי של ביוגרפיות של נשים עבריות שנכתבו בשפה העברית ושאלו גוונים ותצורות הן מציעות? הדיון בהצעה למחקר מבוסס על מיפוי ראשוני של קורפוס המונה חמישים ביוגרפיות מודפסות של נשים והצגה של שאלות הקשורות במאפייני מושא הביוגרפיות, מאפייני כותב/ות הביוגרפיות ומאפייני הטקסט הביוגרפי. אני תקווה שמיפוי ראשוני זה יסייע לגיבושו של סדר יום מחקרי בתחום ביוגרפיות של נשים עבריות מפרספקטיבות שונות: מתודולוגית, היסטורית וספרותית.

פרקטיקה אקדמית פוגשת פרקטיקה פמיניסטית: דילמות בלימוד מחקר איכותני-פמיניסטי

ד"ר ענבל וילמובסקי, האוניברסיטה העברית בירושלים

מטרתה של ההרצאה היא התבוננות על המפגש בין פרקטיקה אקדמית ובין פרקטיקה פמיניסטית, כפי שהוא מתבטא במסגרת קורס אקדמי ללימוד מתודולוגיות פמיניסטיות בהקשר הישראלי.

מורכבותו של הדיון בשאלות הקשורות למתודולוגיות של המחקר הפמיניסטי, מציב קשיים בבואנו ללמד אותן במסגרת אקדמית. במסגרת ההרצאה אבחן כיצד משתלבות הפרקטיקות האקדמיות - שמטרתן יצירת תוצר מחקרי אקדמי מוסדר ושיטתי, עם פרקטיקות פמיניסטיות המדגישות את נקודת המבט האישית, הרגשית המתהווה מתוך חייהן של נשים ועומדת במוקד הפעילות בשדות חברתיים שונים. בחינתן של שאלות אלה ממחישות כי הדילמות העולות מתוך כתיבה פמיניסטית המתבססת על מחקר, מקבילות לאלה העולות גם בתהליך הלימוד עצמו- שיקוף בכתה ורפלקסיביות בתהליך הלמידה, מתן מקום לקולות שונים, יצירת מרחב להתנגדות, מודעות ליחסי כוחות היררכיים וניסיון ליצירת שינוי חברתי באקדמיה ומחוצה לה. לאור הדיון בסוגיות אלה עולה הטענה שהחיבור בין פמיניזם לאקדמיה עדיין אינו מובן מאליו ומתקשר לדיון רחב במתח שבין אקדמיה לפוליטיקה, בהיותה של הכתיבה הביקורתית פרקטיקה של ערעור תהליכי סוציאליזציה אקדמית, ערעור על סמכות ידע דיסציפלינארית, ערעור על תהליכי יצירת ידע ותכניו. יחד עם זאת חיבור זה הוא מאתגר ומזמין אפשרות אמיתית לשינוי חברתי במסגרות חשיבה אקדמיות וחברתיות, תוך התמקדות בשאלות כגון מה אנו כאקדמאיות פמיניסטיות מבקשות לגלות ולייצר? כיצד נעשה זאת? כיצד נלמד לעשות זאת?

ממתודולוגיה פמיניסטית למתודולוגיה קווירית: על ידע, מחקר ומרחב

חן משגב, אוניברסיטת תל-אביב

הרצאה זו תעסוק בשני תחומי ידע – פמיניזם ותיאוריה קווירית, ובקשר ביניהם מבחינה אפיסטמולוגית, מתודולוגית ומרחבית. השאלה המרכזית אותה אבקש להציג ועליה אנסה להשיב

היא השאלה כיצד ניתן לחקור סוגיה מרחבית-גיאוגרפית תוך שילוב של עקרונות מתודולוגיים פמיניסטים וקוויריים. לשם כך אציג את הרקע האפיסטמולוגי והפולמוס שבין פמיניזם ותיאוריה קווירית, את הביטוי שלו בדיסציפלינה הגיאוגרפית ואת המתודולוגיה המשמשת בתחומים אלו בשנים האחרונות. את הקשר המתודולוגי שבין מחקר מרחבי פמיניסטי וקווירי אדגים ממחקר שדה בקבוצת "טרנס במרכז", קבוצה לדיונים בנושאים "פמיניסטים, קווירים וטרנסג'נדרים" הנפגשת אחת לשבועיים במרכז לקהילה הגאה בגן מאיר בת"א. מחקר המשלב עקרונות אפיסטמולוגיים ומתודולוגיים פמיניסטים וקווירים מעלה גם קשיים, תהיות ושאלות אותם אעלה ועליהן אנסה להשיב בהרצאה זה, כמו למשל מקומו של החוקר וזהותו, הדמיון והמתח בין סוגיות קוויריות ופמיניסטיות במחקר האמפירי והאופן בו ניתן להתמודד איתן. על כך אנסה להשיב מתוך ההתנסות האישית שלי במחקר מסוג זה.

על דיבור, שתיקה ורפלקסיביות בזמן אמת בראיונות עם נשים בעלות שוליות מרובה

ד"ר סיגל נגר-רון, אוניברסיטת בן-גוריון, מכללת ספיר

ד"ר סיגל נגר-רון (אוניברסיטת בן-גוריון ומכללת ספיר) מציעה להבין דיבור ושתיקה בראיונות עם נשים בעלות שוליות רבה באמצעות התמקדות "בסובייקטיביות בזמן אמת". באמצעות דוגמאות מראיונות סיפורי חיים של נשים מזרחיות בנות הדור הראשון החיות בעיר פיתוח בנגב, מדגימה נגר-רון את ריבוי השתיקות והדיבור האנקדוטלי המאפיינים את המפגש בין החוקרת לנחקרת, ומציעה לפענח אותם באמצעות התמקדות בתגובות המרואיינות ליחסי הכוח המתקיים בראיון.

מושב 202

האינטרנט כשדה מחקרי

יו"ר: שרון חלבה-עמיר

ציוצים ובעיות או טוויטר כמקרה בוחן למחקר אינטרנטי

שרון חלבה-עמיר, אוניברסיטת חיפה

בקיץ האחרון ביקשתי לבחון את תגובותיהם הציבוריות של חברי הכנסת למחאת האוהלים, וזאת באמצעות ניתוח תוכן הציוצים בטוויטר. בפרזנטציה זו ברצוני להציף בעיות הנובעות מבחירת פלטפורמת מחקר מקוונת ודינמית כגון זו.

טוויטר הינה רשת חברתית המבוססת על מיקרובלוגינג (Microblogging) ומאפשרת משלוח מסרים קצרים (Tweets-ציוצים) שאורכם אינו עולה על 140 תווים. טוויטר מתאפיין בהזנת עדכונים News Feed בזמן אמת (Real Time Internet). משתמשי טוויטר מצייצים ועוקבים אחרי ציוציהם של אחרים. הפיד, שירות ההזנה השוטפת מורכב מסך כל הציוצים של האנשים שבחרנו לעקוב אחריהם.

בעיות הנובעות ממערך המחקר:

- מפאת היקף המידע העובר דרכו, טוויטר אינו מארכב את כלל הציוצים באתר; ואחזור ציוצים של פרקי זמן העולים על ימים ספורים הינו לרוב משימה בלתי אפשרית. כתוצאה מכך, יש צורך בשמירת הפיד מדי מספר ימים. מכאן שמחקר הנוגע לאפליקציות חברתיות העובדות בטכנולוגיית אינטרנט בזמן אמת חייב להיעשות כמעט בזמן אמת או לפחות בסמיכות זמנים גדולה.
- ישנה אפשרות לעשות שימוש בממשק תכנותי מוגדר API-Application Programming Interface המאפשר איסוף נתונים לצרכים שונים (כדוגמת מחקר). הבעיה היא שלשם כך צריך ידע בתכנות....
- בנוסף לכך API מאפשר זיהוי #Hashtags תגיות המסומנות בסולמית. חיפוש תוכני חופשי אינו בר ביצוע. ניתוח תוכן שיבקש לבחון את המחאה הרחבה שהתרחשה בקיץ לא ימצה את העיסוק בנושא בציוצי ח"כים אם יסתפק אך ורק בבחינת התגית "מחאת האוהלים" (כמשל)
- מגבלת מספר התווים מחייבת שימוש בURLים מקוצרים. שירותי ה URL המקוצר הינם קצרי טווח וכתוצאה מכך, עם חלוף הזמן, הקלקה על ה URL המקוצר לא תוביל ליעד המבוקש.
- יש צורך להעתיק כל ציוץ כמות שהוא היות שפורמט הכתיבה חשוב מאד בשל מספר התווים המצומצם. אז מהו סוג הקובץ המועדף לשמירה?

ההיבט האיכותני של כימות מבעים של ילדים ברשת

ד"ר ערגה היר, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי, באר שבע

בעת ביצוע מחקר לשוני על אודות תופעות לשוניות שכיחות בעברית כתובה על ידי ילדים (6 – 12) ברשת¹⁸ עלתה השאלה כיצד לבחור, באופן מיטבי ואובייקטיבי ככל הניתן, נבדקים על סמך הצגת הנתונים בפרופילים שלהם ברשת. כידוע מסיבות שונות ילדים מסווים את הגיל הממשי שלהם, את המגדר שלהם, ישנם אתרים שאינם מעדכנים נתונים וקיימת אי-התאמה בין התצוגה לנתון ממשי, ולפיכך קיימת בעיית אמינות כללית.

ככלל, איסוף נבדקים אקראיים מהרשת, בייחוד מאתרים פתוחים לכול, מפחית את השליטה והבקרה בממשות הנתונים המיוחסים לכל נבדק. דבר זה משליך על ודאות הנתונים הנאספים ומטיל ספק בתקפות הממצאים. במחקר הלשוני נאספו נתונים מאתרים פתוחים ומאתרים סגורים ומבוקרים, כחלק מהשערת המחקר על התערבות גורם חינוכי על ייצוג לשון הילדים. פעולה זאת הובילה לפער עצום במידע הנמסר ברשת על כל נבדק, ולקושי בקביעת סולם אחיד להערכת אמינות המידע האישי המיוחס לכל נבדק.

בעיית האמינות, הגזורה מהמידע האישי על אודות הנבדקים, נפתרה בסיוע כלי מחקר איכותניים. בביצוע מחקר לשוני נאספים נתונים כמותיים (מספר הופעות, מבנים, שגיאות דקדוקיות וכדומה) ונתונים איכותניים (תכני המבע הכתוב דוגמת נרטיבים אישיים). איסוף נתונים איכותני **משלים**, מעבר לצרכי המחקר הלשוני הבסיסי, אישש את ההצלבות בין המידע האישי שיוחס לכל נבדק מהרשת לבין הממצאים המאפיינים כל שכבת גיל ומגדר, ובכך אימת את ממצאי הנתונים הלשוניים הכמותיים. ללא שילוב מתודות איכותניות, למחקר הלשוני המקורי לא היה תוקף.

¹⁸ ממצאי המחקר האמור הוצגו על ידי בכנס סקריפט, יולי 2011.

נתונים הנופלים בין חורי הרשת – דילמות אתיות של המורה המקוון

עידית אבני, אוניברסיטת חיפה

הפעילות ברשת מוטמעת בחיי בית הספר ובשגרת עבודתו של המורה המקוון. מאפייני הרשת, ביניהם נגישות למידע, פרסום פומבי, שיתוף, שקיפות, חשיפת פרטיות, אנונימיות ומגוון אינטראקציות, מעלים סוגיות אתיות וחוקיות המשתנות במרחב המקוון. על המורה נכפית התמודדות עם מגוון אירועים אתיים, ביניהם: אי כיבוד קניין רוחני ושימוש ללא רשות בחומרים דיגיטאליים, התנהגות פוגעת ברשת, הפצת מידע רגיש וחסוי, שקיפות יתר בהתנהלות כיתה וגבולות האישי והמקצועי במדיה חברתית.

באיתור הנתונים ברשת לא נמצא את המבוכה, הפחד, המצוקה והקונפליקט בהתמודדות המורים עם אירועים במרחב המקוון. ללא עוגני הסברה, קודים אתיים או מענה ברור בחוק וללא הכשרה או שיח מקצועי בתחום, מתארים המורים את התנסויותיהם וחוויותיהם: "מצאתי את עצמי עבריינית...", "הייתי בלחץ ובפחד, לא חשבתי על זה עד היום...", "זעזוע גדול נגרם לי...", "זה פתוח לעיני כל, זה הפחיד אותי", "הבנתי עד כמה זה פוגע, זה היה לי קשה...", "זה כמו רכבת הרים... הכל פרוץ ואנחנו כמורים לא יודעים איך לטפל בזה...". קולות אלה מלווים דילמות אישיות ומקצועיות, שמעוררות עיסוק באתיקה וחוק, מעלות את המודעות האתית ומשפיעות על תפיסת תפקיד המורה כסוכן חינוכי ותרבותי.

לצד התבססות מקומה של הרשת כשדה מחקר, מתחזק הצורך לייצג את אותם קולות סמויים ומודחקים, העולים מהרשת אך אינם נלכדים בה. לקולות אלה הקשבתי במסגרת מחקר נרטיבי אודות התפתחות המודעות האתית של המורה המקוון. הם הושמעו מעוגנים בהקשרים רחבים של סיפורי חיים, תפיסות עולם ומציאות מורכבת, אשר ההנעה והתעוזה להשמיעם התבססה על אמון, הקשבה, שיתוף ושיח מפרש ומעצב.

במחקר אודות אדם, חברה ותרבות בעידן הדיגיטאלי, חשובה החכה שתאתר לא רק את הנתונים ברשת אלא גם את אלה הנופלים בין חוריה.

בחינה איכותנית של מעורבות ציבורית בדיונים בהקשר מדעי במערכת הטוקבקים

אסתי לסלו וד"ר אילת ברעם צברי, המחלקה להוראת הטכנולוגיה והמדעים, הטכניון

רקע: האינטרנט מוביל תהליכי שינוי תרבותיים וחברתיים, הנובעים בין היתר מן העלייה הדרמטית בנגישות למידע, הפצת מידע ויכולת תגובה. מערכת הטוקבקים (תגובות גולשים) לכתבות באתרי חדשות, מאפשרת השתתפות פעילה של הקוראים ביצירת תוכן, ומקדמת מגוון דעות בזירה הציבורית. מעורבות זו מוגברת גם בתחום המדע, המתאפיין באופן מסורתי בהדרה של מי שאינם מומחים מן השיח הציבורי. בחינה של הבניית ידע ומשמעות בדיונים המתפתחים בעקבות כתבות חדשותיות, עשויה להוביל להבנה עמוקה יותר של השיח הציבורי בהקשר של המדיה החדשה.

2. מטרות המחקר: אפיון הסיקור החדשותי באתר חדשות מוביל בסוגית ניסויים בבעלי חיים, והדיון הציבורי המתפתח בעקבותיו, תוך בחינת הכלים והידע המדעיים והאתיים הבאים לידי ביטוי בכתבות ובמערכת הטוקבקים.

3. מתודולוגיה: איסוף לאורך שנה מהאתר *Ynet* של כתבות חדשותיות העוסקות בסוגית הניסויים בבעלי חיים ($n=28$). ניתוח הכתבות והשיח בתגובות הגולשים לאותן כתבות ($n=2448$). יחידת הניתוח הוגדרה יחידת תוכן – עובדה או טיעון שהועלו במאמר או בתגובה. נבדקה התייחסות המגיבים לתכנים המדעיים והאתיים שהוצגו בכתבות, ובתגובות הקודמות. בנוסף נבדקה השתקפות הרעיונות המובעים בספרות, באתרי האינטרנט של ארגונים שונים, ובחוק צער בעלי חיים (1994), בתכנים שהופיעו בתגובות ובכתבות.

תוצאות: נמצא שהתכנים שזכו להתייחסות בתגובות, מתמקדים בעיקר בתגובות הקוראים ולא במאמרים עצמם. כמו כן, מסגרות המדיה בהן התייחסו הקוראים לנושאים שהועלו בכתבות היו מגוונות ושונות מאלו ששימשו את הכתב, והתבססו על ידע וטיעונים מדעיים ואתיים נוספים על אלו שהועלו בכתבה המקורית.

תרומת המחקר: תוצאות המחקר יאפשרו מיקוד מטרות והצבת קוים מנחים לחינוך מדעי באוריינטציה של מעורבות ציבורית, תוך בחינת תרומת מרכיבי הידע בתחום המדע והאתיקה ליכולת להשתתף בשיח ציבורי בנושאים מדעיים – חברתיים בעולם אינטרנטי.

מושב 203

קוראים כותבים: ניתוח טקסטים

יו"ר: פרופ' תמר אלכסנדר

**קדושה חילונית, יחדאות, והמרחב הבו-זמני של העצמי והאחר: ציורי ראובן רובין בתרבות
בהתהוות, היישוב ומדינת ישראל 1923-1974**

ד"ר יעל ויילר ישראל

ציורי ראובן רובין, משנות העשרים של המאה ה-20, נוצרו כחלק מהבניית תרבות עברית חדשה בארץ ישראל. זו הייתה כוונת המכוון של היוצר, יליד משפחה מסורתית ברומניה, שלמד בנערותו ב"בצלאל" יצא מארץ ישראל וחזר אליה בתקופת העלייה השלישית, והפך לאחד מדובריה הרהוטים, באמנות החזותית, של התרבות העברית המתהווה ביישוב היהודי החדש בתקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל.

בעבודותיו נמצא אוצר דימויים וסיפר אמנותי שאומר מרחבים של מחייה ל"אחרים" – כחלק מנופיה של התרבות העברית המתהווה בזמנו של הצייר. "האחרים": נשים, ערבים, תינוקות וילדים, עולים מארצות האיסלאם, חרדים וישו העברי, מופיעים בה כמו שהם, על סממניהם האופייניים, שאינם מודרניסטים, חילוניים, או יהודים, עבריים.

תפיסת העולם של ראובן וגם המסר שרצה להעביר לצופיו הוא חברה רבת פנים, תרתי משמע, אשר מקדשת את מרחב ההיות של השונים והאחרים, ובצוותא אחת, כמצב חברתי ופוליטי אמיתי, וגם כיעד של תקווה, וזאת מבלי להניח הצידה אף לרגע את השאיפה אל ריבונות עברית במלאותה בכברת ארץ ישנה חדשה.

כולם מופיעים בעבודותיו, ויחדאותם גם אם סוריאליסטית וגם אם מצלמת את הנוף שנצפה מחלון ביתו, היא בדרך כלל בהבעה שלווה, כמעט אדישה, ואשר על כן אולי מעט אוטופית, לנוכח הסכסוך היהודי-ערבי שהלך והחמיר במהלך שנות הפעולה של ראובן - שנות המנדט, וגם לנוכח סכסוכי מגזרים אחרים שמייצגיהם הופיעו מסומני הזהות התרבותית האוטנטית שלהם, בעבודותיו.

יחס היהדות ליופי האנושי: הלכה ומעשה, האתוס התרבותי של היופי ביהדות

והאופן שבו הוא מתבטא אצל שדכנים בתהליך השידוך במגזר הדתי לאומי

ד"ר יעריט בוקק-כהן וד"ר ניצה דוידוביץ', המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

ד"ר סימה זלצברג-בלאק, חוקרת עצמאית

בהרצאה זו נתחקה אחר ערכי היופי וההופעה החיצונית של נשים, כפי שהם נתפסים במקורות הכתובים ביהדות, ונבחן האם ובאיזו מידה הגישה של 'הבל היופי ושקר החן' עדיין רלוונטית לדורנו. באיזה אופן הם מתבטאים בפעילותם של שדכנים במגזר הדתי לאומי. לפיכך מחקרנו כולל שני חלקים: האחד נערך באמצעות ניתוח טקסטים מהתנ"ך והגמרא, והשני נערך באמצעות ראיונות עומק עם שדכנים ממגזר זה. לצורך בחינת סוגיית ההופעה החיצונית של נשים על פי התורה וההלכה ערכנו איסוף וניתוח טקסטים ממקורות שונים. ביהדות האמונה התמימה ועשיית המצוות הן התכלית העיקרית כשהיופי, על פניו, שולי לתכליתו המרכזית של האדם. מתוך המקורות עולה כי היהדות לא פוסלת כלל את היופי כסגולה שיש להעריכה ולטפחה, אלא, **שיופיה של האישה חייב להיות משועבד למטרה נעלה**. ליופי יש תפקיד פונקציונאלי בלבד: מציאת זיווג, הקמת בית בישראל ושמירה על שלמותו, הולדת ילדים וגרימת הנאה לבעל החוקי. כאשר הוא משרת מטרות נעלות אלו הוא נחשב לחיובי. אולם כאשר יש בו פוטנציאל לאיום על

הסדר החברתי הפטריאכלי, הוא מוקצה מכל וכל. נוכח זאת רצינו ללמוד על האופן שבו מתייחסים שדכנים בציבור הדתי לאומי ליופי, ולראות האם יש התאמה בין תפיסת ההלכה לבין התייחסותם של השדכנים לנושא. לשם כך ראינו עשרים וחמישה שדכנים מהמגזר הדתי לאומי. מן הממצאים עולה כי הדואליות האופיינית לתפיסה ההלכתית ניכרת גם בפרקטיקות השידוך הנהוגות על ידם. מחד גיסא, השדכנים נוהגים להטיף לקוחותיהם על חשיבותם של המידות הטובות והתכונות האישיות של בן הזוג המתאים. המשפט 'שקר החן והבל היופי' מהווה נקודת מוצא ערכית ממנה ממשיכים השדכנים לנסות ולשכנע את לקוחותיהם להמעיט בחשיבות ההופעה החיצונית של בני הזוג המוצעים להם. מאידך, בו בזמן 'נכנעים' השדכנים ו'משתפים פעולה' עם הציווי התרבותי המערבי המקדש את היופי הפיזי, ונוהגים להדריך את לקוחותיהם, לעיתים באופן מפורט, כיצד להתלבש ולהיראות על מנת לשפר את סיכויי החיתון שלהם.

**פניה המכוונת של החברה בספר : "פתאום בעומק היער" / עמוס עוז ודרכים לתיקונה - קריאה
אינטרטקסטואלית אינטרדיסציפלינארית מהיבט חברתי- בנובלה "פתאום בעומק היער"
ובצירוף של שאגאל**

ד"ר אסתר אזולאי, מכללת "חמדת הדרום" ומכללת קיי

ההרצאה תציג קריאה רבת רבדים של הנובלה לילדים ולנוער "פתאום בעומק היער" בראי ציוריו של מארק שאגאל ואיוריו של מייק ונציה בספר האמנות לילדים שמייק ונציה ערך כתב ואייר. ההרצאה תתמקד במרד בעלי החיים בחברה האנושית, כדרך לביטוי של ביקורת חברתית נוקבת, ובדרכים שעמוס עוז מעלה בספרו לתיקון החברה. חלק מהתובנות שתעלנה כתוצאה מהעיון האינטרטקסטואלי והאינטרדיסציפלינארי האמור, יעצימו את הבעיות החברתיות ואת הביקורת, שעולה ברומן של עוז בעיקר על יחס החברה לאנשים בעלי צרכים מיוחדים. כמו-כן, קריאה זו תצביע על דרכים אפשריות נוספות לשינוי היחס לחריג ולחלש, לא רק כפי שעמוס עוז מציע בספרו, אלא מתוך מצע רחב יותר של ערכים מוסריים אנושיים וחיפוש משמעות ואתגרים רוחניים ומעשיים.

ההרצאה תנסה להדגים את העובדה שאכן המחקר האיכותני מאתגר ויכול להוביל לשינוי חברתי.

זהות עצמית וזיהוי של האחר : התימנים בכתבי העלייה השנייה

סמדר כהן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

בהרצאה זו אציג קריאה חדשה של כתבי העלייה השנייה מתוך פרספקטיבה ביקורתית המדגישה את מושג "הדיאלוג" כפי שנוסח על ידי צ'ארלס טיילור, בתהליכי כינון זהויות קולקטיביות. הדיאלוג, כפי שטיילור מנסחו, אינו מחייב אינטראקציה פנים מול פנים בין אני לאחר כלשהו; הוא וירטואלי. כלומר, לצורך כינונה של הזהות העצמית, נדרש האני – במקרה זה אני קולקטיבי – לכונן אחר או אחרים (ריאליים או מדומיינים) שלמולם הוא מגבש את זהותו. על בסיס הנחת עבודה זו, אבקש להראות כי באמצעות מיון המהגרים שהגיעו לפני ובזמן העלייה השנייה "זוקקה" הקבוצה שעליה סיפרו אנשי העלייה השנייה את סיפורם, קבוצה שאותה כינה ברל כצנלסון "התמצית מן התמצית". מיון זה סימן את גבולות הקבוצה של אנשי ונשות העלייה השנייה ועיצב את הזהות והמעמד הפועלי שלהם כמו גם של אלה שמהם ביקשו להיבדל. העלייה השנייה סימנה את גבולותיה באמצעות כינון הקטגוריות של "היישוב הישן", "העלייה הראשונה", ו"התימנים". קטגוריות אלה הבטיחו את השוליות והנחיתות של הקבוצות שאנשי העלייה השנייה סימנו כ"אחרים". שלוש הקטגוריות הופעלו במקביל אבל כל אחת מהן תיארה סוג שונה של מאבק. העלייה השנייה סימנה את היישוב הישן כ"טרום לאומי" באמצעות הבלטת הדמיון בינו לבין היהודי הגלותי, את הגבול בינה לבין העלייה הראשונה היא סימנה באמצעות הוויכוח סביב סוגיית העבודה העברית והבעלות על הקרקע, ולעומת זאת את ההתבדלות שלה מהתימנים ביססה העלייה השנייה על קריטריונים מוגזעים, ביולוגיים ותרבותיים כאחד. בהרצאה זו אציג את התפקיד שמילאו "התימנים" בעיצוב הזהות העצמית של העלייה השנייה. כמו כן, אראה שהמפגש ההיסטורי של השליח שמואל יבניאלי עם היהודים בתימן (1911-1912) סימן את נקודת האפס של יחסי התנועה הציונית והמזרחים.

מושב 204

מרחב, תנועה, שינוי

יו"ר : פרופ' אפרת מיכל

יומן מצולם ככלי מחקר ויזואלי- יצירת שינוי ויצירת משמעות

ד"ר ציפי קידר, Babes-Bolyai University Cluj-Napoca-Romania

יומן מצולם הוא כלי מחקר שבודק הפעלת מוטיבציה ליצירת שינוי באמצעות פרויקטים באומנות על-ידי תלמידים בבית ספר יסודי. המחקר נעשה בשיטות משולבות. הכלים במחקר היו איכותניים בתוספת כלי כמותי.

היומן המצולם ככלי מחקר נוסף, מתעד שלושה פרויקטים באומנות שנערכו בבית ספר יסודי במסגרת תכנית חינוכית שמטרתה יצירת שינוי בסביבת המחיה של התלמידים. הפרויקטים התקיימו בשלושה מוקדים ציבוריים: קומה שלמה שיצרה בידול חברתי בין התלמידים, ארבעה חדרי שירותים מוזנחים נעדרי כל סממן אסטטי ותחושה של בטחון. וחלל מרכזי שהקשה על השהות בו בהפסקות עקב בעיות של אקוסטיקה ורעש.

הצילומים חושפים את מרכיבי השינוי הפיזי באזורים אלו. היומן מציג את הבחירות האומנותיות של התלמידים ומהווה עדות והנצחת השינוי ברמת הטקסט הויזואלי. ברמת הסב-טקסט, הוא שואף להעביר תחושות של שינוי אקלימי ותרבות בית ספרית. היומן המצולם ואני כחוקרת מנהלים דיאלוג מתמשך. הוא חושף בכל פעם שאני מתבוננת בו רבדים נוספים ומאפשר לי תובנות שעומדות למבחן. מצד אחד מול הזיכרון שנשאר לי מהחוויה ומצד שני אל מול הצילומים שהנציחו רגעים מאוד ספציפיים על ציר הזמן. שאלה מרכזית שהיומן המצולם מציב בפני היא: למה בחרתי להנציח דווקא את מה שצולם? יש ואני זוכרת את הסיבה ויש שאני מבינה את הסיבה רק כשאני מחברת את רצף האירועים הויזואליים מזיכרוני אל מול היומן המצולם ואל מול ממצאי המחקר המתועדים בשפה הכתובה.

היומן מתעד את השפעתה של קבוצת תלמידים שהוכשרה כסוכני שינוי, על שאר התלמידים בבית הספר ועל המוטיבציה שלהם ליצירת שינוי. היומן מאפשר דיאלוג בין מה שברור מהצילום למשמעות שלו. הוא מתווך בין החוויה החושית שתיעד למתבוננים בו.

בהרצאה, אציג את חשיבותו של היומן המצולם ככלי רפלקטיבי המאפשר הסבר ליומן, פרשנות ובחינת הממצאים מנקודות מבט נוספות.

מראי מקום: ראיונות בהליכה בשדות האחרונים של העיר

גלעד רוני, אוניברסיטת תל-אביב

בנופי השדה שבשולי העיר נוצרת במקרים רבים עזובה ותופעות "חצר אחורית" שונות. נופים אלו, המיועדים לבינוי עתידי, אינם נתפסים בפעמים רבות (על ידי גורמי תכנון ואף על-ידי הקהילות המקומיות) כמקומות לפעילות אנושית. עם זאת, דיירי המקום מגלים נופים זמניים אלו ולמרות קשיי נגישות, פעילים בהם בפרקטיקות שונות של הליכה, רכיבה ועוד. אך גם פעילותם זו היא זמנית, כאשר הם 'לוקחים איתם הביתה' את חוויותיהם וזיכרונותיהם מהשדה, שנותר כך שוב באלמוניותו.

אחד מהאופנים להשבה של חוויות וזיכרונות אלו לשדה (המחקרי) היא מתודת ה'ראיון-בהליכה'. במתודה אתנוגרפית היברידית זו שבין מתודת הראיון והתצפית המשתתפת, מלווה החוקר אינדיווידואלים (כאינפורמנטים) בסביבתם היומיומיות. בעזרת הקשבה, שאלות והתבוננות, מכיר ולומד החוקר את הפרקטיקות המרחביות שלהם, בו-בעת שהם מקיימים אינטראקציות עם סביבתם הפיזית והחברתית (Kusenbach, 2006): *בהליכת מסלול* הולכים החוקר והאינפורמנט *זה-לצד-זה* לאורך תוואי הדרך הקבוע של האינפורמנט, החושף את רצף חוויותיו, את זכרונותיו ומפגשיו בשדה. בסוג אחר של הליכת ראיון לוקח האינפורמנט את החוקר אל מחוץ למסלול ומראה לו את המקום האישי שלו ומקומות של אחרים, אליהם הוא חש תחושות שייכות ואף בעלות. מהליכת-ראיון זו נרקמת בין השניים, הנעים כעת *כאחד-ליד-השני* שיחה-משתתפת ובה הם רואים ומראים זה-לזה את הנוף החי ומייצרים, *כגף-ליד-גוף*, נוף אישי-משותף. באופן זה חלקים מהנוף שהיו 'סגורים', 'נפתחים' ונמצאים "מעבר לאקסלוסיביות של צד זה או אחר" (גורביץ, 2007).

בהליכות עם האינדיווידואלים השונים נרקם כך בהדרגה מארג של ארועים, חוויות וזכרונות להבניה של קהילה אנונימית ה'מתמקמת' באופן ארעי בשדה. חלק מההליכות מתועדות כ'הליכות וידאו' (Pink, 2007), המביאות את עדותם החיה של ההולכים וכן את סיפורו של השדה, ובכך מוציאות אותו שוב, ולרגע, מאלמוניותו.

על המפגש בין ציונות לאוניברסאליות

אורן קידר, אוניברסיטת חיפה

בבואנו לבחון אלו השפעות תרבותיות עשויות לעצב את תפישתם של מומחים ישראלים באשר לשינויי האקלים, קרוב לוודאי שנחפש יסודות מקומיים, אך גם נתור אחר גישות אוניברסאליות באופיין.

חוקרים שבחנו את הגישה הסביבתית-מקומית בישראל, תיארו את החברה בה ככזו הדוגלת בטכנולוגיה ובמדע. החברה בישראל תוארה כמושפעת מהאתוס הציוני של קידמה ופיתוח, וככזו הסבורה שניתן להסתייע במדע ובטכנולוגיה בכדי להתמודד עם האתגרים הסביבתיים. גישה זו תואמת להגדרת הטכנוצטריות – קו מחשבה אופטימי הסבור שחברה יכולה להתמודד עם כל אתגר סביבתי בעזרת טכנולוגיה ומדע, ובכך גם להשיג צמיחה חומרית.

מחקר ארבע שנתי סקר את מסגרות ההבנה של 131 מומחים ישראלים בנושא שינויי האקלים. המומחים השתייכו לארבעה סקטורים: (1) האקדמי, (2) השירות הציבורי, (3) הייעוץ הפרטי ו-(4) הגופים הסביבתיים. המחקר הסתייע בקיום ראיונות עם המומחים, וניתוחם בגישות איכותניות של התיאוריה המעוגנת בשדה וניתוח התוכן.

תוצאות המחקר הראו כי הגישה הרווחת, בקרב כל ארבעת המגזרים, אינה עולה בקנה אחד עם עקרונות הטכנוצטריות. הסברה כי טכנולוגיה מהולה במדע תציב את ישראל בעמדה מוכנה יותר מול שינויי האקלים, לא אפיינה את מסגרות ההבנה של המומחים.

הגישה השכיחה יותר בקרב ארבעת המגזרים הייתה **אוניברסאלית**, כזו המאפשרת למומחים בכל העולם לדבר "בשפה דומה". גישה זו מוגדרת במאפיינים של מדע פוסט-נורמאלי, המתארים מציאות בה התשומות המדעיות הן "רכות" בחשיבותן מול היבטים של קבלת החלטות "קשיחות". גישה זו מערערת את יסודות הגישה המקומית-ציונית, בכך שאינה רואה במדע ובטכנולוגיה את חזות הכל בהתמודדות עם אתגרים סביבתיים כשינויי אקלים.

מחקר המפגש בין הגישה הישראלית-ציונית-מקומית לבין זו האוניברסאלית, עשוי לשפוך אור על האופן בו קהילה מקומית של מומחים מתמודדת עם נושאים סביבתיים גלובאליים.

צפירת דומיה דקה – מה אומרת לנו דקת הדומיה ומה אנו אומרים על אודותיה

פרופ' אפרת מיכל, אוניברסיטת חיפה

המחקר המוגש כאן עוסק בחווית דקת הדומיה. מחקרים רבים ומכוננים בעולם ובארץ עסקו בהיבטים השונים של טקסים ומסורת: המצאתם; תפקידם; קהלי היעד שלהם, חלקם כסוכני סוציאליזציה, הנחלתם ועוד. דקת הדומיה, למרות שאין הורתה בישראל, מזוהה מאוד – בעיני הישראלים – עם ישראליות. דקת הדומיה ביום הזיכרון לשואה וביום הזיכרון לחללי צה"ל מוסדרת בחוק לגבי עיתוייה, משכה וחלקה במרחב הציבורי. יש בה שילוב של פרט וקולקטיב, דגם חוזר ואירוע ייחודי חד-פעמי ולפחות בחיצוניותה היא נגישה לכולנו. ואולם למרות כל אלה דקת הדומיה לא זכתה (בעולם, ובארץ) לעמוד במוקד מחקר מדעי.

מטרת המחקר היתה למלא ואקום זה. המחקר מבוסס על ראיונות שנעשו מיד לאחר דקות הדומיה בימי השואה וימי הזיכרון (2006-2010) ובהם סיפרו אזרחים מכל גוני הקשת (גילים, זהויות וזיקות לימים המסויימים) את שחו באותן דקותיים.

הנאראטיבים נותחו בגישה איכותנית קונסטרוקטיבית (מצד תכנם ומצד צורתם). אלה הומשגו למודל שבמרכזו הצפירה כקוד התנהגות חיצוני והדומיה כהתרחשות פנימית ולזיקות שבין השתיים. התימות שבוחר המשתתף להעלות (או שלא להעלות) כמו גם סדרן והיחסים (טופיקאליים, אוצר מלים, מלות מבנה, וכד') שביניהן מְבָנִים נאראטיב ייחודי של דקת הדומיה שלמרות המשך הקצרצר שלה הוא רב-מימדים, מורכב ומהווה פריזמה לעולם ומלואו: תימות של אינדיבידואציה וסוציאליזציה, זהויות ועמדות, השגרה ושבירתה, דיבור ושתיקה, נורמה וציפיות, זיכרון קולקטיבי, ועוד.

מסקנות מעניינות עולות באשר למשותף ולמפריד בין תימות דקות הדומיה של שני הימים (ימי הזיכרון לשואה וימי הזיכרון לחללי צה"ל), אוצר המלים המשותף והשונה; תימות יום הזיכרון כפי חוויה בלתי-אמצעית לעומת תימות יום השואה כפרי חוויה מתווכת.

המודל נתמך כאן גם במקורות חיצוניים (יצירות ספרות, ווידאו-ארט, אמצעי תקשורת, אינטרנט ובלוגים) כמו גם במחקרים וגישות תיאורטיות.

מושב 205

שילוב שיטות כמותניות ואיכותניות

יו"ר: לאה שגריר

שיקולי זעת בתכנון מערך מחקר בהתייחס לעמדות קובעי המדיניות במכללה - מחקר בנושא תכנית אימון אישי לקידום סטודנטים מתקשים

ד"ר מירי שחם, ד"ר אורית הרשקוביץ, מכללת אורט בראודה, הטכניון

תוכנית אימון אישי לקידום כישורי למידה של סטודנטים מתקשים, מופעלת במכללה במטרה להקטין את מספר הנושרים מן הלימודים בשלבים הראשונים של התואר. התוכנית נערכת במסגרת יוזמה ייחודית של המכללה לפיתוח תכניות סיוע אישיות וחברתיות לסטודנטים בתום השנה הראשונה ללימודיהם, ומתן הזדמנות נוספת לסיים בהצלחה את לימודי ההנדסה. התוכנית מופעלת על ידי המרכז לקידום ההוראה והלמידה במכללה. התוכנית מתבססת על "מודל ששת השלבים" (Six Factor Model) שפיתח קדם (2006), בהתאם לגישה הקוגניטיבית-התנהגותית. המאמנים הם מרצים במכללה שקיבלו הכשרה ייחודית באימון אישי-אקדמי. תכנית האימון מלווה במחקר הערכה מעצב אשר בוחן את יעילות התוכנית כדי לאפשר לקובעי המדיניות במכללה לקבל החלטות לגבי המשך הפעלת התוכנית. ההיבטים אשר נבחנים במחקר כוללים:

1. הישגים אקדמיים של הסטודנטים לפני ואחרי תכנית האימון האישי
 2. ציפיות, רגשות, קשיים ותהליכי שינוי שעברו הסטודנטים המתאמנים
 3. השפעת תהליך האימון על התפתחותם המקצועית של המרצים המתאמנים
- אוכלוסיית המחקר כללה 25 סטודנטים שנכשלו בתום השנה הראשונה ללימודים וקיבלו הזדמנות להשתתף בתכנית ו 16 מרצים –מאמנים. הסטודנטים קיבלו 10-12 מפגשי אימון אישי. ממצאי המחקר מעידים כי תהליך האימון תורם להתפתחות האקדמית של הסטודנטים המתאמנים ושל המרצים-המאמנים וגם לשיפור ההישגים של רוב הסטודנטים. בהרצאה נתייחס לשיקולי הדעת שלנו בבניית מערך המחקר (mixed methods) בהתייחס לעמדות של קובעי המדיניות במכללה שרצו לבסס את החלטה להשקיע משאבים בתכנית זו. נדון בפער בעמדות בנושא "מהו מחקר משמעותי" בין החוקרות לבין קובעי המדיניות במכללה. פער זה בא לידי ביטוי בדיון עם קובעי המדיניות הבאים מתחום המחקר המדעי-כמותי, ולכן מעוניינים בנייתו מדדים כמותיים (שיפור בהישגים) ומתקשים לקבל את חשיבות הממצאים האיכותניים המתייחסים לתהליכים מורכבים של התפתחות ושינוי.

מוטיבציות, אקולוגיה תרבותית ויושר אקדמי

ד"ר אלט דורית, מכללת צפת

ד"ר ברנדה גייגר, המכללה האקדמית גליל מערבי

מחקר זה, המשלב שיטות כמותניות ואיכותניות, בחן את תרומתם של תפיסות ביחס למטרות, מוטיבציות ומסוגלות עצמית כלפי למידה, לעמדות כלפי יושר אקדמי בקרב סטודנטיות יהודיות וערביות לחינוך. מטרה נוספת הייתה לבחון את מקומה של הסביבה התרבותית בפיתוח תחושות פחד מפני כישלון ולחץ להצליח בלימודים, התורמים אף הם לפי הספרות המחקרית להיבטים של יושר אקדמי. לצורך בחינת מטרות אלה הועברו שלושה כלי מחקר כמותניים ל-221 סטודנטיות לחינוך משתי מכללות בצפון הארץ, ונערך ראיון חצי מובנה עם 22 מהן. ממצאי המחקר מצביעים על תרומה חיובית של הצבת מטרות לימודיות החותרות לריצוי ההורים למוטיבציה חיצונית בלמידה, שנמצאה קשורה באופן שלילי ליושר אקדמי. בנוסף, נמצא כי הסטודנטיות הערביות הציבו מטרות לימודיות החותרות לריצוי ההורים ומונעות חיצונית ללמידה, בהשוואה לסטודנטיות היהודיות. ראיונות חצי מובנים שימשו כדי לשפוך אור על ממצאי המחקר הכמותי וכדי לבחון את השפעת הסביבה התרבותית על תפיסות של כשלון והצלחה בלימודים. ניתוח הראיונות העלה שתי תמות עיקריות: אפשרות הבחירה והתעניינות במסלול הלימודים, והסביבה המשפחתית והתרבותית. בעוד סטודנטיות יהודיות העידו כי בחרו ללמוד חינוך מתוך מגוון חלופות שעמדו לרשותן, סטודנטיות ערביות ראו בלימודים אלה אילוץ המלווה בפשרה בשל תנאי הקבלה והיעדר הכוונה והדרכה אקדמית ראויה, ובשל היעדר כישורי שפה. בנוסף, סטודנטיות יהודיות דיווחו על מחויבותן להצליח ועל פחדיהן מפני כישלון בזיקה להיבטים אינדיווידואליים, בעוד שסטודנטיות ערביות ייחסו מקום מרכזי למשפחה ולחברה בתארן את תחושותיהן ביחס להיבטים אלה. תחושות אלה נכרכו בהנעות ובמטרות ללמידה, הקשורים ליושר אקדמי. המחקר דן בחיוניות הכרת ההיבטים האקולוגיים-תרבותיים של הסטודנטיות, התורמים לתחושות ההצלחה והכישלון, ובצורך להביא לגישור פערים בין שתי האוכלוסיות ולצמצום אי-השוויוניות ביניהן בזיקה ללימודים אקדמיים.

הפעלת מוטיבציה לשינוי באמצעות סוכני שינוי ופרויקטים באמנות

ד"ר ציפי קידר, Babes-Bolyai University Cluj-Napoca-Romania

המחקר בדק את חווית הפעלת המוטיבציה ליצירת שינוי בסביבת המחייבה אצל תלמידים ועל ידי תלמידים בבית ספר יסודי. השינוי ברמה הפיזית מוחשית, יצרה שינוי בתפיסות חברתיות אצל התלמידים בנושאים של שייכות, "מקובלות", מרחב פרטי וציבורי. השינוי התאפשר באמצעות תכנית התערבות ופרויקטים באומנות. מפעילי התכנית היו קבוצת תלמידים שהוכשרו כסוכני שינוי לתווך את התהליך עבור הילדים בבית הספר.

המחקר נעשה בשיטות משולבות ושיקף את התפתחות החשיבה המחקרית בתהליך. החלק הראשון היה מחקר פעולה בגישה אמנציפטורית וכלל חקר מקרה שבדק את תהליך השינוי ברמה האישית לעומת הקהילתית בהתייחס לשינוי בסביבה הציבורית בכלים איכותניים. טריאנגולציות אפשרו הצלבת מידע ונתונים ותרמו להבנת המחקר מזוויות נוספות שלא נלקחו בחשבון בתחילת התהליך. כחלק מהתפתחות החשיבה המחקרית נבנה כלי כמותי חדש שמרכיביו הם הממצאים האיכותניים.

כדי לקבוע האם המוטיבציה ליצירת שינוי אצל ילדים בבית ספר יסודי מופעלת באמצעות פרויקט באומנות וסוכני שינוי, אותרו זירות המופעים של המוטיבציה: שבעה ממדים ושלושה אספקטים פונקציונאליים. השוני והניגודים בין הממצאים האיכותניים לכמותיים, יצרו תמונה שלמה המנמקת ומסבירה את הפעלת המוטיבציה ליצירת שינוי.

מסקנות מחקר זה הובילו לפיתוח מודל שמסביר את תהליך יצירת השינוי אצל תלמידים בבית ספר יסודי ושמו: "מוטיבציה מהדהדת בין שני קטבים משלימים".

בהרצאה יוצגו כלי המחקר המשולבים האיכותניים והכמותיים אשר אפשרו לגלות את תפיסות התלמידים על יכולתם להשפיע וליצור שינוי ברמה אישית וקהילתית, וקשורות לשינוי המוחשי של סביבת המחייבה שלהם ולסוכני השינוי. המשתתפים בתהליך השינוי הופכים בסופו של דבר להיות השינוי עצמו. כמו כן יוצג הדיאלוג שבין יצירתו של האמן קונסטנטין ברנקווי (העמוד האין סופי 1937) לאופן החשיבה והתפיסה המחקרית של החוקרת שהביא לבניית הטקסונומיה המסבירה את המודל.

לבעיית הערכה המפלה בין תלמידים

ליאורה הוך ומרים עמית, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, מכללת תלפיות

אחת ממטרות הערכה לספק אינפורמציה יעילה שתעזור לקדם הלומד, וזו יכולה להתרחש רק כאשר ההערכה מבוצעת באופן הוגן. בעיות אשר אינן מתאימות למסוגלות כלל תלמידי הכיתה ואינן מבחינות בשונות הקיימת ביניהם גורמות לכתחילה הטיה לטובת קבוצת לומדים מסוימת ואינה נותנת הזדמנויות שוות לכל אחד ואחד להוכיח את ידיעותיו ויכולותיו. על ידי כך עלולים תלמידים אלה שלא להיות חלק מהחברה הטכנולוגית, ויותר מכך, להידחק לשוליים החברתיים שכן לא יצליחו להשיג עבודה טובה.

מטרת המחקר הנוכחי הינה לבדוק האם מורי מתמטיקה יודעים לבחור מטלות מתאימות לצורך הערכת מטרות חינוכיות המופיעות בתוכנית הלימודים, והאם המטלות הנבחרות אכן מזמנות הזדמנות שווה לכל תלמידי הכיתה להוכיח את ידיעותיהם ויכולותיהם.

המחקר מסוג Mixed Method. בשלב הראשון הועבר ל-66 מורים חדשים המלמדים מתמטיקה בבית ספר על יסודי שאלון הבדק יכולת קישור בין מטרה מתמטית למטלה. מתוך הממצאים ניתן היה להסיק כי יכולתם זו של המורים זקוקה לחיזוק. לצורך חשיפת הסיבות לבחירה השגויה של מטלות כמו גם בחירה נכונה משיקולים שאינם נכונים רואינו 8 מורים.

הממצאים המפתיעים של המחקר הם אלה שעלו מתוך הכלי האיכותני. הראיונות הם אלה אשר חשפו בפנינו כי חוסר הצדק החברתי מתחיל כבר בשיעורי המתמטיקה, עת המורים בוחרים מטלות הערכה המוטות לטובת קבוצה אחת ומפללות לרעה את האחרת. יתר על כן, במרבית המקרים, בעת הבחירה המורים מודעים לכך שהמטלות הנבחרות לא תמיד מאפשרות לכל תלמידי הכיתה להוכיח יכולותיהם.

מושב 206

זהות וזרות- שיחים, נרטיבים וחוויות

יו"ר: ד"ר איתן שחר

סיפור זהות – סיפור "זרות": למידה על זהות קולקטיבית דרך הקשבה לתכנים הנוכחים ואינם נוכחים בסיפורים של יהודיות ופלשתינאיות אזרחיות ישראל על מלחמת לבנון השנייה
דורית הדר שובל, המכללה האקדמית עמק יזרעאל

המחקר בחן זהות קולקטיבית של יהודיות ופלשתינאיות אזרחיות ישראל (פלשתינאיות) דרך סיפורים אישיים אודות מלחמת לבנון השנייה. הגישה הנרטיבית נבחרה כמפתח תיאורטי ומתודולוגי גם יחד לחקר הזהות. נאספו סיפוריהן של 20 משתתפות (10 יהודיות ו-10 פלשתינאיות). בניתוח הסיפורים נמצאו ארבע קטגוריות תוכן מרכזיות: נסיבות ייחודיות - המאפיינים הייחודיים של האירוע. הקשר דיאכרוני - האופן בו היחיד מתאר את יחודו של הקולקטיב מבחינה תרבותית, ערכית, נורמטיבית, היסטורית. הקשר סינכרוני - האופן בו היחיד מתאר את מיקום הקולקטיב ביחס לאחר. הקשר השייכות - האופן בו היחיד מתאר את זיקתו לקולקטיב ואת מחויבותו של הקולקטיב כלפיו. בהתבסס על ממצאים אלו פותח "מודל סטרוקטוראלי לזהות קולקטיבית". לפיו למידה על זהות קולקטיבית צריכה להיעשות באמצעות ניתוח שני ממדים: "סמוי" ו"גלוי". המימד הסמוי מכיל את סכמות ההקשר הדיאכרוני, הסינכרוני והשייכות. ואילו המימד הגלוי מתייחס לנסיבות הייחודיות בהן מוצגת הזהות הקולקטיבית (נושא הסיפור, המאזין, הסיטואציה וכדומה). מודל זה שימש בסיס תיאורטי לניתוח נקודות הדמיון והשוני בסיפוריהן של הישראליות והפלשתינאיות. מתוכו עלו שני הבדלים משמעותיים, ההבדל הראשון קשור למידת הומוגניות של השימוש בסכמות הליבה. ההבדל השני נעוץ במשקל הסגולי, שניתן לכל אחת מסכמות הליבה, בתהליך יצירת הסיפור. הבדלים אלו חושפים תמונת זהות של "זרות" המאפיינת את הפלשתינאיות אזרחיות מדינת ישראל. ממצאים אלו מציבים אתגרים חשובים בפני מערכת החינוך, קבוצה גדולה המתחנכת בתוך המערכת חווה "זרות" כמרכיב מרכזי בהוויה שלה. סיפורי זהותם אינם מעוגנים בעבר, במיתוסים ובסמלים הנגזרים ממנו והסיבה הנחשפת במחקר היא חוסר ידע. המערכת תצטרך למצוא דרכים לאפשר לתלמידיה הפלשתינאים מרחב בטוח לבחון נושאים אלו ולפתח בתוכם את הסיפור שלהם.

מה הסיפור עם הפרעת קשב? על אבחנות קסומות ופוסט-מודרניזם

רותי תא-שמע כהן, אוניברסיטת בן-גוריון

בעשורים האחרונים חלה עלייה חדה בהיקף האבחון של הפרעת קשב וריכוז (הק"ר), מגמה המעוררת דיון ציבורי טעון. מבחינת בוגרים בעלי הק"ר הפונים לאבחון, דיון זה נוגע בשאלות אישיות החושפות אינטראקציה מורכבת בין חוויה פנימית מבלבלת לנרטיבים חיצוניים מבלבלים לא פחות. בהרצאה אציג מחקר בו נבדקה נקודת המבט של מספר נשים שאובחנו בבגרותן כבעלות הק"ר, ואציע לפרש אותה בהקשרה החברתי, ובפרט המעבר ממודרניזם לפוסט-מודרניזם.

אבחנת הק"ר, שמקורה בשיח הפסיכיאטרי המודרניסטי, נאשמת לעתים בהיותה מכשיר לשימור הסדר החברתי באמצעות פתולוגיזציה. מעניין לראות שבסיפוריהן של רוב המרואיינות המושג, שאומץ לזהות האישית כמעט ללא מעורבות אנשי מקצוע, ממלא דווקא תפקיד משחרר, מעצים ואף "קסום". לפי הניתוח, מאפיינים מסוימים של בעלי הק"ר אינם מתיישבים עם ההמשגות המודרניסטיות ששלטו בעולמן של המרואיינות בצעירותן, מה שיצר אצלן דיסוננס וצרימה. אימוץ מושג הק"ר אפשר להן לבנות נרטיב קולע יותר, שמנצל מרכיב מתוך מערכת הידע המודרניסטית אך חורג מדפוסיה. האפשרות להשתמש בתיוג פסיכיאטרי של הק"ר כהעצמה מתקשרת למעבר הדרגתי לפוסט-מודרניזם, המחשיב שונות אנושית לגיטימית ולרצויה, ויתרה מכך, רואה באדם ישות פתוחה ורב-קולית ללא מרכז ברור, מה שעשוי להתאים ספציפית להק"ר. עצם ה"קשב" הממוקד במטרה עשוי להיתפס כאשליה או כדיכוי, וכך הפרעה בקשב עשויה להיתפס בעקיפין גם כסגולה חיובית.

בהרצאה אראה כי הנרטיב שהמרואיינות בונות שוזר בתוכו מרכיבים מודרניסטיים ופוסט-מודרניסטיים כאחד, וזה אולי סוד כוחו אך גם מקור לפרדוקסים ולאתגרים. בין אלה: צורך נמשך לבסס את הנרטיב כנגד ספקות וערעורים, סיבוך מושגי הבחירה והאחריות, וייחוס ערך חיובי לתופעה מאתגרת מבחינה תפקודית. אפשר לראות בהתמודדותן של המרואיינות ניסיון פעיל לבנות משמעות בתנאים של פרדוקס, בעולם שמושגיו משתנים במהירות לכיוונים שטרם ידועים.

מעברים: מבט אוטו-אתנוגרפי על הביטוס מפוצל בין הבית לאקדמיה

כלנית צאלח, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

בניירות העמדה האחרונים של וועדת המומחים למען צדק חברתי הודגש מקומו של החינוך כמרכיב מרכזי בחברה אשר שואפת לשוויון הזדמנויות, לסולידריות ולמוביליות. השכלה גבוהה במיוחד נתפסת כגורם מרכזי למוביליות חברתית וכמי שמרחיבה את אפשרויות התעסוקה, כמו גם את ההתפתחות העצמית של הפרט. ואולם, עבור מי שהשכלה גבוהה אינה חלק אינהרנטי מהסיפור הקולקטיבי של המיקום המעמדי והאתני שלו, היא אינה נטולת מחירים. זה במיוחד נכון כאשר הסביבה בה סטודנטים אלו חיים את חייהם האקדמיים עשויה להיות שונה באופן משמעותי מהבתים מהם הם באים. סביבה זו מזמנת עבורם מפגשים עם אנשים מרקעים שונים, חושפת בפניהם דימויים של הקבוצות החברתיות אליהן הם משתייכים, ועשויה להתבטא גם בחוויה של התרחקות מהמקום ממנו באו. חוויה דואלית זו מדגישה את האפקט של מה שכינה בורדייה הביטוס מפוצל אשר רווי במתחים ובסתירות אשר בין הניגודים.

בהרצאה זו אני מבקשת, אם כן, להעמיד במרכז הטקסט מתחים- מתח בין האינטלקט לבין חיי היומיום, מתח בין השפה הביקורתית לבין המציאות, ומתח בין הידע המנוסח במילים לבין הידע שאצור בגופה של הסובייקטית החווה. מתחים אלו ייבחנו באמצעות מבט אוטו-אתנוגרפי על היכולת שלי כדוקטורנטית מזרחית לנוע בין הבית והאקדמיה, ועל דיאלקטיקת המבטים שתנועה זו מייצרת בין מי שנתפסת כאחרת לבין זה שמביט עליה.

חויית הגוף כמאבק עם קטגוריות מיניות ומגדריות

לימור מעודד דנון, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

גופניות "אינטרסקסואליות" מערערת את נוקשותן, ממשיותן ואף את קיומן של הקטגוריות החברתיות "מין" ו"מגדר". בעוד התפיסה הביו-חברתית¹⁹ הקיימת מעוניינת לשעתק את קיומם של שני מינים/ שני מגדרים טיפוסיים ונורמטיביים, תוך נרמול הגוף ה"אינטרסקסואלי" בעזרת פרקטיקות רפואיות, כירורגיות והורמונאליות, הגוף "האינטרסקסואלי" (והגוף האנושי בכלל) מראה כיצד הווייתו, התפתחותו ופועלו הינם נזילים, אנטי זהותיים ואנטי קטגוריאליים.

הרצאה זו מבוססת על מחקר איכותני שנעשה בישראל²⁰ המראה כיצד הניסיון לנרמל גופניות "אינטרסקסואלית" ממוסגר בתוך מדיניות טיפולית לה קראתי "תהליך המינגוף" (תהליך של כינון מין מסוים בגוף). תהליך "המינגוף" כולל סדרת אבחונים, ניתוחים, טיפולים הורמונאליים, מעקב ושמירה על סודיות (לעיתים גם מ"אינטרסקסואלים" עצמם), במטרה למחוק את סממני הגוף "האינטרסקסואלי" וליצור זהות מינית, מגדרית, הטרונומטיבית.

בהרצאה אתמקד בהשלכות של תהליך "המינגוף" על חייהם וגופם של "אינטרסקסואלים" ואראה את הפרדוקסאליות של תהליך המינגוף, אשר למעשה מייצר בעצמו גופים שאינם זכריים/נקביים טיפוסיים. למשל גוף ללא גונדות (שחלות/ אשכים) וללא איברי מין פנימיים (רחם, חצוצרות).

כמו כן, אראה כיצד הסוד והסודיות, שהינם פרקטיקה אימננטית בתהליך המינגוף, מהווים חלק משמעותי בחוויית החיים של "אינטרסקסואלים" וגורמים לדיאלקטיקה מתמדת בין חוויית הגוף לחוויית הסוד. הסוד מנסה להתאים "אינטרסקסואלים" לנורמות חברתיות (מיניות ומגדריות), אך הגוף אינו יודע לשמור סוד ו"מגלה" את מאפייניו "האינטרסקסואלים" בדרכים ייחודיות, פרטיקולאריות כמו: כאב, צלקות, מגיב/לא מגיב להורמונים, סוגר את הנרתיק, סוגר שפתיים, מייצר דלקות, מפתח שיער גוף, זוכר איברים שהוסרו ממנו ועוד. כמו כן, בדרכים אלו הוא גם חותר תחת תהליך המינגוף.

מתוך חווייתם של "אינטרסקסואלים" ניתן ללמוד כי הוויית הגוף, דיבור הגוף והתפתחותו הייחודית, המנוגדת למהלכי תהליך המינגוף, חותרת תחת הקטגוריות "מין", "מגדר" והקשר ביניהן ומאפשרת מצע לשינוי חברתי.

¹⁹ ביו-חברתי זהו מושג המחבר בין מדעי, מדעני הטבע לבין נורמות וערכים חברתיים. הטבע והחברה חבורים יחד בקשר בלתי נפרד.

²⁰ מחקרי כולל ראיונות (חצי מובנים) עם 22 אנשי מקצוע בתחומים שונים (אנדוקרינולוגים, אורולוגים, גניקולוגים, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים), המטפלים בתינוקות ובוגרים "אינטרסקסואלים", ראיונות עומק עם 5 הורים ל"אינטרסקסואלים" וראיונות נרטיביים (סיפורי חיים) עם 11 "אינטרסקסואלים"

ארגוני שירות כמנוף לצדק חברתי

יו"ר: ד"ר דלית יסעור ברוכוביץ'

בחברה בה אנו חיים מרבית הצרכים האנושיים מסופקים דרך ארגונים. מכאן גם שהיחס החברתי לקבוצות שונות – כולל יחס של הדרה ואפליה מצד אחד, והעצמה מהצד השני – בא לביטוי במידה רבה דרך יחסם של ארגונים אלו. נציג ארבעה מחקרים איכותניים העוסקים בכוחם של ארגונים בכלל, וארגוני שירות בפרט, להדיר או להעצים אוכלוסיות שונות ולקדם או להסיג צדק חברתי. השימוש שנעשה בארבעה מחקרים אלו במתודה האיכותנית הוא שאפשר חשיפה של רבדים סמויים במערכות היחסים האנושיות, ושל מערכת המשמעויות (הגלויות והסמליות) של הדרה מחד ושל העצמה מאידך, בארגונים שנחקרו. במושב יוצגו ארבעת המחקרים שתקצירם מצורף לעיל, ויתקיים דיון בנושא האחריות החברתית של ארגוני שירות.

הפעלת מתנדבים ככלי להעצמה חברתית

גלית ינאי ונטורה, מכללה האקדמית עמק יזרעאל

הפעלת מתנדבים כחלק מהמערך הארגוני הסדיר היא אחד ממקורות ההון הפוטנציאליים של ארגוני מגזר שלישי. לא פחות מכך, הפעלה נאותה של מתנדבים, הן בצד היישומי והן בצד הערכי, עשויה להיות יסוד מכריע בביסוסה ובהתפתחותה של חברה אזרחית. נכונות המתנדבים, כפי שמתבטאת במוטיבציה הבסיסית להתנדב היא אולי אחד הסימנים הראשונים למעורבותם האזרחית ולפוטנציאל הגלום בתרומתם העתידית.

במסגרת ההרצאה אעסוק בהעצמה זו ובסוגיות המרכזיות בניהול מתנדבים המסייעות להעצמה. אשאל מהו ניהול מעצים ובאילו תנאים ארגוניים מתנדבים חשים מועצמים; האם כאשר מנהלי מתנדבים מדברים על העצמה הם מתכוונים בדרך כלל לאוטונומיה ארגונית – כלומר, לניהול עצמי של המתנדב, יזמות אישית ויכולת קבלת החלטות בתפקיד? מהן השלכותיה של אוטונומיה זו מנקודת מבטם של מתנדבים ומתי היא עשויה לאיים עליהם? אתמקד בסוגיה של אוטונומיה ואדון בסיכונים הכרוכים באוטונומיה ובניהול עצמי בפועל של מתנדבים אשר באופן פרדוקסאלי מחלישים את התפקוד ותחושת המסוגלות העצמית. אדון בחולשות אלה לצד התובנות שחינוך לאוטונומיה, עידוד יזמות ושיתוף מתנדבים בקבלת החלטות הנם יסודות מפתח ביצירתה של חברה אזרחית. אציע מסגרת תיאורטית ראשונית שעשויה לסייע בסוגיה זו.

ההרצאה תשלב ממצאים משלושה מחקרים איכותניים שערכתי: מד"א כמודל מוצלח לניהול מתנדבים; הגורמים הקשורים בנשירת מתנדבים; וניהול מתנדבים יעיל מנקודת מבטם של מנהלים. באמצעות מתודה של ראיון נרטיבי מובנה למחצה (המעודד העלאת סיטואציות ורגשות דרך סיפורים) ותחת הנחייתה של התיאוריה מעוגנת השדה, צפו ועלו הקשרים רבים וקונטרוברסליים בתנאי העבודה של מנהלים ומתנדבים. כאן, התחוור גם אופייה של החקירה האיכותנית המאפשר את חילוצה של התיאוריה במסגרת המציאות הארגונית היומיומית.

רפואה משולבת ורפואה ערבית מסורתית

ד"ר יעל קשת, המכללה האקדמית גליל מערבי, המכללה האקדמית עמק יזרעאל

כחוקרים איכותניים אנו יכולים להתנגד למגמות של פילוג ואי צדק, דרך תיעוד מהלכים ותוצאותיהם. ברוח זו אציג מחקר (שערכתי בשיתוף עם ד"ר ערן בן אריה) על רפואה משולבת בארגוני בריאות בצפון ישראל. המחקר מראה ששיטות לא-קונבנציונאליות לטיפול בבריאות, אותן מעדיפים יהודים (שיטות מיובאות כמו הומיאופתיה, רפלקסולוגיה ודיקור סיני), משולבות במרבית ארגוני הבריאות. לעומת זאת, שיטות אותן מעדיפים ערבים (כמו רפואת צמחים מקומית מסורתית) אינן משולבות. זאת למרות שערבים מהווים קרוב לחצי מהאוכלוסייה בצפון ישראל, ושימוש בצמחי מרפא מקומיים עולה בקנה אחד עם רעיונות של ריפוי בהקשר מקומי וטבעי.

כחוקרים איכותניים אנו יכולים גם לבחון כיצד יוצרים "אזורים חברתיים של תקווה, אליהם אנו שואפים" ולתעד אותם "כדי להכלילם בדמיון הציבורי ולהפכם לאפשריים" (מתוך קול קורא, הכנס הישראלי החמישי למחקר איכותני). בהתאם, אציג מחקר המשך, שבחן כיצד קבוצה של רופאים משלבים וחוקרים נוספים פועלים כדי לשלב גם רפואה ערבית מסורתית, לצד רפואה משלימה, בארגונים לטיפול בבריאות. גישה הוליסטית של טיפול ממוקד בחולה, אחריות חברתית ורגישות תרבותית מובילים אותם לפעול להתאמת הטיפול הרפואי גם לאוכלוסיות מיעוט. בהרצאה אציג כיצד נעשים מהלכים אלו שמטרתם ליצור מרחבים מקצועיים, לאומיים ודתיים משותפים ברפואה המשולבת.

יתרונו של המחקר האיכותני הוא ביכולתו לעקוב אחר התפתחות תהליכים ארוכי טווח ולהכיר שחקנים חברתיים בפעילויותיהם השונות לאורך זמן ובסביבתם הטבעית. מעקב כזה, שכלל שיטות כמו תצפית משתתפת, ניתוח תכנים, ראיונות עומק, מחקרי פעולה ועוד, אפשר לי להבין ולהכיל את מורכבות הרפואה המשולבת בישראל, ואת מגמות התפתחותה וביניהן הניסיון ליצירת מרחב יהודי-ערבי משותף.

"גם לעניים יש צרכים" – על התמודדותם של אנשי שירות עם מקבלי שירות החיים בעוני

דלית יסעור-בורוכוביץ, מכללת עמק יזרעאל

"Services for the poor are poor services" (Richard Titmuss)

בישראל של שנת 2009 היו 1,774,800 נפשות שחיו בעוני. מהם 850,300 ילדים. לכאורה אלו אזרחים שווי זכויות בחברה. כפי שמציין דו"ח העוני של המוסד לביטוח לאומי אלו מהם שהם בגיל עבודה ואינם חולים ומוגבלים - מרביתם אנשים עובדים. בפועל מדובר באוכלוסייה שהחברה ככלל, וסוכני החברה כגון עסקים שונים וארגוני שירות בפרט, מתעלמים מצרכיהם. במערכת המעודדת צרכנות מואצת מחד, והרואה בצבירת רכוש ונכסים עדות להצלחה מאידך, נתפסים מקבלי השירותים העניים כמי שאינם שותפים ממשיים ושווי זכויות במערכות הכלכליות-חברתיות בישראל (דורון, 2008). ניתן לכנותם "הלקוחות השקופים", שכן למרבית הארגונים אין מדיניות ביחס לטיפול בהם, וגם במחקרים העוסקים ביחסי נותני שירות-מקבלי שירות הם כמעט שלא מוזכרים.

במחקר שיתואר לעיל נבחרו אנשי שירותים שונים, שהמשותף להם – בנוסף על היותם אנשי שירות הנמצאים באינטראקציה ישירה עם מקבלי השירות – הוא שהם מספקים שירותים העונים על צרכים בסיסיים. המחקר הוא מחקר שנעשה במתודה האיכותנית (grounded theory) ומתבסס על ראיונות עומק חצי מובנים עם 50 נותני שירותים: 10 נהגי אגד (ניידות), 10 קופאיות בסופרמרקטים (מצרכי מזון ואחזקת בית), 10 מורות בבי"ס יסודיים (חינוך והשכלה לילדים), 10 רופאיות משפחה (בריאות), ו-10 קופאים/קופאיות בבנק (ניהול כספים). הנחקרים נשאלו בקשר למפגש שלהם עם מקבלי שירות החיים בעוני, כיצד הם מזהים אותם, מה היא מדיניות הארגון שלהם יחס ללקוחות עניים, וכיצד הם עצמם מתמודדים עם לקוחות אלו. בהרצאתי אדון בממצאי המחקר ובהשלכות האפשריות של מחקר זה על אחריות חברתית ורגולציה.

"מה שחשוב זה איך שאנחנו נראים"- אחריות חברתית תאגידי בעיני מנהלים

אריה רשף, המכללה האקדמית עמק יזרעאל

מושג האחריות החברתית התאגידי צמח מתוך תיאורית בעלי העניין (Freeman, 1994) הגורסת כי על ארגונים להתייחס בהוגנות לכל בעלי העניין שלהם. על פי תפיסה זו התאגיד העסקי הוא חלק אינטגרלי מהחברה ופועל בשירות מטרותיה, וזאת תוך כפיפות לערכים המחייבים את כלל חבריה. קרול (Carroll, 1979) אף טוען כי לארגונים יש מחויבות פילנתרופית לחברה. תוכניות האחריות החברתית של ארגונים עסקיים וציבוריים רבים נהפכו בעשור האחרון לחלון הראווה של ארגונים אלו. ואף תפסו "לכאורה" את מקומם של גופי ממשל רשמיים במתן סיוע חברתי לשכבות מצוקה. הפער בין הצהרות התאגידים העסקיים לגבי מידת החשיבות של פעילויות המכוונות לסיוע לחברה ולקהילה לבין התנהגותם הפוגענית כלפי חלק מבעלי עניין של הארגון מעלה את השאלה האם אין כאן פעילות מתוחכמת של יחסי ציבור ושיווק ותו לא? מטרת המחקר הנוכחי שהוא ראשון מסוגו הייתה לבחון ולתאר את תפישותיהם של מנהלים בנושא האחריות החברתית התאגידי. משתתפי המחקר היו 70 תלמידי תואר שני במינהל עסקים בעלי ניסיון ניהולי שנתבקשו לתאר בכתב את הפעילויות החברתיות המופעלות בארגוניהם, בהתייחס לנושאים הבאים: א. אופי הפעילות ב. הערכים העומדים על פי תפיסתם ביסודן של תוכניות האחריות המופעלות בארגוניהם ו-ג. תאור תחושותיהם האישיות כלפי פעילות זו. ניתוח התוכן של תגובות המשתתפים מצביע על מגמה אינסטרומנטלית בהפעלת תוכניות אחריות חברתית בארגונים רבים – "כולם עושים זאת וזה מוסיף למוניטין של הארגון". בהרצאה יתוארו התמות העיקריות שעלו מתגובותיהם של המשתתפים לשלושת השאלות שהוצגו להם. מהניתוח עלה הצורך בהגדרת מושג חדש – "אחריות חברתית מזויפת".

מושב 208

צמתים בתכנון לימודים מעוגן שדה בתהליך הכשרת מורים

יו"ר: ד"ר עידית טבק

המושב הנוכחי יבקש לתאר שלושה צמתים בפיתוח "קוריקולום מעוגן בשדה" (Grounded Curriculum), ומתוך כך לבחון את יחסי הכוח בהבניה חברתית-חינוכית שבה קולות שהיו עד כה נפקדים, מינוריים או מוחלשים ומבקש לתת להם במה. הצמתים הם:

1. הערכת מדיניות חינוכית: בין המצומצם למכיל ולמורכב
2. פיתוח מקצועי של סגל מדריכות: בין הובלה לשיתופיות
3. שותפות מכללה שדה: בין מובנה לצומח

מדיניות חינוכית: בין המצומצם למכיל ולמורכב-מי מעריך? מה מעריכים? כיצד מעריכים?

ד"ר נורית חמו וד"ר עידית טבק

ההיצג הנוכחי יבקש לשתף בממצאי מחקר הערכה של מדיניות חינוכית מוסדית שמטרת העל שלה היא פיתוח זהויות מקצועיות של מורים. אופי התהליך מאפשר לבחון התייחסות לשלוש שאלות מכוונות של הערכה: מי מעריך? מה מעריכים? כיצד מעריכים? מדובר בהערכה כחלק מתהליך תכנון לימודים מוסדי במובן הרחב, הבוחן את מרקם יחסי הכוחות בין כלל שותפי העשייה החינוכית ואת סוג הזיקות בין תהליך תכנון מובנה, לינארי המתרחש "מלמעלה למטה", מתוך כך שהמדיניות החינוכית של המכללות להכשרת עובדי הוראה מוכתבת מחד על פי מתווה אחיד שנגזר מהמלצותיה של ועדת אריאב, לבין תהליך תכנון הקשרי דינמי וצומח "מלמטה למעלה" המבקש להוביל לבנייתו של "קוריקולום מעוגן שדה" (Grounded Curriculum).

המחקר נערך בגישה איכותנית ועשה שימוש במתודולוגיה משלבת (mix-methods). במחקר השתתפו 247 סטודנטים בוגרי שנה ג', שהתחילו את לימודיהם בתכנית החדשה על פי "מתווה אריאב". הנתונים נאספו באמצעות שאלון חצי מובנה ובאמצעות ניתוח תוכן של מסמכים מסוג רפלקציות בקבוצה של 30 סטודנטים בדגימה מכוונת ומגוונת (Patton, 1990). הממצאים מעידים על מגוון פרשנויות לזהות מקצועית של מורה, חלקן מציף מתח בין המובנה המוכתב והליניארי לבין הגמיש ההקשרי והצומח ביחס למדיניות החינוכית המקומית של המכללה. ההיצג יבקש לתאר מתח זה בהתייחס לשלוש השאלות המרכזיות שהוצגו בפתח הדברים ובעיקר בהתייחס לשאלה מהי משמעות הממצאים? האם הקולות שהושמעו יעצבו באופן שונה את תוכנית הלימודים- קרי תוכנית המדיניות החינוכית? האם דגשים שהוצפו ביחס לזהות המקצועית- דגש על הפדגוגי והאינסטרומנטלי הם לגיטימיים או מושא לשינוי ואם כן מדוע וכיצד? הדיון בפרשנות של הממצאים ובאופן השתלבותם בתהליך של קוריקולום מעוגן שדה יבקש לחשוף את ההבניות החברתיות החינוכיות ואת מערך הכוחות המקובל ביחסים שבין כלל חברי קהילת המכללה בתהליך.

המתח בין הובלת שינוי למתן אפשרות לקולות רבים

ד"ר שרי סלונים

ההיצג הנוכחי מבקש לתאר ולדון בממצאים ראשוניים מתוך מחקר פעולה ששותפיו הם החוקרת ועשרים משתתפים: מדריכות מתודיות ופדגוגיות ומרצי תקשוב. נקודת המוצא למחקר היא בשאלה המטרידה את החוקרת והיא כיצד אוביל, באמצעות שילוב התקשוב בתהליכי ההוראה-למידה, תהליך שינוי חינוכי-פדגוגי מובנה ומכוון מחד, אך פתוח ליזמה ולהובלה של צוות ההוראה מאידך? יש כאן רצון למצוא אסטרטגיות להובלת תהליך שינוי הקשרי צומח במוסדות חינוך, במהלכו תהיה הזדמנות לצוות ליזום, להיות מעורב ולהשפיע "מלמטה למעלה", גם אם התהליך יהיה מעוגן במטרות כלליות מובילות אשר ההחלטה עליהן התקבלה "מלמעלה למטה". מניתוח הנתונים עולה כי מחקר הפעולה היווה לא רק סוגה מחקרית, אלא אסטרטגיה אשר סייעה למובילת התהליך להיות קשובה לצוות ולעובר עליו. עלו ביטויים של מוטיבציה ויזמות בקרב הקבוצה וכן ביטויים להרחבת דגם הפעולה השיתופי למסגרות נוספות: לשיח משותף עם עמיתים ולהובלת מהלכים משמעותיים הן במפגשי הצוות, הן בעבודתם עם הסטודנטיות והן בבתי הספר המאמנים. כמו כן עלו ביטויים של יכולת לפעול במצבים של אי-ודאות בתכנון לימודים מגיב, הקשרי וצומח. **אופי** השימוש בכלי המחקר: ראיונות פתוחים, ניתוח תוכן של מסמכים מסוג תכתובת אינטרנטית ופרוטוקלי ישיבות וכן ניתוחי תוכן וכתובה רפלקטיבית של כלל משתתפי מחקר הפעולה, **באופן שיתופי** אפשרו "השטחה" מסויימת של ההיררכיה המוסדית מתוקף מעמד והגדרת תפקיד וזימנו מרחב רב-קולי. השיתופיות כעיקרון מוביל באה לביטוי הן בתהליך הלמידה והן כאמור במתודת מחקר פעולה שנבחרה כדרך לפירוק והבנייה של מציאות חברתית חינוכית מקובלת לטובת מציאות צודקת יותר מבחינת הפרט במערכת (אצל צלרמאיר, 2001: Cochran-Smith & Lytle, 1999). בהיצג יובאו עדויות מתוך התהליך המלמד על תמורות פנימיות וחיזוניות: משתתפי המחקר משתפים בהתלבטויותיהם בשיח רפלקטיבי פנימי וחיזוני לגבי אמונות, השקפות עמדות והתנהגויות.

תכנית התערבות לשיפור כישורי שפה בחט"ב: שותפות בין המכללה לבין השדה הלכה למעשה

ד"ר בתיה סרוסי, גב' ענת כהן-צורני

אחד המוקדים האוצרים יחסי כוח בלתי שוויוניים הוא באופי הקשר בין האקדמיה לשדה בתהליך הכשרת מורים כשהפרדה והמידור רווחים וממצבים את האקדמיה כאליטיסטית. ההיצג הנוכחי יציג ממצאי מחקר הערכה של תוכנית המבוססת על תפישה שיתופית בין המכללה לבין השדה שמטרתה שיפור כישורי שפה אצל תלמידי כיתה ז' בחט"ב במרכז הארץ, שנשלו במבחני הבנת הנקרא. ייחודה של תוכנית זו הוא בכך שהיא נרקמה מתוך אינטרסים הדדיים של המכללה ושל בית-ספר. במחקר השתתפו 17 תלמידים, שחולקו לארבע קבוצות בהנחיית הסטודנטיות. הן עבדו על שיפור כישורי שפה בתחומים שונים. התכנית פעלה באופן אינטנסיבי לאורך עשרה ימי התנסות. בתקופה זאת נאספו עדויות שונות על הלמידה במתודולוגיה איכותנית על ידי תצפיות, ראיונות וניתוח מסמכים מסוגים שונים: דפי משוב, דפי עבודה, וכן תיעוד רפלקטיבי של ההתנסות שערכו הסטודנטיות במסגרת עבודת חקר ההתנסות שלהם בתהליך ההכשרה שלהן במכללה. התלמידים דווחו על התקדמות ניכרת בתחום הלימודי, הרגשי והשפתי. הסטודנטיות דיווחו על הבנה טובה יותר של מושגים ועקרונות תיאורטיים בתחומי השפה השונים, על תרומה להתפתחותן האישית והפרופסיונאלית ועל חיזוק הקשר עם תלמידיהן. כמו כן נאספו עדויות ללמידה מתוך הבנה ועניין מעבר להקשר של עבודה לשונית ממוקדת והיררכית בקבוצה קטנה. הממצאים הכוללים מאפשרים לבחון את האופן בו הפך קורס תיאורטי בחינוך הנלמד במכללה לקורס מעשי הנלמד במסגרת ההתנסות בשדה. מפגשי למידה בין כל השותפים יצרו קהילה מקצועית לומדת, שבאמצעותה נוצר גשר בין התיאוריה לפרקטיקה. שיתוף הפעולה ההדוק בין המרצה הדיסציפלינארית, המדריכה הפדגוגית והסטודנטים הניב עבודה על אבני יסוד לשוניות וכישורי שפה שנבחרו על פי קריטריונים התפתחותיים ועקרונות פסיכולינגוויסטיים. בהיצג יובאו מקטעים מתוך קולות התלמידים והסטודנטיות, המאפשרים לבחון את הפרשנות לממצאים ואת השלכתם להבנת יחסי הכוח שבין מכללה לשדה.

התנסות כאמצעי רב-עוצמה ללמידה משמעותית של הסתברות

ד"ר אביקם גזית, האוניברסיטה הפתוחה, מכללות סמינר הקיבוצים ובית ברל

פתרון בעיות במתמטיקה תוך שימוש בטכניקות אלגוריתמיות כמו נוסחאות המשמשות כמתכונים, אינו מאפשר לתלמידים הבנה משמעותית של מצבים הסתברותיים. הסתברות מקושרת במידה רבה למצבים ביום-יום, אולם הצורך ליצור סינתיזה בין הדטרמיניסטי ובין האי-ודאי מקשה על ההבנה. המודלים התאורטיים בהם משתמשים להסברת תהליכים הסתברותיים סותרים לעיתים את האינטואיציה המבוססת על התנסות יום-יומית. אולם בדרך כלל ההתנסויות שלנו אינן רצופות ואינן מודרכות-מה שמפריע להבנייה נכונה של הידע ההסתברותי. (Fieschbein, 1975 Rokni,2001) שימוש בהתנסויות מודרכות בעת התמודדות עם בעיות הסתברות הנגזרות ממצבים אותנטיים עשוי ליצור הבנה משמעותית של עקרונות בהסתברות. (Ramazan, et-al, 2010) שאלת מחקר-הפעולה בדקה מה מקור השגיאות של 16 פרחי הוראה המתכשרים להוראת מתמטיקה בחט"ב, בעת פתרון בעיות הסתברות אותנטיות והאם התנסות ישירה עשויה להוביל להבנת הפתרון. בפני הנבדקים הוצגו 3 בעיות הסתברות מחיי היום יום: הסיכויים למצוא שניים החוגגים יום הולדת ביחד, הסיכויים לנחש פרס מאחורי שלוש דלתות אם פותחים את אחת הדלתות והסיכויים לקבל צד מסויים בהטלת שתי דיסקיות צבועות. בשלב הראשון ענו הנבדקים על השאלות ללא התנסות. כל הנבדקים ענו תשובה שגויה לשאלת שלושת הדלתות ורק נבדק אחד ענה נכון לשתי השאלות האחרות. בשלב השני ניתן למשתתפים הסבר לוגי המשלב הדגמה ומודל. כמה מהמשתתפים חוו דיסונאנס קוגניטיבי לאחר קבלת ההסבר שלא התאים לאינטואיציה הראשונית. בשלב השלישי התנסו המשתתפים בסימולציה-התנסות ישירה של שלושת הבעיות: איסוף תאריכי לידה, ניחוש דלתות והפיכת דיסקית. לאחר שלב ההתנסות הישירה השתכנעו כל המשתתפים בפתרון הנכון של כל אחת משלוש הבעיות ושינו את דרך חשיבתם כלפי מצבי אי ודאות. שימוש בהתנסות ישירה עוזר להבין מצבים הסתברותיים ומפתח מיומנויות משמעותיות להתמודד עם בעיות מציאותיות בכלל ובעיות הסתברות בפרט.

בית בטוח: הריסת בתים והתמודדות משפחות וילדים

יו"ר: פרופ' דורית רואר-סטריאר
מתדיינת: פרופ' נאדירה שלהוב קבורקיאן

קבוצת מחקר של 10 סטודנטים יהודים וערבים חקרה במשך חמש שנים קבוצות שונות של אוכלוסיות שבתיהם נפגעו באירועים שונים (מלחמה, הרס בית על ידי השלטונות, פינוי גוש קטיף וכד')

במושב זה יוצגו שלשה מקרים של הריסת בתים באוכלוסיה הערבית והיהודית. הריסת בתים בכפרים הלא מוכרים בנגב ופגיעה בבתים בצפון הארץ במלחמת לבנון השנייה בקרב האוכלוסייה הערבית והיהודית. מטרת המחקר היו:

- תיעוד קולות מבוגרים וילדים שחוו פגיעה בבתיהם ותיאור המשמעויות השונות שנתנו לחוויה זו.
 - יצירת במה להשמעת קולם של המשתתפים שחוו פגיעה בבתיהם.
 - גילו דרכי התמודדות של המבוגרים והילדים שבתיהם נפגעו.
 - בניית מתודולוגיה מחקרית הכוללת אלמנטים של טיפול והעצמה של משתתפי המחקרים.
 - גיבוש קבוצת מחקר רב-תרבותית הפועלת להעלאת ה"רגישות לאחר" בקונטקסט הפוליטי- חברתי של ישראל.
- הצגת הפתיחה תדון במטרות אלו ובמתודולוגיה המחקרית להשגתן, וכן בנתונים ראשוניים על השפעת המחקר על החוקרים והמשתתפים בו.

"אנחנו..... בין הפטיש לסדן", "إحنا..... بين المطرقة والسندان": חווית הפגיעה בבית במלחמת לבנון השנייה והשלכותיה על הפלסטינים בצפון הארץ

אבתסאם מרעי סרואן

הרצאה זו עוסקת בממצאי המחקר שהתמקד בחוויות הפגיעה בביתם של 24 נחקרים (נשים וגברים) פלסטינים אזרחי המדינה, שהתגוררו בצפון הארץ במהלך מלחמת לבנון השנייה- 2006, בחן את משמעות ה"בית" עבורם ואת השפעת הפגיעה על מערכות היחסים החברתיות והמשפחתיות, בריאותם הנפשית ויחסם לדת ולמדינה. כמו כן, בחן את חוויתם של הפלסטינים אזרחי המדינה לאור מצבם המיוחד, בשל הדואליות של שיוכם האזרחי- לאומי, ערבים בעלי אזרחות ישראלית. ייחוד המחקר בכך שהוא בודק את משמעות הבית וחווית אובדנו לחברה שחיה טראומה ממושכת של אובדן.

על רקע חוסר השוויון בישראל, מלחמת לבנון השנייה חשפה והבליטה מציאות עגומה של פערים בין השירותים הניתנים לאזרחים הפלסטינים והיהודים בתשתיות, בשירותי חירום, בשירותי הרפואה ובנגישות למידע בשעת חירום.

ההצגה תתייחס לשתי תמות שנבחרו מתוך ממצאי המחקר :

1. תחושות האכזבה והתסכול מקובעי המדיניות ומהמסד בכל הנוגע לטיפולו באוכלוסייה הערבית, והתחושה שהמדינה מפקירה ומפלה את אזרחיה הערבים לרעה בכל תחומי החיים.
2. הבעייתיות של אזרחותם של הפלסטינים במדינה והיותם "בין הפטיש לסדן", ביטוי אשר משקף את התחושות והקונפליקט שבו נתונים הנחקרים כמי שתלויים בין שתי עולמות, שתי זהויות ושתי נאמנויות: מצד אחד הם פלסטינים, החשים שייכות לאומה הערבית, ומצד שני, הם אזרחי המדינה, אך ממנה לא מקבלים את זכויותיהם המלאות כאזרחים, אלא סובלים מאי-שוויון ומאפליה מתמשכת.

מתוך ניתוח ממצאי המחקר נבנה מודל תיאורטי שמתאר את חווית אבדן הבית כתוצאה מאירוע של אלימות פוליטית ומחדד את תפיסת היותם של אנשים "בין הפטיש לסדן".

עולים מחבר העמים שחוו אובדן שני של בית בעקבות מלחמת לבנון השנייה

רוני היינבך

הרצאה זו מעלה שתי סוגיות הקשורות למחקר העוסק בעולים מחבר העמים שביתם נפגע במסגרת מלחמת לבנון השנייה.

המחקר אשר במסגרתו רואיינו 10 נחקרים, תושבי קריית שמונה, בא לבחון את משמעות המושג בית, את העזיבה של הבית מספר פעמים, הן בעקבות הגירה והן בעקבות נזקי מלחמה, את מקומה של הישנות של טראומה וכפועל יוצא מכך את ממד החוסן האישי והקהילתי וכן את ההתמודדות עם הקושי התרבותי והשפתי.

ייחודו של המחקר הוא בכמה מישורים:

- בחינת משמעות הטראומה בקרב עולים שחוו הן הגירה והן פגיעה בבית במתודה איכותנית.
- בדיקת הקושי התרבותי, אך בעיקר שפתי, שמלווה את אוכלוסיית העולים בסוגיות שונות בחייהם והיכולת לפתור זאת.
- השמעת קולם של אלו שקולם לא נשמע.

מכיוון שהמחקר נמצא בשלבי ניתוח, ההתייחסות בהרצאה שלי תעשה בשני נושאים, האחד מתודולוגי והשני מעלה סוגיה חברתית

1. המקום של חוקר שלא שייך לקהילה בהגעה למרואיינים, למקורות מידע וכפועל יוצא מזה נכונותם של הנחקרים לשתף פעולה וכן שאלה הדנה במקומו ומשמעותו של מתורגמן במחקר האיכותני.

2. ממד החוסן האישי אל מול החוסן הקהילתי בקרב אוכלוסייה שמאופיינת בקשרים תלויי תרבות וקהילת המוצא.

המטרה שעמדה לפני, לפני תחילת המחקר והתחזקה בעקבותיו היא למנוע הדרה חברתית של אוכלוסיית העולים במדינת ישראל בכלל ובפריפריה בפרט.

מניעת הדרה חברתית תקרה על ידי ביסוס תשתית קהילתית חזקה דיה בה תהיה התייחסות לאוכלוסיית העולים ביום יום כמו גם בעתות משבר, כאשר הקושי התרבותי/שפתי לא מהווה גורם מעכב או מונע במתן סיוע.

תפיסת היעילות של רשתות התמיכה החברתית ואסטרטגיות ההתמודדות בקרב מתבגרים בדואים שחוו הריסת בתים בכפרים הבלתי-מוכרים בנגב

ליית' גיוסי

ההרצאה תעסוק בתפיסתם של מתבגרים בדואים למידת היעילות והזמינות של מקורות התמיכה החברתית הפורמאליים והבלתי פורמאליים, ואסטרטגיות ההתמודדות לאחר החשיפה להריסת בתים בכפרים הבלתי-מוכרים בנגב.

מטרת המחקר הייתה לבחון את ההשלכות הפתוגניות והסלוטוגניות של החשיפה להריסת בתים על הרווחה הפסיכו-חברתית של מתבגרים בדואים הגרים בכפרים הבלתי מוכרים בנגב. המחקר התבסס בחלקו על שילוב בין מחקר כמותני ואיכותני. המדגם כלל 250 מתבגרים בדואים אשר אותרו באמצעות דגימת כדור שלג מתוך 32 כפרים בלתי מוכרים בנגב. ההרצאה תתמקד בשתי תמות מרכזיות שעלו מניתוח השאלות הפתוחות, כמתואר להלן:

ראייה פסימית כלפי מקורות התמיכה השונים: המתבגרים שידרו ראייה פסימית, תחושות ייאוש, עוול וחוסר אונים כתוצאה מחוסר התועלת של מקורות התמיכה, הן בשל המשך "החורבן", "האובדן" ו"ההרס" המתרחשים בכפרים הבלתי מוכרים, הן בשל היעדר תשתיות פיזיות, כלכליות, חברתיות, כלכליות, קהילתיות וכדומה.

יותר ממחציתם, הצהירו כי אין להם שום צפיות לתמיכה פורמאלית מגופים ועמותות לאומיים ובינלאומיים- לאור שתי סיבות מרכזיות: (א) המדיניות והמשטר הדיקטטורי של מדינת ישראל אשר מבוסס על גזענות ואפליה בין הערבים והיהודים, דבר שמתבטא בתופעת הריסת הבתים. (ב) תחושות האכזבה והתסכול כלפי העולם הערבי ומנהיגיו אשר מתנערים מלקיחת אחריות ועומדים משותקים מול מראה הדיכוי והסבל שנעשה בחברה הבדואית, מבלי לטרוח מאמץ, להתערב ולסייע.

במקביל לתחושת הפסימיות החזקה וחוסר התקווה כלפי סוגי התמיכה, המתבגרים הצביעו על שתי אסטרטגיות התמודדות אפקטיביות להתמודדות עם האובדן: **אסטרטגיות התמודדות ממוקדות בעיה** (חשיבה רציונלית, אופטימיות והערכת המצב מחדש; חיפוש תמיכה חברתית אינסטרומנטלית; והתמודדות אקטיבית דרך ארגון הפגנות ומחאות, סיוע משפטי, איתנות והיאחזות באדמה) ו**אסטרטגיית התמודדות ממוקדת רגש** (סבלנות ופנייה לדת).

מליאה

מחקר איכותני ואתגרי השינוי החברתי, מבטים ישראלים
יו"ר: פרופ' מיכל קרומר-נבו

מחקר מדעי ועשייה חברתית – הילכו יחדיו בלתי אם נועדו

פרופ' גליה צבר, אוניברסיטת תל-אביב

מה שטח למחקר איכותני וממחקר איכותני חזרה אל השטח

ד"ר שירי רגב-מסלם, אוניברסיטת תל-אביב

רוח הפעולה הנשית המשותפת: איך יזינו ממצאים ממחקרי ראיונות את האקטיביזם בישראל?

ד"ר אורלי בנימין, אוניברסיטת בר-אילן

אהבת המספרים של קובעי המדיניות

ד"ר דפנה הקר, אוניברסיטת תל-אביב

מושב 210

שולחן עגול: הוראת מחקר איכותני

יו"ר: ד"ר ניר אביאלי

משתתפים: ד"ר מיה לביא-אגיא, ד"ר יוליה לרנר, ד"ר טל כוכבי, ד"ר איסמעיל נאשף

מושב 211

מאבקים חברתיים- הבניות, ייצוגים ופרקטיקות
יו"ר: פרופ' תמר כתרילאל

פרקטיקות של התנגדות ברשת, אתנוגרפיה של הבלוג הקהילתי העוקץ

בטי בנבנישתי, אוניברסיטת תל אביב

במסגרת מחקר אתנוגרפי שהתקיים בין השנים 2006 – 2008 בחנתי את האופנים בהם מגדירים חברי הבלוג הקהילתי העוקץ את החברתי, תוך שהם עושים שימוש באפשרויות שמזמנת טכנולוגיית האינטרנט. המאפיין של הכותבים בבלוג הוא עמדתם הביקורתית כלפי המדיניות החברתית בישראל אשר נובעת מנקודת מבט מזרחית כלפי החברה בישראל. הבלוג החל לפעול באוגוסט 2003 והוא כולל מאות כותבי פוסטים (מאמרים) ואלפי קוראים ומגיבים קבועים ומתחלפים. רבים מחברי הקהילה פועלים בו בזמן באקדמיה, בפוליטיקה ובתקשורת הממסדית. במחקר זה בחנתי את הרשת בה פועל בלוג העוקץ ואת יחסי הגומלין שמקיימים חברי הקהילה עם גורמים שונים בה ומחוצה לה. איסוף ועיבוד המידע התבסס על התיאוריה המעוגנת בשדה וכלל ניתוח טקסטים שהתפרסמו בבלוג; בחינה איכותנית של הקישוריות המופיעות בו; תצפיות משתתפות בפעולות מחאה שפורסמו בו; 28 ראיונות עומק; וסטטיסטיקה תיאורית של התפלגות הפוסטים בבלוג.

מצאתי כי הכותבים בעוקץ משתמשים באינטרנט להפצת מידע ופרשנויות המייצרות רפלקסיביות מתמדת כלפי האופן שבו מתארגנת החברה. הם מוחים כנגד המדיניות החברתית, מציבים אלטרנטיבות לארגון החברתי, ומציעים פרשנויות פוליטיות שונות למושג "החברתי". הם עושים שימוש באופני הייצוג הייחודיים שמזמנת טכנולוגיית הווב 2.0, כאשר הפעילות שלהם מתקיימת בו בזמן בעולם המקוון (on-line) והלא מקוון (of-line).

בהרצאה זו ברצוני להציג את הפרקטיקות שמגבשות את חברי העוקץ לכדי קהילת מחאה. אלו כוללות שימוש/ייצור שפה אותה אני מכנה "דיבורשת" מנוסח היטב; אופני ייצוג בלתי אמצעיים של הנפגעים מהסדר החברתי; ותיווך ותרגום של מידע שלא זכה לחשיפה בבמות התקשורתיות המרכזיות. פרקטיקות אלו מייצרות מרחב שיח שמשבש את החלוקות הסוציולוגיות המוסדיות שבין החברה לפרט, בין האישי לציבורי ובין חלוקה והכרה.

תפקידו של נרטיב הקבוצה במיצובה בתקשורת: מאבקים של לוחמי השייטת והדייגים בפרשת הקישון

אלה בן-עטר, אוניברסיטת בר אילן

סמדר בן-אשר, המכללה האקדמית ע"ש קיי, מרכז מנדל למנהיגות בנגב, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

שאלת הבולטות וההדרה של קבוצות בישראל היא שאלה מרכזית המשפיעה על מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית המקיימת שוויון בין אזרחיה. המחקר עוסק בתפקידו של הנרטיב הקבוצתי – כמו שמספרים אותו חבריה - במיצובה של הקבוצה במרחב השיח הציבורי בתיווכה של התקשורת.

שאלת המחקר עוסקת בביטוי התקשורתי שמקבלים סיפוריהם הנרטיבים של לוחמי השייטת והדייגים, הנאבקים בנפרד להכרה בקשר שבין שכחותה הגבוהה של מחלת הסרטן בקרבם ובין השהות במי הקישון המזוהמים ברעלים שמקורם במפעלים הפטרוכימיים.

המחקר בוצע במסגרת הפרדיגמה הפנומולוגית-קונסטרוקטיביסטית, ומטרתו הייתה להבין לעומק אירועים ותהליכים כמו שהאנשים המעורבים באירוע הנחקר חווים ומפרשים אותם. במחקר נעשה שימוש בראיונות עומק (in-depth interviews) של נציגי הקבוצות, ומתוכם זוהו הנרטיבים המרכזיים של כל קבוצה וקבוצה. כל נרטיב נבדק מתוך התייחסות לדרך שחברי הקבוצה מספרים אותו ולאופן הצגתו בעיתונות הכתובה בישראל.

מהממצאים שנתקבלו עולה קשר ברור בין הנרטיב של הקבוצה כמו שמספרים אותו חבריה ובין התייחסותה של התקשורת אל הקבוצות ואל מאבקן. הנרטיב שסיפרו לוחמי השייטת מזוהה עם הנרטיב הלאומי, הכולל ערכים כמו דבקות במטרה, אחריות, אמינות, רעות ושליחות. נרטיב זה יוצר ברית אהדה גלויה בין התקשורת ללוחמים מתוך התפיסה שקבוצה זו תרמה למדינה ולכן זכאית לתגמול.

הדייגים, לעומתם, מציגים נרטיב של קבוצת שוליים מודרת ובלתי מוערכת ברמת תרומתה לכלל. ניסיונם של הדייגים להתחבר לנרטיב הלאומי-ציוני או לנרטיב הסביבתי-אקולוגי מוצג בתקשורת באופן שלילי, והדייגים מוצגים ככאלה ש"קפצו על הסירה ולא משיטים אותה".

הדיון מעלה שאלות הנוגעות לצדק חברתי ולכוחה של התקשורת להשפיע על המקום שהקבוצות תופסות במרחב השיח הציבורי: קידום קבוצות שוליים למרכז ההווה החברתית או הדרתן והעמקת השערים הקיימים בחברה בישראל בין קבוצות אליטה לקבוצות שוליים.

היסטוריה של מאבק חברתי - בסיפורי חיים של הורים לבוגרים עם אוטיזם

ד"ר עדנה מישורי, האוניברסיטה העברית בירושלים

סיפורי החיים של הורים לבוגרים עם אוטיזם מהווים ביטוי ותיעוד של מאבק חברתי להחזיר לחברה הישראלית את זכויותיהם נגד ממסד שאינו קשוב לצורכיהם. חוסר עמוק במתן שירותים הולמים לבניהם היווה דחף עבור ההורים לנקיטת עמדה של מאבק חברתי לקראת שינויים במציאות בלתי קבילה במדיניות החברתית שהייתה שלטת.

בהיותי עצמי אם לאדם בוגר עם אוטיזם, נובעת עבודה זו מנקודת המבט הסובייקטיבית שלי, מבוססת על מקורות העומדים ברשותי, על התנסותי ועל פרשנותי האישית.

המאבק החברתי החל באופן אינטואיטיבי וללא תוכנית אסטרטגית ברורה. תחילתו בזיהוי מציאות בלתי הוגנת הגורמת להדרה, לקיפוח ולסבל של האוכלוסייה המוחלשת –הילדים עם האוטיזם ובני משפחותיהם. הגדרת הטענה היוותה שלב התחלתי שהמשכו בבניית תוכניות פעולה המאתגרות את הממסד. ההתמדה העיקשת בפעילות יצרה בהדרגה מציאות המתאימה עצמה לצורכי האוכלוסייה המיוחדת והשפיעה גם על החברה בכללותה.

נראה כי פעילות ההורים ממשיכה להשפיע גם כיום על קידום השירותים בארץ לאוכלוסייה זו, כולל חקיקה, התאמת תקציבים ממשלתיים וקשר עם קהילות מקצועיות בארץ ובעולם. תהליך ההשתנות ממשיך ממודרות להכללה, מסטיגמה ליוקרה המבטאת מהפך מתפיסה שלילית אל התייחסות של הערכה וכבוד. כחלק מן התהליך נוצרה נורמה מקובלת יותר של שיח בין בעלי המקצוע עם ההורים - מקבלי השירותים מעמדה שוויונית וכביטוי לפריצת הגבולות המקובלים. כיום, עם הפניית המבט לעתיד עולה הצורך בהתאמת השירותים לאנשים בוגרים ומזדקנים עם אוטיזם מתוך הבנת הצרכים המיוחדים המשתנים עם הגיל ומתוך התפיסה שזכותם לחיות בכבוד כבני אדם שלמים גם כאשר ההורים "לא יהיו עוד בסביבה".

הנרטיב הקבוצתי מבטא את רעיון יכולת הבחירה ונטילת אחריות חברתית רחבה המתחיל עם קומץ של אנשים בעלי עניין עמוק בנושא. בכך קיים ביטוי לרעיון הקיים בלב לבה של התפיסה היהודית "הכול צפוי והרשות נתונה" (פרקי אבות, פרק ג' משנה י, ט).

מחקר איכותני על ועדי עובדים כמכשיר להבנת אופיו הרצוי של מאבק מעמדי

גדי נסים, אוניברסיטת תל-אביב, המרכז האקדמי רופין

מחקר איכותני יכול לתרום לצדק ולשינוי חברתי במספר אופנים: בחירת נושאי ושדות מחקר שמתמקדים בקונפליקט חברתי, המחשת האופנים המגוונים בהם פועלים הדיכוי והניצול בחיי היומיום, ניסיון להתחקות אחר אופני ההתמודדות והתנגדות של המוכפפים בחברה, וכן הלאה. במובן הרחב יותר, מפיח המחקר האיכותני חיים בתיאוריה הביקורתית. באמצעות מחקר מסוג זה ניתן לבדוק כיצד מתגלמים המושגים התיאורטיים והקטגוריות האנליטיות בשטח. המחקר האיכותני אמנם לא מציע ספרי הדרכה עבור מנהיגי שינוי חברתי; אך כן יכול לספק תיאור וניתוח טובים יותר של אופני הדיכוי, ההשלמה וההתנגדות; על מנת לספק לסוכני השינוי החברתי הבנה טובה יותר של השטח, והערכת פוטנציאל ההתנגדות וכיוונה הרצוי.

את הטענות הללו אדגים בהרצאה באמצעות מחקר אותו ערכתי בקרב עשרים ועדי עובדים בסקטור הפרטי בישראל. הנתונים נאספו בשנים 2006-2008, באמצעות תצפיות וראיונות. המחקר מלמד כי אצל חברי הועדים ניתן לאתר שיח מובחן ומורכב. מצד אחד, הם הטמיעו מוטיבים מהשקפת העולם של המעסיקים ומהאידיאולוגיה העסקית, ולכן היוו חלק מההגמוניה הניאו-ליברלית בחברה הישראלית. מצד שני מצאתי אצלם מרכיבי שיח של צדק חברתי ומלחמת מעמדות – במצבים מסוימים הם הגדירו את היחסים עם המעסיקים כקונפליקטואליים וראו את המאבק כמוצא היחידי. המסקנה הסופית הייתה שפוטנציאל ההתנגדות קיים, אך כול עוד יש אחיזה ממשית אצל נציגי עובדים לאידיאולוגיה המזוהה עם בעלי ההון; ההתנגדות תהיה מקומית, א-פוליטית ומתגוננת באופייה. כדי לממש את פוטנציאל ההתנגדות דרוש גורם פוליטי חזק יותר, הנשען על השקפה סוציאל-דמוקרטית, ויכול לאגד את הכוחות הקיימים בשטח ולתאם ביניהם. המחקר גם מצא שההסתדרות אמנם ממלאת באופן פורמאלי את הפונקציה הזו, אך בפועל אין היא נחווית אצל הנחקרים כגוף בעל משקל וקול אידיאולוגי ברור.

מושב 212

זהות ונרטיב בארגונים

יו"ר: פרופ' איילה מלאך-פיינס

זהות ארגונית – בין פרקטיקה למשמעות: המקרה של ארגון חינוך

ניצה רסקין, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, מרכז מנדל למנהיגות

סיפורים הם אמצעי חיוני לכינון זהותנו כפרטים כמו גם לכינון זהותם של ארגונים. לארגונים סיפורים המאפשרים להגדיר מי הם, מה הם עושים, מי האחר שלהם וכדומה. לעיתים הסיפורים הם כל כך חזקים כך שהם צובעים, מכוונים ומסבירים את ההתנהגות הארגונית גם כשההתנהגות היא בסתירה לערכים של הארגון עצמו ולמציאות שמוכתבת לו על ידי סביבתו.

'זהות ארגונית' ההבנה המשותפת של מי שאנחנו (Albert & Whetten, 1985) נוצרת על ידי הסיפורים הארגוניים ששחקנים מחברים במאמצייהם להבין או לטעון במשמעות את הישויות הקולקטיביות איתם הם מזדהים (Brown, 2006).

נקודת המוצא של הנחה זו היא הפרספקטיבה ההבנייתית, המניחה כי זהות היא תופעה של הבניה חברתית, ושקבוצות חברתיות חותרות לרמה מסוימת של מפגש סביב משמעויות של זהות. מכאן שזהות אינה דבר מה ממשי אלא הבניה מתמשכת של המציאות הארגונית על ידי הפרטים הכלולים בה, באמצעות המדיום העיקרי שדרכו אנו מתקשרים - השפה.

בהרצאה אציג ממצאים של עבודת דוקטורט שעסקה בדינמיקה של הבניות הזהות ותהליך התפתחותם בארגון חינוכי בפריסה ארצית מאז הקמתו כאשר מרבית איסוף הנתונים נעשה בשנים 2003 עד 2006.

“אני לא קלאסית של הייטק” – יחסי הגומלין בין הזהות האישית והזהות הארגונית במרחב קונפליקטואלי

מעין רוזנברג-שץ, האוניברסיטה העברית בירושלים

עבודתי המתבססת על מחקר איכותני – נרטיבי, עסקה בבחינת יחסי הגומלין הנוצרים באינטראקציה שבין הזהות האישית ובין הזהות הארגונית. על מנת להיטיב ולהבין יחסי גומלין אלה, נבחר מקרה בוחן קונפליקטואלי, קיצוני מבחינת שכיחותו הארגונית (Yin, 2003) - המקרה של נשים דתיות העובדות כמתכנתות בארגוני הייטק. נשים אלה חריגות במקום עבודתן הן על רקע נשיותן בארגונים גבריים והן על רקע היותן דתיות בארגונים בעלי צביון חילוני. על פי הגישה הנרטיבית הטוענת כי זהותו של אדם היא סיפורו, הארגון מהווה מרחב שיח בו מתעצבת זהותו הארגונית של האדם (Brown, 2006). לאור זאת, נערכו ראיונות עומק חצי-מובנים, עם שתיים עשרה מרואיינות, אשר סיפרו את סיפור החיים האישי שלהן ואת הסיפור הארגוני שלהן. מן הראיונות עלו שתי תמות בהן מתרחש קונפליקט - שאלת השייכות לחברה ולמסגרות (ובתוך כך, גם לארגון) ובחינת הנשיות. על רקע שתי תמות אלה, שורטטו יחסי הגומלין בין הזהות האישית והארגונית וכיצד אלה נוטלים חלק בהבניה של סוג ההזדהות עם הארגון. נמצא כי על פי המידה בה תמות הקונפליקט נפתרות במהלך יחסי הגומלין שבין הזהויות, ניתן לזהות את מידת ההזדהות של המרואיינות עם הארגון בו הן עובדות. עיקר תרומתה התיאורטית של עבודה זו היא בכך שהיא מניחה בסיס לראות במושג ההזדהות כמתאר את הקשר שנוצר ביחסי הגומלין שבין הזהות האישית והזהות הארגונית. תרומתה המתודולוגית של עבודה זו, היא בשימוש החדשני שהיא עושה בשיטת המחקר האיכותנית – נרטיבית לחקר ההזדהות עם ארגון. ביטויה של ההזדהות בסיפורי-החיים, עולה מדבריהן של המרואיינות, מהשיח שלהן ומדרך סיפורן ולא מאובחן על ידי שאלון מנחה, כפי שנעשה בעבר. בכך, מחקר זה מעשיר את הידע המצוי בידינו על הבניית ההזדהות ועל דרכי ביטויה.

נרטיב אקולוגי של מחוללי שינוי חברתי

הילה כהן

המושג "יזמות חברתית" פרץ בשנים האחרונות הרבה מעבר לגבולותיו הראשונים ונעשה הביטוי "החם" ביותר של העשור (The Buzzword of the decade) (Bernholz, 2011). יזמים חברתיים הינם המרכיב הראשון והמרכזי "ביזמות חברתית" אך מאפייניהם האישיים והאישיותיים כמעט ולא נחקרו (Bornstein, 2004). התחום שואב ידע מתחום היזמות העסקית, ניתוחי מקרה, סיפורים, הגדרות עמומות, כתבי עת מעטים ונתונים חלקיים (Mair & Marti, 2006). על כן, מטרתו של מחקר זה הינה בראש ובראשונה לשרטט פרופיל אישי, אישיותי ומוטיבציוני של יזמים חברתיים. לצורך כך בוצעו עשרים ראיונות עומק עם יזמים חברתיים במסגרת מחקר איכותני נרטיבי ונעשה ניתוח תוכן וצורה לראיונות, בקרב שלושה מהמראיינים נעשה גם ניתוח של מסמכים אוטוביוגרפים שנכתבו על-ידם.

ממצאי המחקר מעלים סביבות שונות היוצרות פסיפס אקולוגי התפתחותי של היזם החברתי. סביבה מיידית הכוללת מאפייני רקע כגון: מקום בסדר הלידה, מקום מגורים, השכלה, מצב משפחתי. סביבה קרובה הכוללת דינמיקה משפחתית, חוויות ילדות, קשרים עם דמויות משמעותיות ועוד. סביבת ביניים הכוללת מסגרות טרום צבאיות, תנועות נוער, צבא ומסגרות לימוד שונות. סביבה רחוקה הכוללת ערכים, תפיסות עולם ואידיאולוגיה. סביבה חוצה ומשותפת כוללת סביבה פנימית-אישיותית של חיפוש אחר עשייה משמעותית ותכלית ערכית לחייהם. היבטים מוטיבציוניים מעלים גורמים פנימיים הנכללים כגורמי משיכה (Pull-Factor), למשל, "חרדה לדורות הבאים", "מימוש השקפת עולמי בענייני רווחים" ובעיקר רצון לעשייה משמעותית. ניתוח הסביבות השונות מעלה כי היזמות החברתית נבנתה על בסיס מניעים, צרכים וכישורים של היזם כאשר דינמיקה משפחתית, חוויות קשות בילדות וחוויות מכוננות בבגרות סללו את הדרך לביטוייה הספציפי. ממצאים אלו תומכים בתיאוריה פסיכואנליטית של בחירת קריירה, תיאוריה פסיכואנליטית אקזיסטנציאלית (Pines, et al., 2003; 2002; Pines Pines & Yanai, 2001; 2002). ובאופן חלקי גם בתיאוריה התייחסותית (relational) (Özbilgin, 2005). התרומה לתיאוריה ולפרקטיקה חותמת את העבודה.

ארגונים חברתיים-עסקיים: דפוסי התמודדות עם המתח שבין חברתי והכלכלי

דקלה יוגב, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

במחקר קודם²¹ נבנתה מסגרת מושגית חדשה עבור תופעה הולכת וגדלה בארץ ובעולם – ארגונים חברתיים-עסקיים (המכונים "עסקים חברתיים"). מדובר בארגונים בעלי מטרות חברתיות המשתמשים במתודולוגיה עסקית לשם השגתן. שלושה סוגים של ארגונים זהו כשייכים למסגרת קונצפטואלית זו:

(1) הקואופרטיבים החברתיים

(2) העסקים החברתיים

(3) מיזמים עסקיים במסגרת עמותות

מדובר בארגונים שלהם מטרות חברתיות שעל מנת להשיגן הם משתמשים במנגנוני השוק ומתחרים עם ארגונים עסקיים.

במחקר זוהה קונפליקט אלמנטרי רוחבי ועמוק בין האלמנט העסקי והכלכלי. הקונפליקט משליך על התנהלותו של הארגון ברמה היומיומית, ברמת הניהול השוטף, מייצר ומגביר את הצורך בהתמודדות עם קונפליקטים שונים בארגון.

ממצאי המחקר מעלים כי הארגונים הללו נוטים להשתמש בטרמינולוגיה של "התמודדות" כדפוס הפעילות היומיומי שלהם, כאשר זו משקפת נכוחה את מצבם ואת אתגרי הניהול בהם. אופן ההתמודדות עם קונפליקטים הינו דיכוטומי ומצביע על דפוס ייחודי בניהול קונפליקטים עסקיים אל מול דפוס של התמודדות עם קונפליקטים חברתיים.

באופן כללי, אפשר לטעון כי ארגונים אלו דומים מאוד בדפוסי הפעילות שלהם לארגונים ללא כוונות רווח, אך ייחודיים בסגנון ההתמודדות עם קונפליקטים ארגוניים.

21 גדרון ב' ויוגב ד' (2010). "ארגונים חברתיים-עסקיים בישראל-נתונים ראשוניים על תופעה חדשה" – דו"ח מחקר. המרכז לחקר המגזר השלישי בישראל, אוני' בן גוריון.

מושב 213

הפואטיקה של היומיום: דרכי המשגה והיגוד של מספרים

מקבוצות שוליות

יו"ר: פרופ' אילנה רוזן

"את כיתה ג' ? את מדברת כל כך יפה" - מודלים נרטיביים ואסטרטגיות לשוניות בסיפור חיים

של אישה מזרחית חסרת השכלה מבאר שבע

יעל זילברמן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

נשים מזרחיות, מבוגרות חסרות השכלה המתגוררות בעיירות פיתוח באזור הדרום נתפסות בשיח הציבורי כ"טעונות טיפוח" שעולמן מוגדר על בסיס של חסכים חברתיים, תרבותיים וכלכליים. מחקרים עכשוויים מעוניינים לאתגר את הסטריאוטיפ השלילי הקשור בהן ולהציגן כסובייקט אקטיבי. ואולם גם בהם נשמעת לא אחת הטענה כי נשים "שוליות" אלו חסרות מודלים נרטיביים ותרבותיים שלאורם הן יכולות להבנות סיפור חיים משמעותי. בניגוד לכך, אני מבקשת להראות כי יחסים בין נתונים חברתיים ולשוניים אינם יחסים של סיבה ותוצאה, וכי קטגוריות כמו אזור, גיל, אתניות, מעמד ומגדר אינם מכתיבים באופן אוטומטי היגוד של סיפורי חיים. גישה זו מבקשת להתמקד בשימושים היצירתיים והאינדיבידואליים שמספרות עושות בקטגוריות חברתיות שונות ולראות בהם 'פעולות לינגוויסטיות של זהות' המהוות אמצעי יצירתי ואקטיבי לבניית עולמות דיסקורסיביים ולתמרון מציאות חברתית קיימת.

בהרצאתי אדגים כמה מן המודלים הנרטיביים והאסטרטגיות הלשוניות בהם משתמשת מספרת כדי לערער את התמונה הסטריאוטיפית ביחס לזהותה כאישה מבוגרת, מזרחית, דרומית וחסרת השכלה, בת למעמד הפועלים, שאינה יודעת קרוא וכתוב, וכיצד היא מבנה את זהותה הנרטיבית כאישה חזקה ואסרטיבית וכמספרת מוכשרת. לאור זאת אטען כי התייחסות מפורטת לאמנות הביצוע וההיגוד של נשים אלו ושכמותן מלמדת כי הן רחוקות מלתפוס את עצמן כשוליות וכי הן מקיימות יחסים משמעותיים, טעונים ולעתים מחלוקתיים וחתרניים עם המסורת ועם מסגרות סמכות מסוגים שונים בסביבתן.

ראיון נרטייווי רפלקטיבי ככלי להעצמה חברתית: ראיונות עם סטודנטיות ערביות העוזבות את

בתיאן לצרכי לימודים אקדמיים

זאב גרינברג, המכללה האקדמית תל-חי

המאמר אותו אבקש להציג עוסק בקשיים אישיים של סטודנטיות ערביות צעירות העוזבות את משפחתן ובתיאן לצורך לימודים גבוהים. מחקרים רבים בחנו את משמעות היציאה ללימודים גבוהים על תחושות אישיות של הסטודנטיות, פילוח תחומי הלימודים, אחוז המסיימות לימודיהן, תחושות העצמה והתפתחות אישית שלהן כנשים ועוד.

במחקר זה רואיינו שש עשרה מרואיינות - סטודנטיות בגילאי תשע עשרה ועד עשרים ושש הלומדות בשני מוסדות: האחד, מוסד אקדמי בחיפה והשני במכללה בגליל העליון.

בראיונות התבקשו הסטודנטיות לספר את סיפור חייהן בהקשר של יציאה ללימודים והקשיים הכרוכים ביציאתן מהבית לראשונה בחייהן לתקופות זמן ארוכות לצרכי לימודיהן. השימוש במתודולוגיית המחקר הנרטיבית- רפלקטיבית אפשרה לצוות המחקר לשמוע את סיפורי החיים של הסטודנטיות, להגדיר יחד עם המרואיינות את הסיפורים המשמעותיים להן, ולבחון איתן ביחד את ההתנהגויות, הערכים, הנורמות והציפיות של הסטודנטיות מעצמן.

ממצאי הראיונות גילו כי קיימים שני סוגים של סיפורי חיים המאפיינים סטודנטיות צעירות העוזבות את ביתן לצרכי לימודים. סוג אחד של סיפורים עוסק בהיות הסטודנטית לומדת, מתמידה, מצליחה, כובשת את עתידה. הסוג השני של הסיפורים עוסק בקשיים האישיים והחברתיים שחוות הסטודנטיות, סיפורים אלה מלמדים על תופעות של מערך חברתי דוחק ולוחץ המופעל על ידי בני גילן, גברים בעיקר, שקיבלו על עצמם תפקיד חברתי של 'משגיחים' ומפקחים' על אורח חייהן, דרכי פעילותן והתנהגותן של הסטודנטיות הערביות במקום לימודיהן המרוחק מהכפר.

ההרצאה תציג את תהליך הראיונות שביצענו עם הסטודנטיות, את סיפורי החיים, תהליך הבניית הסיפורים המשמעותיים, ממצאי סיפורים אלה, המאפיינים של כל אחד מסוגי הסיפורים ואת האבחנה בין סיפורי העצמה המאפיינים את הסיפורים המדגישים את הלמידה של הסטודנטיות לבין הסיפורים הקשורים המנגוני הפיקוח המסורתיים והמגדריים ומציאות האיום המתמיד בהיות הסטודנטיות הלומדות הרחק מביתן.

**"למה שאני לא אגיד את האמת? יש דברים שפעם צריכים להגיד. גמרנו, זה הזמן":
ניצולת שואה במסע משתיקה לסיפור**

ד"ר לילך ניישטט בורנשטיין, 'קבוצת הסיפור שלד' וסמינר הקיבוצים

אחרי שאיבדה את כל משפחתה בשואה, עזבה קרלה את גרמניה ובנתה חיים חדשים בישראל. במשך ארבעים שנה חיה כעקרת בית צנועה מבלי לחשוף את סיפורה אפילו באזני בניה. מכתב שקיבלה מעיר הולדתה בגיל 58 שינה את חייה. ב 25 השנה האחרונות היא חולקת את חייה בין ביתה ומשפחתה שבטבעון לבין בית ילדותה בגרמניה, שהפך למוזיאון בתוכו היא חיה. הסרט "בין מולדת לבית" (לובקה וניישטט-בורנשטיין, 2011) מתלווה למסעה של קרלה בת ה-83 מישראל לגרמניה בקיץ 2010 וחושף לבטים וסוגיות מטלטלות: אריגת הסיפור כאמצעי 'לקבל מקום', להשיב שם ורכוש ולמשמע אבדן; הפיכתה למספרת הסיפורים של עיר הולדתה ושתיקתה המתמשכת במרחבים הישראליים; מעמדה כסמל מטוהר של מצפון וזיכרון בקהילה הגרמנית; התמודדותה עם תגובתם המסתייגת של בני משפחתה ומכריה הישראליים נוכח קשריה עם הגרמנים; כוחו הטראנספורמטיבי של הסיפור בחייה של קרלה, הגרמנים והישראלים שביניהם היא חיה; והאופן בו היא מתמרנת בין שפות, זהויות, בתים, סיפורים וקהילות, בחתירה לכינון זהות קרועה-שלמה.

בקטע מתוך הסרט שיוצג בהרצאה, מתועדת גיבורת הסרט בפרקטיקת ההיגוד הייחודית לה, מדגימה את התנאים, המטרות והאסטרטגיות שלה בהגדה; התמודדותה עם תפיסות גרמניות וישראליות של מושג השואה והעדות; ואת המתח בין כאב הזיכרון לבין הסיפוק והעונג שהיא שואבת מהגדת הסיפור.

"הסיפור שאינו נשכח" – סיפורי חיים של זקנים עם דמנציה

דברת הראל, אוניברסיטת בר-אילן

אנשים זקנים הלוקים בדמנציה נוטים לדבוק בזיכרונות מסוימים מעברם הרחוק ולספר את אותם סיפורי חיים בהזדמנויות שונות. בהתבסס על הקשר התיאורטי בין סיפורי חיים והגדרת זהות (Bruner, 2004; Sarbin, 1986; Polkinghorne, 1991; McAdam 1988) Alasuutari, (1997) מחקר איכותני זה שואף לזהות את ביטוייה של הזהות הנרטיבית בסיפורי חיים של זקנים הלוקים בדמנציה קלה ('mild dementia'). בהתאם לגישת ה"גרונטולוגיה הספרותית" (Wyatt- Brown, 1992) מוצעת שיטת ניתוח ספרותית לצורך חשיפת המשמעות של סיפורי חיים אלה עבור מספריהם. תוצאות המחקר מציעות להתבונן על סיפורי החיים החזרתיים הללו כתוצרים של תהליך אקטיבי (מודע או בלתי מודע), המאפשר לאנשים המספרים לגבש זהות עצמית מסתגלת וחיובית במטרה לשפר את ההתמודדות עם האתגר הכפול של זקנה ודמנציה. סיפורי החיים נאספים במסגרת קבוצות להעלאת זיכרונות וסיפורי חיים במרכזי יום לקשיש במרכז הארץ. הסיפורים מנותחים על-פי המודל של אלקד-להמן (2010) המבוסס על שלוש תיאוריות ספרותיות: הביקורת החדשה (New Criticism), ביקורת תגובת הקורא (Reader Response Theory) ואינטר טקסטואליות (Intertextuality). ההרצאה תכלול הדגמה של שני סיפורי חיים, אחד של גבר ואחד של אישה ואת ניתוחיהם הספרותיים. מהממצאים עד כה עולה כי סיפורים אלה משרתים מספר פונקציות חשובות:

- עיבוד של אבדנים הנגזרים מהזקנה וממחלת הדמנציה.
- יצירת משמעות מחוויות העבר.
- שמירה על רצף והמשכיות מן העבר להווה ולעתיד.
- הבניית זהות עצמית חיובית ומסתגלת.

פעולת הסיפור אף נותנת ביטוי ליכולת היצירתית של האדם הזקן והדמנטי והיא הולמת את התפיסה הקונסטרוקטיבית של האדם כפעיל, יוצר ומעצב לאורך טווח החיים (Holstein & Gubrium, 2000).

"מוציא כאב בראפ" - על כתיבה של צעירים באתר ראפ באינטרנט (חקר מקרה)

עליזה לזרסון, אוניברסיטת בר-אילן

ההרצאה, המבוססת על פרק מעבודת דוקטור (לזרסון, 2011), מציגה חקר מקרה: כתיבתו של נער צעיר באתר ראפ. במת הכתיבה: פורום "יצירות אישיות" של קהילת האתר. מסגרת זו משמשת לו ולבני נוער רבים אחרים במה וירטואלית-וולונטרית לפרסום ליריקס (שירי ראפ אישיים וחברתיים) מפרי עטם ולקבלת משוב. מדובר באוריינות שוליים (למונח ר' למשל Barton & Hamilton, 1998): בכתיבה "ללא השגחה" ובסביבה אוריינית מחוץ לבית הספר (ר' Hull & Schultz, 2002), הנחשבת שולית, יחסית לאוריינות ההגמונית, הדומיננטית.

גידי (שם-כינוי בדוי), הנער שבמוקד חקר המקרה, הוא משתתף בולט וחריג בתוצריו ובאינטראקציות שלו עם האחרים. ניתוח הטקסטים שלו משרטט מאבק אורייני-חברתי של ילד המנסה להשתלב בדרכו הייחודית בין בני הנוער באתר הווירטואלי, להפוך אותם לחבריו, ולהפוך את האתר ל"בית" שלו. דמותו כמשתתף מרובת ניגודים: הוא צעיר בין בוגרים, חדש בין ותיקים, דיסלקטי בין כותבים, כותב שירים חושפניים בפורום של שירי ראפ, מחפש אמפתיה ומתבטא בבוטות.

מאבקו להתערות חברתית אינו קל. הבוטות מרחיקה ממנו את ההתחשבות ואת האמפתיה של עמיתיו לפורום, החריגה מהסוגה גוררת משובים שליליים, ושגיאות הכתיב הרבות שלו מעוררות לעג ומרחיקות ממנו את הדימוי הראפרי שהוא מתאמץ לאמץ. על אף המכשולים, אינו מוותר: ממשיך לכתוב, עומד על שלו בויכוחיו עם עמיתים בוגרים ואף מציע את מועמדותו לניהול הפורום.

בהרצאה אציג את המקרה של גידי בהקשר המחקרי - התיאורטי והמתודולוגי. אטען שההשתתפות באתר משמשת לו ולשכמותו סימולטור חברתי ופלטפורמה להעצמה אוריינית. אציג טקסטים הממחישים את התפקיד החשוב שממלאת הכתיבה בחייו, על אף לקותו ומגבלותיו. תוך כך אדגים שיטה מולטימתודולוגית (Herring, 2007) לניתוח שיח, המשתמשת בכלים מתחומי הסוציולוויסטיקה, ניתוח שיח ביקורתי (Gee, 2005) פרגמטיקה, לשון ואוריינות.

מושב 214

נשים ואתגרים של שינוי

יו"ר: ד"ר דורית סגל אנגלצ'ין

מפרח קיר לעץ בודד: נשים גרושות בחברה החרדית

ענת בארט, פרופ' עדיטל בן ארי, אוניברסיטת חיפה

גירושין בחברה החרדית הישראלית נתפסים כאקט שלילי, הן בשל שיוכם לתפיסות אינדיבידואליסטיות והן בשל הצורך בפקוח והגנה חברתיים. האנשים שחוו גירושין יוצאים מסטטאוס חברתי נורמטיבי, וממוקמים במשבצות חברתיות חריגות ומורכבות. המעמד החברתי החדש מחייב את הגרושים לעבור תהליכים אישיים וחברתיים מורכבים, בכדי לקיים חיים נורמטיביים. החיים החדשים ישאירו את הגרושים במעמד חברתי שונה ונמוך יותר מחד, ומאידך יאפשרו צוהר לתפיסות אינדיבידואליסטיות וחשיבה "מחוץ לקופסא" המאפשר גדילה אישית.

בעבודה זו, שהינה חלק מעבודת דוקטורט, מוצג המסלול אותו עוברות נשים גרושות, ממערכות נישואין קשות ומתעללות, לצמיחה אישית ויצירת "אני" מחדש ברמה האישית והחברתית. במחקר זה נעשתה טריאנגולציה של מקורות מידע ועל כן רואינו 61 משתתפים חרדיים: 22 נשים גרושות, 9 גברים גרושים, 10 בנות להורים גרושים (בוגרות) ו 20 אנשים מהחברה החרדית העוסקים במקצועות קשורי גירושין כמו: דיינים, טוענים רבניים ומטפלים.

בעבודה מצטייר תהליך דיאלקטי מורכב אותו עוברות הנשים המתגרשות עם עצמן, משפחתן וחברתן. האשה המתגרשת עוברת תהליך ארוך בהחלטה להתגרש, המחייב אותה לשנות תפיסות קולקטיבסטיות מופנמות ביחס לחשיבות התא המשפחתי, ומעבר לתפיסות אינדיבידואליסטיות ביחס לחשיבות הרווחה האישית. תהליך זה מלווה בשינוי זהות עמוק, ובתוכו שינוי זהות ביחס ל"אני" הדתי, במעבר מתפיסת אלוקות צוית ומרוחקת ולתפיסות דת אינדיבידואליסטיות המאפשרות מגע בלתי אמצעי עם הא-ל. ברמה המשפחתית מתמודדות הנשים עם הדואליות של קבלה ודחיה שבין תלות ועצמאות במשפחה. וברמה החברתית מתמודדות הנשים עם דואליות אישית מול חברה הדוחה אותם מחד, אך גם מאפשרת בזעיר אנפין יצירת פתרונות חברתיים חדשים.

חיי יומיום והשתקפות של הבניות מגדריות בסיפורי חיים של נשים יהודיות ממצרים

ליאת מגיד אלון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

בהרצאה זו אעמוד על האופן בו סיפורי חיים שופכים אור ומאפשרים הסתכלות מחודשת על היסטוריה מודרנית של נשים במרחב מזרח תיכוני. אטען כי פנייה למקורות הנופלים מחוץ לקטיגורית המקורות הקלאסיים למחקר היסטורי וחברתי מאפשרת במקביל התייחסות לקבוצות מודרות – מספרית או חברתית, והרחבה של התמונה ההיסטורית-חברתית הכללית. עוד אטען כי הפנייה למקורות דוברים מאפשרת, לצד ההכרח להתמודד עם שאלות של היסטוריה וזיכרון, לבחון שאלות היסטוריות חדשות. אפרוש את הידע, שנחשף במחקר זה ואדון במורכבות המתודולוגית במחקר המשלב גישה מיקרו-היסטורית ומחקר איכותני נרטיבי במרחב אקדמי הנמצא בתהליך עיצוב.

בשנים האחרונות גוברת ההכרה כי דרושה הערכה מחודשת של הנחות היסוד בחקר המודרניות בחברות מזרח תיכוניות. אימוץ מקורות נרטיביים ומקורות שבעל פה – ראיונות וסיפורי חיים - אל המיינסטרים המחקרי, נמצא עדיין בשלבו המוקדמים. המחקר המוצג כאן משלב גישה מיקרו-היסטורית עם מחקר נרטיבי איכותני, ומבסס את השימוש במקורות אלה כמקורות חיוניים.

נשים יהודיות במצרים כמעט ולא נחקרו עד היום מפאת הגישות הדומיננטיות ששלטו במחקר ההיסטורי והקושי במציאת מקורות היסטוריים קלאסיים. סיפורי החיים והראיונות של נשים יהודיות מצריות פותחים חלונות להבנת חיי היומיום שלהן ואל החברה בה חיו וההבניות החברתיות והמגדריות, שעיצבו את חייהן ועוצבו על ידן בתקופה הסוערת שבין שתי מלחמות העולם בה המודרנה והשיח הלאומי עיצבו זהויות חדשות. חיבור התכנים העולים ממקורות אלה עם מקורות נוספים פורס בפנינו תמונת מציאות מורכבת ושוברת סטריאוטיפים, המרחיבה את הידוע והמוכר לגבי היסטוריה מודרנית במזרח התיכון - של נשים כקבוצה וכחלק מקבוצת מיעוט, ושל החברה היהודית והכללית.

ההרצאה תתבסס על תזה המ"א המוגשת בימים אלה.

למות כדי לחיות: משמעות הכאב הנפשי בסיפורי החיים של נשים ששרדו ניסיון אובדני

נועה כפיר- לוי, ד"ר דורית סגל- אנגלצ'ין, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

ד"ר שי נוישטטר, ביה"ח סרוקה

בהרצאה זו יוצג מחקר שבחן את משמעות הכאב הנפשי בסיפורי החיים של נשים ששרדו ניסיון אובדני. המחקר התבסס על ארבעה ראיונות עומק פתוחים ושלוש אוטוביוגרפיות של נשים ששרדו ניסיון אובדני, אשר נותחו על פי עקרונות התיאוריה המעוגנת בנרטיבים.

מניתוח סיפור חייהן של הנשים עלו חמש תמות מרכזיות המבהירות את הדינאמיקה שהובילה אותן לניסיון האובדני. התמה הראשונה מאירה תשעה מימדים מובחנים הצובעים את חוויית הכאב הנפשי. התמה השנייה מתארת את התפתחות הכאב הנפשי לאורך חייהן. התמה השלישית מתמקדת בהשפעת מערכות היחסים שלהן על הקלה והחרפה של הכאב. התמה הרביעית עוסקת בהשפעת הסימפטומים שנלוו להפרעות הפסיכיאטריות, שמהן סבלו הנשים, על חוויית הכאב הנפשי והתמה החמישית מהווה את החוליה המקשרת בין הכאב הנפשי והמעשה האובדני.

תרומתו של המחקר להעמקת ההבנה של חוויית הכאב הנפשי מתבטאת בזיהוי כמה מימדים של הכאב הנפשי שלא נמצאו במחקרים קודמים. הממצאים, החושפים את התמהיל הייחודי של ממדי הכאב הנפשי בקרב הנשים, מלמדים כי הסבל הנלווה לכאבן הנפשי חוצה את גבולות האבחנות הפסיכיאטריות, התרבות, הגיל, והסטטוס הסוציו-אקונומי.

ההקשבה לסיפור חייהן של הנשים אפשרה לעמוד על הקשר שבין היסטוריית החיים, הכאב הנפשי והניסיון האובדני, ובתוך כך לזהות את המקור לכאבן הנפשי. הממצאים מצביעים על הצורך בהרחבת ההתייחסות של אנשי הטיפול מהתמקדות במישור הפרטני, הממוקד בפתולוגיה של המטופל, למתן דגש להקשר החברתי בהתערבות המקצועית.

"לא לקרוא לילד בשמו": יסודות פמיניסטים בסיפורי חייהן של נשים מוסלמיות,

כפריות בישראל

תמר שקיר-זועבי, פרופ' בן ארי עדיטל, אוניברסיטת חיפה

מחקר נרטיבי זה מביא את סיפורי חייהן של נשים ערביות, פלסטיניות, מוסלמיות וכפריות בישראל, במטרה להתחקות אחרי יסודות ורעיונות פמיניסטיים העולים מהם. איסוף הנתונים נערך ללא שימוש במונח "פמיניזם" הן מצד המרואיינות והן מצד המראיינת-אף לא אחת מהמרואיינות הזכירה את המושג בסיפור חייה.

ממצאי המחקר העלו כי החוויה הנשית בהיבטיה ובהקשריה השונים, ניתנת לתיאור על פני רצף הנע בין מסורת לקדמה ובין דיכוי להעצמה. בחינת היסודות הפמיניסטיים בתוך הממצאים האלה, העלתה כי "הפמיניזם" בחווייתן הנשית של המרואיינות מחולק לשניים. הראשון מתאפיין בביטויים התואמים את הגישה הפמיניסטית האוניברסאלית המערבית. השני, החידוש של המחקר הנוכחי, מציע ביטויים פמיניסטיים ייחודיים, התואמים את החברה הערבית על מאפייניה וערכיה, כחברה פטריארכלית וקולקטיבית.

יסודות החשיבה וההתנהגות הפמיניסטיים שעלו, "תואמי הגישה המערבית", התאפיינו באלמנטים של "מרד והתנגדות". לעומתם, אלה "תואמי החברה הערבית", התאפיינו באלמנטים של "פשרה", מעין נקודת אמצע ברצף שתיאר את החוויה הנשית. ניתן לומר כי חסידותיו של "הפמיניזם הערבי" השיגו את מבוקשן מבלי להיתפס כמרדניות וכסוטות, ובה בעת מבלי לחוות את עצמן כמדוכאות וכמקופחות.

ממצאיו של המחקר ממחישים את קיומו של "פמיניזם ערבי" ומציינים את דמותו באופן הסותר את הגישות שלא ראו את הפמיניזם כרלוונטי לחברה הערבית, גישות שלא האמינו כי סגנון חייהן של הנשים הערביות המזרחיות, ששונה מזה של אחיותיהן המערביות, מאפשר פיתוח וקידום כל סוג של פמיניזם. תמונה זו מאתגרת את הפמיניזם "האוניברסאלי" ומחייבת אותו להרחיב את מסגרתו, להכיר ב"פמיניזם הערבי" ולכלול בתוכו את ביטויי הייחודיים. אלה כוללים אלמנטים של "פשרה" במקום "מרד", "תמרון" במקום "דיכוטומיה", ו"חוכמה" במקום "צדק", ומשקפים סגנון חיים פמיניסטי בקרב נשים החיות בחברות פטריארכליות, קולקטיביסטיות ושמרניות.

מושב 215

הראיון האיכותני כמרחב והקשר
יו"ר : פרופ' נחמי באום

דרך איכות(נית לדוקטורט): הצגה

רן פלג, הטכניון, מכון מנדל למנהיגות חינוכית
ליאורה נוטוב, מכללת גורדון, מכללת לוויןסקי, הטכניון

הדרך לדוקטורט לעולם אינה קלה, וכשמדובר בדוקטורט המבוסס על מחקר איכותני ישנם אתגרים ייחודיים ומיוחדים המתווספים לקושי. בהצגה זו אנו ממחיזים פרשנות שלנו למהלך מחקר לדוקטורט המתבסס על המתודה האיכותנית. בתום ההצגה, נקיים דיון על הדרך לדוקטורט איכות(ני).

להלן תמלול של קטע קצר מההצגה:

הדוקטורנט נכנס לחדר דמיוני. הוא מושך כיסא, ממקם אותו ישירות מול הקהל ומפעיל מכשיר הקלטה. מחשבותיו מושמעות לקהל דרך מערכת הגברה בעוד הדוקטוראנט מבטא בשפת הגופו התנהגות שלא תמיד תואמת את מחשבותיו:

שלום, (הוא לוחץ את היד למרואיין, דמות דמיונית, ומתיישב)
הנה מתחילים.

(מחייך חיוך רחב) הוא נראה נחמד.

(החיוך נשאר והוא פותח עיניים) מזל שהוא הסכים להתראיין.

(החיוך נשאר אך אור עיניו כבה והוא נשען קצת לאחור) איזה שאלה מטומטמת. הייתי צריך לעבוד יותר על הניסוח.

אופס, הפעם ממש הובלתי אותו! איפה הפלסטר? (ידו ממששת את כיסו בחיפוש אחרי פלסטרים לפה)

לזכור מה אמרה המנחה (מגלגל עיניים תוך מחשבה) – להקשיב כמה שיותר, לדבר כמה שפחות ולשמור על פוקר פייס. (מזדקף, ומוחק כל הבעה מפניו)

יש, הוא מדבר לפי ההזמנה! (פותח עיניים ונשען קדימה לכיוון הקהל)

את מי זה מעניין מה הילד שלו למד בכיתה ג'! זה ממש לא רלוונטי! (מחייך חיוך רחב, נשען לאחור וקצת הצידה ומסכל רגליו).

(נשען על מרפקיו ומסתכל קדימה) איזה בזבוז זמן! מי אמר לי לעשות מחקר איכותני? מה היה לי רע רק בסטטיסטיקה?

(שוב מתיישר) לא יפה, אדם מקסים נותן לי מזמנו ואני? כפיות טובה מצידה.

(מעיף מבט בשעון) טוב, הגיע זמן להיפרד. ב- 12 יש לי ראיון נוסף. חיוך חם לסיום (מחייך). איש מקסים (קם).

תודה רבה, שלום.

הראיון המחקרי כ"מרחב מוגן": "מאחר והשם שלי לא יעלה בהמשך, אז אני יכולה להגיד לך"

פרופ' נחמי באום, אוניברסיטת בר-אילן

מטרתם המרכזית של ראיונות עומק הנעשים במסגרת מחקרים אקדמיים היא להשיג מידע באופן בלתי אמצעי על חוויות, מחשבות ורגשות כמו גם התלבטויות, דילמות ואי הסכמות בנושאים ובתחומים שהידע לגביהם איננו מספק. במדינת ישראל שבה קיימים חסמים מועטים לכאורה המגבילים את חופש הביטוי מתברר שהשיח על נושאים מסוימים אינו אפשרי. בהרצאה זו אציג כיצד המרחב החברתי שבו אנו חיים מאפשר לחשוף במקומות עבודה רק חלק מוגבל מהמחשבות, הרגשות וההתנסויות גם באוזני אנשים המבטאים עניין ומציינים כי הם מעוניינים לדעת.

עדויות משלושה מחקרים עם עובדים סוציאליים שהתמקדו במפגש המקצועי בין יהודים לערבים, תפקוד מקצועי של עובדים סוציאליים בעיתות מלחמה, ואפליה כלפי מגזרי אוכלוסיה ספציפיים, חושפים כי השיח על נושאים מסוימים ממודר. ניתוח הראיונות מראה כי עובדים רבים חשים העדר לגיטימציה להביע עמדות ולחשוף פעולות שהם נקטו במסגרת מילוי תפקידם מחשש שמא הדבר יגרור אחריו מחיר של נידוי בינאיש, ארגוני או חברתי. באמצעות דוגמאות מראיונות עומק שערכתי עם עובדים סוציאליים במחקרים השונים אציג באיזה אופן משמש הראיון המחקרי מרחב כמעט יחיד שבו יכולים אנשי המקצוע להתבטא בכנות ובפתיחות ללא פחד מפגיעה. בהרצאה זו אבקש להראות כיצד ההבטחה לשמור על סודיות מאפשרת ליצור מרחב מוגן המרחיב את החופש להצביע על איסורים, מגבלות וחסמים ג'נדריאליים, לאומיים, ומוסדיים.

החוויה האבהית כסיפור הקשרי

ד"ר צרצור ראודה, מכללת בית ברל

ההרצאה תתמקד בניתוח הקשרי לראיונות במחקר נרטיבי שעסק בחווית האבהות של גברים ערבים בישראל ובאופן שבו היא מתעצבת. הניתוח המוצג עונה על שאלות ברמת העיצוב של הסיפור על האבהות (באיזה אופן מתממש עולם התוכן בסיפור כולו? מהו ההקשר שבו מתקיים הנרטיב על האבהות? איך ניתן לזהות את ההקשר? ומהו המסר המועבר באופן שבו החוויה מסופרת?) נוסף על זה הוא מנסה להבין את התנהלותם של המרואיינים במהלך הראיונות ולהבין גם את תפקידי ומקומי כחוקרת בעיצוב הנרטיב של האבות. הניתוח נעשה על פי מודל של שלוש רמות ההקשר שמציעה תובל משיח (2007): הקשר האינטר-סובייקטיבי, השדה חברתי והמטה-נרטיבים חברתיים. תובל משיח מדגישה שבניתוח הנתונים בוחן החוקר את התוכן של הנרטיב ובאותה מידה גם את הצורה וההקשר שבהם נוצר הנרטיב.

ההתמקדות בחקר האבהות של גברים ערבים בישראל משקפת את הניסיון להבין את ההקשר שבו היא מתרחשת ואת נקודת המבט הסובייקטיבית של האבות עצמם. נקודת המוצא במחקר זה היא שחווית האבהות הינה תלויה הקשר היסטורי-תרבותי והיא בעלת היבטים תרבותיים, פוליטיים וסוציו-פסיכולוגיים. מכאן, הדיון בנושא האבהות בחברה הערבית בישראל אינו יכול להצטמצם רק לנושא "המגדר" במובנו הצר, אלא יש צורך בדיון סוציולוגי פוליטי ותרבותי שיהווה תשתית לדיון מרכזי בחוויה האבהית של האב הערבי בישראל. המחקר, אם כן, עורך דיון מגדרי המעוגן בהקשר פוליטי וחברתי-תרבותי, שנמצא באיזושהו אופן, גלוי או נסתר, בתוך הטקסט על חווית האבהות.

שתי שאלות מרכזיות הנחו את המחקר - הראשונה נוגעת לתוכנה של החוויה האבהית: "מהי חווית האבהות של אבות ערבים בחברה הישראלית כפי שהיא משתקפת מסיפורי האבהות?" והשנייה עוסקת בגורמים המעצבים את החוויה האבהית: "באיזה אופן מעוצבת החוויה האבהית?"

חשיבה דיאלקטית במתודולוגיה פמיניסטית: גילוי עריות בחברה הפלסטינית בישראל

סאברין חייאט, פרופ' עדיטל בן ארי, אוניברסיטת חיפה

ההרצאה עוסקת ביסודות דיאלקטיים של המתודולוגיה הפמיניסטית במסגרת עבודת דוקטורט העוסקת בנושא גילוי העריות בחברה הפלסטינית בישראל. באופן יותר ספציפי, ההרצאה תעקוב אחר תהליך ההתפתחות של שלושת שאלות המחקר המרכזיות והאספקטים האפיסטמולוגיים, האתיים והפוליטיים שעיצבו אותן. תהליך זה מערב עמדה אפיסטמולוגית אינטגרטיבית שמשלבת בין שלושה זרמים אפיסטמולוגיים פמיניסטיים הקשורים במחקר איכותני: Feminist Standpoint, קונסטרוקטיביזם פמיניסטי ואפיסטמולוגיה פמיניסטית פוסט מודרנית. הטענה היא כי ראיית עולם דיאלקטית מהווה כיוון מבטיח להעמקת הבנת מורכבות תופעת גילוי העריות וליצירת ידע חדש לגביה. פרספקטיבה זו הביאה ליצירת מסגרת מתודולוגית אינטגרטיבית לשם בחינת שאלות המחקר הנוגעות ל: סיפורי החיים של נשים פלסטיניות שחוו גילוי עריות; השיח על גילוי עריות בתוך החברה הפלסטינית בישראל; והפוליטיקה של חשיפת פשעי גילוי עריות בתוך אותה חברה.

מחקר פעולה – כלי לבניית קיימות בבתי ספר

יו"ר: מיכל צלרמאיר

אחד המרכיבים המרכזיים בתפיסה העכשווית של קיימות (sustainability) הוא צדק חברתי. המחקר שלנו נסמך על מושג הקיימות כפי שהוא מופיע אצל פולן ואצל הרגרייבס ופינק. הם מגדירים קיימות כיכולת של מערכת לעבור שינויים מורכבים לצורך שיפורה תוך כדי התאמתה למטרות של צדק חברתי בתהליך של למידה המתרחב ומתמשך באופן שהוא אינו פוגע במשתתפים ואף יוצר עבורם הטבות להווה ולעתיד. בהקשר זה קיימות מתייחסת לא רק להצלחה ולמשך השינוי אלא גם לפיתוח מיזמים אשר אינם מסכנים את התפתחותם של הגורמים השונים במערכת זו ובמערכות אחרות.

מחקר פעולה הוא כלי לבניית קיימות בארגונים. הוא מאפשר הן למנהיגים המובילים קיימות והן לפרטים במערכת לבנות תהליכי שינוי המקדמים צדק חברתי. כפי שכותב זייכנר (2009), למחקר פעולה יש כוח דיסקורסיבי כי הוא מכיל התנגשות בין שתי מטרות בו בזמן: יצירת ידע מחקרי ושיפור פעולה חברתית. מעבר לכך, מחקר פעולה מזמן תהליך למידה של החוקרים ושל המשתתפים האחרים המתרחב ומתמשך באופן שאינו פוגע בהם ואף יוצר עבורן הטבות לעתיד ולהווה.

מחקר פעולה הוא חלק מהקוריקולום של תכניות רבות להכשרה ולפיתוח מקצועי של מורים והוא עומד במוקד של התכניות האקדמיות במכללת לוינסקי לחינוך. במסגרת מושב זה תצגנה מרצות במכללה דוגמאות למחקרי פעולה של הסטודנטים אשר משקפים כיצד מחקר זה מקדם צדק חברתי ויוצר תנאים לקיימות.

מחקר פעולה להעצמת תלמידים בסיכון

מיכל צלרמאיר, מכללת לוינסקי לחינוך

מורים רבים מתלבטים בישום חוק השילוב של תלמידים בעלי צרכים מיוחדים בכיתותיהם. המחקר הנוכחי נערך על ידי סטודנטית לתואר שני, מחנכת ומורה לאוריינות בכיתה ו', אשר היה עליה לבנות סביבה לימודית משלבת עבור 5 תלמידים לקויי למידה ועבור נתי, תלמיד אחד עם בעיות קשות של משמעת. מחקר הפעולה שלה הושפע בעיקר מרעיונותיו של פריירה בדבר חשיבות הוראה דיאלוגית לשחרור ולהעצמת תלמידים "מדוכאים". ההוראה הדיאלוגית מתמקדת ביצירת תנאים לקיומו של שיח שוויוני בין לומדים ומלמדים, במאפשר להם לבנות יחסים של כבוד הדדי שמבוססים על כך ששני הצדדים משתתפים בהחלטות הקשורות ללמידה ולחומר הלימודים. במהלך השיח המורה לומד להכיר את החיים של

התלמידים, ומסתמך על עולמם התרבותי כדי לקדם את הידע והיכולות החברתיות שלהם וליצור עבורם הטבות להווה ולעתידם כתלמידים במערכת החינוך. באמצעות מחקר הפעולה בנתה המורה שיח עם נתי במחברת קשר, אשר במהלכו היא יצרה עבורו בסיס של אמון הדדי שאפשר לה להזמין אותו לכתוב עבורה את סיפור חייו ולבסוף נתן לו כלים לעמוד בהצלחה במשימה הכיתתית של כתיבה והוצאה לאור של ספר. הספר שלו היה הרחבה והרחקה של סיפור חייו תוך בניית דמות נרטיבית של ילד הדומה לו וגם שונה ממנו. הוא כתב, אייר והוציא לאור את הספר שזכה למקום כבוד במצעד הספרים של בוגרי בית הספר. תהליך זה תועד באמצעות יומן היומיומי של המורה ובאמצעות תיעוד השיח הדבור והכתוב בינה לבין התלמיד. התועד אפשר לה להגיע להבנה של חשיבות הקשר בין הלמידה לבין הזהות אצל תלמידיה ובפרט אצל אלה בעלי הצרכים המיוחדים. על בסיס הבנה זו היא בנתה סביבה לימודית שבה כל אחד מהם יכול היה לתרום מכשרונותיו ומיכולותיו המיוחדות.

גננות חוקרות את עבודתן: מחקר פעולה כמכשיר ליצירת מרחב חברתי חדש

עידית טבק, מכללת לוינסקי לחינוך

הקורס "מחקר פעולה בחינוך" מיועד לסטודנטים הלומדים לתואר השני במכללה להוראה. מטרתו לזמן להם התנסות במתודולוגיה של מחקר פעולה הכוללת פיתוח יכולת רפלקטיבית, הבניית ידע פרקטי והובלת שינוי בהקשר העבודה. רבים ממחקרי הפעולה שלהם עוסקים ביחסי כח בארגונים החינוכיים שבהם הם פועלים וביצירת שיח אשר ישפר את הלמידה של הילדים. המחקר הנוכחי נערך על ידי שתי סטודנטיות שהן גננות. האחת, דליה, גנת המוטרדת מ"הצעקות" בגן ואינה שבעת רצון מהאופן בו הסייעת מתבטאת ומתקשרת עם ההורים והילדים. בתחילת מחקרה דליה חשבה שאם תגרום לשינוי בשיח של הסייעת, האקלים בגן ישתפר והסביבה הלימודית תהיה מאפשרת ותומכת בהתפתחות הרגשית-חברתית והאינטלקטואלית של הילדים. במהלך מחקרה היא למדה שעל מנת לשפר את המצב עליה לשנות את מערכת היחסים שלה עם הסייעת ולשתף אותה במחקר הפעולה שלה. אל דליה חברה גלית, על פי בקשתה כ"ידידה ביקורתית" שותפה לניתוח הנתונים ולפרשנותם. הנתונים נאספו על ידי החוקרות ממקורות שונים: (א) ראיונות עם הסייעת; (ב) תצפיות בגן; (ג) יומנים רפלקטיביים; (ד) שיחות מוקלטות ביניהן. בניתוח הנתונים ועל בסיס הספרות המחקרית אותרו שלוש קטגוריות: (א) יחסי כוח; (ב) אוטונומיה; (ג) צדק חברתי. הממצאים מראים שהשותפות בין גלית ודליה זימנה שיח רפלקטיבי שאפשר להן לזהות הזדמנויות שיצרו תפנית בפעולה. מחקר הפעולה אפשר לסטודנטיות לפרק את מערכת יחסי הכוח בין הגננת לבין הסייעת ובניית מערכות יחסים קולגיאליות שתמכו ביכולתן ליצור שינוי ולבנות מרחב חברתי חדש בעבור הילדים. המחקר מראה את כוחו של מחקר פעולה כמזמן קריאה ביקורתית של המציאות, מעורר הרהור לאור התיאוריה הרלבנטית, מאתגר הנחות יסוד וידע קיים, ומעצים את יכולת החוקרים להשמיע קול ולהתמודד עם המטרידים אותם בעבודתם.

מחקר פעולה של מתכשרת להוראה כמוביל שינוי חברתי לאורך זמן

דרורית רם, ליאת אייל, מכללת לוינסקי לחינוך

המחקר המתואר כאן הוא מחקר פעולה שבוצע על ידי מתכשרת להוראה בשנת לימודיה האחרונה במכללה להכשרת מורים במרכז הארץ שלימדה כיתה בחטיבת ביניים במרכז הארץ באופן קבוע פעם בשבוע. הנתונים שאספה כללו תמלולי שיעורים שלימדה, רפלקסיות שכתבה, משוב שקיבלה מעמיתים, מורים ומדריכים שצפו בשיעוריה, מסמכים, תוצרי למידה, ותיעודי שיחות עם ילדים ובין ילדים, בפעילויות של בית הספר בשעות הלימודים ולאחריהן. המטרה הראשונית של מחקר הפעולה הייתה העצמה פרופסיונאלית שלה כמורה ושיפור כישורי ניהול הכיתה שלה. אולם הבעיה שזוהתה בשיעורים שלימדה זימנה אפשרות לשינוי מטרות ההוראה ולשינוי חברתי לאורך זמן בשלושה מעגלי הקשר: אישי, כיתתי ובית ספרי.

הבעיה הראשונית שזוהתה בשיעורים שלימדה הייתה תגובות והתנהגויות פוגעות של תלמידים בשיעור כלפי שלושה ילדים דחויים בכיתה. תגובות אלה הפריעו לה לנהל שיח כיתה על הנושא שתכננה ללמד. היא החלה לפעול בחברת הילדים- השתתפה בפעילויות שלהם והפעילה התערבויות מתאימות הן בשעות הלימוד בבית הספר והן בפעילויות שבהן השתתפו הילדים הדחויים לאחר שעות הלימודים. למרות השיפור בהתנהגות הילדים היה ברור לה ששינוי לאורך זמן דורש שינוי עמדות ופעולות לא רק בקרב הילדים, אלא גם בקרב צוות ההוראה בבית הספר. היא יצרה שינוי עמדות בקרב המורים כלפי צדק חברתי ומידת התרומה שלהם לכך. לצורך כך, גייסה את המורים לפעולה מתמשכת שמטרתה שילוב והעצמה של הילדים הדחויים חברתית. המחקר איפשר לה להבין טוב יותר שכדי לקדם למידה על המורה לטפח את תחושת השייכות של כל המעורבים בפעילות החינוכית בקהילת בית הספר.

מושב 217

בין המילים הכתובות לדימויים החזותיים: מחקר ויזואלי

יו"ר: מני מלכה והדס בר

יצירת אתנוגרפיה ויזואלית במסגרת אקדמאית

הדס בר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

צפייה בסרט time to scango (10 דקות)

משבר הייצוג באנתרופולוגיה היה כרוך בצורך החדש להכיר בכך שהייצוג הקלאסי גילם בתוכו יחסי כוח לא שוויוניים. הוא חייב יצירת צורות ייצוג חדשות שיביאו לידי ביטוי את הרב-קוליות של השדה הן על הכתב והן בשדה; דרש מאיתנו לחקור את האנתרופולוגיה עצמה כמוסד פוליטי והיסטורי הממוקם בז'נר הכתיבה; הזהיר אנתרופולוגים בדבר הבסיס ההכרתי של הייצוגים שלהם והנהיג, מן הסיבות הללו, את שלב השיקוף. מרקוס טוען שצריך למצוא דרכים חדשות דרכן יוכלו קשרים אתנוגרפיים מסורתיים להתמודד עם סוכנים, סמלים ופרקטיקות יומיומיות (Marcus, 2005). אחת מצורות הייצוג האלטרנטיביות שמושב זה מנסה לקדם הינה האנתרופולוגיה הויזואלית בתוכה האתנוגרפיה הויזואלית. במהלך הרצאה זו אתמקד בתהליך יצירת סרט אתנוגרפי במסגרת אקדמאית משלב התכנון עד השלב הסופי של הקרנה ועליית התוצר הסופי לאינטרנט. עליית הסרט לאינטרנט מהווה מפגש בין האנתרופולוגיה לקהל הרחב מפגש זה משמש כהעצמה של קבוצות שקולן אינו נשמע.

סדנת קולנוע היפר נרטיבי ככלי העצמה: פיתוח חשיבה אופציונאלית אצל בני נוער

במצבי סיכון ומצוקה

אירית נומה, אוניברסיטת תל אביב

באופן כללי סדנאות קולנוע יוצרות עניין אצל המשתתפים בהן, אולם הטענה הרווחת שסדנאות כאלה עוזרות לפתח כישורים חברתיים אינה מבוססת על עדויות מסודרות או תיאוריה המסבירה אם, איך ולמה כישורים כאלה מתפתחים. בפרויקט זה, אנו מציעים סדנאות קולנוע הכוללות הפקה של סרט היפר-נרטיבי מתוך הנחה שסרט כזה הבנוי מנרטיב מסתעף יעודד חשיבה אופציונאלית. בנוסף, עקרונות ההפקה של סרט היפר נרטיבי מתאימים לתיאוריה נרטיבית קונסטרוקטיביסטית.

לפי התיאוריה הנרטיבית-קונסטרוקטיביסטית, נרטיב הוא דרך בסיסית ליצירת משמעות עבור אירועי חיים של אנשים. נרטיבים מורכבים מארגון אירועי חיים במסלול סיבתי עם התחלה, אמצע וסוף, הכולל התהוות של אירועים והחלטות אנושיות המניבות סיבוכים ותוצאות. נרטיבים מעצבים חוויות וחיים, הם המציאות. כבני אדם, נולדנו לנרטיבים דומיננטיים או שיח תרבותי שנוצר על ידי בעלי כוח בתרבות. השיח הדומיננטי משפיע על הנרטיב המקומי והאישי, על המילים שאנו משתמשים, על הידע שיש לנו והופך לאמת פנימית. החוויה של האדם הופכת אבודה או משועבדת לנרטיב הדומיננטי. לכן, התיאוריה הנרטיבית רואה בעיות מנקודת המבט של הנרטיב הדומיננטי. בהתבסס על שיח תרבותי, גישת התרפיה הנרטיבית נושאת אג'נדה פוליטית וחברתית: לעזור לאנשים לשחרר עצמם מסיפורים בעייתיים שהתרבות ו/או החברה כופה עליהם ולבנות סיפורים על עצמם המקנים יותר אפשרויות לחייהם.

התיאוריה הנרטיבית קונסטרוקטיביסטית מציעה לפרט להתגבר על בעיותיו על ידי סיפור אירועי חייו המאפשרים "החצנה" של הבעיות, ועל ידי תהליך בניית "סיפור מחדש" של אותם אירועי חיים. תהליך ה"סיפור מחדש" מאפשר לזהות בנרטיבים אישיים את ההנחות המקובעות להסבר ודרך העלאת אירועים, עמדות או זיכרונות שהודרו מן הנרטיב המקורי, ובצירוף השקפות רלוונטיות אחרות, מנסים לעצב נרטיב חלופי שעשוי לעזור לפתור את הבעיה או להעלים אותה. אי לכך, תהליך הסיפור מחדש מאפשר אימון לחשיבה אופציונאלית ומפחית קיבעון קוגניטיבי כי הוא מעודד אימוץ של נקי מבט אחרות. התאמתן של סדנאות קולנוע היפר נרטיבי לתיאוריה נרטיבית קונסטרוקטיביסטית עשויה להיות יעילה במיוחד לפיתוח חשיבה אופציונאלית בכך שהתרגום האודיו ויזואלי של נרטיבים חלופיים מסתעפים עשוי להציע יותר מעורבות, החצנה וסיפור מחדש של בעיות חיים אמיתיות.

הפרזנטציה תתמקד בהצגת חומרים ויזואליים שבני נוער צילמו במהלך סדנאות קולנוע היפר-נרטיבי בהסבר איך חומרים מסוג כזה עשויים לעודד תהליכים של העצמה ושל פיתוח חשיבה אופציונאלית. ניתן להתייחס לתהליכים אלה כאל תוצרים תרפויטיים של הגישה הנרטיבית - גישה המגויסת למען רעיונות של צדק ושינוי חברתי.

על אחרות כהזדמנות: ייצוגים מעבודתו של מדריך קווקזי עם בני נוער קווקזים

מני מלכה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

אחרות (otherness) הינה מושג תיאורטי המיוחס לטווח רחב של פרקטיקות שעניינן סימון זהויות קולקטיביות המתויגות כנחותות ביחס לזהויות הגמוניות. מדע ומחקר אינם מנותקים מהתהליך ייצור האחרות (סעיד, 2000; Fine, 1994) ולכן מבקש המחקר הביקורתי להתמודד עם שאלת האחרות. כך למשל, חוקרות מהזרם הפמיניסטי הביקורתי הציעו לאחרונה, מתוך תפיסה הרואה במחקר עצמו ככלי לשינוי חברתי, פרקטיקות שונות של כתיבה המשקפות מאמץ מודע להתנגד לאחרות (Krumer-Nevo, 2011). מחקרים אחרים מבקשים להתחקות אחר הפוטנציאל החתרני המצוי בלב ליבה של עשייה, תרבותית או אחרת, בקרב מגזרים הנחשבים לשוליים (רגב, 2011).

בהצגה הנוכחית אבקש לעסוק בהיבט נוסף של האחרות. אטען, בעקבות אתנוגרפיה ארוכת שנים בקרב קהילה אתנית, כי בנסיבות מסוימות יכולה האחרות להפוך להזדמנות. במוקד תעמוד עבודתו של מדריך קווקזי בתוכנית הכנה לצה"ל המיועדת לבני נוער קווקזים. מאפייני התרבות והקהילה הקווקזית משמשים עבור הוגי התוכנית צידוק להפעלתה כתוכנית מתקנת ועל הבסיס הזה המדריך ועבודתו הופכים לנשא העיקרי של רעיון כור ההיתוך, בו מקנה השירות הצבאי כרטיס כניסה לישראליות. באופן דיי מפתיע בפשטותו, בטווח שבין התסריט הגלוי (כרטיס הכניסה) ובין התסריט החבוי המייצג את מעשה ההתנגדות החתרני (Scott, 1990), נוצר מרחב פעולה חדש. בתוכו מבקש המדריך לפצות על כשלים של מוסדות המדינה ונציגיה "להגיע" אל בני הנוער.

ההצגה תתבסס ברובה על סרטון וידאו אתנוגרפי (Crawford, 1992) המתעד קטעים מעבודת הרכז ומאפשר לצופה להיחשף לייצוגים שונים שלה. אמנם מדובר בייצוגים שמקורם בבחירות מודעות או לא מודעות של החוקר, אך אין לראותם בגדר אמת מוחלטת. נוכחות הצופה ומעשה הצפייה יוצרים מרחב רפלקסיבי עצמאי בו מלאכת הפרשנות והמשא ומתן פתוחים ויכולים שלא להסתיים לעולם (Pink, 2001).

על תצלומי אוויר ככלי בארגז הכלים המושגי והמתודולוגי

חגית קיסר, אוניברסיטת בן גוריון

בהרצאה זו אני מבקשת להבדיל בין "צילום אוויר" כטכנולוגיה שלרוב איננה בהשג ידנו, לבין "צילום אוויר מהקרקע", באמצעות עפיפונים ובלונים, כטכנולוגיה-בגובה-העיניים נגישה וזמינה הרלוונטית למטרות מקומיות, מחקריות וקהילתיות כגון תכנון, מיפוי, חינוך, אמנות ואחרות. אדבר על תצלום אוויר שאיננו תוצר או מרכיב סופי של תהליך צילומי, אלא טכנולוגיה ותהליך בפני עצמו, גוף של ידע וכלי הרלוונטי למטרות מחקר מרחבי המערער על יחסי כוח קיימים במישור השלטוני-מקומי, ומאפשר לייצר מערכות יחסים חדשות בין תושבים, חוקרים מתחומים שונים, אמנים, אקטיביסטים ואחרים. בהרצאה אדגים כיצד פרקטיקה זו עשויה להשפיע באופן מרחיק לכת על מרחב וזכויות אדם, על זכויות יוצרים, ועל תפיסות של הזכות לייצר וליצור, תוך טשטוש הגבולות בין מי שיוצר ומי שצורך. כלומר, תצלום אוויר כפי שאציג אותו כאן עשוי לשנות באופן דרמטי את היכולת של תושבים להפוך ממשתמשים ליוצרים, לקחת חלק ביצירת המרחב, לעקוב אחר תהליכים המתרחשים בו, ולדמיין תהליכים חדשים בו, לייצר מפות ולהזרים מידע שלרוב אינו נגיש, באופן חופשי ועצמאי.

ההרצאה מתבססת על התנסויות ביצירת תצלומי אוויר במרחב העירוני בירושלים, במסגרת פרויקט מיפוי ניסיוני במעבדת החינוך של "מעמותה" במרכז לאמנות ומדיה בירושלים ע"ש דניאלה פסל ובתמיכת הקרן לירושלים. הפרויקט תוכנן בשיתוף עם צוות קטן של מפתחים מתחומים שונים השותפים לתהליך ולרעיונות שאני מציגה כאן. הרכבנו סדרה של סדנאות העוסקות במיפוי המערב צילום, וידאו, סאונד ושימוש באינטרנט כשמטרתן בגדול היא לייצר עבור צעירים בעיר את התנאים להפוך לשותפים פעילים במיפוי ובייצוג של המרחב בירושלים, להפוך לרלוונטית את נקודת מבטם האישית והייחודית. ובטווח הארוך, דרך התנסות ולמידה, לייצר תשתית או ארגז כלים מושגי ופרקטי למחקר והתערבות במרחב העירוני. יצירת תצלומי אוויר, היא דוגמא אחת לכלי שעשוי להיות בארגז הכלים הזה.

אם במיפוי קונבנציונאלי אותה יישות לא נראית, אותו הקרטוגרף או המוסד הממפה ששם אותנו על המפה בסימון המוכר "אתה נמצא כאן!" במקרה של מיפוי מלמטה יוצר/ות המפה מייצרים/ות את המפה ממקומם ומסמנים את עצמם ואת האחרים על גביה. תצלום האוויר במקרה זה כבר איננו פשוט ייצוג נאמן, אובייקטיבי, אלא טכנולוגיה המאפשרת לנסח מערכות יחסים חדשות בין משתמשים, יוצרים, הסכמים משותפים המעגנים יחדיו אתיקה ופרקטיקה.

מושב 218

מילות מפתח: דרכים ליצירת שינוי חברתי באמצעות מחקר איכותני

יו"ר: פרופ' עינת פלד

בעקבות אליס בארץ הפלאות: גילוי, השתנות ושינוי במפגש עם המחקר האיכותני

טל לוי, רוטברג, MSW, מרפאת לוינסקי, הניידת לטיפול בנשים בזנות

במסגרת לימודי התואר השני בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב התנסיתי במחקר תזה איכותני. המחקר בדק תפיסות של פקידות סעד לחוק הנוער כלפי אמהות בזנות. אני רואה במפגש עם המחקר האיכותני מסע המגלם בתוכו פוטנציאל לשינוי אישי הכולל שינוי במודעות החברתית ובכונות לפעול למען שינוי חברתי. אציג את המסע כמקביל למסעה של אליס בארץ הפלאות הכולל גילוי, השתנות ושינוי. המסע בנוי מארבע תחנות מרכזיות, שבלביה של כול אחת מהן חוויה מעצבת כשהרפלקטיביות המאפיינת את המחקר האיכותני סייעה לי להיות מודעת אליהן.

התחנה הראשונה במסע הייתה 'תגלית' שהביאה אותי להחליט בדבר שאלת המחקר. גיליתי כי קיים חיבור שכיח בין זנות לאמהות וכי רוב הנשים בזנות הן אמהות. הגילוי המפתיע היווה עבורי המחשה מצמררת לאופן בו גם אני לוקחת חלק במחיקת מציאות חייהן של אוכלוסיות הנמצאות בשוליים החברתיים. התגלית הביאה אותי לעסוק במחקר בנושא אמהות בזנות מתוך רצון לפעול נגד ההשתקה ולעודד שיח לגבי מציאות שכיחה זו. התחנה השנייה הייתה הקושי לקיים בפועל שיח על אמהות בזנות בראיונות, קושי שהיה משותף לי ולמרואיינות והתאפיין בשתיקה ובשכחה ובד בבד בכך שהשיח אכן הצליח להתקיים. אחת המרואיינות סיפרה יוצא דופן על אם בזנות שאחרי תקופה ארוכה בה הכחישה את הדבר הגיעה מוקדם בבוקר ללשכת הרווחה בכדי לבקש עזרה כשהיא לבושה בבגדי הזנות מהלילה. במעשה זה של ביטוי בפעולה (Acting out) ושבירה של קודים חברתיים היא הצליחה לחבר בין הזנות לאמהות בלשכה ולפתוח בשיח בנושא. התחנה השלישית הייתה הבחירה שלי לעבוד כעו"ס בניידת לטיפול בנשים לזנות מתוך הרצון לפעול למען נשים ואמהות בזנות. התחנה הרביעית הייתה ליזום וליצור במסגרת עבודת הניידת קבוצת מחקר פעולה משתף בנושא אמהות בזנות.

האם ראיון אישי הוא אתר להעלאת מודעות? דילמות, השלכות ותגובות מרואיינים

יערה לוי-פריימן, אוניברסיטת תל אביב

הרצאה זו תדון בדילמה – האם ראיון המתקיים במסגרת מחקר איכותני הוא אתר ליצירת שינוי תודעתי והעלאת מודעות של משתתפי המחקר? מחד גיסא, מרחב הראיון אמור להיות מכיל, מכבד, אמפאטי וחסר שיפוטיות, ועל כן זהו אינו מקום מתאים לנסות לשנות את תפיסותיהם ועמדותיהם של המרואיינים. מאידך גיסא, לעתים המראיינת מגיעה לראיון עם תפיסת עולם אותה היא שואפת לקדם.

דילמה זו התעוררה במהלך מחקר שערכתי בנושא התהוות זהות אבהית בקרב נערים בגילאי 17-18. מאחר שתיאוריות פמיניסטיות היוו כוח מייצר ומניע של מחקר זה ונעשה שימוש במתודולוגיה פמיניסטית, נראה היה שמבחינה אתית נכון ליידע את משתתפי המחקר כי הם לוקחים חלק בפרויקט פמיניסטי. לאור הקונוטציות המורכבות שהמילה "פמיניזם" עשויה לעורר, אך בהתחשב בחשיבות שיתוף המרואיינים ב"מאחורי הקלעים" של המחקר, בחרתי שלא להציג את עצמי ואת המחקר כמחקר פמיניסטי בתחילת הראיון, אלא רק בסופו, יחד עם הצגת הרקע למחקר.

דרך פעולה זו הנכיחה בראיונות דיבור על פמיניזם, גבריות ונשיות, תוך התמודדות עם סטריאוטיפים ותפיסות דיכוטומיות. יידוע המרואיינים כי המחקר הוא פמיניסטי והחוקרת היא פמיניסטית עורר קשת של תגובות ורגשות – סקרנות, מבוכה, תוקפנות, תמיכה בפמיניזם, חשש, בלבול, אדישות ועוד. במקרים מסוימים, התקיים שיח מרתק על פמיניזם ומגדר שפתח צוהר ליצירת שינוי תודעתי.

ההרצאה תתבונן בתגובות הנערים לאמירה כי מדובר במחקר פמיניסטי, תוך התייחסות למחירים, כמו גם לרווחים, העולים מתוך מהלך זה. הדיון במשמעויות ההצהרה על זהות פמיניסטית במסגרת ראיון ובהשלכות של הצהרה זו על מהלך הראיון קשור בשאלות רחבות יותר על מפגש בין אנשים המחזיקים בזהויות שונות, המנכיחות את קיומם של יחסי כוח.

פיתוח מודלים להתערבות על בסיס מחקר איכותני

פרופ' עינת פלד, אוניברסיטת תל אביב

שנים רבות אני חוקרת סוגיות שונות בתחומי האלימות במשפחה, אלימות נגד נשים ואבהות ואימהות במצבי מצוקה ודיכוי. כעובדת סוציאלית שאפתי תמיד שלפחות חלק ממחקרי יועילו באופן ישיר להתערבות בעבודה סוציאלית. כחוקרת איכותנית ניצבו בפני דילמות ייחודיות בבואי לעשות שימוש בנתונים ממחקרי לפיתוח או עיצוב מודלים של פרקטיקה. בהצגה זו ארצה לדון בשתי שאלות מרכזיות העולות ביחס לפיתוח מודלים על בסיס מחקר איכותני. שאלה ראשונה ומקדמית היא מהם האופנים בהם יכול מחקר איכותני לתרום לפיתוח התערבות? - מה הייחודיות של ידע איכותני בהקשר זה, מהם המטרות המחקריות וסוגי המחקרים האיכותניים שלהם תרומה ייחודית לפיתוח התערבות? שאלה מרכזית שנייה נוגעת להכללה - האם ניתן, מוצדק ונכון לפתח מודל התערבות על בסיס חקירה, גם עם מעמיקה, של מדגם קטן יחסית ובלתי מייצג של מקרים? כיצד ניתן לנצל את היתרונות הגלומים במחקרים איכותניים עבור פיתוח מודלים להתערבות, תוך התמודדות עם המגבלות הנובעות ממאפייני המדגמים שנחקרו? שאלות אלו ידונו על בסיס שני פרויקטים בהם פיתחנו מודלים להתערבות קבוצתית - עם ילדים עדים לאלימות במשפחה ועם הורים במשפחות בהם האב היה אלים כלפי האם - שהתבססו במידה רבה על אסוף נתונים איכותניים בשלבים שונים של תהליך פתוח ההתערבות.

טרנספורמציה של שתיקה לפעולה - מתוך 'בלתי נראית': פגיעה מינית של אימהות בבנות'

דודי בלט, קליניקה מעוף תל אביב

"זה נראה כהתעלמות, ממש כהתעלמות במפגין. זה לא שלא יודעים על פגיעה מינית של אימהות בבנות, אלא... זה... כל התגובות האלה של - באמת!! זה לא יכול להיות... כאילו, אבל אימא זה אימא, כאילו רק אל תפגעו לי במוסד האימהי... זה כאילו את באה ופוגעת במשהו בסדר הקוסמי ממש. גם אנשי טיפול, גם חברים... גם בתוך העולם של 'נפגעי' את מרגישה מוזר, עוף מוזר ופשוט... לא מדברים על זה."

מאבקה של התנועה הפמיניסטית הביא בארבעים השנה האחרונות להכרה בפגיעות מיניות בילדים במשפחה כבעיה חברתית רבת הקף, ובעקבותיה לחקיקה בנושא ולפיתוח מענים חברתיים לעזרה לנפגעות תקיפה מינית. עדיין, פגיעה מינית של אימהות בבנות נותרה בלתי נראית, מעבר לגבולות השיח החברתי בנושא פגיעות מיניות, כמעט ללא התייחסות קלינית ותיאורטית. נשים אשר נפגעו מינית כילדות מאמן מדווחות לא רק על השלכותיה החמורות של הפגיעה על חייהן, אלא גם על הקושי העצום שהן חוות בהמשגתה, במרחב המכחיש את עצם קיומה, ובמציאת הד חברתי אשר יאשר וייתקף את חוויתן ויעניק להן תמיכה.

הרצאה זו תציג את היבטים אקטיביסטים של העלאת מודעות לפגיעה מינית של אימהות בבנות באמצעות הרצאות מול קהלים העוסקים בהגנה על ילדות ונשים שנפגעו מינית, אשר ערכתי במהלך עבודתי על מחקר אוטואתנוגרפי פמיניסטי בנושא. סבב הרצאות זה, כמו גם פעולות אקטיביסטיות נוספות אשר התלוו אליו, ביקשו להפוך תופעה מושתקת לתופעה מדוברת בפועל, ולתרום ליצירתו של שינוי בשיח על פגיעה מינית בישראל אשר יחבר בין פגיעה מינית של אימהות בבנות לרבדים שונים של התודעה האישית והחברתית. רשמים מהרצאות אלו, ותגובות אליהן, נשזרו בין חומרים אישיים, היסטוריים ותיאורטיים והוחזרו לטקסט האוטואתנוגרפי, בשאיפה ליצור טקסט חיוני, נגיש, ושיעורר שינוי חברתי בנושא.

מושב 219

הוראת מחקר איכותני לתלמידי מחקר בהוראת המדעים: דילמות,

תיאוריה ומעשה

יו"ר: עידית ירושלמי

הוראת מחקר איכותני המכוונת לשינוי תפישתי אצל תלמידי מחקר בהוראת המדעים

עידית ירושלמי, רנה הרשקוביץ, מכון ויצמן למדע

מחקר איכותני בחינוך מעדיף את החוקר המעורה בסביבה הלימודית, ואולי אף פועל במסגרתה, על החוקר המנוכר לה, ומסיט את המוקד ממדידת הישגים לתהליכי למידה. בכך מחקר איכותני מהווה כלי עזר בעיצוב דרכי הוראה קשובות ללומד.

למורי מדע ותלמידי מחקר בהוראת מדעים רקע במדעי הטבע, ובהתאם רבים מהם מורגלים בגישת מחקר פוזיטיביסטית, על פיה המציאות נוהגת על-פי חוקים כלליים ויציבים שאינם תלויים במשקפיים דרכן מסתכלים על המציאות, כך שתפישותיהם וערכיהם של החוקרים אינם משפיעים על ממצאיהם. לא אחת קורה שתלמידי מחקר המחזיקים בפרדיגמה פוזיטיביסטית מבטאים תסכול וחשדנות כאשר הם נחשפים למחקר האיכותני - כביכול ניתן למצוא בנתונים כל מה שהחוקר/ת רוצה למצוא בהם: המחקר האיכותני ממיר את המדידה בכלים אובייקטיביים כביכול, בצפייה מעמיקה בתופעה ובפרשנותה לפי שאלת/ות המחקר. במקום קטגוריות מוגדרות מראש, נבנות קטגוריות ניתוח הצומחות מהנתונים, ממשמעותם של מונולוגים ודיאלוגים, והחוקר/ת משקיף על הנתונים מנקודת מבט אישית, הרלוונטית לשאלות המעסיקות אותו/ה.

מן האמור לעיל עולה כי קורס במחקר איכותני המופנה לתלמידים אשר להם רקע במדעי הטבע צריך לתמוך בתלמידים בביצוע שינוי תפישתי, באשר לגישתם להנחות היסוד לגבי תהליך הכרת המציאות ומעמד החוקר ביחס למושא מחקר.

בהרצאה זו נציג אירועים מרכזיים בקורס במחקר איכותני לתלמידי מחקר בהוראת המדעים במכון ויצמן למדע שתוכננו לשקף גישות שונות, הננקטות במחקר האיכותני, לגבי תהליך פענוח המציאות החברתית, זו המונעת ע"י כוונתם של בני אדם ומשמעות התנהגותם בעיני עצמם,

באמצעות הכרתן של נורמות חברתיות נתונות. בנוסף, נסביר כיצד שולבו בקורס מסגרות תיאורטיות מרכזיות לניתוח למידה והוראה של תכנים במתמטיקה ובמדעי הטבע.

"השלם גדול מחלקיו"

עידית ירושלמי, רנה הרשקוביץ, מכון ויצמן למדע

בהצגה זו נתמקד במשימת "טבילת ידיים" שפותחה במטרה לאפשר לתלמידי מחקר בהוראת המדעים בקורס הנ"ל, להכיר ולהפעיל מחקר איכותני, תוך כדי התנסות ממשית בניתוח מקבץ נתונים משותף.

המשתתפים קיבלו נתונים ממחקר שהתפרסם בספרות, שעיקרם תמליל שיח של שלוש תלמידות מכיתה ח, העובדות יחד על בעיות בהסתברות. המשתתפים לא קיבלו את שאלת המחקר ששימשה במחקר המקורי. הם התבקשו לעבוד בזוגות: לקרוא את התמליל, לזהות שאלות/ות מחקר המעניינות אותם, לבצע בעקבותיהן ניתוח שיטתי בהתאם לשיטות לניתוח תמלילים שלמדו, ולהסיק באמצעותו מסקנות לגבי שאלות/ות המחקר שבחרו. ההנחיות שמו דגש על שיקוף תהליך העבודה. עבודות התלמידים בקורס נותחו על ידינו במטרות של:

אפיון מגוון נקודות המבט לגיבוש שאלות מחקר, למתודולוגיות לניתוח הנתונים, הצגתם והמסקנות המתקבלות, שנפרשו בעבודות המשתתפים. להלן מבחר תוצאות:

שאלות המחקר: מרבית התלמידים לא פרטו את תהליך ההתמקדות בשאלות המחקר ו/או דיווחו עליו בקצרה. עם זאת שאלות המחקר הן שונות מאוד מזוג לזוג וניתן למקם אותן על שני רצפים שונים:

א. האחד נמשך משאלות העגונות בקונטקסט הספציפי מתמטי ו/או אינטראקטיבי של הנתונים, ועד לשאלות מחקר גלובאליות.

ב. השני נע בין הקוטב הקוגניטיבי-תכני של בניית הידע, והקוטב הסוציו-אינטראקטיבי שבשיח. ניתוח הנתונים: השימוש בכלים מתודולוגיים היה מגוון מאוד בין הזוגות השונים, ונעשו לעיתים שינויים גמישים בשימוש בכלי המחקר אצל אותו זוג. זוגות רבים השתמשו גם בניתוחים כמותיים כדי לחזק ולהעשיר את ממצאיהם האיכותניים. הכלים הפכו איפה באופן גמיש ולפי הצורך לכלי עבודה בידי הסטודנטים.

בהרצאה תוצגנה דוגמאות מעבודות התלמידים המצביעות על האוטונומיה שרכשו מחד, ועל שאלות נוספות העולות מניתוח העבודות מאידך.

הפיכתו של תלמיד למורה כאסטרטגיה לקידום תהליכי למידה

ברנד סרינג, האוניברסיטה העברית בירושלים

בשנת הלימודים תש"ע השתתפתי כתלמיד בקורס "גישות ושיטות במחקר איכותני", המתואר בהרצאות א ו-ב לעיל. בהצגה זו אתאר את פרויקט הסיום שהגשתי במסגרת הקורס.

לצורך הפרויקט תיעדתי תהליך למידה של תלמידה בשכבת י"ב, שהשתתפה בכיתה על-אזורית באסטרופיזיקה במעבדות בלמונטה של האוניברסיטה העברית בירושלים. התלמידה הביעה עניין להשתתף בניסוי שבו תלמד את חבריה לקורס מושגי יסוד בתורת היחסות הכללית. התמודדותה עם משימה זו התנהלה בארבע מסגרות שונות:

(i) קריאה עצמאית של פרקים משני ספרי לימוד באנגלית;

(ii) מפגש הנחיה שבועי עם מורה הקורס;

(iii) שלוש הרצאות לפני תלמידי הקורס במהלך שנת הלימודים;

(iv) שיחת משוב עם מורה הקורס אחרי כל הרצאה;

שלבים (ii)-(iv) תועדו במסרסט וידיאו ותומללו. לתמלילים ערכתי ניתוח רטורי צורני ע"פ שתי ההנחות הבאות:

1. רטוריקה יום-יומית כוללת אלמנטים, המשמשים לקביעת המרחק בין הדובר, לבין מושא הדיבור. קיימת "רטוריקה של קרבה", ששני הקצוות הקיצוניים שלה הם "רטוריקה של הזדהות" ו"רטוריקה של ניכור".

2. רטוריקה של קרבה, בהקשר של למידה, מהווה סממן חיצוני למצב פנימי של הלומד, מידת ה"בעלות" על התכנים הלימודיים. מושג ה"בעלות", המתאר באיזו מידה תלמיד מתייחס לתוכן אינטלקטואלי כלשהו כ"שלו", משלב אלמנטים לוגיים עם אלמנטים רגשיים.

בשלב הראשון של ניתוח התמלילים זיהיתי ארבע צורות רטוריות חוזרות, שבעזרתן ביטאה התלמידה את מידת הניכור שלה מהתכנים הלימודיים. בשלב השני מיפיתי את השימוש בצורות אלה בשלבים השונים של תהליך הלמידה. הסתבר שהיקף השימוש ברטוריקה של ניכור ע"י התלמידה היה נרחב מאוד בשיחות ההנחיה מיד אחרי קריאה, אך היה רגיש להתערבות המנחה והצטמצם לאפס בעקבות מתן הרצאה של התלמידה מול הכיתה.

המעבדה בכימיה כסביבת למידה המאפשרת בניית טיעונים

דבורה קצביץ', מכון ויצמן למדע

מעבדה החקר בכימיה מתנהלת בקבוצות קטנות, כאשר התלמידים שנחשפים לתופעה חוקרים אותה לאחר שהציעו שאלת חקר, השערה ותכנון ניסוי. השיח הקבוצתי מנוהל ע"י חברי הקבוצה ולעיתים כולל התערבות מורה הכיתה. מטרת מעבדת החקר ליצור בעלות (ownership) ושותפות עמוקה בתהליך הלמידה. בהרצאה זו אציג מחקר העוסק בטיבו של השיח המתנהל במעבדה, ובפרט מתמקד בשאלה: האם וכיצד מהווה מעבדת הכימיה, במסגרת ניסויי החקר ביחידת המעבדה, גורם מזמן לבניית טיעונים על-ידי התלמידים?

אוכלוסיית המחקר הקיפה שבע כיתות הלומדות כימיה בכיתות י"א ו-י"ב. גודל הקבוצה כיוון אותנו מלכתחילה למערך מחקר כמותני שעניינו השינוי בהישגי תלמידים מפרה לפוסט. בעקבות השתתפותי בקורס במחקר איכותני לתלמידי מחקר בהוראת המדעים, וחשיפה לניתוח איכותני ופרשנויות אפשריות של שיח תלמידים בקבוצות קטנות, חשתי לגיטימציה לגשת לניתוח אחר, המתאר תופעות, ומאפשר להבין לעומק מה קורה בשעורי המעבדה.

בהצגה זו אציג כיצד נותחו התמלילים של שיח התלמידים במעבדה מנקודות מבט של תהליך בניית הטיעון. בנוסף אנתח ראיונות עם התלמידים אשר סייעו להבין את החוויה מנקודת מבטם של התלמידים עצמם. חלק מהממצאים נותחו כמותית במטרה להעריך את מימדי התופעות שזיהינו.

ממצאי המחקר אפשרו לחדד מאפיינים של מעבדת החקר ההופכים אותה לסביבת למידה המקדמת אצל התלמידים תהליך של בניית טיעונים, לדוגמא: דרישות משימת החקר: ככל שהמשימה יותר פתוחה, ומציגה תופעה מורכבת, כך השיח כולל טיעונים רבים יותר; כאשר התלמידים מקבלים תוצאות בלתי צפויות בניסוי המקדים של החקר, או בניסוי שהם מתכננים, השיח שמתפתח מכיל טיעונים רבים יותר וכן גם הפרכות. הראיונות מחזקים את הממצאים לגבי תפקיד מעבדת החקר בטיפוח שיח טיעוני.

מחקר איכותני במפגש בין שווים ושווים יותר

יו"ר: ענבל סיקורל

בימים אלו של תסיסה ושל מאבק על הדרכים הראויות לחלוקת הטובין החברתיים, יעסוק מושב זה בדרכי הפעולה של יחידים הימשיטיים לקבוצות חברתיות מוחלשות, להשתלב ברשתות החברתיות, אותן הם תופסים כרצויות. מתוך מחקר איכותני של קבוצות מגוונות מאוד בחברה הישראלית (החל במהגרות טריות וכלה בסטודנטים למשפטים) תיבחן הפעילות הדומה של שימוש בהון החברתי הקיים למען השתלבות, או שילובם של אחרים, ברשתות חברתיות הנתפסות כרצויות.

המושב יבחן ויצג את דרכי הפעולה הדומות של מהגרות (מאתיופיה) בשנתן הראשונה בישראל, כמו גם כאלו הנמצאות בארץ עשור (מאתיופיה אף הן), וכן מהגרות (ממרוקו) החיות בארץ מספר עשורים. יבחנו גם היחס לחינוך בפריפריה ובמחלקה ללימוד משפטים.

סוכנות לשינוי: סומכות במרכזי קליטה של עולי אתיופיה

ד"ר ענבל סיקורל, פרופ' רחל שרעבי

המכללה האקדמית אשקלון, המכללה האקדמית ספיר, אוניברסיטת בר-אילן

ההרצאה תדון בפרשנות הייחודית של נשים מוחלשות לתפקידן כמלמדות תרבות בתוך קהילה מוחלשת עוד יותר. היא תעשה זאת דרך בחינת עבודת הסומכות, שהן עובדות הסוכנות במרכזי קליטה של עולי אתיופיה. בשנות השמונים מילאו תפקיד זה סומכות שלא הכירו את תרבות העולים והונעו משיקולים תעסוקתיים, אך משנות התשעים מועסקות בתפקיד עולות ותיקות, דוברות אמהרית, מתוך הנחה כי הבסיס התרבותי המשותף יסייע בהעברת מסרי הקליטה. המחקר מתבסס על עבודת שדה בשלושה מרכזי קליטה בישראל. עבודה זו כללה ראיונות עם סומכות ועובדות נוספות מצוות מרכזי הקליטה, וכן תצפיות משתתפות בהתנהלות עבודתן.

ההנחה הרשמית שניתנה לסומכות היא הדרכת העולות החדשות בניהול משק הבית, ובפרט הוגדרו עבורן כמוקדים המרכזיים להנחיית העולות הניקיון, בישול וטיפול בילדים. ההרצאה תבחן את עבודת הסומכות בפועל בשלושה תחומים: ניקיון ובריאות, הורות וזוגיות וכן היחס למסורתן האתנית. בשלושת המוקדים מצטיירות הסומכות מחד, כמי שרואות עצמן כנציגות הממסד הקולט, מעבירות את מסריו ושואפות להידמות לקבוצת ההתייחסות הישראלית. אולם מאידך, העובדה שהסומכות באות מרקע אתני זהה לזה של העולות (והעולים), מובילה לאמפטיה כלפיהן ולתרגום מסרי הקליטה באופן שיובנו, יתקבלו וישרתו אותן. כך, הסומכות, שתופסות את עצמן כנשים ישראליות, משתמשות בכוח השפעתן ובכוח שניתן להן בידי הממסד, על מנת לשלב במסרי ה"ישראליות" וה"ביתיות" גם מסרי שוויון מגדרי, שאינם נכללים בהגדרות עבודתן. בנוסף, הסומכות פועלות לשימור היבטים מתרבות העולים, ובהשפעתן מעצבות לעיתים מחדש, את זהותן.

מארגנת החינה-מהגרת מרוקנית ויזמות תרבותית

ד"ר בברלי מזרחי, המכללה האקדמית אשקלון

הרצאה זו היא מתוך ספרי על מסלולי הניעות של קבוצה של דור שני של מהגרות ממרוקו לתוך ובתוך המעמד הבינוני בישראל. באמצעות הבניית סיפור חייהן, נשים אלה תארו כיצד הן השתמשו ב human agency בתחומים מגוונים של חייהן ובמבנים חברתיים שונים בכדי להשיג את מטרת המוביליות שלהן. רינה, מארגנת החינה היא אחת מהנשים מהקבוצה.

מאז שנות ה-60, עם היחלשות הציפייה ליצירת כור ההיתוך ובעקבות ההישרדות העיקשת של הייחודיות האתנית, חלה התעוררות אתנית בקרב יהודי מרוקו בישראל. התעוורות זו הייתה מלווה בביקוש גובר לביטויים אתניים. סיפור חיה של רינה הוא מקרה מבחן של מהגרת ממרוקו שזיתה ביקוש זה בקהילה המרוקנית והפכה אותו לעסק משגשג.

רינה החליטה להשתמש בהון האתני שלה – בידע שלה את המנהגים והמסורת המרוקנים – כדי להקים עסק של ארגון טקסי חינה, טקס האירוסין המרוקני המסורתי. בעשותה כך היא הפכה את ההון האתני שלה למוצר מסחרי עבור בני עדתה. רינה השתמשה גם בהון המגדרי שלה להקים את העסק שלה. בתרבות המרוקנית טקס האירוסין, החינה, הוא אירוע מגדרי מובהק, המאורגן בהתאם למסורת על ידי אישה- אם הכלה. לכן, כדי שעסק ארגון החינה יצליח, וכדי שמרוקנים יראו בו טקס אתני אותנטי, עליו להיות מאורגן על ידי אישה. יש להדגיש שההון האתני והמגדרי של רינה היה שוק מוגן כפליים, שגם העניק לה יתרון כפול. הבלעדיות שלה על ההון האתני הגנה עליה מפני תחרות מצד בני קבוצות אחרות וההון המגדרי שלה הגנה עליה מפני תחרות מצד גברים בעלי אותו מוצא אתני.

מימוש היזמות העסקית התרבותית כאופציה עבור נשים מהגרות תלוי בכמה תנאים הכרחיים. הראשון הוא עצם מציאתן של חברות פלורליסטיות מבחינה תרבותית המורכבות מקבוצות אתניות בעלות תרבויות שונות ומובחנות. התנאי השני הוא קיומה של תחושה משותפת לבני הקבוצה האתנית שהם שייכים לאותה תרבות, כלומר, לבני הקבוצה חייבת להיות תודעה אתנית. התנאי השלישי הוא קיומה של נורמה המקבלת שוני תרבותי בחברות אלו. תנאי אחר הוא רצון לביטוי פעיל של מסורת וטקסים שהם בעלי ערך תרבותי בעיני הקבוצה האתנית ושיוצרים שוק למוצרים אתניים. חברה פלורליסטית אשר נשלטת על ידי האידיאולוגיה של כור היתוך אינה יוצרת סביבה שבה יכולה יזמות עסקית תרבותית לפרח.

החינוך בפריפריה: חסם או מנוף למוביליות חברתית?

ד"ר נעמי גל, המכללה האקדמית אשקלון

הזכות לחינוך היא אחת מאבני היסוד בעולם המערבי הנאור והיא משליכה על הזכויות החברתיות האחרות. השקעת משאבים בחינוך יכולה להעצים אוכלוסיות חלשות שלרוב נמצאות בפריפריה הגיאוגרפית/חברתית. מחקרים רבים מצביעים על קורלציה חיובית בין השכלה לבין מוביליות חברתית. חלק מהזכות לעבוד היא החופש לבחור את העיסוק ואחד ממדדי השכר הבסיסיים ביותר הוא שנות השכלה ורמתה. מכאן שיש קשר אינהרנטי בין יכולת הבחירה, או אפשרויות בחירה של האדם את עיסוקיו לבין השכלתו, דהיינו המידה שבה הוא נהנה מהזכות לחינוך וזכאותו לחינוך. כל אלה, בקונסטלציה הנכונה, יכולים לתרום למימוש הפוטנציאל הגלום בפרט, ולהגדלת תרומתו לחברה.

המחקר עוסק בהיסטוריה של מערכת החינוך במדינת ישראל בשימת הדגש על ההבדלים בין מערכת החינוך במרכז לעומת מערכת החינוך בפריפריה. החוקרת תטען כי מקורו של אי-שוויון במדינת ישראל קשור גם לחלוקת משאבים אי שוויונית בתחום החינוך. ניתן לראות קורלציה בין רמת השכר ביישובים לבין אחוזי הזכאות לבגרות.

המחקר ינסה לבחון את הסוגיה האם מערכת החינוך בפריפריה מהווה מנוף או חסם למוביליות החברתית. המחקר מבוסס על מדגם גדול של שיחות וראיונות עם תלמידים, מורים והורים בפריפריה; ניתוח שיטות ההוראה והשינויים שחלו בהם; מעקב אחרי הישגי התלמידים בפריפריה עם דגש על שני העשורים האחרונים; מעמד המורה בחברה והשלכותיו על רמת המורים והישגי התלמידים בפריפריה; החינוך האפור והשלכותיו על הפער בין מרכז-פריפריה; ניתוח ממצאים ממחקרים שנעשו והצלבתם עם ממצאי המחקר. **חקיקה ופסיקה**: חוק לימוד חובה, התש"ט-1949; התיקונים למיניהם; חוק זכויות התלמיד; השימוש בחוק ההסדרים ועוד; פס"ד גילת הדן בסוגייה האם הזכות לחינוך נגזרת מחוק יסוד כבוד האדם וחירותו והשלכותיו על הזכות לחינוך; ניתוח שנתונים סטטיסטיים, מבחני מיצ"ב, נתוני הלמ"ס, ונתוני משרד החינוך ולבסוף ניתוח הקשר בין מיקום גיאוגרפי לבין אחוזי זכאות לבגרות ובין רמת השכלה ביישובי הפריפריה לבין רמות השכר.

פירוק והרכבה - זהויות משתנות
יו"ר: עדיטל בן-ארי

בין מהותנות לבין פירוק קטגוריית זהות במחקר איכותני: קבוצה בעלת היסטוריה ואג'נדה פוליטית משותפת

מאיה מאור, אוניברסיטת בן גוריון

חוקרת המעוניינת לבחון את חוויותיהן של נשים שמנות המתנגדות להגדרה הרווחת של גופן כבעל ערך שלילי, ניצבת בפני דילמה. מצד אחד, התייחסות מהותנית אל קטגוריית הזהות 'נשים שמנות' עלולה לתרום לרושם שקיים סובייקט טיפוסי של 'אישה שמנה', מסוג אחד בלבד. מצד שני, פירוק קטגוריית הזהות, יקשה על הנכחת חוויותיהן הייחודיות של נשים אשר מוגדרות על ידי עצמן ועל ידי אחרים כשמנות, בחברה בה לזהות זו מתלווים סטריאוטיפים שליליים רבים.

שימוש בקטגורית זהות כללית עלול להיות בעייתית במיוחד במחקרים איכותניים, השואפים לחקור את חוויות החיים הסובייקטיביות הרחבות של הפרט. הכללה תחת קטגורית הזהות 'שמנה' אינה מעידה בהכרח על מרכזיות החוויה בעולמה הסובייקטיבי של המרואינת. שימוש בקטגורית זהות כללית בעייתי במיוחד כאשר קטגוריית הזהות משמשת, בשיחים הגמוניים, כאתר של משטור אינדיבידואלים שנתפסים כסוטים. במחקרים רבים נהוג להגדיר נשים וגברים כ'שמנים' על פי פרופורציית משקל הגוף והגובה (מדד ה-BMI); אולם אקטיביסטים בתנועות חברתיות נגד אפליית שמנים טוענים שדיבור על השמנה כעל משתנה הניתן למדידה ולכימות מסווה את יחסי הכוח הפוליטיים המובלעים במדדים אלו.

בהתמודדות עם דילמה זו, נשענתי על הגדרת קבוצה אלטרנטיבית של פנינה מוצפי-הלר, כקבוצה "בעלת היסטוריה ואג'נדה משותפת" (2007). עצם התנגדותן של הנשים אותן ראינתי מניחה הכרה בדיכוי המתקיים ביחס אליהן - זו ההיסטוריה המשותפת; וההתנגדות מהווה גם אג'נדה משותפת. הגדרה זו מפנה את מרכז הכובד של המחקר מנקודת המבט של הקבוצות ההגמוניות "אל האופן שבו חברות הקבוצה המוכפפת מגדירות את עצמן אל מול שיחים שולטים" (שם). בדרך זו, מתאפשרת הגדרה מחדש ומשמוע שונה של תגית הזהות והפיכתה לזהות אקטיבית, אמצעי להעצמה ובסיס לאתגור של יחסי הכוח החברתיים.

מהנדסי אבהות - גברים במבני משפחה חדשים בין פירוק לבנייה

אפרת קנול, אוניברסיטת בר אילן

הרצאה זו היא חלק ממחקר על מודלים תרבותיים של אבהות בישראל, מתוך חוויות האבהות של גברים במבנה משפחה חדש. התמורות והשינויים שעבר מבנה המשפחה המודרני במהלך המאה העשרים אפשרו מצב בו כל מרכיב מפורק ועומד בפני עצמו, כך שנוצרים מגוון מבני משפחה חדשים, מורכבים ומצרפיים. בחרתי לכתוב את הגברים הבוחרים לממש את אבהותם במסגרת משפחה חדשה כ"מהנדסים אבהות" – כאשר אני מצביעה על התכנון המורכב מראש של הבאת ילד לעולם וגידולו במסגרת מבנה משפחה חדש.

נקודת המוצא התיאורטית והמתודולוגית ממנה אני יוצאת היא כי הורות ואבהות הן הבניות חברתיות ולכן כל האבות מהנדסים למעשה אבהות בצורה זו או אחרת, אלא שבמשפחות הטרור-נורמטיביות הנדסת האבהות לעיתים תכופות נותרת שקופה וחלק מה"מובן מאליו" התרבותי. מיקומם השולי של האינפורמנטים במחקר הנוכחי ביחס לעולם האבהות מספק להם מבט ייחודי ומאפשר ללמוד על המרכיבים הסמויים של תפיסת האבהות ההגמונית.

בהרצאה זו אבחן כיצד מהנדסי האבהות פועלים לשינוי חברתי בישראל בשני מישורים. ברמת התוכן אבקש לתת קול ונראות לאותם הגברים שבחרו ותכננו מבנה משפחה חדש, על אף המורכבות המוסדית, משפטית וכמובן, חברתית ותרבותית. ברמה המתודולוגית, אני מבקשת להראות כיצד מייבאים ומתרגמים האבות מודלים הוריים קיימים כך שיאפשרו להם נוכחות חברתית ותרבותית תוך פירוק ובניה מחדש של מושגי האבהות, ההורות והמשפחה.

גילויי סוכנות (agency) בקרב "יוצאים בשאלה" החיים בחברה החרדית ומקימים "מראית עין" חרדית

גליה וינברג-קורניק, פרופ' עדיטל בן ארי, אוניברסיטת חיפה

פתרונות דיאלקטיים, מופיעים בקרב חרדים אשר אבדו את אמונתם הדתית, אך חיים בתוך החברה החרדית ומציגים כלפי חוץ חזות חרדית. הקהילה, כמסגרת חברתית, נתפסת על-ידם, כמקום כמעט בלעדי בו הם מסוגלים להמשיך לייצר, לתפקד וליהנות מתחושת שייכות. אורח חייהם, מעורר שאלות הנוגעות למקומה של ההבניה התרבותית החרדית והחילונית ביחס לאופן בו מובנית זהותם, ולמשמעויות שהם מייחסים לה. הפרדיגמה הפנומנולוגית מתארת את זהותו של הפרט באמצעות שני מבנים: הזהות החברתית שלו (Social identity), מתייחסת לאופן בו נתפס הפרט על ידי האחרים ולהכרה שמקבל היחיד מאחרים ומסביבתו החברתית. הזהות הפסיכולוגית (Psychological identity), מכילה את הקיום הפנימי והסובייקטיבי של היחיד ואת היכולת שלו לתפוס את עצמו כאדם חושב. במסגרת מחקר איכותני, פנומנולוגי, העוסק בתהליכי "יציאה בשאלה", נעשו ראיונות עומק חצי מובנים, עם מדגם חלקי של עשרה חרדים, מתוך מדגם כולל של שלושים גברים ונשים ש"יצאו בשאלה". איסוף הנתונים, נעשה באמצעות דגימת קריטריון וניתוחם כלל ניתוח תוך מקרי ובין מקרי. מניתוח הראיונות עלה, כי רמות הזליגה השונות בין העולם החילוני והחרדי, משקפות ניסיון לייצר גבולות בין אלמנטים שונים ומנוגדים בזהותם של היוצאים, אשר כל אחד מהם נחוה כחיוני ומשמעותי עבורם. היכולת לפצל ולחבר בניהם, מהווה ביטוי ליצירתה של תחושת סוכנות (Agency), בידי "יוצאים", המבקשים להמשיך ולחיות בתוך קהילתיהם, ובה בעת לחתור ולצאת נגד גילויי קונפורמיות וסולידריות כפויים כלפיה.

הבנייתה של המשפחה ההומו-לסבית: דיאלקטיקה של פיצול ושילוב

אלון אורן, פרופ' עדיטל בן ארי, אוניברסיטת חיפה

ההרצאה תשען על מחקר איכותני הבוחן את תופעת המשפחה ההומו-לסבית ה'מתוכננת' מזווית ראייתם של הומואים ולסביות, הנמצאים בזוגיות במסגרתה התקבלה ומומשה החלטה על ההורות. **מטרת המחקר** להתחקות אחר התהוות החוויה האישית לאורך תהליך הבנייתה של הורות חד-מינית ומשפחה הומו-לסבית על כל ערוצי ההורות הנכללים במסגרתה. בהרצאה ישורטט תהליך התהוות החוויה המשפחתית בתוך הקשר חברתי, בו נוצרים שני כוחות חברתיים הפועלים על הפרט בכיוונים מנוגדים של שימור וחיידוש. בעוד שהכוחות המשמרים מאתגרים את המרואיינים ויוצרים פיצולים בחוויה, הרי שהכוחות המחדשים תומכים בהשגת אינטגרציה, בכל שלב ושלב של הבניית המשפחה. התהליך מומשג לאורך שלוש תקופות – 'לקראת הורות', 'הורות בראשיתה', ו'ביסוסה של משפחה' - דרך שלושה מרכיבים של החוויה את המשפחה - 'אחרות', שייכות ומימוש עצמי. לאורך חיי המשפחה, מחליפים המרכיבים זה את במידת הדומיננטיות שלהם במרכז החוויה. בעוד שבתקופה של 'לקראת הורות', המרואיינים עסוקים בצורך קיומי - לגיטימציה להורות ומשפחה, הרי שעם ביסוסה של המשפחה, ממקום של עוצמה הם מבטאים סיפוק במתן מענה על צורך גבוה יותר - מימוש העצמי בהורות ומשפחה. תנועה זו בין מרכיבי החוויה של המרואיינים, מייצגת התפתחות שחלה בחקר המשפחה ההומו-לסבית כתופעה חברתית. בעוד שהמעגל המחקרי הראשון, מבטא עיסוק של הומואים ולסביות בחיפוש אחר לגיטימציה להקמת משפחה הומו-לסבית, הרי שהמחקר העכשווי, חוקר את האופן בו מועצמת החוויה המשפחתית של הומואים ולסביות. מהמחקר **עולה מודל של התפתחות חוסן ועוצמה שממחיש את האופן בו מתפרקים מבנים ומושגים משפחתיים מסורתיים ומורכבים מחדש**. המשפחה ההומו-לסבית, מאמצת מבני משפחה הטרוסקסואלים "שבורים", מלטשת אותם, ומחזירה אותם בחזרה לחברה כמודלים המבטאים לכידות משפחתית הנסמכת על חוויה אינטגרטיבית של שייכות ומימוש עצמי.

אבהות הומוסקסואלית: משמעות הבחירה במודל ההורי עבור גברים הומוסקסואלים החיים בזוגיות

אריאל כהן-ארקין, ד"ר דורית סגל-אנגלצ'ין, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

גברים הומוסקסואלים אשר מחליטים להפוך לאבות נדרשים להחליט על המודל שבאמצעותו יממשו את אבהותם. בישראל קיימים שלושה מודלים הוריים עיקריים עבור גברים הומוסקסואלים: אימוץ, פונדקאות והורות משותפת עם אישה. מטרת המחקר הנוכחי הייתה להבין את השיקולים ואת המשמעות שמעניקים גברים הומוסקסואלים החיים בזוגיות לבחירת המודל ההורי. לשם כך נבחרה שיטת מחקר איכותנית פנומנולוגית. נערכו ראיונות עומק מובנים למחצה עם 12 גברים הומוסקסואלים אשר מימשו את אבהותם בהיותם בקשר זוגי באמצעות אימוץ, פונדקאות או הורות משותפת עם אישה.

מהממצאים עולה כי הבחירה במודל ההורי הייתה כרוכה בהתמודדות עם הסוגיה הנוגעת להשפעת העדר דמות אם על הילד. ניכר כי אופן התמודדותם הייחודי של האבות בכל מודל עם סוגיה זו עיצב את האידיאולוגיה המשפחתית בה דגלו, וכן את תפיסותיהם ביחס לטובת הילד. האבות שבחרו בהורות המשותפת גרסו כי דמות האם חיונית להתפתחות הילד, והם שאבו את הלגיטימציה להורות מעצם נוכחותה של האם בחיי ילדיהם. בקרב זוגות אלו נמצא כי רק אחד מבני-הזוג חפץ בהורות. ויתורו של בן הזוג על מקומו ההורי פינה "מקום" לשותפה ההורית, אשר מלכתחילה נתפסה כשותף מועדף להורות.

בקרב האבות שבחרו באימוץ ופונדקאות, לעומת זאת, התפתחות הקשר הזוגי והכמיהה לילד משותף נמצאו כשיקולים המרכזיים בבחירת המודל ההורי. אלא שבכדי לבחור בחלופות אלו, היוצרות מבנה משפחתי ללא דמות אם, הם נדרשו לבחון מחדש את עמדותיהם כלפי תפיסות המגדר המסורתיות. בעבור האבות המאמצים אקט האימוץ, המעניק לילד נטוש משפחה חלופית, הווה לגיטימציה לאבהותם. האבות שבחרו בפונדקאות נאחזו בעוגן הביולוגי, אשר הקנה לשני בני-הזוג מעמד חוקי.

בהרצאה יושם דגש על הדילמות האישיות, הזוגיות והמוסריות אשר העסיקו את המרואיניים בתהליך בחירת המודל ההורי.

מושב 222

מחקר, הוראה וטיפול באמצעות אומנויות
יו"ר: ד"ר אפרת הוס

אי התאמה בין שפה ורבליית ולא ורבליית והקשרה לתחום הטיפול בתנועה ומחול

ד"ר אורית ויסמן, המכללה אקדמית ע"ש דוד ילין, ירושלים

אי התאמה בין שפה ורבליית ולא ורבליית היא תופעה שנחקרה בתחום חקר השפה הלא ורבליית (מקניל 1992, גולדין מדו, 2003).

בויסמן (2010) התמקדתי בהיבטים הורבליים והלא ורבליים בטקסט בעת קונפליקט, ניתחתי את ההיבט הלא ורבלי באמצעים סמיוטיים שונים (אפק וטובין 1988, טובין 1990, טובין ושמידט 2008) ומצאתי מקרים של אי התאמה בין ההיבטים הורבליים והלא ורבליים ברגעי קונפליקט וכי יש מקום נכבד ומשמעותי לתופעת אי ההתאמה כאסטרטגיה טקסטואלית.

בספטמבר 2010, ערכתי סדנא חוויתית-לימודית במסגרת כנס בינלאומי לטיפול בתנועה ומחול, אשר נועדה לחקור את המושג הזה ואת מקומו במסגרת הקשר הטיפולי הרגשי.

ההרצאה כאן תתמקד במושג 'אי ההתאמה' בין שפה ורבליית ולא ורבליית, כפי שהתגלה בספרות ובמסגרת המחקר שלי עם רקע תיאורטי של המושגים של ניגודים בתחומי בריאות הנפש. היא תציג את הצעתי להמשך בדיקה וחקר של המושג כחלק ממושג טיפולי. בהרצאה יוצגו הרציונאל לעריכת הסדנא, דרכי העברה, דוגמאות להתנסות ורשמים ממשתפים.

הידברות מוסיקלית בין ערבים ליהודים

ד"ר אבי גלבע, אוניברסיטת בר-אילן

במהלך השנים האחרונות פותח במחלקה למוסיקה באוניברסיטת בר-אילן מודל להידברות מוסיקלית בין סטודנטים ערבים לסטודנטים יהודים. מדובר בקורסים בהם משתתפים 15-20 סטודנטים כמחציתם ערבים וכמחציתם יהודים בהנחייתי (מרצה במחלקה למוסיקה ומטפל במוסיקה). בסיוען של פעילויות מוסיקליות לומדים הסטודנטים להכיר זה את תרבותו של זה ומצליחים לחשוף את הלבטים, הכאבים והכעסים שלהם בנוגע ליחסים המורכבים הקיימים בין המגזרים בישראל. הפעילות המוסיקלית המרכזית של הקבוצות היא ה"פרזנטציה המוסיקלית" אשר בה כל סטודנט/ית מציג/ה את עצמו/עצמה ואת תרבותו/תרבותה באמצעות קטעים מוסיקליים בעריכתו/בעריכתה. סבב הפרזנטציות חושף את האישי ואת התרבותי, את השונה ואת הדומה, את המובן מאליו ואת המפתיע. במקביל לכך מתקיימים דיונים מעמיקים בנוגע לסוגיות רגישות ביותר הלקוחות מן האקטואליה היומיומית (למשל, אירוע המשט, מבצע "עופרת יצוקה") ומלוח השנה של כל מגזר (למשל, יום הזיכרון ויום הנכבה, חג הקורבן, חג החנוכה וחג המולד).

ליויתי קורסים אלו במחקר איכותני שמטרתו לבחון לעומק את התהליכים המתרחשים במהלכם. המחקר בא לבחון האם אכן יש משמעות לקורסים עבור הסטודנטים? האם משהו בהשקפת העולם שלהם משתנה במהלכם, בעקבותיהם? מהם תפקידיה של המוסיקה במהלך הקורסים? האם ניתן לשפר את הקורסים?

החומרים שנאספו כוללים בין היתר, את הקלטות הפרזנטציות המוסיקליות של הסטודנטים, את תמלילי הדיונים שלהם, את העבודות שהגישו ואף ראיונות שנעשו עימם לאחר סיום הקורס. ניתוח החומרים המילוליים התבסס על הגישה הפנומנולוגיה-פרשנית של סמית ואוסבורן (Smith & Osborn, 2003; 2008) וניתוח החומרים המוסיקליים התבסס על הגישה הפנומנולוגית לניתוח מוסיקלי של פורינאש וגונזאלס (Forinash & Gonzalez, 1989). במהלך ההרצאה יינתנו דוגמאות לאופן ניתוח החומרים כמו גם התוצאות העיקריות של המחקר המובילות להמלצות אופרטיביות לשיפור קורסי ההידברות המוסיקלית בין ערבים ליהודים.

קו- תרפיה בין מחנך ומטפל, קבוצת טיפול באומנויות בחינוך המיוחד- מעבודה בשטח למודל תיאורטי

מיקי עופר-ירוש, ד"ר דבורה קורט, אוניברסיטת בר-אילן

"אני פוגש אנשים בסביבתם הטבעית ומנסה לתת להם את האומץ לחזור ולחלום..." (י.ל מורנו)

החל משנת 1988 (החלת חוק החינוך המיוחד) משתלבים מטפלים פרא-רפואיים במסגרות החינוך המיוחד בישראל, וביניהם גם מטפלים באומנויות. שילוב זה דורש עבודת צוות מערכתית ושיתוף פעולה מקצועי. מאידך, שיתוף צוות ביה"ס בתהליך אותו עוברים התלמידים הינו בעל משמעות בקשר לעבודה במערכת החינוך, אך מעלה סוגיות אתיות רבות.

המחקר שיוצג, בודק מודל עבודה ייחודי של טיפול באומנויות בבית הספר של החינוך המיוחד בו המחנכת והסייעת/מערבים בשעה הטיפולית.

מטרתו של מחקר זה לתאר, לנתח ולזהות את המאפיינים הייחודיים למודל עבודה זה.

שאלת היסוד העולה היא מהם המאפיינים הייחודיים למודל: דרכי עבודה, מתודות, תמות ואלמנטים ייחודיים למודל, קשיים אופייניים ודרכי התמודדות שנמצאו יעילות, וכן מהן תרומותיו הייחודיות של הטיפול באומנויות, על פי המודל המוצע, לעבודה החינוכית- רגשית בביה"ס ולבית הספר כמערכת. המחקר נערך בשיטה האיכותית, תיאוריה המעוגנת בשדה, וכולל ראיונות, תצפיות וניתוח מסמכים. המחקר מתמקד בבחינת תהליכים כוללניים בשמונה כיתות בחינוך המיוחד (עד 8 תלמידים בקבוצה) בהן עובדים לפי המודל המוצע.

חשוב לציין כי אני מטפלת באומנויות העובדת במערכת החינוך. עובדה זו מסייעת לי בנגישות לזירת המחקר ואפשרת מימוש פוטנציאל הלמידה מן המקרה להבניית מודל תיאורטי. עם זאת קיימים קשיים והתמודדויות אתיות לאורך ביצוע המחקר לאור ההיכרות העמוקה, עד כדי הזדהות יתר עם המטפלים באומנויות. במצגת זה יובאו גם ההתמודדויות שלי כחוקרת המנסה לבצע מחקר בנאמנות ובזהירות, לנסות להיות מעורבת, אמפטית ומשתלבת תוך רפלקציה, עיבוד ובחינה מחדש של ההבנות.

הציור הלשוני ככלי לאיתור שלב בקבלת הלקות וכמנוף לטיפול בתלמידים עם לקויות למידה

ד"ר שרה גבעון, מכללה אקדמית לחינוך ע"ש רא"מ ליפשיץ, ירושלים

מטרת המחקר הייתה לבחון את התהליכים הרגשיים והקוגניטיביים שחווים מתבגרים עם לקויות למידה בהתמודדות עם למידה מורכבת. בדיקת היבטים מתודולוגיים של מחקרים שבחנו תהליכים רגשיים של תלמידים עם ליקויי למידה מצביעה כי מרביתם השתמשו בכלי מדידה ישירים: שאלונים או ראיונות. גם אם היו אלה ראיונות עומק, הגישה הייתה ישירה ובכך קשה היה לעמוד על תחושות סמויות כפי שהן באות לידי ביטוי ללא צנזורה של הנבדקים (סובל, 2006). שימוש בציורים לשוניים היא גישה מקובלת בעולם הקליני לצורך טיפול אך גם לאבחון (אליצור, 1992: 2010 Olsen) שכן שימוש במטאפורה או בדימוי אינם מאיימים, ישנו ריחוק של המשתמש בהם והם עוזרים בגילוי מסרים סמויים.

לכן הפרדיגמה התיאורטית שנבחרה למחקר זה היא מחקר אורך איכותני, באמצעות ראיונות חצי מובנים שנשענו על התנסות חווייתית של הנחקרים. נבחרו עשרים תלמידי כתות י" עם לקויות למידה שונות. במהלך שלוש שנות המחקר, רואיינו התלמידים ראיון עומק חצי מובנה. במטרה להגיע למכנה משותף בבניית תיאוריה מעוגנת בשדה. מהנתונים נבנה דגם לאחר קידוד על ציר, זוהו שלבים שונים בתהליך קבלת הלקות כחלק מזהות עצמית ונבחנו סוגים שונים של דרכי התמודדות.

כדי לבחון את התחושות הסמויות של המשתתפים במחקר, הם התבקשו להפיק ציור לשוני: מטאפורה או דימוי המתאר את ההתמודדות עם הלקות. מסתבר שהציור הלשוני באמצעותו בחרו המשתתפים במחקר להדגים את התהליך שעברו, מאפיין את השלב בקבלת הלקות ואת סגנון ההתמודדות: מסתגל (משלים, נחוש) ושאינו מסתגל (נמנע, מתמרד). ממצא זה חשוב למחנכים וליועצים שכן שימוש בציור לשוני מהווה כלי יעיל לאיתור השלב בו נמצא התלמיד בקבלת לקות ועשוי לשמש כמנוף להתערבות חינוכית לקידומו בתחום רגשי ולימודי.

מושב 223

אמפתיה ככלי הכרחי להבנה ולפעולה למען האחר

יו"ר: ד"ר איריס בקשי ברוש וד"ר יהודית וינברגר

'תיאטרון עדות' - חווית סיפור הילדות בשואה - ניצולים עם בני נוער על במה אחת

מירי פלג, אוניברסיטת חיפה

ההרצאה תעסוק במחקר בנושא **'תיאטרון עדות' - חווית סיפור הילדות בשואה - ניצולים עם בני נוער על במה אחת**²², ובה אשתף בתהליך המחקר ובתהליך שעברתי כחוקרת, דור שני לשואה, המראינת ניצולי שואה.

מחקר זה מדגיש כי הטראומה המאסיבית והממושכת, שניצולי שואה שהיו ילדים בשואה חוו בתקופת גיל כה משמעותית לגיבוש והתפתחות הזהות, הביאה לכינונה של זהות קולקטיבית של יהודי נרדף. עם עלייתם לארץ זכו הניצולים, מפאת העדר אמפתיה, ליחס שיפוטי ועוין מצד האוכלוסייה הקולטת, וזהותם הקולקטיבית כיניצולי שואה' הותירה אותם עם רגשות של בושה ונחיתות. ניסיונם להזדהות עם האידיאולוגיה הציונית ולאמץ ערכים הנלווים לכך, חיזקו אף הם את גיבוש זהותם הקולקטיבית והקשו על כינונה של זהות אישית. ואולם, בזכות תפקיד המספר ב'תיאטרון עדות' (פרויקט עבודה ממושך של בני נוער וניצולים) מצליח להתרחש מעבר מזהות קולקטיבית לזהות אישית.

תפקיד המספר הוא גם בעל משמעות אישית שהתאפשרה הודות לאיכויות שהביאו בני הנוער לקשר הממושך עם הניצולים: **הקשבה, רגישות, אמפטיה והכלה**, איכויות שאפשרו להם לקחת תפקיד מעצים של העברת הלפיד שלאורו קיימת המדינה. בעקבות כך, עולה המסקנה כי הבנייה מחדש של הזהות האישית יכולה להתרחש על ידי לקיחת תפקיד חיובי ומעצים בתוך הקשר של יחסים עם זולת שמקשיב הקשבה מלאה, אמפאטית ונטולת שיפוטיות.

ההרצאה תעסוק גם בתהליך הראיון ואת התרומה של הקשבה ואמפטיה, כפי שעולה משימוש בממדים בעלי אופי צורני ולשוני בניתוח הנתונים. התהליך האישי שעברתי כמראינת, משמעות מתן שמות בדויים וחשיבות המשך הקשר עם הניצולים יידונו אף הם.

²² מחקר שבוצע לצורך קבלת תואר מוסמך בדרמה תרפיה, ביה"ס לטיפול באמצעות אומנויות, אוניברסיטת חיפה, בהנחיית פרופ' רחל לב-ויזל וד"ר דני יניב.

אמפתיה – גשר של יצירה משותפת בהכשרת מורים יוצאי אתיופיה

ד"ר רנה ברנר, מכללת סמינר הקיבוצים, המכללה לחינוך, לטכנולוגיה ולאמנויות

הכשרת מורים היא תהליך מורכב המביא לידי ביטוי את התפיסות, הערכים והתרבות ממנה באים הסטודנטים ומורי המורים. מתוקף תפקידם, מורי המורים מקיימים עם הסטודנטים קשר אישי, חברתי ואקדמי ולפיכך, מעבר לידע המקצועי שלהם, קיימת חשיבות רבה לאישיותם, לאופן תפקודם (רוג'רס, 1967) ולאופי הקשר בינם לבין הסטודנטים.

מורכבות ההכשרה להוראה מתחדדת כאשר בין השותפים לתהליך ניצבות תרבויות למידה, השואבות ממסורות שונות. מיוחדת בכך היא תרבות הלמידה של סטודנטים יוצאי אתיופיה. לעתים, הרקע התרבותי של סטודנטים יוצאי אתיופיה מהווה בו זמנית גם עוגן וגם אבן נגף. לכן, קיימת חשיבות רבה למציאת הדרכים שיסייעו להם בתהליכי למידה, צמיחה והתפתחות. תפקיד זה מוטל, ברובו, על המורים והם נדרשים לבנות גשרים של יצירה בינתרבותית משותפת (בן עזר, 1998; רולף בן שחר, 2008) כחלק מהגשרים האקדמיים והבינאישיים.

במכללת סמינר הקיבוצים מופעלת מזה שנתיים תוכנית פל"ח להכשרת מורים יוצאי אתיופיה. כמרכזת התוכנית, ערכתי מחקר פעולה משותף. בדקתי את הרכיבים הייחודיים באינטראקציה ביני ובין הסטודנטים, שהשפיעו על הלמידה.

מהמחקר עלה כי התייחסות אמפתית כמסע לעבר הזולת (קוהוט, 1966; קוהוט, 2005) מתוך פרספקטיבה אחרת (גולדמן, 1997) היא קריטית. אמפתיה, כהתאמת התגובה הקוגניטיבית והרגשית למצב הקוגניטיבי והרגשי בו נמצא הזולת, איננה מספיקה. ממד הכרחי נוסף הוא יצירת מרחב של מודעות וכבוד להקשר התרבותי. זוהי 'אמפתיה תרבותית' - תהליך בלתי פוסק של למידה, היכרות ומודעות להיבטים התרבותיים, לצד ההיבטים האחרים. 'אמפתיה תרבותית' היא בעלת עוצמה מסייעת למורים ולסטודנטים בפיתוח יכולותיהם האישיות בדרך להגשמת מטרותיהם המקצועיות.

בכנס יוצג מחקר הפעולה המשותף שערכתי. ינתן דגש על התפיסות, על העקרונות ועל הפרקטיקות של בניית גשר בינתרבותי כתהליך של יצירה משותפת בהכשרה להוראה. יודגשו הדרכים למימוש 'אמפתיה תרבותית', יתרונותיה והאתגרים שהיא מציבה בפני מכשירי המורים.

המעשה האמפתי השלם

דר' איריס בקשי ברוש, דר' יהודית וינברגר, מכללת סמינר הקיבוצים

אמפתיה נחשבת כאחד מעמודי התווך העיקריים של מערכת יחסים תקינה ומשמעותית בין בני אדם. אנשי מקצוע בתחומים שונים בהם אינטראקציה עם אנשים היא לב המקצוע תלויים בה לשם השגת מטרותיהם, וכך גם חוקרים איכותניים - בכל מסורת וענף - הם זקוקים לאמפתיה כדי לקיים מערכת יחסים משמעותית עם נחקריהם ולהשיג את מטרתה היסודית של הפרדיגמה האיכותנית - להבין וללמוד מנקודת מבטם ומניסיונם של אנשים.

במאמר זה אנו מציגות תפישה אינטגרטיבית רחבה של האמפתיה המבוססת על סקירת ספרות ענפה במדעי החברה והרוח. תפישה זו שאנו מכנות "המעשה האמפתי השלם" מתאימה ליישום בקרב חוקרים איכותניים, רופאים, תרפיסטים, עובדים סוציאליים, מחנכים או אחרים שאינטראקציה אנושית מצויה בלב עשייתם, ואחריותם המקצועית היא לרווחה, הטבה וצמיחה של היחיד והחברה. "המעשה האמפתי השלם" מניח את מהלך הכניסה לנעלי האחר כחלק מרכזי וקריטי החבוק בשני חלקים משמעותיים - בחלק המניע כל מהלך אמפתי של כניסה לנעלי האחר והוא תכלית התפקיד - רווחה, הטבה והתפתחות של אנשים, ובחלק המשלים את היציאה מנעלי האחר והוא נקיטת פעולה אחראית כלפיהם.

כחוקרות ומרצות בתחומי המחקר האיכותני, החינוך והסוציולוגיה, אנו מדגימות במאמר את תפישת המעשה האמפתי השלם של מורים, ומתארות תכנית לחיזוק המעשה האמפתי השלם שפיתחנו ואנו מיישמות בקרב עשרות רבות של סטודנטים במסלול להכשרת אקדמאים להוראה המתנסים בה במסגרת קורס להכרת הפרדיגמה האיכותנית.

התכנית מציעה לסטודנטים לבצע מחקר איכותני עצמי המשמש כאמצעי המרכזי במהלכו הם מעמיקים את הידע והמודעות למושג המורכב של האמפתיה ולתפישת המעשה השלם שלה, ומגלים את האופן בו "מתנהגת" האמפתיה שלהם במהלך אינטראקציות עם תלמידים. במקביל לעריכת המחקר הם משתתפים בסדנות "איסוף נתונים ופרשנותם" על מנת להתאמן ולשכלל מיומנויות של חוקרים איכותניים כמו התבוננות מקיפה ורגישה, האזנה פעילה ופרשנות אמינה - מיומנויות הכרחיות לחיזוק הכשירות האמפתית.

להיכנס לנעליים קטנות

יעל שרון, אוניברסיטת SUSSEX, אנגליה, מכללת תלפיות, מכללת אחווה

אחת המיומנויות המרכזיות בעבודה עם ילדים היא היכולת להבין ולהרגיש את מה שחווה הילד. במהלך השנים כתרפיסטית עסקתי במציאת גורמי חוסן שיכולים לעזור לילדים בהתמודדות עם חוויות ומציאות חייהם. תיאורטיקנים וחוקרים כגון אדלר, מאסלו, פראנקל, יאלום, Zika & Chamberlin ועוד מצאו כי חיבור למשמעות בחיים מהווה גורם מחסן ומחזק בקרב אוכלוסיות רבות ומגוונות.

נושא משמעות בחיים כמעט ולא נחקר בקרב ילדים. הסבר אפשרי לכך יכול לנבוע מחוסר אמונה ביכולותיהם של הילדים להמשיג נושא כה מופשט, הסבר אפשרי אחר הינו חוסר בהירות מתודולוגית בעריכת מחקר אותנטי ואתי עם ילדים.

יצאתי לדרכי המחקרית במחקר האיכותני, אוחות בגישה פנומנולוגית-קונסטרוקטיביסטית, המתעניינת בהבנת עולמו של הילד באמצעות המשמעויות שהוא מבנה לעצמו. שאלותיי היו: האם לילדים יש משמעות בחיים? מהי הדרך הטובה בעיניהם לחיות? והאם יש להם כוחות שיכולים לעזור להם בחיזוק המשמעות בחיים?

כלי המחקר שלי היו כלים מילוליים וכלים הבעתיים, זאת מתוך הנחה שנובעת מתחום הטיפול באמנויות, שהיצירה והיצירתיות הינם כלים 'טבעיים' לילד יותר מאשר הכלי המילולי.

במחקר השתתפו 30 ילדים בגילאי 8-9, שרואיינו באופן אישי או קבוצתי. הראיון נפתח בסיפור על חייזר שמבקש את עזרת הילד. באמצעות כך קשרתי עם הילד קשר ראשוני חם, וגרמתי לו להתעניין בראיון ובהשמעת דעותיו. משם התפתחה שיחה של כחצי שעה, על בסיס שאלון חצי מובנה. לסיום, כל ילד התבקש לצייר ציור בנושא הדברים המשמעוטיים לו בחיים.

תשובותיהם של הילדים היו מרגשות ומשמעותיות ומסקנותיי ברורות: לילדים יש משמעויות רבות בחיים, והם מודעים לכך.

בהרצאה אדגים את הכלים המילוליים והלא מילוליים שבאמצעותם אפשר לדבר עם ילדים כך שהילדים יקשיבו, ולהקשיב לילדים כך שהילדים ידברו.

האמפתיה כאמצעי לדיאלוג מעצים במחקר האיכותני

ד"ר רינת חלאבי, מכללת תלפיות ומכללת סמינר הקיבוצים

אמפתיה מוגדרת כיכולת להכיר את נקודת ראותו של הזולת ולבטא זאת באופן שהזולת ירגיש שהובן. היא מאפשרת התפתחות בונה של קשרים בין אישיים במצבי חיים שונים, לרבות בסיטואציות של איסוף נתונים במסגרת מחקר איכותני. קוהוט (1978) תיאר את האמפתיה כצורה יסודית של התקשרות אנושית המשמשת גם כדבק מלכד את העצמי. בדבריו אלו התכוון לכך, שמעבר לתהליך ההבנה של הזולת, מאפשרת האמפתיה לאדם להבין את עצמו, משום שהיא מעניקה לו תחושה של היות במרחב בטוח. בתנאים אלו האדם מסוגל "לפגוש את עצמו", להתוודע לתפיסותיו ולאמונותיו העמוקות ולארגן את מחשבותיו. בהקשר של מחקר איכותני, האמפתיה היא תנאי לאיסוף נתונים מקיף, מהימן ואותנטי ובנוסף, היא טומנת בחובה אפשרות להבנה עצמית, צמיחה והעצמה של משתתפי המחקר. מסיבה זו, חשוב להבין את מאפייניה ומרכיביה של האמפתיה ולהשתמש בהם בבואנו לערוך מחקר. כמורה למחקר איכותני במכללה להכשרת להוראה אני נוהגת להקדיש זמן להוראת עקרונות האמפתיה ומרכיביה וכן להדגים את השימוש בהם במסגרת ראיון. בהרצאה הנוכחית נתמקד בשני מרכיבים מרכזיים של אמפתיה: הקשבה ושאלת שאלות (קוסטה וגרמסטון, 2000). תחילה נבחין בין ארבע צורות הקשבה שמגבילות צמיחה והעצמה (הקשבה אוטוביוגרפית, הקשבה חטטנית, הקשבת פיתרון והקשבה שיפוטית), לבין הקשבה אמפתית. בהמשך נעמוד על מרכיביה של ההקשבה האמפתית: שיחזור/שיקוף, שפת גוף, שהיה ושאלת שאלות הבהרה - "ארבעת השיניים" של ההקשבה האמפתית. לבסוף, נתוודע אל מרכיבי השאלה האמפתית, שהינה פתוחה ובלתי שיפוטית.

מושב 224

הוראת המחקר האיכותני

יו"ר : ליאורה נוטוב

גלגולה של מתודולוגיה במחקר דוקטורט

חיותה ינון, מכללת אורנים ואוניברסיטת חיפה

מחקר הדוקטורט שלי, שמתחקה אחר תהליכי קבלת החלטות תעסוקתיות של עובדי הוראה בעשור הראשון של הקריירה שלהם, ומבוסס על ראיונות רטרוספקטיביים חצי מובנים עם 39 עובדי הוראה, עבר מספר גלגולים מתודולוגיים. הפרזנטציה המוצעת תפרט גלגולים אלה, ותעמוד על ההחלטות והשיקולים המתודולוגיים שעמדו בבסיסם.

באופן יותר ספציפי, הפרזנטציה תעמוד על הגלגולים שעבר המחקר בשלוש נקודות זמן: תכנון המחקר, איסוף הנתונים וניתוח הנתונים (תוך כדי כתיבה). בהתייחס לנקודות זמן אלה אפרט, בראש ובראשונה, את השינויים שחלו בשאלת המחקר. התחלתי את מחקר הדוקטורט עם השאלה מדוע מורים מתחילים פורשים מהמקצוע, וסיימתי עם שאלת מחקר שלא מופיעה בה אפילו מילה אחת משאלת המחקר ההתחלתית: כיצד עובדי הוראה בעשור הראשון של הקריירה שלהם מקבלים החלטות תעסוקתיות?! בין הנוסח ההתחלתי לנוסח הסופי השתנתה שאלת המחקר פעם נוספת.

הגלגולים שעברה שאלת המחקר משקפים התערערות של הנחות היסוד והמושגים הבסיסיים שהנחו את המחקר בראשיתו. בהתאם לכך, אעמוד גם על השינויים שחלו בין ראשית המחקר לסיומו בהתייחסותי לפרישה מן המקצוע, לראשית הקריירה, ולשימוש במילה 'מורה'. כך, למשל, בראשית המחקר התייחסתי לפרישה מהמקצוע באופן צר, כאל תופעה בעייתית. בניגוד לכך, עתה אני מתייחסת לפרישה מהמקצוע כאל מקרה פרטי של החלטה תעסוקתית, אחת מבין החלטות תעסוקתיות רבות ושונות שמקבלים עובדי הוראה לאורך הקריירה המקצועית שלהם.

ולבסוף, השינויים בשאלת המחקר ובהנחות היסוד של המחקר השפיעו גם על הספרות התיאורטית והמחקרית שקראתי בשלבים שונים של המחקר, וכן הובילו לקבלת החלטות

מתודולוגיות שונות, כגון ההחלטה על הרחבת המדגם, וההחלטה להשתמש במודל מהספרות כעדשה פרשנית להתבוננות בנתונים שנאספו. הפרזנטציה תדגים כיצד הפרספקטיבה התיאורטית השתנתה לאורך המחקר, ותסביר אלו החלטות מתודולוגיות נבעו מגלגולי המחקר השונים.

מנקודת מבטו של הסטודנט: תפיסות אפיסטמולוגיות בתחילתו ובסיומו של קורס בשיטות

מחקר איכותני

דנה קפלן, האוניברסיטה הפתוחה והאוניברסיטה העברית
הילה לוינשטיין, האוניברסיטה הפתוחה ואוניברסיטת בר אילן

Many thinkers believe we are in the midst of a "third methodological moment" in the social sciences which not only legitimizes the qualitative paradigm but also resolves the enduring qualitative/quantitative tension. Much less is known, however, about the actual "scientific epistemic beliefs" of students in this particular moment. Unlike the vast literature on student's scientific literacy, a similar research on students' knowledge of social research and qualitative methodology is yet to have emerged. While a research dedicated to the pedagogic challenges related to teaching qualitative methods has indeed taken shape, it nevertheless tends to focus on experts' perspectives and difficulties in transmitting the required knowledge. This leaves students' perspectives unaccounted for. We therefore set out to explore students' epistemological preconceptions and the effect of a university level qualitative methods course on their epistemological ecology. We ask whether students' concepts of social research change after taking the course, and if so, in what way? Does an intensive exposure to the constructionist and interpretive perspective reshape students' epistemology, making it less positivistic?

Based on pedagogical theories of scientific knowledge acquisition and literacy (i.e., *Conceptual Change* and *Nature of Science*) we assumed that students' positivistic concepts might hinder their learning. Using a questionnaire designed to pinpoint students' pre- and post- course epistemologies, it was found that a qualitative course changed social sciences student's epistemology. A relative pre-positivism diversified into a broader outlook, comprising of both positivistic and constructionist-interpretivist thinking. Arguably, this finding suggests a rise of a post-positivistic epistemology amongst students, as part of a broader public understanding of the social sciences.

הוראת מחקר איכותני \approx ביצוע מחקר איכותני

אורית חזן, המחלקה להוראת הטכנולוגיה והמדעים, הטכניון

ליאורה נוטוב, מכללת גורדון ומכללת לוינסקי

בהרצאתנו נציג ונדגים עשרה עקרונות שיישמנו בהוראת קורס על שיטות מחקר איכותניות שנלמד בטכניון. עקרונות אלה, כפי שנראה, מושרים ממהותו של המחקר האיכותני; כלומר: הוראת קורס שעניינו מחקר איכותני מיישמת את עקרונות המחקר האיכותני. גישה זו להוראת הקורס נובעת מאופי תהליך הלמידה-הוראה של הנושא מחקר איכותני, הדומה במורכבותו למורכבותם של נושאים הנחקרים בשיטות מחקר איכותניות; מורכבות זו דורשת מצוות ההוראה של הקורס להנחות את הסטודנטים בתהליך הבנתם שיטת מחקר זו באופן דומה לזה בו חוקרים איכותניים לומדים את שדה המחקר אותו הם חוקרים.

להלן עקרונות ההוראה, שבנוסף להצגת אופן יישומם בקורס, נסביר בהרצאה גם כיצד הם מושרים מעקרונות המחקר האיכותני.

עקרון 1: ביצוע מחקר איכותני שלם על-ידי הסטודנטים.

עקרון 2: הקורס מחקר איכותני כסביבת המחקר של משימות הסטודנטים בקורס.

עקרון 3: הצגת הסטודנטים מחקרים איכותניים בפני מליאת הקורס וניהול דיון עליהם.

עקרון 4: הדגמת נושאי הקורס באמצעות המחקרים המבוצעים על-ידי הסטודנטים בקורס.

עקרון 5: בניית אמון בין צוות ההוראה לסטודנטים ובין הסטודנטים עצמם.

עקרון 6: שילוב רפלקציות בתהליך הלמידה.

עקרון 7: ניהול דיון כניהול ראיון.

עקרון 8: הנחיית חשיבה ברמות הפשטה שונות.

עקרון 9: העלאת מודעות לרגשות חוקרים ולמקומן במחקר.

עקרון 10: הנחיית תהליך למידה הדרגתי.

עקרונות הוראה אלה משקפים הלימה בין גישת ההוראה לנושא הנלמד; במקרה של הקורס הנידון כאן, הלימה הבאה לידי ביטוי בשיקוף רוח המחקר האיכותני בהוראתו (בדומה, למשל, להפעלת שיטות הוראה קונסטרוקטיביסטיות בעת הוראת קונסטרוקטיביזם). וכך, הוראת הקורס מחקר איכותני המתבצעת בהשראת המחקר האיכותני מהווה, בנוסף לשיטת ההוראה, גם הדגמה עבור הסטודנטים את עקרונות ביצועו של מחקר איכותני.

מושב 225

העצמת זהויות בראי המחקר הנרטיבי

יו"ר: פרופ' חנה עזר

במושב זה יוצגו ארבעה מחקרים, שנערכו במתודולוגיה הנרטיבית, שמשמעותה בחשיפת הקולות בקבוצות חברתיות שונות ובחשיפת הזהות וההעצמה כמרכיבים של שחרור בחברה משתנה. בכל מחקר בולט שינוי המתרחש בפרט בתוך ההקשר הקבוצתי והחברתי שלו. המחקרים המוצגים יאירו את ההיבטים הבאים:

מחקר נרטיבי - מאפשר לקולות השותקים/המושתקים בקבוצות חברתיות-תרבותיות שונות להישמע באופן אותנטי ומעמיק (אלבז לוביש, 2002), ולחשוף תפיסות זהות והעצמה בחברה/בסביבה שבה פועלים חברי-הקבוצה (Clandinin & Connelly, 2000). בכך משמש המחקר הנרטיבי כלי משמעותי בדרך לשינוי חברתי (עזר, 2010).

התיאוריה הביקורתית - באה לחשוף דברים כדי לתקן, תוך חיפוש אמנסיפציה אנושית – כלומר, שחרור בני-אנוש ממצבים המשעבדים אותם. מתוך רעיון "השחרור" (שור ופריירה, 1990) התפתחו תאוריות רבות, המתמקדות בדרכים להפחתת השליטה ולהגדלת החירות באמצעות אתגור מושגים כמו דמוקרטיה, צדק, עוצמה (Kincheloe & McLaren, 2002). התפיסה קוראת לשינוי המבנים הקיימים במציאות שונה ומשתנה, במיוחד מזווית הראייה של קבוצות מיעוט בחברה ועל בסיס תפיסות הזהות שלהם.

זהות - היא מושג מורכב, העולה מתוך אמונות, גישות, היסטורית חיים ונרטיב אישי. תיאורטיקנים וחוקרים בתחום מייחסים חשיבות למודעות אנשי-המקצוע לזהויותיהם ולכוחות הפוליטיים, היסטוריים וחברתיים המעצבים אותן (Rodgers, & Scott, 2008). הזהות מצביעה על תפיסת 'האני' במרחב האנושי, סיווג תכונות אישיות ושיוך לקבוצת הדומים (אלמוג, 2006), והיא משפיעה על האופן שבו תופסים עצמם הנבדקים, על השיפוט שלהם ועל התנהגותם (Beijaard et al., 2000). קולו של הדובר מצביע על האמת שלו, מתאר מציאות נתפסת, משקף

את נשמתו ואת מהות 'האני' שלו (Mazzei & Jackson, 2009), כולל מרכיבי העצמה.

העצמה מוגדרת כתהליך קוגניטיבי והתנהגותי, שאדם צובר בו כוחות המאפשרים לו לצמוח ולבטא את יכולותיו במישורים שונים (McWhirter, 1991) בהקשר חברתי-תרבותי-פוליטי. יתחושת ההעצמה היא מצב מנטאלי הכרוך בתפיסת יכולות עצמיות להתמודדות עם אתגרים והתגברות על מכשולים (Barak et al., 2008). זהו חלק מתהליך החינוך המשחרר, שיש בו הארה אישית ו"מתן העצמה" (שור ופריירה, 1990).

”באותו רגע לא הייתה מאושרת ממני” - סיפורי הצלחה של יועצים חינוכיים

ד”ר שרה רוזנאו, המכללה האקדמית בית ברל

ד”ר יצחק גילת, מכללת לוינסקי לחינוך

המחקר הנוכחי מתמקד בחוויות הצלחה בעבודת היועצות החינוכיות כפי שעלו בתיאורים נרטיביים וכן בתפיסת הגורמים מקדמי ההצלחה והתובנות האישיות שרכשו היועצות בעקבות ההתנסויות המוצלחות. חוויות של הצלחה מהוות אמצעי לחשיפה של יכולות ועוצמות אישיות. ששים ושש יועצות חינוכיות מלאו שאלון נרטיבי בו התבקשו להתייחס לשלושה היבטים: מהות ההצלחה, הגורמים להצלחה והתובנות שלמדו על עצמן ועל הייעוץ בעקבות ההצלחה. הנתונים עובדו בשילוב של מתודולוגיה איכותנית וכמותית. הניתוח האיכותני נערך באמצעות ניתוח תוכן שהעלה קטגוריות בכל אחד מההיבטים. הניתוח הכמותי של קטגוריות אלה תאר את שכיחותן היחסית ואת הקשר שלהן לסוג האירוע - פרטני מול מערכתי. הממצאים העלו שחוויות הצלחה שאובות ממכלול התפקידים שממלאות יועצות ובאות לידי ביטוי בעיקר ביצירת קשר אישי, בשינוי תפקודי ובהעצמת נועצים. הגורמים להצלחה העלו בעיקר כישורים אישיים ומיומנויות נרכשות, כגון שיתוף פעולה עם גורמים בתוך בית הספר ומחוצה לו ותכנון מוקדם של התערבויות ייעוציות. התובנות האישיות כללו העלאת המודעות האישית ליכולות אלה וגיבוש ידע מקצועי חדש. מן המחקר עלה שהעצמת היועצת נובעת מתרומתה לפיתוח יכולות וחוזקות של הנועצים – תלמידים, מורים והורים – ומפיתוח מיטביות היועצת. המחקר חשף את זיקת הגומלין בין העצמת נועצים ומיטביות היועצת בפן האישי והמקצועי.

”משם כל פעם צומחים וצומחים”: ביטויים/חוויות של העצמה אצל סטודנטים

מתחילים להוראה

ד"ר יהודית שטיימן, ד"ר יצחק גילת, פרופ' חנה עזר, ד"ר רחל שגיא, מכללת לוינסקי לחינוך

הבחירה במקצוע ההוראה, כמו בכל תחום התמחות אחר, ושנת הלימודים הראשונה, שהיא לרוב גם שנת לימודים ראשונה במוסד אקדמי, הם שלבים שמחייבים גיוס כוחות פנימיים והסתייעות בגורמים מסייעים חיצוניים. לכן חשוב לבדוק מהם ביטויי ההעצמה החיצוניים והפנימיים שקיימים בחייהם של סטודנטים להוראה, ברובם סטודנטיות, שמסייעים להם מצד אחד להגביר תחושות מסוגלות ויכולות קיימות ומצד שני להתגבר על קשיים ועל גורמים מעכבים.

ההיצג מתבסס על השלב הראשון במחקר ארוך טווח שמבקש לעקוב אחרי התפתחותם של סטודנטים להוראה במכללה אחת. בשלב זה נערכו ראיונות עם 12 סטודנטיות ו-2 סטודנטים במהלך הסמסטר השני לשנת הלימודים הראשונה, בהם התבקשו הסטודנטים לספר את סיפור הבחירה שלהם בהוראה והלימודים בסמסטר הראשון. ניתוח תוכן קטגוריאלי של הנרטיבים של הסטודנטים העלה ביטויים שונים של העצמה.

מתוך הממצאים עולה כי ביטויי העצמה מתגלים אצל הסטודנטים הן בשלב הבחירה במקצוע והן בתהליך הלמידה. הביטויים הבולטים בשלב הבחירה הם: תחושת משמעות; הרחבת אפשרויות ויכולת בחירה; הכרה חיצונית ביכולת שמגבירה תחושת מסוגלות פנימית. בנוסף לכך זוהו גורמים בסביבה המקצועית, במיוחד במפגש הראשוני עם המכללה ובסביבה המשפחתית והחברתית המקדמים את ההעצמה של הסטודנטים. גורמים אלה גם מסייעים להתמודד עם הגורמים המעכבים הקשורים לדימוי מקצוע ההוראה בחברה הישראלית.

ביטויי העצמה בתהליך הלמידה מתגלים בשני התחומים העיקריים של הלמידה במכללה: בתחום הלמידה העיונית - העשרת ידע, התפתחות אישית ותחושת מסוגלות; ובתחום העבודה המעשית: התנסות בפועל, ביטחון עצמי, התמקצעות, תרומה ותחושת משמעות ותחושת הצלחה. בסך הכול אפשר לראות שבמהלך הסמסטר השני ללימודיהם רוב הסטודנטים מרוצים מהחלטתם לבחור ללמוד במכללה להוראה, הם מתמודדים עם הקשיים השונים שהלימודים העיוניים וההתנסות המעשית מציבים בפניהם, רוכשים ידע ומיומנויות רלוונטיים ומתחילים לפתח תחושת השתייכות וגיבוש זהות מקצועית.

שתי פנים למראה' – נשים חוקרות במכללות לחינוך

פרופ' חנה עזר, מכללת לוינסקי לחינוך

המיקוד במחקר הוא בנשים-מרצות החוקרות במכללות לחינוך בשל ריכוזן הגבוה במכללות לחינוך, ומן ההיבט המגדרי, הרואה בנשים כוח משמעותי בשוק העבודה בכלל ובאקדמיה בפרט. על רקע מצב המחקר במכללות לחינוך והתפיסה הסטריאוטיפית שהוראה היא מקצוע נשי, בוחן המחקר הנוכחי כיצד נשים העוסקות בחינוך תופסות את המחקר כחלק מזהותן ורואות בו מרכיבים של העצמה. לאור מיעוט מחקרים בתחום, שופך המחקר הנוכחי אור על נשים חוקרות בחינוך, ומציג את המחקר כחלק בלתי נפרד ממקצוע ההוראה, המתחייב במציאות הכשרת המורים. ההיצג הנוכחי מתמקד אפוא בשאלה: כיצד תופסות מרצות-חוקרות את זהותן כחוקרות במכללות לחינוך? המחקר בחן באמצעות ריאיון נרטיבי את סיפוריהן המקצועיים-מחקריים של עשרים ואחת נשים שהוגדרו כ"חוקרות" במכללות לחינוך.

במחקר בולטות שתי זהויות של חוקרות בחינוך: זהות כ"חוקרת במהותה" וזהות כ"חוקרת צנועה, צעירה". כל החוקרות מזהות את עצמן כבעלות תכונות של חוקרת השואבת את מחקרה מתחום עיסוקה, וככאלה ששתי הזהויות שלהן – המקצועית כמרצה וכבעלת תפקיד בהכשרת מורים והמחקרית כחוקרת – שזורות זו בזו.

החוקרות הרואות את המחקר כחלק ממהותן, תופסות אותו כחלק מתכונותיהן האישיות, ככאלה שאוהבות להתבונן, לבחון התנהגויות, לראות כיצד אנשים פועלים ולפרש את התנהגויותיהם. אלה המגדירות עצמן כחוקרות צנועות, מדגישות: "התואר חוקרת גדול עליי", ומתייגות את עצמן כ'קצת חוקרת', 'מעין חוקרת', 'חוקרת קצת לבד ללא תשתית', 'חוקרת לומדת', 'לא ממש חוקרת', 'חוקרת עם היסוסים'. על אף תפיסת הזהות המצטנעת והאמביוולנטית, ניתן לזהות בשיח של המספרות מרכיבים של העצמה. בהיצג יוצג 'שיח ההעצמה' באמצעות הדגמה של נרטיב אחד מלא של אחת ממשתתפות המחקר.

חשיפה של תפיסת הזהות המחקרית של המרצות-החוקרות, יכולה לסייע במיצוב הנשים החוקרות במערכת ההשכלה הגבוהה בארץ ולתרום לגוף הידע הבוחן נשים במקומות העבודה בכלל ובהשכלה הגבוהה בפרט.

"...אנחנו לא שואב אבק...": סיפורן של נשים עובדות במשק בית

ד"ר רחל שגיא, מכללת לוינסקי לחינוך

ההיצג הנוכחי מבוסס על סיפוריהן של נשים שלצורך פרנסתן עוסקות בניקיון בתים. הסיפור של קבוצת נשים זו טרם נשמע בארץ, ואולי אף בעולם, למעט הספר והסרט "העזרה" אודות סיפוריהן של עוזרות הבית השחורות בשנות השישים בדרום ארה"ב.

בהיצג יתוארו סיפוריהן של 5 נשים מתוך 20 מרואיינות יהודיות אשר עובדות במשק בית בין 3 ל-30 שנים. מניתוח הראיונות הנרטיביים עולים ביטויים שמתארים את תנאי השעבוד ואת השחרור ממנו, על פי התיאוריה הביקורתית. תפיסה של חוסר חירות מחד גיסא, המתבטאת בבושה, "יש בחורות שלפעמים מתביישות לדבר, זה מגיע למצב שהן נמצאות בעבודה הזאת והן מתביישות והן באות כי אין להם ברירה וחייבות לעבוד", ומאידך גיסא, תפיסה של עבודה שמכבדת את בעליה, "אני הולכת יוצאת מוקדם מתלבשת מתאפרת חוזרת, למה לא? אני במשק בית ולא מתביישת".

כמו כן, מצטיירת תמונה של נשים שבחרו את דרכן ולא נקלעו לדרך ללא מוצא, שאוהבות את הניקיון ואוהבות לעבוד בעבודה הזו, "החלטתי שמשק בית זו עבודה שתייצב אותי, אני נהנית והאנשים מקסימים ואוהבים". מהניתוח עולים היבטים שמהווים ביטוי להעצמה אשר ממצבת את הנשים מול המקצוע, מול המעסיקים ומול החברה, "אני רוצה שיעריכו את העבודה שלי בתור בנאדם ולא בתור פטמה". הן רואות את העבודה כמכבדת את בעליה, "לא גנבתי, לא קיבצתי נדבות", נותנת פרנסה, מאפשרת להן לחיות ברווחה (דירה, נסיעות לחו"ל, תמיכה בנכדים) ומאפשרת להן לצאת מן הבית ולקבל משוב חיובי מאנשים.

סיפורן של נשים אלה יכול לתרום לתהליך של שינוי בתפיסת החברה את המקצוע ואת הנשים שבחרו לעבוד בו לפרנסתן.

מחקר המקדם פרקטיקה של שינוי חברתי בעבודה סוציאלית

יו"ר: פרופ' מיכל קרומר-נבו

העבודה הסוציאלית חרטה על דגלה עוד משחר היווסדה, ליצור ולעורר שינוי חברתי. בהיותה מוגדרת כך, ערכיה, פרקטיקות ההתערבות הטיפוליות שלה והגישות המחקריות המובילות אותה אמורות להיות מכוונות לשינוי ולצדק חברתי. בשנים האחרונות התעורר שיח עז שקם וביקר את העבודה הסוציאלית והאשימה כמי שעוסקת יותר בתחומי הנפש והטיפול הנפשי מאשר בשינוי חברתי. השיח הביקורתי שהתעורר טען שהעבודה הסוציאלית שחרטה על דגלה "שינוי חברתי" זנחה את מטרה זו.

מושב זה מבקש להראות כיצד ניתן להשתמש במחקר האיכותני על פניו המגוונות על מנת לעודד שיח מחבר וחדשני שמשלב רעיונות של צדק חברתי ושינוי יחסי הכוח יחד עם פרקטיקות טיפוליות שונות. נשתמש במקרה של מקצוע העבודה הסוציאלית כמקרה מבחן בו השיח המקצועי נע בין קטבים שונים, ונרצה להראות כיצד המחקר האיכותני יכול לשמש מנוע לקידום השיח. נעשה זאת על ידי הצעת התבוננות, מחשבה ואפשרויות שונות לעשייה הן פרקטית-טיפולית והן מחקרית בעבודה סוציאלית, המכוונת לשינוי חברתי, ומנסה לבטל את הדיכוטומיה השוררת – אולי כביכול – בין שינוי חברתי ופרקטיקות טיפוליות. כל השותפים במושב עוסקים הן בפרקטיקה והן במחקר בעבודה סוציאלית המכוונת לשינוי חברתי. נרצה לשאול כיצד ניתן להפוך פרקטיקות טיפוליות לשינוי חברתי לנוכחות בשיח המקצועי של העבודה הסוציאלית, וכיצד יכול לסייע בכך המחקר האיכותני.

שותפות ככלי טיפולי: מחקר איכותני מראה שזה אפשרי

שחר תימור-שליון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

השיח על שותפות בעבודה סוציאלית, מכוון לכינון שותפויות בין מקבלי ההחלטות לאזרחים. עיקר העיסוק בנושא נוגע לשאלה הבסיסית: 'מי מחליט?', או במלים אחרות: 'מי בעל הכוח?' (שמר ושמיד, 2006). שותפות מכוונת לשינוי יסודי של יחסי הכוח בין מקבלי ההחלטות לאזרחים, ליצירת צדק חברתי וייצוג לאזרחים בהשפעה על חייהם.

אך האם שותפות יכולה להוות גם **כלי טיפולי**? במחשבה ראשונה זהו כמעט אבסורד: בתוך יחסים טיפוליים תמיד ישרור אי שוויון, כיוון שצד אחד עוזר והצד השני נעזר.

מחקר איכותני בחן את אופי היחסים והתהליכים הנרקמים בין מדריכי ומדריכות נוער ונערות ונערים בסיכון במועדונים החברתיים-טיפוליים של עמותת "ידידי בית חם" – עמותה הפועלת כשלושים שנה עם נוער בסיכון ומצהירה על שימוש בשותפות ככלי טיפולי. במחקר שאלתי נערים, נערות, מדריכות ומדריכי נוער, וכן את מייסדי העמותה – מהי שותפות עבורכם? ביקשתי מהן לתאר את היחסים והחוויות שלהם בבית חם, וניסיתי להתחקות אחר החוויה של יחסים שיתופיים, מעבר לפרמטרים של יחסי הכוח ו'מי מחליט?'.

הממצאים חשפו "עולם שיתופי" המתקיים בעמותה, המתבסס על אידיאלים והנחות יסוד ספציפיות, ומאפשר יצירה של יחסים בעלי השפעה חזקה על המשתתפים בהם. המרואיינים תיארו שותפות כמורכבת מרבדים **מבניים**, המבליטים את המחויבות לשינוי יחסי הכוח; ומרבדים **תוכניים**, המתארים חוויות שיתופיות של ביחד, משפחתיות ושייכות. קראתי לחוויה זו "ביחד-ness" (Anderson, 2007), וסימנתי נקודות ציון משמעותיות בדרך ליצירת חוויה שיתופית כזו.

בהרצאה אציג את המחקר ואטען כי פרקטיקה שיתופית יכולה להוות כלי טיפולי השזור ביחסים הטיפוליים הפרטניים, וכן יכולה לשמש קו מנחה לעבודה של מוסדות שונים, ובכך לחבר עקרונות של צדק חברתי לתוך העבודה הסוציאלית היומיומית.

רגעים של שינוי חברתי: מחקר פמיניסטי ועבודה סוציאלית פמיניסטית

נור שמעי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

הלגיטימציה לפעול ולזהות עצמי כעובדת סוציאלית פמיניסטית הגיע בדיעבד, מהתנסות ולמידת עקרונות המחקר הפמיניסטי, ככזה המשלב בין ידע לפעולה, ותורם לשינוי חברתי באמצעות מערכת היחסים הנרקמת בין התיאוריה לפעולת המחקר כפעולה חברתית-פוליטית (praxis). בתהליך זה מימשתי עקרונות אלו בתוך מהלכי מחקר תחילה ומתוך כך בעבודתי כעובדת סוציאלית. מטרת העבודה הסוציאלית הפמיניסטית להסיר, לחשוף ולהתנגד לדיכוי שנוצר ממבנה חברתי סקסיסטי-פטריארכאלי (Van Wormer, 2002). בהרצאה אבחן את אפשרויות המחקר והפרקטיקה הללו, בחיפוש האישי שלי אחר עשייה של שינוי חברתי פוליטי.

בכדי לבסס זאת אתייחס למחקר שערכתי בו בחנתי את חווית הנשיות בסיפורי חיים של נשים המתמודדות עם מחלת הנפש, באמצעות גישות מחקר פמיניסטיות. לאורך שלביו השונים של המחקר (איתור המשתתפות, ראיונות ואיסוף המידע, ניתוח הנתונים וכתיבתן) פעלתי ונעזרתי בדרכי החשיבה הפמיניסטיות ובפרקטיקה המחקרית הנגזרת ממנה. הממצאים מתייחסים לתמות השונות שמעלות הנשים באמצעות סיפורי החיים שלהן ביחס למושג הנשיות, כגון: מערכות יחסים, אמהות, מראה חיצוני ומיניות. דרך תמות אלו אני למדה על המהלך הייחודי שעוברת הבניית הנשיות במפגש ובהתמודדות עם מחלת הנפש. ההזדמנות להביט בהבניית מושג הנשיות, מאפשרת את פירוקו, כמו גם חשיפת אופיו ה"לא טבעי", שכן המשתתפות מלמדות אותנו שנשיות זה דבר שצריך לעשות (רוזמרין, 2001; Butler, 1990).

התנסות מחקרית זו מעוררת עבורי שאלות על מקצוע העבודה הסוציאלית ועל הפרקטיקה של עבודה סוציאלית פמיניסטית, והאם ניתן ליצור דרכה שינוי חברתי אמיתי.

מה בין תיאוריה, פרקטיקה ושינוי חברתי?

מירית סידי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

עבודה ב"מקומות ספר" או בשולי החברה, נחשבת לא פעם למעשה רומנטי והרואי. מתלווה לה ההילה של מצילי ומתקני עולם, ולצידה גם התפיסה שהעוסקים בכך הם אנשים יוצאי דופן, מיוחדים, פורצי דרך יצירתיים, אידיאליסטיים ואמיצים שאין כמותם. זאת בניגוד לשאר אנשי המקצוע "האפורים" שמקומם בעבודה הנעשית במסגרות מקובלות לפי "ארגזי הכלים" הנלמדים במוסדות להשכלה גבוהה.

תפיסה זו מרחיקה אנשי מקצוע מהמחשבה שעבודתם כרוכה בנקיטת עמדה חברתית בנוגע ליחסי הכוח שמתקיימים בין החברה לבין המטופלים שלהם, וכמובן בינם עצמם לבין מטופליהם. יותר מכך, העדר קיומה של הכרה כזו קשור בהכרח לאי התייחסות לשאלות של אחריות חברתית, חלוקת משאבים, מבנה יחסי הכוח בחברה ומקורות הידע לפעולה במפגש היומיומי עם אותם משתמשי שירותים. עמדה זו, בסופו של דבר, מרחיקה את העובדים ממהותה של הפרופסיה "עבודה סוציאלית", שבתרגום לעברית פירושה "עבודה חברתית". עשייה חברתית מחפשת את מקורותיה בערכים כצדק חברתי, שוויון, שותפות, התנגדות לאפליה וגזענות, שימת לב ליחסי כוח, ומכוונת לשינוי חברתי (Payne, 1997).

בסיסי הידע של הפרקטיקה המבקשת לקחת אחריות חברתית מגיעים ממקורות תיאורטיים נוספים מלבד התיאוריות הטיפוליות המקובלות בעבודה סוציאלית. מפגש זה בין שיח מקצועי לשיח חברתי-ערכי אידיאולוגי, בין דיסציפלינות כגון פסיכולוגיה, סוציולוגיה ואנתרופולוגיה, יוצר דיאלוג בין פרופסיה לתיאוריה. דיאלוג זה יוצר מעגל חשיבה רפלקטיבי (Brechin, 2000). מעגל המתקיים על ידי תיעוד, רפלקציה, המשגה וחזרה לפעולה, ועל ידו נוצרת, בו זמנית, תרומה תיאורטית ואפשרות לפרקטיקה חדשה.

הרצאה זו תעסוק במפגש שבין האקדמיה ובין השטח, אותו אזור בו "העבודה הסוציאלית מתקיימת", תוך כדי התייחסויות לזירות שונות שהמחקר שלי; "החצר הנשית" - תיעוד והמשגה של פרקטיקה ביקורתית בעבודה סוציאלית עם נערות ונשים צעירות ביפו", עסק בהם: שיח מקצועי, תפישות חברתיות ותרגומן לפרקטיקה טיפולית, "מעמדו של הידע": ידע תיאורטי מול ידע פרקטי, והמחקר כזירה שבה נוצרת השפעה המחוללת שינוי חברתי.

ההרצאה מבוססת על מחקר שנעשה במסגרת לימודי תואר שני, כחיבור תזה בעבודה סוציאלית.

מושב 227

יחסי כוח ותצורותיו של ריאיון במחקר איכותני
יו"ר: ד"ר נורית חמו

"זמני יקר- לא יכולת להגיע מוכנה יותר?" - ריאיון עם משתתפי מחקר בעלי כוח

ד"ר נורית חמו

השיח אודות המתודולוגיה המחקרית האיכותנית בכלל ושל השימוש בכלי המחקר- ריאיון בפרט, בהקשר של הפילוסופיה בה היא מעוגנת מדגיש לרוב את כוחו של החוקר ואת האחריות האתית והחברתית בה הוא נושא בהתייחס ל'מעשה הנכון'. כיצד מתנהל ריאיון וכיצד ראוי שיתנהל הן שאלות מרכזיות בספרות המחקרית המצביעות על מספר מאפיינים מרכזיים ביניהם הצורך להקשיב למרואיינים מעמדה של אי-ידיעה, "השטחת" ההיררכיה בין החוקר למרואיין (Anderson, 1995), כיבוד האוטונומיה של המרואיינים לבחור מה יספרו והתרכזות בניווט הריאיון בדרך שתקל על המרואיינים על ידי בניית פיגומים (גילת, לזרוביץ', 2010), או "מקל הליכה" (Fontana and Frey, 2000). מאפיינים אלו לצד אחרים ממצבים את החוקר כבעל כוח. מנגד, קיימת התייחסות לכוחם של משתתפי המחקר, אך היא נבחנת לרוב מתוך פרספקטיבה של כוח החזקה על הסיפור המופק בתהליך המחקרי (כגון השאלה שהציבה צבר בן-יהושע בהרצאה בכנס חקר האדם הרב-מימדי, 2006: "של מי הסיפורים האלו?"). ההיצג הנוכחי יבקש להתמקד בשאלת הפעלת כלי מחקר מרכזי במחקר האיכותני- הריאיון בקרב קבוצת משתתפים (n=13) בעלי כוח מסוג שונה המציב התמודדויות אחרות ונוספות בפני החוקר. בהקשר הנוכחי כוחם הוא הן במעמדם כבעלי תפקידים רמים במערכת החינוך הפורמלית והן כבעלי השפעה על ייזום, תכנון והטמעה של מדיניות חינוכית ושל תוכניות לימודים בתחום של חינוך יהודי. "זמני יקר- לא יכולת לבוא מוכנה יותר"- היא תגובה של אחד ממשתתפי המחקר לשאלה הרחבה והפתוחה: "מה זה עבורך חינוך יהודי?". בהליך מחקרי זה שבו נאספו נרטיבים מקצועיים המתייחסים למדיניות חינוכית בתחום של חינוך יהודי, הפגינו המרואיינים סוגי כוח שונים, פרמו הליכים מקובלים וזימנו חשיבה רפלקטיבית על הידע המקצועי שלי כחוקרת איכותנית כלפי ריאיון עומק פתוח, בהקשר זה.

ריאיון חסר שוויון ללא הדדיות וללא שותפות אביחי קלרמן

הריאיון הוא כלי מחקר מרכזי בשיטת המחקר האיכותית, במסגרת מדעי האדם והחברה. מתקיים בו "תהליך של התאמה ויצירת זיקה בין חוקר לנחקר; החוקר מעודד את הנחקר לדבר על תרבותו, ושואף לקיים יחסים הרמוניים עמו ולהיווצרות תחושת אמון, המאפשרת זרימה חופשית של מידע" (צבר בן-יהושע, 1990: עמ' 63). השאלה העולה היא, האם תפיסת הריאיון ברוח זאת אינה נפגעת כשמשתתפי המחקר הם בעלי כח ומעצבי התופעה הנחקרת ('השדה')? האם ריאיון עם בעל הסמכות והכוח, במחקר שבו החוקר שייך לקבוצה שאת 'קולה' הוא רוצה להשמיע, נחשב לכלי פתוח המאפשר תהליך של התאמה ותחושת אמון הדדית בין החוקר לאינפורמנטים?

ההיצג יבקש לבחון את סוגיית השימוש המיטבי בריאיון הפתוח בהבניה חברתית היררכית שבה לוקחים חלק הן החוקר והן משתתפי מחקרו. המחקר בוחן את הוראת תורה תלמוד בשיבות התיכוניות ובאולפנות. משתתפי המחקר הם מנהלי בתי ספר, מורים ורבנים. במהלך הריאיון עצמו ובשלבים השונים של קידוד הנתונים, ניתוחם ואיפיונם עלו תהיות לגבי תוקפם של מאפיינים רווחים ומקובלים של הריאיון ככלי פתוח. ההקשר הייחודי של המחקר ושל מעמד החוקר בו צף ועלה בעוצמה. חוקר המשמש כמורה בישיבה ובאולפנה, המגיע לבחון ולחקור סוגיה רגישה, היות המשתתפים שייכים לעולם תורני בו קיימת היררכיה ניהולית חינוכית ואפילו מעמדית – דתית שונה מזו של המערכת הכללית, הקשו על הריאיון להיות 'פתוח' בעוצמה המצופה. מתוך הממצאים עולה כי המראיין נתפס לא אחת בקרב מרואייניו כ'תלמיד בפני רבו' השומע הרצאה ודרשה על התפיסה החינוכית הראויה לעולם התלמוד, כשאינן הוא יכול פנימית וחיזונית להשתתף בשיח. ראשי המוסדות והרבנים מצאו בריאיון כר להבעת דעותיהם ולעיתים אף טענותיהם נגד המערכת הבית-ספרית והממלכתית, ביחס ללימודי והוראת המקצוע הנחקר. ההיצג יבקש להדגים ולמפות את הגורמים המכרסמים בפתיחות של הריאיון, המדגימים את הקושי ומאתגרים את מאפייניו השגורים של הריאיון.

על ריאיון בשניים, שנוכחים בו שלושה

אתי רפאלוביץ, אוניברסיטת תל אביב ומכללת שאנן

מחקרים איכותניים הינם כמעט הדרך היחידה למחקר בקהילות מתבדלות (זלצברג, 2010). כלי המחקר השכיח במחקרים מסוג זה הינו הריאיון, לסוגיו השונים, שכן בקהילות סגורות ומתבדלות מרצון לא מתאפשרת בדרך-כלל תצפית. כך היוו הראיונות כלי מחקר עיקרי במחקר שערכתי בקהילה אליה אני משתייכת - קהילה חרדית ליטאית. המחקר, שעסק בחויית הלמידה במוסד חינוכי לבנים בגילאי היסודי (הקרוי "חדר") כפי שהיא נתפסת על ידי השותפים לה, כלל ראיונות עומק פתוחים עם השותפים השונים. מערכת היחסים ההיררכית הפנים-קהילתית מהווה מסגרת בתוכה מצויים הן המראיין והן המרואיין, מכאן שההיצג הנוכחי מבקש לבחון הקשר ייחודי המציף סוגיות אתיות ומתודולוגיות ביחס לכוח החוקר ולמעמדם של משתתפי המחקר. בהקשר זה מגיע החוקר לשדה המחקר לא כבעל כוח 'חיצוני' כנציג עולם המחקר, אלא כעמית, חבר בקהילה מתבדלת – המגזר החרדי. כאמור, כל חברי הקבוצה והחוקר בכלל זה ממוקמים בהבנייה חברתית היררכית. ההרשאה לקיום הריאיון מופקדת בידי של בעל המעמד והסמכות הרוחנית בקבוצה. אישור כזה מהווה פעמים רבות תנאי הכרחי לכניסה לשדה ולשיתוף פעולה ומציב כבר בראשית הדרך סימני שאלה ביחס לטיב היענותם של משתתפי המחקר. ההיצג הנוכחי יבקש להתמקד במאפייניו הצומחים של הכלי המחקרי- ריאיון עומק פתוח, בהקשר זה. מהם מאפייני הריאיון בהבניה חברתית מסוג זה? מה קורה כאשר הן החוקר והן משתתפי המחקר אינם חשים כבעלי הכוח, אם מבחינת המעמד "חוקר", "אינפורמנטים" ואם מבחינת מיצובם הכולל בקבוצה ביחס לבעל הכוח שאינו נוכח בריאיון, אבל בהחלט מתפקד כנפקד-נוכח? מה קורה לפתיחות, לשיתוף, לאוטונומיה, לבחירה הכוללת לספר את הסיפור האישי? מה קורה לחוקר ולאופן בו הוא משתמש באיכויותיו של הריאיון בדרכו של המחקר האיכותני?

**"... חשבתי שאנחנו נשרת אותך... לא היו לי ציפיות שאנחנו ניתרם כל-כך"- יחסי כוח משתנים
במחקר אתנוגרפי פרשני, כפי שהם משתקפים בריאיונות עומק פתוחים**

נורית מירב, מכללת לוינסקי לחינוך

כל ריאיון, הוא מפגש חד-פעמי המתקיים בין המראיין למרואיין. מלכתחילה אין זה מצב טבעי ושיוויוני, כי הוא נובע מהבדלי אינטרסים, גיל, כוח, מעמד, והבדלים לינגוויסטיים (סיידמן, Seidman, 1998) ומבוסס על מוטיבציה ברורה של המראיין, על הסכמה של המרואיין להתראיין, על הדינמיקה והכימיה המתהווים בין המשתתפים. כמו מערכת יחסים חברתית שיש לטפח, לשמר ולסיים בנדיבות, כך תהליך הריאיון, כפי שהתרחש במחקר המהווה בסיס להיצג זה. המצב "אני-אתה" הומר בו – בזהירות ובבקרה למצב של "אנחנו". מרבית ה"ריאיונות" עליהם מבוסס ההיצג התקיימו תוך כדי שיחה שיתופית-פרשנית, בה דנו במציאות הבית-ספרית, בהתנהוותה ובעיצובה, בהתייחס למערכת היחסים בין אוריינות בית-ספרית - אוניברסאלית, לבין אוריינות תרבותית-לוקאלית, כפי שבאה לידי ביטוי בבית-ספר ממלכתי-דתי יסודי לבנות, המשתייך לקהילת חב"ד. ראינות-"שיחות" אלה, שהתקיימו במסגרת של אילוצים והגבלות מדעיים, בהשתתפות פעילה של משוחחים המעוצבים על ידי ההקשר והמצב בו הם מצויים, יצרו יחד טקסט הנתון למשא ומתן, והמפתח משמעויות השתתפות בתהליך מחקרי כזה יצרה עבור המשתתפים מרחב בו יכלו לשקף את התנסויותיהם, לשאול את השאלות המעסיקות אותם במסגרת עבודתם ולדון בדרכים בהן הם פועלים בעבודתם

ההיצג יאיר את הופעותיו הייחודיות של ה"ריאיון" כמקלעת, בבניית מערכות היחסים ותהליכי הפקת הידע במחקר, את התהליך שבו כוחם של חלק משתתפי מחקר נוצק בהם תוך כדי ההליך המחקרי והבנת יחסי התלות ההדדית. הם עברו תהליך ממקום חלש של "אנו נשרת אותך" למקום הדדי של את חוקרת ואנו נתרמות. התנהלות המחקר בהקשר חינוכי-חב"די, כלל-נשי, במסגרת של שיח אידיאולוגי, המוגדר בנורמות של שליחות וציות, "הימצאותם" של בעלי הסמכות כנוכחים, וכנוכחים-נעדרים במרחב המחקרי, והשפעתם על ניהולו, ישמשו כעדשות דרכן יידונו מקורות הכוח של המשתתפים, תפקידם של מקורות אלה בניהול המחקר, בעיצוב מערכות היחסים בו, ובעלות על תוצריו.

מושב 228

מחקר בשדה הבריאות

יו"ר: איה בידרמן

השפעת הפריפריה על התמודדות של חרשים במהלך מבצע עופרת יצוקה

קרולינה ברוכי, ד"ר לימור אהרנסון-דניאל, ד"ר פאולה פדר-בוביס, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

למצבי חירום השפעות פיזיולוגיות ופסיכולוגיות שליליות על אוכלוסיות אזרחיות. המידע בשעת חירום מועבר באמצעות אזעקה. מעבר לקושי של שמיעה/תקשורת, לחרשים בדרום הארץ ישנם קשיים נוספים, בשל מגוריהם בפריפריה, כגון: מחסור במקומות עבודה, מיעוט של מספר מתורגמנים, חסך באמצעים (במיוחד טכנולוגיות תומכות), וכו'. ניתן לטעון שאוכלוסיית החרשים המתגוררת בפריפריה היא מעין פריפריה בתוך פריפריה.

במחקר איכותני זה השתתפו חרשים שהתגוררו בדרום הארץ בזמן מבצע "עופרת יצוקה". ראיונות עומק בוצעו בשפת הסימנים. ממסקנות המחקר עלה כי על מנת לשפר את הטיפול באוכלוסיית החרשים המתגוררים בפריפריה בזמן חירום, יש להקפיד על שלושה עקרונות מרכזיים:

1. גיוון ערוצי תקשורת עם חרשים: המרואיינים דיווחו על קושי בקבלת מידע בחירום בעיקר בשל כמות נמוכה של מתורגמנים ובעיה בזמינות של בני משפחה שומעים. נמצא כי המידע בשידורי טלוויזיה בזמן חירום לעיתים אינו מובן. העברת מידע באמצעות חומר מודפס או כתוביות בטלוויזיה אינו מספיק (בשל רמת קריאה נמוכה של החרשים) ואינו מספק. המשתתפים דיווחו על שימוש חלקי בזימוניות עקב ניסיון שהוגדר ככושל.
2. שיתוף פעולה עם קהילת החרשים: לא בכל עיר בדרום הארץ יש מועדון עבור חרשים. אם קיים מועדון, הפעילות לעיתים מתקיימת במבנים השייכים לארגונים אחרים; לכן, במצבי חירום המועדונים סגורים. המועדון יכול לשמש כמקום לתרגול, להעברת מידע וכמוקד של משרד הרווחה ופיקוד העורף. ניתן לבנות תוכנית של מתנדבים חרשים למען חרשים ולהפוך את המועדונים למרכזי חוסן והעצמה בדומה לקהילות אחרות.
3. טיפול בחרשים בהתאם לאפיונם: במצבי חירום ובהתכונות למצבי חירום, חשוב להכיר את השוני בין החרשים וכך לתכנן שיטות, הדרכות וטיפול, אשר יהיו מתאימים יותר לאוכלוסיות חרשים שונות על פי אפיונם (בעיקר מזדהים כחרשים או לא).

“אבל איני יודעת מהי זכות בריאות..”: פיתוח מודל מחקרי-יישומי לשימוש בנרטיבים ויזואליים להעברת מידע על מימוש זכויות בקבוצות חברתיות מודרות - מחקר עם יוצאי

אתיופיה

פרופ' נורית גוטמן, אוניברסיטת תל-אביב

ד"ר ענת גסר-אדלסבורג, אוניברסיטת חיפה

ד"ר ספפה אייז'ק, עמותת טנא בריאות

המחקר מציג מודל מחקרי-יישומי שיועד להתמודד באתגר של הפצת מידע בנושא זכויות בקרב אוכלוסיות מוחלשות ומודרות. המודל מסתמך על ההנחות שמידע ספציפי הינו חשוב, אבל לא מספיק, וצריך לכלול בו פתרונות רלוונטיים להתמודדות בגורמים המהווים חסמים למימוש הזכויות מנקודת ראות הקהילה, שסיפורים אישיים של אנשי הקהילה ישמשו בסיס לנרטיבים על מימוש הזכויות, ושחשוב להציג סיטואציות רלוונטיות ופתרונות שניתן להשתמש בהם בפועל מנקודת ראות הקהילה.

המחקר נערך בקרב יוצאי אתיופיה. בישראל נמצא פער בניצול שירותי בריאות בקרב יוצאי אתיופיה לעומת אוכלוסיות אחרות, ורבים אינם מממשים את זכויותיהם עקב אי-נגישות לשונית ומכלול גורמים הקשורים להיותם מהגרים בעלי משאבים כלכליים מוגבלים.

המחקר כלל הקמת וועדה מלווה של נציגים מארגונים הקשורים לזכויות וליוצאי אתיופיה וראיונות אישיים וקבוצתיים עם 143 יוצאי אתיופיה ואנשי מקצוע שעובדים עם אנשי הקהילה. בשלב הראשון המטרה הייתה ללמוד באילו מהנושאים חשוב להתמודד. המרואיינים התבקשו לספר סיפורים אישיים כדי לאפיין את בעיות, חסמים למימוש הזכויות, ודרכי התמודדות. נמצא שחסמים כללו אי ידיעת הזכויות, אמונות תרבותיות (זה יעליב את הרופא), חששות לוגיסטיים, ותחושת חוסר מסוגלות (אי ידיעת שפה, חוסר אוניס מול המערכת). בשלב השני, ע"ס הממצאים והתייעצות עם הוועדה, הוכנו חומרי דוגמה, שכללו סרטוני ווידאו וחוברות עם צילומים ואיורים בפורמט של נרטיבים, שהתבססו על הסיפורים והדגימו את אופן יישום הזכות תוך התמודדות בחסמים שהועלו. בשלב השלישי נבדקו תגובות לחומרים בקרב יוצאי אתיופיה ונמצא שלפי המודל החומרים מעלים ומתמודדים בחסמים רלוונטיים. נמצאה העדפה לפורמט של "סיפור".

בפורום את מרגישה שאת לא לבד: השימוש בפורומים ישראלים מקוונים בתקופת ההיריון

ד"ר אימי לב, אוניברסיטת תל-אביב

יותר ויותר נשים הרות במדינות העולם המערבי עושות שימוש ברשת האינטרנט כמקור העיקרי לקבלת מידע בנוגע להריון (Romano, 2007). תקופת ההיריון היא תקופה שבה מתקיים מתח מתמיד בין תחושות של התרגשות ושמחה לקראת הולדת התינוק/ת, לבין תחושות של חשש משינויים פיזיולוגיים ופסיכולוגיים בשילוב חוסר וודאות ודאגה לגבי מהלך ההיריון ותוצאותיו (Elsenbruch et al., 2007).

אחת הדרכים בהן בוחרות נשים הרות בישראל להתמודד עם האתגרים השונים במהלך ההיריון היא השתתפות בפורומים ישראלים ברשת המוקדשים לנושאי הריון ולידה על מנת לספק צרכים שונים של מידע וקבלת תמיכה חברתית מקוונת תוך קיום אינטראקציה עם נשים הרות אשר עוברות חוויות דומות.

מטרתו של המחקר הנוכחי, שהינו חלק מעבודת דוקטורט העוסקת בשימוש ברשת האינטרנט בתקופת ההיריון, הינה לשפוך אור על פרקטיקות השימוש בפורומים של הריון ולידה ברשת האינטרנט על ידי נשים ישראליות הרות ועל הצרכים אשר באים לידי סיפוקם באמצעות השימוש בפורומים הללו. המחקר התבצע בשיטה איכותנית וכלל ראיונות עומק חצי-מובנים עם 50 נשים ישראליות הרות לגבי שימושי האינטרנט שלהן בנוגע להריון ובחינת תפיסותיהן בנוגע לצרכים הרלוונטיים להריון המסופקים באמצעות השימוש ברשת.

הפרספקטיבה התיאורטית המנחה מחקר זה היא גישת השימושים והסיפוקים אשר מסייעת להבין כיצד אינדיבידואלים עושים שימוש במדיה על מנת לספק את צרכיהם השונים. הגישה האיכותנית במחקר זה נבחרה מתוך רצון להבין לעומק את חוויות השימוש באינטרנט מנקודת המבט של הגולשות ולקבל מידע עשיר ומפורט המתבסס על ניסיוןן וחוויותיהן של המרואיינות. ממצאי המחקר מעלים כי המרואיינות עושות שימוש בפורומים לקבלת מידע ותמיכה חברתית בתקופת ההיריון. עבור חלק מן המרואיינות המרחב הווירטואלי של הפורום אף משמש כתחליף להיעדר תמיכה במעגל החברתי הקרוב.

משמעות המעידה בקרב מכורים לסמים – האם נדרש שינוי מדיניות כלפי המעידה במסגרות הטיפול בישראל?

עו"ס ניבה לב-אל

במרבית מסגרות הטיפול בישראל מצופים המכורים לסמים לשמור על ניקיון טוטאלי מסמים לפי "עקרון ההינזרות", הנובע מהאמונה ששימוש חד-פעמי (קרי, מעידה) יוביל לשימוש יומיומי בסם. אמונה זו ראויה לבחינה מחודשת. הספרות אודות המעידה מצומצמת ולא נשמע בה קולם של המכורים עצמם, החשוב להבנת המעידה ולהצלחת הטיפול. המחקר כלל ראיונות עם 15 מכורים שנערכו ונותחו בשיטה איכותנית-נטורליסטית במטרה לתאר את המשמעות הניתנת למעידה על-ידם. הממצאים העלו כי קיימים שני מערכי משמעות מתחרים באשר למעידה – הראשון, הדומיננטי יותר, שולל את עצם קיום תופעת המעידה כשימוש חד-פעמי. לפיו, משמעות המעידה היא שלילית ופטאלית. השליטה הבלתי מעוררת בחיי המכור הנקי היא ה'מחלה', המואנשת והופכת דמות ממשית, מפתה וקטלנית הגורמת למעידה ולמוות. לכן, הדרך להתמודד עם המעידה היא למנוע אותה.

המערך השני אינו מנותק מהראשון. סגנונו חתרני מכיוון שהוא כופר בהנחות המערך הדומיננטי ומציע להן אלטרנטיבה. לפיו, המעידה כשימוש חד-פעמי היא תופעה קיימת, גם אם נדירה. המעידה מתוארת כפונקציונלית לחיי מין "מוצלחים", להתמודדות עם קשיים וכאלטרנטיבה לאלימות. המכור שמעד באופן חד-פעמי מואָדָר. במערך מוצעות דרכים מאתגרות למניעת המעבר ממעידה לנפילה.

פרשנות דדוקטיבית מגלה קשר בין הממצאים לבין גישת 'המחלה' של ה-NA ומודל מניעת ההישנות של מארלאט. פרשנות אינדוקטיבית מניבה מספר רעיונות: (1) משמעות המעידה והמסרים אודותיה נושאים אופי פרדוקסלי המייצר דיסוננס קוגניטיבי ותגובות ייחודיות. (2) ישנם קשרים מורכבים בין בדידות ובקשת עזרה לבין מעידה ונפילה. (3) התעמקות בנוכחותם הבולטת של המוות והמין בשיח על המעידה שופכת אור על משמעותה. (4) המערך הראשון מהווה הפנמה של המדיניות השגורה בישראל לטיפול במכורים, בעוד המערך השני מבקש לאתגר אותה. ההמלצות לפרקטיקה קוראות לבחינה מחודשת של המדיניות, המטרות והמסרים הטיפוליים אודות המעידה, להנגשה ושיפור של היכולת להעניק ולבקש עזרה, ולפיתוח התערבויות בנושא המוות, המין והמיניות והקשרם למעידה.

המחקר, שכותרתו "משמעות השימוש בסם במהלך תקופת ניקיון (מעידה) בקרב מכורים לסמים", נערך במסגרת עבודת גמר (תיזה) לקראת התואר מוסמך אוניברסיטה בעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל-אביב.

פוסטרים

יום שני 6.2.2012

”הייתי צריך לדעת...” - מחקר איכותני על המעבר להתמחות ברפואת המשפחה

מהתמחות אחרת

ד”ר ליאור שחר, שירותי בריאות כללית, מחוז מרכז

רקע מדעי - מקצוע רפואת המשפחה סובל מירידה בכמות הרופאים הפונים אליו כיעד להתמחות. בעשור האחרון נצפתה תנודה משמעותית הרחק מרפואת המשפחה ואל התמחויות ספציפיות יותר ברוב מדינות העולם המערבי. ברחבי העולם נעשים נסיונות רבים לבחון אילו שיקולים עומדים מאחורי הבחירה ברפואת המשפחה כיעד להתמחות, ואילו גורמים משפיעים על מידת המשיכה של רופאים לתחום זה.

מטרת המחקר - להבין מה מניע רופאים לעבור להתמחות ברפואת המשפחה מהתמחויות אחרות. שיטת המחקר - מחקר איכותני, הכולל ראיונות עומק מובנים חלקית. בוצעה דגימה מכוונת על מנת לייצג מתמחים ומומחים בשלבים שונים, בשיטת כדור השלג. עד כה רואיינו 11 רופאים, מתוכם 7 מתמחים והשאר בסוף ההתמחות או מומחים.

תוצאות – התמות העיקריות שנמצאו היו: (1) עזיבת ההתמחות הקודמת מונעת בראשיתה מדחיה של הקושי בתנאי העבודה בבית החולים ותחושה של חוסר התאמה או שייכות. (2) הבחירה ברפואת משפחה קשורה לתנאי העבודה, סוג העבודה הרפואית בקהילה והקשר ארוך הטווח עם המטופלים. (3) קיימת הבנה מאוחרת, דרך אופי העבודה, המשוב מהמטופלים והחוויה הרגשית, כי רפואת המשפחה כדיסציפלינה מתאימה יותר לאישיותו של הרופא מאשר כל התמחות אחרת, וכי למעשה היה עליו להבין זאת מראש אילו היו בידיו יותר נתונים על הצפוי לו.

מסקנות – תכנון אסטרטגיות למשיכת מועמדים מתאימים להתמחות ברפואת המשפחה - עליו להיעשות תוך שימת דגש על הגדלת החשיפה של סטודנטים לרפואה בקהילה, ועל הגברת המודעות הן לתנאי העבודה, הן ליחסי מטפל-מטופל והן למרכיבים האישיותיים העשויים לנבא סיפוק מקצועי ואישי ברפואת המשפחה.

עדים במדים - משלחות צה"ל לפולין והנחלת זיכרון השואה בצה"ל – לשם מה?

ד"ר ניצה דוידוביץ, המרכז האוניברסיטאי אריאל

תא"ל במיל אמיר השכל

פרופ' דן סואן, המרכז האוניברסיטאי אריאל וסמינר הקיבוצים

אנו עדים למחאה הקוראת לשינוי סדר העדיפות החברתי. במחקר זה ניסינו להתחקות אחר אחת הפעילויות שצה"ל מבצע במסגרת תכנית "עדים במדים" – מסע לפולין. מטרת המחקר היתה

לבחון את נושא הנחלת זיכרון השואה בצה"ל – לשם מה?

צבא שלוקח על עצמו את תפקיד המחנך הוא תופעה שקיימת ברחבי העולם. התפיסה הצבאית של ימינו רואה חשיבות רבה בהנחת בסיס ערכי ומוסרי לחייל, זאת מתוך הנחה כי עוצמתו של הצבא, מקורה בקוד הערכי ובאתוס של חייליו ומפקדיו. במחקר הנוכחי בחנו את פרויקט "עדים במדים", מסעות צה"ל לפולין. באופן ספציפי ביקשנו לבחון האם ובאיזו מידה תורמת הנסיעה של משלחות צה"ל לפולין להעצמת הערכים האוניברסאליים והפרטיקולאריים של משתתפיו. **אוכלוסיית המחקר** כללה גברים ונשים 267 שענו על שאלונים לפני המסע ו-333 משתתפים שענו לאחר השיבה. **כלי המחקר** כלל כלים איכותניים (ראיות, ניתוח מסמכים ותצפיות) וכמותיים (שאלון לבדיקת **קוגניציות**, ערכים ועמדות הנוגעים לזיכרון השואה). **ממצאי המחקר** העלו כי הערכים האוניברסאליים מתחזקים בקרב חברי המסע בעוד הערכים הפרטיקולאריים (זהות יהודית-ציונית, גאווה לאומית, חשיבות הסמלים היהודיים) פוחתים בעקבותיו. כלל המשתתפים, מעבר להבדלי גיל ומגדר, היו בעלי עמדות מאוד חיוביות הן לגבי היציאה למסע והן לגבי הציפיות ממנו לחיזוק משמעות השואה, המחויבות לעם היהודי והשלכותיה האוניברסאליות. לאחר המסע נמצאה ירידה בערכים הלאומיים, בחשיבות הסמלים היהודיים, בתחושת הגאווה הישראלית, בתחושת השליחות ובחשיבות מושג הגבורה. בנוסף, התרחשה עלייה בכלל הערכים הדמוקרטיים. **מסקנת המחקר** גורסת כי המסע הן להלכה והן למעשה מהווה אמצעי להנחלת ערכים בקרב חברה הנוטה להתרחק מערכי היסוד שעליהם נבנתה. לקוראים לשינוי סדר חברתי בהקצאת משאבים כלכליים, השאלה האם תרומה ערכית זו של המסעות היא אכן הכרח, איננה חד משמעית.

100 שנות גן ילדים בארץ ישראל

ד"ר גילה רוסו-צימט, מרים סנפיר, ד"ר שוש סיטון
מכללת לוינסקי לחינוך

במהלך מאה שנות גן ילדים בארץ ישראל ובחילופי הדורות התחוללו תמורות בחברה ובתרבות: נוצרו תאוריות חדשות ובעקבותיהן השתנו תורות חינוכיות קיימות. השינויים התבטאו בתפיסת הילד והילדות.

המטפורה "גן ילדים" הוא השם שניתן למסגרת החינוכית לילדים הרכים מיום הולדה. מטפורה זו מבטאת את המושג המופשט, את העולם התרבותי שנהגה ושבנה בעבור הילד הרך. גן הילדים בארץ ישראל החליף את החינוך התורני ב"חדר". והפך למוסד חינוכי המנחיל את הלשון העברית המתחדשת לילדים הרכים, שלימדו אותה להוריהם, ויצר תרבות עברית ישראלית כשחידש את חגי ישראל ומועדיה בשיר, בריקוד ובמסיבות חג להורים וילדיהם. גן הילדים יצר גם מהפכה פמיניסטית כאשר פתח את שערי לבנות, בעוד שהחינוך ב"חדר" הדיר אותן ממנו, והועיד את תפקיד המחנכת-הגננת לנשים.

הגישה המחקרית שהנחתה עבודה זו כוללת מחקר היסטורי של גן הילדים העברי לדורותיו, תוך התמקדות בשינויים, זיהוי נקודות המפנה ומקורותיהם האקדמיים והחברתיים, כמו גם תיאור ביטוייהם במעשה החינוכי בין כותלי גן הילדים. כמו כן עסקנו במחקר נרטיבי שכלל סיפורי חיים של דמויות מרכזיות בחינוך לגיל הרך אשר השפיעו על תפיסת הילד הרך ומקומו בחברה.

בהרצאה זו, נבחן את התפיסות השונות שהשפיעו על התמורות שחלו בגן הילדים בארץ ישראל לאורך מאה השנים האחרונות.

"לימודים זה הרכוש שלך איפה שלא תהיה" - הזהות האוריינית והזהות הנשית בסיפורי חיים

של אמהות יוצאות אתיופיה הלומדות באקדמיה

ד"ר עדנה רובין, אחווה המכללה האקדמית לחינוך

למרות התיעוד המחקרי הנרחב בקרב יוצאי אתיופיה בישראל, מעטים המחקרים שעסקו בסטודנטים יוצאי אתיופיה (יונגמן, 1984; אלנבוגן-פרנקוביץ ועמיתים, 2000; וויל, 2004; אשל ועמיתים, 2007). במיוחד חסרים מחקרים העוסקים בנשים יוצאות אתיופיה הרוכשות השכלה גבוהה. זאת על אף העובדה שמספר הנשים יוצאות אתיופיה במערכת ההשכלה הגבוהה עולה על מספר הגברים.

עבודה זו מבקשת ללמוד על הזהות הלומדת-האוריינית של יוצאות אתיופיה, שפנו ללימודים אקדמיים רק בשנות השלושים שלהן ולאחר שהקימו משפחה. בהתבסס על פרדיגמת המחקר הפרשנית ועל הגישה הנרטיבית, ובעזרת ראיונות, הופקו סיפורי חיים של עשר אמהות יוצאות אתיופיה הלומדות במוסד אקדמי להכשרת מורים.

הקריאה בסיפורי החיים וניתוחם כוונה באמצעות השאלה: האם הפניה להשכלה גבוהה הינה נקודת מפנה בחייהן של הלומדות או שמא ההשכלה היא פרק המשתלב בזרם החיים הכולל?

בהיצג יובאו המשמעויות אותן הנחקרות מעניקות הלומדות ללימודיהן לאורך החיים. בשונה מן המתואר בספרות המחקרית על יוצאי אתיופיה, מרבית האמהות הלומדות מתארות עצמן כלומדות מגיל צעיר. פנייתן ללימודים האקדמיים נתפסת כשיא אליו הן מעפילות לאחר מסע לימודי הנמשך לאורך כל חייהן. הלומדות ממקמות את בחירתן בלימודים אקדמיים במרחב המורכב משלושה צירים: הראשון הוא הציר הכרונולוגי הנע בין ילדות לבגרות, השני הוא הציר הגיאוגרפי הנע בין אתיופיה לישראל והשלישי הוא הציר המוטיבציוני הנע בין מוטיבציה חיצונית לפנימית בלמידה.

מתוך סיפור החיים, החושף את הזהות הלומדת, מתגלה גם הזהות הנשית המשתנה והמורכבת של האמהות הלומדות: מצד אחד זהות נשית מסורתית ושיוכית ומן הצד האחר זהות מודרנית הישגית. הלומדות מעתיקות היבטים שיוכים מן הספירה הפרטית אל הספירה הציבורית. חשיפת פרקטיקה

זו היא בעלת משמעות לאופי ומבנה הלימודים הרצוי שיאפשר את הצלחת האמהות הלומדות יוצאות אתיופיה בלימודיהן.

אפשר גם אחרת: העצמת תפקיד התלמידים בשיח בשיעורי מתמטיקה

אורלי גוטליב, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

חוקרים מצאו כי הערכה שיפוטית היא התגובה העיקרית ולפעמים הבלעדית של מורים להתבטאויות של תלמידים בכיתות הלומדות מתמטיקה (למשל, (Mehan, 1979; Wood, 1994; Cazden, 2001. מהאן (Mehan, 1979) מיקם תגובה זו כחלק מדפוס של פעולות המתאר את התקשורת בין מורה לתלמידים. בדפוס זה שלוש פעולות: המורה יוזם שאלה, התלמיד עונה, והמורה מגיב בהערכה שיפוטית של תשובת התלמיד. מהאן כינה דפוס זה בקיצור – IRE – שמשמעותו Initiation-Reply-Evaluation. מהאן מצא שדפוס זה דומיננטי בכל חלקי השיעור: הפתיחה, ההוראה והסיום.

עם המעבר לגישת הלמידה הקונסטרוקטיביסטית בשנות השישים של המאה העשרים, עלתה המודעות של אנשי החינוך המתמטי בצורך להתחשב בהתבטאויות של תלמידים במהלך ההוראה. ממחקרים בנושא מסתבר כי מורכבות ההוראה עלולה להקשות בקבלת החלטות לגבי המשך ההוראה המתחשבת בהתבטאויות של תלמידים העולות במהלך השיעור (למשל, Chazan & Ball, 1999; Clarke, 2003; Wood, 1994; Zaslavsky, 2010).

לאור האמור לעיל, מטרת מחקר איכותי (הנתמך בכימות) זה היא ללמוד על תגובות אפשריות של מורה מומחית להתבטאויות של תלמידים ולתאר פרופיל המאפיין את תגובותיה. למחקר נבחרה מורה מומחית, בהתחשב במחקרים המעידים על כך שמורים מומחים מגיבים באופן שוטף על התבטאויות של תלמידים (Borko & Livingston, 1989; Brown & Borko, 1992).

אחת מתוצאות המחקר מצביעה על נטייה של המורה המומחית ל**שכלל** התבטאויות של תלמידים בנושאים המרכזיים בשיעורים ללא קשר לנכונות הרעיונות. בכך, העצימה המורה את תפקיד התלמידות בלמידה בכיתה.

ממצא זה לגבי תגובת המורה להתבטאויות של תלמידים יכול לשמש מודל לחיקוי בהוראת המתמטיקה לשינוי בתקשורת בין מורה ותלמידים בכיתות הלומדות מתמטיקה. בכנס אציג את הדרכים בהן פעלה המורה המומחית לשכלול התבטאויות של תלמידים ואת האפשרויות ליישם ממצאים מהמחקר בעבודת ההוראה בפועל.

בנתיבי המצוינות: סיפורי הצלחה של מורים מצוינים

ד"ר אורית אבידב-אונג, אחווה- המכללה האקדמית לחינוך, האוניברסיטה הפתוחה

יעל הירשברג, בית הספר "אלומות"

"כצורך קיומי של מדינת ישראל וכמחויבות לדורות הבאים מוטלת על הממשל והחברה הישראלית חובה לאומית לשפר ולבסס את החינוך בישראל, תוך טיפוח המצוינות כערך חברתי" (נייר עמדה, כנס הרצלייה, 2007). כיוון שמצוינות היא ביצוע מושלם של עשייה ותפקוד ברמה גבוהה ביחס לאחרים והיא מושגת בדרכים הייחודיות לפרט (Cochran-Smith, 2003), בחרנו לחקור אותה באמצעות סיפורי התפתחות מקצועית של שְׁתֵּים-עֶשְׂרֵה מורות שהוגדרו על ידי הממונים עליהם כמורות מצוינות. מחקר הנרטיב ובתוכו סיפור ההתפתחות המקצועית שימש ככלי מחקר שבאמצעותו היה אפשר להבין לעומק ובאופן אותנטי את החוויה האישית והמקצועית של המורות המצוינות במהלך התפתחותן המקצועית (Clandinin & Connely, 2000).

מהממצאים עולה כי המצוינות הינה תוצאה של תהליך שאותו מניעות המורות בעצמן, המצוינות נתפסת בעיניהן כערך והמניעים הסביבתיים, החיצוניים הינם רק זרז ואמצעי להוציאה אל הפועל. הספרות המחקרית מציגה רק שלבים בדרך למצוינות, אך אינה מדברת על רמות בנקודת השיא הקרויה "מצוינות" (Lowman, 1996; Korthagen, 2004). מחקר זה מחדד כי גם "בסוף הסולם" כאשר הממונים מעידים עליך כי אתה מצוין, קיימים טיפוסים של מצוינות הנבדלים זה מזה בתשומות, בדינמיות ובתפוקות. שלושת רמות המצוינות שנמצאו מציגות רצף התפתחותי למושג המצוינות ויוצרות טיפולוגיה לדמות המורה המצוין בכל אחת מהרמות. בשלושת הרמות ישנה התפתחות במידת הדינאמיות, העשייה וההתפתחות המקצועית. הממצאים אפשרו הבנייה של סולם תבחינים חדש בהגדרת ה"מורה המצוין". היבטי תופעת המצוינות ניכרים בביצועים רגשיים והתנהגותיים ומשקפות ביצועים מעשיים של המורות, יכולת השפעה ברמות שונות על הארגון, תחושת ההעצמה חזקה הבאה לביטוי גם במידת האקטיביות של המורות המצוינות (אבידב-אונג ופרידמן, 2011). כך למושג המצוינות ישנם כמה דגמים ושלבם היררכיים הנעים מהרמה הנמוכה ביותר ועד לרמה הגבוהה ביותר.

חינוך סביבתי לקיימות בתנועות הנוער – ביטוי לשונות תרבותית

דפנה גולדמן, המכללה האקדמית בית ברל

שרה פאר, המכללה האקדמית לחינוך אורנים

בלה יעבץ, סמינר הקיבוצים המכללה לחינוך, לטכנולוגיה ולאמנויות

החינוך הסביבתי לקיימות חיוני לקידום פיתוח בר-קיימא ויצירת חברה אוריינות מבחינה סביבתית- חברה בעלת המוטיבציה והיכולת להשפיע באופן מושכל ואחראי על קבלת ההחלטות כפרט וכחברה בנושאים סביבתיים. במטרה לקדם חינוך סביבתי לקיימות בקרב בני נוער יש לתנועות הנוער פוטנציאל להוות גורם משמעותי. תנועות הנוער היוו נדבך חשוב בהקמת המדינה, ומאז הן תורמות לחברה בכלל ולבני הנוער בפרט בנושאים רבים ומגוונים. לאור מקומן המרכזי כארגונים המחנכים למעורבות חברתית ופוליטית, והעובדה שהן מספקות כר נרחב להתנסות בני נוער בעשייה בקהילה, הן יכולות וצריכות להוות יעד מרכזי בפיתוח אזרחות סביבתית בקרב הנוער. בהעדר מידע ביחס לנושא הסביבתי בתנועות הנוער, חסרים למקבלי החלטות כלים תיאורטיים ומעשיים לצורך הטמעה מושכלת ואפקטיבית של חינוך לקיימות בתנועות.

המחקר המוצג מהווה חלק מסקר ארצי שמטרתו אפיון מצב החינוך הסביבתי ב-14 תנועות הנוער החברות במועצת תנועות הנוער (מת"ן). המחקר הינו Mixed Methods Research המשלב גישות מחקר איכותניות וכמותיות: במסגרת המחקר נערכו ראיונות מובנים עם מזכ"לים ו/או רכזי הדרכה מכול התנועות במטרה ללמוד על התפישה הסביבתית שלהם ועל הגישה לשילוב קיימות בתנועה. בהמשך, פותח ותוקף שאלון לאפיון אוריינות סביבתית הכולל מרכיבים כמותיים ואיכותניים שהועבר בקרב 1496 חברי תנועות נוער בשכבות י-י"א.

ניתוח איכותני של הממצאים מצביע שמובילי התנועות תופשים את הנושא הסביבתי בגישות אקו-פילוסופיות שונות המושפעות במידה רבה מתפישת עולמם התרבותית-חברתית-דתית-פוליטית, ואלה משליכות על האופנים בהם משולב החינוך הסביבתי לקיימות בסדר היום ובפעילות התנועתית. התכנים העומדים במוקד הפעילות הסביבתית בתנועות השונות נפרסים על ציר שקצהו האחד משקף גישה ראשונית התופסת את הנושא במובן הצר של 'איכות הסביבה' וקצהו השני גישה מורכבת הכורכת את המשבר הסביבתי עם משבר חברתי-תרבותי (גישת הקיימות).

התנסות מינית ראשונה כמצב לחץ בקרב נשים דתיות - לאומיות

ד"ר עפרה שלו, המכללה האקדמית צפת
פרופ' נחמי באום, פרופ' חיה יצחקי, אוניברסיטת בר-אילן

הפוסטר יעסוק בהתנסות המינית הראשונה של נשים דתיות לאומיות בתהליך המעבר לנישואים. המחקר התבסס על ניתוח איכותני של ראיונות עם 18 נשים שזוהי להן שנת הנישואין הראשונה. ממצאי המחקר הראו כי המעבר לנישואין, מעורר בקרב הנשים דילמות וקשיים בכל הקשור לקרבה פיזית בכלל, ולהתנסות מינית ראשונה בפרט. המשתתפות תיארו תחושות מבוכה, בלבול ובדידות שמקורותיהם נעוצים בסביבה החברתית שבה גדלו ובתוכה הן חיות. בנייתן הראיונות בולטים שלושה מוקדי לחץ סביב סוגיית המגע טרום הנישואים: האחד, מוקד **לחץ תוך-אישי** הממוקד בקונפליקט שבין המחויבות לקוד התנהגות הלכתי, לבין רצונן של הנשים בקרבה פיזית שמשמעה הפרה של חוקי ההלכה. מוקד שני הוא **לחץ בין-אישי** העולה מתוך המתח בין הנשים לבין בני זוגן טרום הנישואים, כשאיסור המגע טרום הנישואים משפיע על מערכת היחסים. המוקד השלישי והרחב ביותר נעוץ בהתמודדות עם **הציפיות והמסרים החברתיים** סביב מין ומיניות בחברה הדתית לאומית. מוקדי לחץ אלה ממשכים ומעסיקים את הנשים גם לאחר הנישואים כאשר הן מתמודדות עם קיום יחסי מין בפעם ראשונה. הנשים חשות כי הן חסרות ידע בנוגע למנגנוני ההנאה והעונג הנשיים, ובנוסף הן מתמודדות עם מעבר חד ממצב בו מגע מכל סוג שהוא אסור, למצב בו הן נדרשות לקיים יחסי מין מלאים. ממצאי המחקר חושפים קשר שתיקה סביב נושאים אלה המשפיע על עיצוב הדילמות סביב נושא זה ועל דרכי ההתמודדות עמן. הממצאים עשויים להוות מקור ידע לאנשי טיפול וחינוך אשר עוסקים בהכנת נשים לקראת נישואים בכלל, ולקראת התנסות מינית ראשונה בפרט.

מחקר אורך על תהליך ההתמחות של סטודנטים לאקולוגיה המבצעים מחקרי שדה

מיקה לאון-בק, האוניברסיטה העברית בירושלים

בשונה ממחקרים קודמים על פיתוח מומחיות שהתמקדו בסטודנטים העובדים בתנאי-מעבדה, במחקר זה אנו בוחנים את תהליך ההתמחות של סטודנטים לתארים מתקדמים המבצעים מחקרי-שדה אקולוגיים. המחקר נערך בגישת ה-*In-Vivo*, בשילוב מתודולוגיות אתנוגראפיות וקוגניטיביות, תוך מעקב אחר קבוצת חקר אקולוגית הכוללת מומחית וחמישה סטודנטים (לתואר שני ושלישי) וזאת לצורך אפיון תהליכים ארוכי טווח המתרחשים לאורך השנתיים הראשונות שלהם במחקר. איסוף הנתונים במחקר מבוסס בין השאר על תצפיות בשדה, ראיונות עומק חצי-מובנים עם הסטודנטים והמומחית ובחינת מסמכים ייחודיים שנבנו לטובת המחקר שמולאו על ידי הסטודנטים בהיותם בשדה ומתייחסים לאופי עבודתם בשטח. ניתוח הנתונים התבצע כניתוח איכותני קונסטרוקטיביסטי-נושאי תוך שימוש בתוכנת Narralyzer. ממצאי המחקר מראים שהקושי העיקרי של הסטודנטים בשדה הוא ביישום מעשי לשיטות המחקר וכן בהתמודדות עם השונות הרבה הקיימת בשדה. הצורך בקבלת החלטות עצמאית בשטח היווה אתגר משמעותי בעיקר למסטרנטים, בשונה מהדוקטורנטים שהראו עצמאות גדולה יותר בשטח, יתכן ובעקבות ניסיון קודם. אתגרי מחקר השדה האקולוגי מבהירים כי קיים פער עצום בין התכנון המקורי של הסטודנטים לבין המציאות אליה נחשפו בשטח. לכן, במחקרנו בחנו את דרכי ההתמודדות של הסטודנטים על פי רמת ההצמדות לתכנון המקורי של מחקרם בהיחשפם לתנאי השדה המשתנים. אסטרטגיות ההתמודדות של המסטרנטים כללו הצמדות לפרוטוקול המתוכנן, גם כאשר לא התאים לתנאי השדה אליהם נחשפו; ואילו הדוקטורנטים הראו גמישות רבה יותר לשדה ופעלו בעיקר תוך ביצוע שינויים מהותיים בתכנון המחקר כך שיתאים לתנאי השדה. הבדלים אלו עשויים לנבוע מיכולת חשיבה מערכתית של הדוקטורנטים, לעומת המסטרנטים הפועלים בעיקר לפי תכנית-אב שכתבה מנחת הקבוצה. הגברת המודעות לאתגרים ולאסטרטגיות ההתמודדות של סטודנטים במחקרם יכולה לייעל את תהליך ההנחיה והלמידה של סטודנטים בתהליך התמחותם בתחום.

הקונספירציה של סוד גילוי העריות: שומרי והטכניקות בהן הם משתמשים

ד"ר דפנה טנר, אוניברסיטת חיפה

בעשור האחרון מקבלת תופעת גילוי העריות נראות ציבורית משמעותית בארץ ובעולם. מדי שנה נחקרים ברחבי הארץ מאות מקרי פגיעות מיניות תוך משפחתיות בידי המשטרה וחוקרי ילדים ואמצעי התקשורת אף הם גדושים בסיפורי חשיפה. עם זאת משוער כי מספר הפגיעות שנחשפות מהווה רק אחוז קטן מסך הפגיעות הקיימות. סוד גילוי העריות הינו אחד הסודות השמורים והכמוסים ביותר. זהו אינו סודו של הנפגע; הוא מהווה סוד חברתי ששותפות בו מערכות שונות במעגלים חברתיים הולכים ומתרחבים. הפוגע, האם, המשפחה כשלם ומערכות נוספות פורמאליות ובלתי פורמאליות, כולם משמשים כשומרי סוד בעבר ובהווה. כולם מבצעים הופעה בלתי נשכחת שיש לה שתי פונקציות: מניעת חשיפת גילוי העריות והסתרת דבר הפגיעה גם לאחר שנחשפה. הרצאה זו, המבוססת על נתוני מחקר איכותני שנערך בשנים האחרונות בקרב נשים נפגעות גילוי עריות (טנר, 2010), תעסוק בקונספירציה של שתיקת שומרי הסוד (Zerubavel, 2006) ובטכניקות הייחודיות כמו גם המשותפות לשמירתו שהם מציגים. ייטען בה כי החברה הישראלית לוקחת חלק פעיל בשמירת גילויי העריות בסוד ועושה כן מתוך הצורך הבסיסי להגן על יסודותיה שגילוי העריות מאיים עליהם. הקונספירציה של שמירת הסוד נובעת מתוך רצון של החברה (במודע או שלא במודע) למנוע את "חורבן הבית", גם במחיר של פגיעה נוספת בקורבנות.

מזמור לגלעד: על תרבות הרייטינג של שירי הנצחה

ד"ר אורי דורציין, המכללה אקמית צפת

הפוסטר יתייחס לשירים שנכתבו והושמעו במהלך הקמפיין התקשורתי להחזרת גלעד שליט משבי החמאס. דרך המקרה המיוחד של גלעד שליט אבקש להשמיע מספר הערות בנוגע לתפקידם ותיפקודם של שירי זכרון בסביבה של תקשורת מסחרית. אטען שכחלק משינוי הסביבה התקשורתית חל שינוי גם באופן בו מעוצבים השירים עצמם ובאופן שבו הם מעצבים מחדש את רעיון ההנצחה. ככלל ניתן להצביע על תהליך של פופולאריזציה של שירי הנצחה מתוך שאיפה שישתלבו בסדר היום התקשורתי ויקבלו ביטוי בו. באופן זה חותרים שירי הנצחה העכשוויים תחת החלוקה המסורתית שבין ימי שגרה וימי זכרון, חלוקה המתקשרת גם להבחנה שבין קודש לחול. פופולאריזציה של שירי הנצחה מתקיימת במקביל לשני תהליכים משלימים, זה של הפרטת ההנצחה והפוליטיזציה שלה. החשיפה התקשורתית יוצאת הדופן שלה זכה המקרה של גלעד שליט מדגימה את שהולך והופך מובן מאליו בתהליכים אלה השזורים ללא התר זה בזה. מתברר שרגעיה יקרי הערך של סולידאריות לאומית מעוצבים מחדש כפרקטיקות פופולאריות ונענים לאותו הגיון חילוני המאפיין את השידורים המסחריים.

בין דמוניזציה להזדהות: הבניית השיח של הורים ששכלו את ילדם בפיגוע טרור

ביחס לתוקף הערבי

יעל סקה, אוניברסיטת בר-אילן
קרן כהן-לוק, המרכז האוניברסיטאי אריאל

אובדן של ילד נתפס כאחד האובדנים הקשים ביותר אשר מותיר צלקת בלתי ניתנת לאיחוי בחייהם של האחרים המשמעותיים. הרצאה זו תתבסס על מאמר אשר הנו חלק ממחקר רחב היקף שבחן את חווית הטראומה של הורים ששכלו את ילדם או ילדתם בפיגוע טרור במדינת ישראל, בין השנים 2000-2004, מטרתה הנה להציג את אופן הבניית השיח של הורים שכולים ביחס לתוקף הערבי שנתפס כאחראי הישיר לאובדן ילדם ולכאבם האישי, לרבות הבנת מניעיו ושרטוט דיוקנו.

לצורך בחינת סוגיית המחקר רואיינו 40 הורים שכולים, תוך התבססות על המתודה האיכותנית ובתוכה ראיונות עומק חצי מובנים. ניתוח תכני השיח נעשה על פי עקרונותיה של ה"תיאוריה המעוגנת בשדה" (Glaser, & Strauss, 1967) השמה דגש רב על יצירת תיאוריה הנחשפת מתוך הנתונים שנאספו מהשדה. ממצאי המחקר הובילו לביסוס טיפולוגיה הנוגעות לאופן תפיסת התוקף הערבי: התוקף כשולי, התוקף כדמוני, התוקף כמושא לכעס ושנאה, התוקף כראוי לגמול ונקם, המפגש בין הקורבן לתוקף: התקרבות והזדהות והבניית תפיסה דואלית של הקורבן את התוקף: מדמוניזציה להזדהות. אופיין של התגובות משתנה: חלקן חד ממדיות, מונוליתיות וחלקן רב ממדיות ודואליות.

תמה זו, של אופן תפיסת התוקף, עלתה מתוך עבודת השדה ולימדה על הצורך הפסיכו-נפשי של ההורים להתייחס לתוקף הערבי. תמה זו, מתפקדת כמשאב התמודדות המאפשר להורים למען את רגשותיהם כלפי הגורם שאחראי לסבל האישי. טווח התגובות ממחיש כי ההורים פועלים בשני מרחבים השזורים זה בזה: הרגשי והקוגניטיבי. במרחב הרגשי, הפגנת תגובות כדוגמת כעס, שנאה, נקם, תיאור התוקף כדמוני ורשע, מאפשרת להורים לתת דרור לרגשות המשבריים החבויים בהם, מעין ונטילציה רגשית. במרחב הקוגניטיבי, ניכר גם תהליך חשיבתי הבא לידי ביטוי בהבניית תפיסה ועמדה רב ממדית, דואלית, כזו המצמצמת את המרחק בין הקורבן לתוקף וטומנת בחובה שני סוגי תגובות, קוטביות באופיין: דמוניזציה, מחד והזדהות, מאידך.

יש בעובדה זו כדי ללמוד על המורכבות הרבה הטמונה בדיון בנושא זה. התגובה האחרונה מלמדת על תהליך דינאמי, רב ממדי ודיאלקטי מעניין: מדמוניזציה להזדהות עם התוקף. מחד, ישנה נטייה להשחיר את דמותו, להכיר במעשיו הלא מוסריים ולהפגין רגשות שנאה כלפיו אך מאידך, ישנו ניסיון להזדהות עמו ולהבין את מניעיו ואת עולמו החברתי, הפסיכולוגי והקיומי.

תרומתו של מחקר זה בשני אופנים: תיאורטי ויישומי-טיפול. בפאן התיאורטי נראה כי נערכו מעט מאוד מחקרים שבחנו את הבניית השיח של קורבנות שכול ביחס לתוקף. מחקר זה ביסס טיפולוגיה של תגובות המלמדת על עולמם של השכולים. פרט לתגובות הממחישות את עוצמת הכאב בגין אובדן ילד, חלקן ממחיש את היציאה של ההורים מהמרחב שלהם לעבר מרחב רגשי ואישי של האחר, התוקף. ברמה הפרטית, הטיפולוגיה עשויה לסייע בתכנון דרכי טיפול והתערבות מתאימות עבור ההורים. ברמה הלאומית, התגובות הדיאלקטיות והרב ממדיות פותחת צוהר לאופציית פיוס או לפחות לקיום דיאלוג בין התוקף לקורבן.

תפיסת רפורמת "אופק חדש" בקרב מורים בבתי ספר יסודיים

ד"ר סאאיד בשארה, המכללה האקדמית בית ברל

במחקר זה נבחנה תפיסת רפורמת "אופק חדש" בקרב המורים המועסקים בבתי ספר יסודיים. תחילה, המחקר מסביר את עיקרי רפורמת "אופק חדש" בהשוואה לרפורמות אחרות שנערכו במדינת ישראל בעבר. ניתן דגש על מאפייניה של הרפורמה מבחינת נקודות חיוב ושלילה לפי דעת חוקרים שונים.

לצורך המחקר, נבחרו 20 מורות המועסקות בשני בתי ספר יסודיים, מורות אלו הן בעלות ותק רב בהוראה, כלומר התנסו בהוראה לפי הדגם הקודם וכעת מועסקות לפי דגם רפורמת "אופק חדש". המורות נבדקו באמצעות שאלון חצי מובנה שהוכן למטרה זו, השאלון התייחס לנקודות שונות, חלק בנושא פרטים אישיים, וחלק אחר בנושא תפיסת המורות את הרפורמה, מבנה שבוע העבודה, התייחסות לעלייה בשכר, לקידום התלמידים המתקשים, מידת ההשקעה הנדרשת לפי המבנה החדש ועוד.

הממצאים מראים על קשיים רבים לקבל את מבנה הרפורמה כפי שהיא מוצעת כעת. הקשיים נראים במבנה שבוע העבודה אשר הוספו לו שעות עבודה רבות, ללא "חלונות" או "דלתות" במהלך יום העבודה, וגם דרישות העבודה עצמן התרבו מבחינת הכנת מערכי לימודים ומילוי טפסים. הסתייגות נוספת מעלות הנבדקות, לגבי הרחבת סמכויותיו של מנהל בית הספר ומעורבותו בתהליכי קידום והערכה של המורים. מנגד, רפורמת "אופק חדש" נתנה תוספת מבורכת לשכרם של המורים למרות שתוספת זו הותנתה בתוספת שעות עבודה. כמן כן באמצעות שעות הפרטניות הניתנות לכל מורה ניתן לקדם את התלמידים המתקשים, ולאתגר את התלמידים הבינוניים או החזקים.

הטמעת חינוך סביבתי בבתי ספר יסודיים – "קיים מול מקיים"

דגנית קמחי, ד"ר שירלי מידזינסקי, המכללה האקדמית לחינוך, אורנים

מחקר זה עוסק באופן הטמעת חינוך סביבתי בבתי ספר יסודיים בישראל. מטרת המחקר הייתה לבדוק את תהליך השינוי שנערך בבתי הספר, מתוך רצון להתחקות אחר גורמים מרכזיים המשפיעים על אופן ההטמעה ותוצאותיה.

תהליך הטמעת החינוך הסביבתי הינו חלק ממדיניות המשרד להגנת הסביבה ומשרד החינוך, ובמהותו מהווה, תהליך שינוי. במחקר נבחנו ביטויים ופעולות שנעשו בבתי הספר בתחום החינוך הסביבתי החל משלב התכנון ועד למיסוד השינוי.

המחקר נערך בשלושה בתי ספר יסודיים. במחקר השתתפו 15 אינפורמנטים שכללו את מנהלי בתי ספר, מורים ומחנכי כיתות. המחקר נערך בגישת איכותנית על מנת שנוכל לבחון לעומק את תהליך ההטמעה על שלביו ועל מנת שנשכיל להבין את התהליכים שחווים האינפורמנטים בהקשר שינוי זה.

איסוף הנתונים כלל ראיונות חצי מובנים, תצפיות, מסמכים ותמונות. ניתוח נתונים אינדוקטיבי הניב חמש תמות מרכזיות: א) סיבות שהניעו את הכנסת השינוי, ב) סוכני שינוי, ג) פעולות שנעשו בבתי הספר, ד) ביקורת על תהליך השינוי ו-ה) הצעות להשבחת השינוי. בנוסף, נערך ניתוח נתונים שכלל זיהוי ואפיון השלב בו נמצא כל בית ספר בתהליך השינוי. שישה חוקרים השתתפו בביצוע הסכמה בין שופטים, שעמדה על 92% הסכמה.

נמצא כי, נסיבות שהובילו בתי ספר לבצע שינוי, המעורבים בתהליך והפעולות שנקטו בפועל היו גורמים מרכזיים שהשפיעו על תוצאות השינוי בבתי הספר. כמו כן, בתי ספר שהתמידו בכל שלבי הטמעת השינוי, הצליחו למסדו, כך שהשפיע על תחומי חיים רבים בבית הספר. בתי ספר, שלא השלימו את כל תהליכי השינוי, הצלחתם הייתה חלקית.

מחקר זה עשוי לתרום לגופי הידע העוסקים בחינוך סביבתי ולגופי הידע העוסקים בתהליכי שינוי ולהאיר את החשיבות בביסוס תהליך הטמעת החינוך הסביבתי במערכת החינוך.

ביטוייהם של דפוסי אקטואליה בהוראתם ובתפישתם של מורי-מורים לגיאוגרפיה

ד"ר יעל סנה, מכללת אורנים – המכללה האקדמית לחינוך, קריית טבעון

מחקר זה מציג צבר של ידע מפורט המתייחס לדפוסי הוראתה של האקטואליה על ידי מורי-מורים לגיאוגרפיה. המיון לדפוסי "אקטואליות" מייצג תפישות גיאוגרפיות וחלק ממאפייניו של מבנה-הדעת הגיאוגרפי וכן, מעלה דגמים מגוונים של הוראת גיאוגרפיה בעזרת אקטואליה. כאשר דנים ב'אירועים אקטואליים', אנחנו עוסקים בהתרחשויות בעלי-ערך חדשותי. בחלק ניכר מן המקרים, הכוונה לאירועי-מדיה הראויים להיות משודרים או מוצגים בכתבות-מילוליות. 'אירועים אקטואליים', עוסקים באירועים טבעיים או לא טבעיים: רעש-אדמה (תורכיה, נובמבר 2011), צונאמי (יפן 2010), שרפת-יער (כרמל, דצמבר 2010). אירועים אלו עשויים להיות, ממוקדים ומוגבלים לאזור ולזמן. בנוסף, מתקיימים תהליכים אקטואליים ('התפתחותיים' או 'מחזוריים') המתייחסים להתפתחות ולתמורות: "מחאת-האוהלים" (קיץ 2011). קשיים התעוררו עם הצגת דילמות אקטואליות הנוגעות למשל, לסכסוך היהודי-ערבי. עיסוק זה חייב בירור פנימי ועימות עם ערכים השנויים במחלוקת וזה נמצא בהלימה להצהרות כי "אקטואליה היא גם פוליטיקה". ואמנם, נוצרות דילמות של 'החמצה' בשיעורים. הוראת האקטואליה בגיאוגרפיה נושאת דפוסים מגוונים, ביניהם: שימוש באקטואליה המהווה את הבסיס לנושא השיעור; האקטואליה כאפיזודה חולפת; האקטואליה העולה באופן ממודר; האקטואליה ממנפת אמצעי להעלאת "מקרה-פרטי" (אינדוקטיבי) ומאוחר יותר נעשה המעבר לתהליכי מיון, העברה, מסקנות והכללות (דדוקטיבי). לעיתים, המורים "עטים" על אקטואליה המשמשת כ"הוראה-מזדמנת", להוראת סוגיות גיאוגרפיות בלימוד השוטף. או-אז יוצרים את ההשוואה בין המקרה האקטואלי למקרה שהיה בעבר ('אקטואליזציה'). כמו **בימים אלה**: השוואת האירוע ההיסטורי של הפגנות "הפנתרים-השחורים" (אקטואלי בזמנו, 1971) אל מול הפגנות "**מחאת-האוהלים**" הנוכחית בישראל (קיץ, 2011). ואכן, עיקר עיסוקה של הדיסציפלינה הגיאוגרפית הוא מיפוי של תופעות ותהליכים ו'**מפת מחאת-האוהלים**' בעולם בכלל, ובישראל בפרט מדגימה לנו '**גאוגרפיה-אנושית' בהתהוותה**. המחקר מורה באופן עקבי, כי מורים ניחנו ביכולות והתנסויות המדגישות דפוסי-הוראה מגוונים. השוני ביניהם, נובע מגישות שונות בדרך שימושן של הידע-האקטואלי המצטבר והדרכים ביישומן וכן, מן השוני בידע-הפרסונלי-פרקטי השייך לעברם, ולמומחיותם בגיאוגרפיה.

חשיפה לחולשות/חוזקות עצמיות כמנבאת אוריינטציית שיפור עצמית כמורים לעתיד בקרב

סטודנטים להוראה

ד"ר גלית כרמלי, ד"ר שרית סגל, מכללת לוינסקי לחינוך

מחקרים העוסקים בחוזקות ובזיקתן לאושר ולסיפוק בוצעו בקרב מגוון בעלי מקצועות ובכללם מורים, ואולם זהו מחקר ראשון אודות תפיסת החוזקות בקרב סטודנטים להוראה.

מטרה: לבחון תפיסות-עצמיות של סטודנטים להוראה אודות חוזקותיהם וחולשותיהם כמורים לעתיד ואודות תפיסתם בדבר הדרך להפוך למורה טוב יותר.

כלים: שאלון חצי-מובנה הבנוי משאלות פתוחות הבודקות תפיסה עצמית אודות חוזקות כמורה לעתיד, חולשות כמורה לעתיד ותפיסה בנוגע לדרך להפוך למורה טוב יותר. השאלון ניתן בשני נוסחים:

א) מורכב משלוש שאלות - שאלה בדבר החוזקות כמורה לעתיד, שאלה בדבר החולשות כמורה לעתיד ושאלה בדבר הדרך להפוך למורה טוב יותר.

ב) מורכב משתי שאלות - בדומה לנוסח א' למעט השאלה אודות החולשות.

מדגם: 110 סטודנטים להוראה.

ממצאים: ניתוח תוכן של התשובות העלה כי החוזקות שדווחו בשכיחות הגבוהה ביותר נוגעות לתחום הרגשי והבין-אישי ולמוטיבציה כלפי הוראה, ובשכיחות הנמוכה ביותר - חוזקות הנוגעות לידע. החולשות שדווחו בשכיחות הגבוהה ביותר נוגעות אף הן לתחום הרגשי והבין אישי, אך לעומת החוזקות כאן מדובר ב"מינון יתר" של התכונה ("רגישה מדי", "טובה מדי"), כן נמצאה שכיחות גבוהה של חולשות מתחום המנהיגות והאסרטיביות. בחלק גדול מן המקרים הופיעה אותה תכונה אצל אותו משיב הן כחוזקה והן כחולשה.

כמו כן נמצא הבדל בין נוסחי השאלון ביחס לשאלה הנוגעת לתפיסתה אודות הדרך להפוך למורה טובה יותר. המשיבים לנוסח א' התייחסו בעיקר לחולשות שהופיעו בשאלה השנייה והביעו רצון לשפרן. השיח אודות השיפור היה בעיקרו פסיבי ("להיות יותר"/"להיות פחות") לעומתם, תשובותיהם של המשיבים לנוסח ב', אשר לא נחשפו לשאלה אודות חולשותיהם כמורה לעתיד, היו יותר אקטיביות ואופרציונליות וכללו דרכים מעשיות לשיפור. ידונו ההשלכות לתחום הכשרת מורים, עם הצעה לתוכנית התערבות.

כלא נשים : החצר האחורית של החברה הישראלית

ד"ר גילה חן, מכללת אשקלון

ספר זה מתאר ומנתח ממצאי מחקר אתנוגרפי שנערך בכלא "נווה תרצה". המטרה המרכזית של המחקר הייתה לתאר את עולמן התרבותי ואת חוויית המאסר של האסירות מנקודת מבטן. איסוף הנתונים וניתוחם נעשה באמצעות שילוב של כלי מחקר איכותניים וכמותניים. מדברי האסירות עולה, כי החיים בכלא מורכבים מפאזל של אכזריות וקושי הכוללים: חיכוך מתמיד עם כוחניות וגילויי אלימות מילולית ופיזית, ניצול מיני וכלכלי, רכילויות והלשנות בלתי פוסקות והעיקר, הפרידה והניתוק הכפוי מילדיהן. כל אלה גורמים לאסירות לתחושה של ייאוש, כאב קשה וחוויה רגשית של כישלון מוחלט. נשים אלה ברובן, ידעו כאב וסבל רב עוד לפני כניסתן לכלא. 'הקריירה הקורבנית' שאפיינה אותן טרם מאסרן נמשכת ומונצחת, לעתים קרובות, גם במציאות החיים הקשה של הכלא. אוכלוסיית האסירות מייצגת בעצם, סוף טראגי, ואולי ידוע מראש, של תהליך חברתי כושל המושתת על ציפיות חברתיות מגדריות מסורתיות ושגויות. כל אלה מובילים לתהיות קשות ביחס למשמעות של המונחים עונש וסבל אנושי, ולספקות באשר לצידוק המוסרי והמעשי שבהענשת נשים שנפלו קורבן לשליטה גברית פטריארכאלית, לבני משפחה ולסביבות אכזריות ו'טורפות' במשך כל חייהן. השאלות המתבקשות הן: האם כליאת נשים שחוו כל חייהן התעללות היא אמנם התשובה החברתית הנכונה? והאם הכליאה תסייע לכך שבעתיד יעלה בידן להשתלב בחברה נורמטיבית? מהמחקר עולה, שכלא נווה תרצה אינו נותן מענה לצרכים הייחודיים של מרבית הכלואות בו, ומחריף, לעתים שכיחות, את בעיותיהן הנפשיות, החברתיות והעברייניות. לפיכך, מסקנות המחקר הן שדרושה רפורמה מקיפה גם בשירות בתי הסוהר, אבל בוודאי בחברה כולה ביחסה לנשים בכלל ובייחוד לנשים שעברו מסכת קשה וארוכה של התעללות. המחקר על כלא הנשים מפנה זרקור של אור לעבר החצר האחורית, שנוח לכולנו להתעלם מקיומה, ומאלץ אותנו להתבונן במתרחש באותה חצר.

*מחברי הספר "כלא נשים: החצר האחורית של החברה הישראלית" הם: ד"ר גילה חן וד"ר תומר

עינת

להיות מטפל בעברייני מין: השלכות אישיות, בין אישיות ומקצועיות

חנין כראם-אליאס, האוניברסיטה העברית בירושלים

מטרת ושאלת המחקר: המחקר הנוכחי שואף להבין את החוויה של המטפלים בעברייני מין מהפרספקטיבה הסובייקטיבית שלהם. חוויה זו הנה תוצר של מפגשים טיפוליים עם עברייני המין. השאלה המרכזית עימה מתמודד המחקר הנה "איך המטפלים בעברייני מין תופסים את התהליכים האישיים, הבין אישיים והמקצועיים שהם חווים, מאז שהחלו לטפל בעברייני מין?".

שיטת המחקר: המחקר הנוכחי, נבנה ונערך בהתאם לתיאוריה המעוגנת בשדה הקונסטרוקטיביסטי, שמתייחסת לתיאורים ותהליכים שהמטפלים חווים מאז שהתחילו לעבוד עם עברייני מין. המטרה של השימוש בתיאוריה המעוגנת בשדה הקונסטרוקטיביסטי, הנה לתת הסבר תיאורטי לתהליכים שחווים המטפלים שצומח מתוך התיאורים של המטפלים עצמם.

אוכלוסיית המחקר: אוכלוסיית המחקר הנה 20 אנשי מקצוע: 19 קציני מבחן למבוגרים המטפלים בעברייני מין, שמועסקים בשרות המבחן למבוגרים בכל המחוזות בארץ, ושלפחות במשך שנה שלמה, לפני מועד הראיון, הם טיפלו בעברייני מין. כמו כן, ראיינתי פסיכיאטר אחד שמטפל שנים רבות בעברייני מין במרפאה לבריאות הנפש באחד מבתי החולים בארץ. כאן חשוב לציין, שמעט מאוד פסיכיאטרים בארץ מטפלים בעברייני מין במסגרת מרפאה קהילתית, ולכן נתקלתי בקושי רב לגייס פסיכיאטרים נוספים. כידוע, מרבית הפסיכיאטרים שמטפלים בעברייני מין, עובדים במסגרות סגורות (מחלקות פסיכיאטריות ושירות בתי הסוהר) כאשר מדובר בעברייני מין שנמצאים בטיפול, עם רמת סיכון גבוהה, בעוד שבמחקר הנוכחי, נבחרו מטפלים שמטפלים בעברייני מין במסגרת קהילתית, אשר רמת הסיכון של עברייני מין שבטיפולם הנה בינונית – נמוכה.

כלי המחקר: במחקר הנוכחי נעשה שימוש בראיון עומק חצי מובנה, שמטרתו ללמוד ולקבל תמונה מקיפה על תהליכים וחוויות, שלא ניתן לצפות אותם באופן ישיר.

ניתוח הממצאים והצגתם: הממצאים מתייחסים לחוויה ולתפיסה הסובייקטיבית של השלכות המפגש הטיפולי בעברייני מין, על המטפלים. הממצאים יוצגו בהתאם לעקרון האנאליטי הלקוח מגישת המערכות – של תהליך קבלת תשומות, עיבוד והמרה, וייצוא תפוקות, על ציר הזמן.

“אם אדם אחד יכול להפגין כל-כך הרבה שנאה, דמיינו כמה אהבה אנחנו יכולים להראות יחד”

תגובות של ישראלים ונורבגים לאירוע טרור בנורבגיה

שרית סגל, מכללת לוינסקי לחינוך

המחקר משלב מחקר אתנוגרפי ומחקר אוטו-אתנוגרפי של פסיכולוגית ישראלית, שלמדה בעבר בנורבגיה וקשורה בקשרים מקצועיים וחברתיים לנורבגים, אשר נקלעה עם קבוצת ישראלים לאירוע טרור בנורבגיה. אירוע זה היה מתקפת הטרור הראשונה בתולדות נורבגיה המודרנית. המחקר בדק תגובות של ישראלים ונורבגים, בנורבגיה, בעת הפיגוע ולאחריו. הקבוצה מישראל כללה 3 עובדות סוציאליות, אחות, רופא, וקבוצת תיירים שאינם אנשי מקצוע מתחום הבריאות או בריאות הנפש; והקבוצה הנורבגית כללה 6 בני נוער, 2 עובדים סוציאליים, רופאה פסיכיאטרית ו-4 מבוגרים שאינם אנשי מקצוע מתחום הבריאות או בריאות הנפש.

מתקפת הטרור בנורבגיה כללה שני פיגועים שאירעו בהפרש של כשעה וחצי זה מזה: הפיגוע הראשון, שאותו חוותה הקבוצה הישראלית, היה פיצוץ מכונית תופת בעיר הבירה אוסלו, ובו נהרגו שמונה בני אדם ונגרם נזק רב למבנים. הפיגוע השני, אליו נחשפו שתי הקבוצות רק מאמצעי התקשורת, היה פיגוע ירי, שהרג 69 נערים ופצע עשרות במחנה קיץ של מפלגת העבודה הנורבגית (מפלגת השלטון). לאחר זמן לא רב התברר ששני הפיגועים בוצעו על ידי מפגע יחיד, צעיר נורבגי. התגובות בתקשורת, אליהן נחשפו שתי הקבוצות, היו שונות ממה שרגילה אליו הקבוצה הישראלית, ובטאו בבירור את הנחישות להגן על מה שהנורבגים מצאו כמרכזי בחייהם: הדמוקרטיה.

ההרצאה תתאר את המשותף והשונה בתגובות הישראלים והנורבגים לעצם האפשרות לפיגוע במקום שנתפס כל כך שליו; מהו המהלך הרגשי והחשיבתי שעוברות שתי הקבוצות החל מהמחשבה האוטומטית, גם של התקשורת המקומית, שהמפגע הוא פעיל אלקעידה ועד לגילוי שהמפגע הוא “אתנו-נורבגי”, עם התהייה האם יש מקומות בעולם שמוגנים מאלימות; מה קורה בחוויה של “נרות בכיכר”; ומתי מְפָגֵע “פנימי”, אשר מונֵע ממניעים פוליטיים, מוביל לחוויה של קרע בעם לעומת חוויה של אחדות?

מטרות בלמידת מדעים בבתי"ס דמוקרטיים לעומת בתי"ס "רגילים"

דנה ודר-וייס, ד"ר דיוויד פורטס

"תיקונו של עולם תלוי בתיקונו של החינוך" (גיוהן דיואי, 1960)

מחקר זה מהווה המשך למחקר כמותני קודם שעסק בהשוואה של מוטיבציית תלמידים ללמידת מדעים בין בתי"ס דמוקרטיים ל"רגילים" (Vedder-Weiss & Fortus, 2011). במחקר הקודם נבחנו מטרות התלמידים בלמידה עפ"י הפרספקטיבה של תאוריית מטרות ההישג (Ames, 1992). מטרת המחקר הנוכחי הייתה לחקור את ההבדלים בין בתי"ס הדמוקרטיים ל"רגילים" מבחינת מטרות התלמידים בלמידת מדעים והתפיסות שלהם לגבי מטרות המורים, מעבר למטרות שמיוצגות בתאוריית מטרות ההישג.

100 תלמידים/ות מבתי"ס דמוקרטיים ורגילים נשאלו בראיונות חצי-פתוחים לגבי המטרות שלהם/ן בשיעורי המדעים ולגבי תפיסתם/ן את המטרות של המורות/ים שלהם. ביצענו ניתוח תוכן לפי גישת התיאוריה המעוגנת בשדה. הניתוח הוביל לפיתוח מטריצת מיון, שבמימד אחד שלה הבחנו בין מטרות שמתייחסות לתהליך הלמידה לבין מטרות שמתייחסות לתוצרי הלמידה, ובמימד האחר – בין מטרות פנימיות לבין מטרות חיצוניות. נקטנו גישה כמותנית על מנת להשוות בין אחוז המרואיינים בכל סוג ביי"ס שהזכירו לפחות מטרה אחת מכל אחד מתאי המטריצה.

בנוסף, ערכנו ניתוח צורה על מנת לבחון באיזו מידה התלמידים מבתי"ס השונים הביעו תחושה של אוטונומיה ותחושת כפייה כאשר דנו במטרות הלמידה. ספרנו שכחותן של מילים שמבטאות אוטונומיה (כגון: רוצה) ומילים שמבטאות כפייה (כגון: צריך). חישבנו את השימוש הממוצע למרואיין בכל אחת מקבוצות המילים בכל אחד מסוגי בתי"ס, ובחנו את היחס בין השימוש הממוצע במילים שמבטאות אוטונומיה לבין השימוש במילים שמבטאות כפייה.

התוצאות מעלות הבדלים בולטים בין בתי ספר דמוקרטיים ל"רגילים", מעשירות את התיאור הכמותני שהצגנו בעבר ומציעות הסברים אפשריים להבדלים הכמותניים בהם הבחנו.

מה מניע מורים להתפתח מקצועית? - סיפורי התפתחות מקצועית של מורים כנרטיב המתאר את סיפור ההתפתחות המקצועית ומניעיה

ד"ר אורית אבידב-אונגר, אחוה- המכללה האקדמית לחינוך, האוניברסיטה הפתוחה, מכון מופ"ת

ד"ר יפעת אשרת-פינק, מכללת אורנים, אוניברסיטת חיפה, מכון מופ"ת

במחקר רחב שנעשה, שבו נבדקו מניעים להתפתחות מקצועית של מורים באמצעות איסוף, ניתוח ועיבוד של נרטיבים אישיים ומקצועיים, כדי להבין לעומק ובאופן אותנטי את החוויה האישית והמקצועית של המורות (Clandinin & Connelly, 2000), זוהו והומשגו שלושה מעגלי התפתחות המשקפים יריעה רחבה של מניעי צמיחה והתפתחות מורה במקצוע: **מעגל ה"אני"**, הקשור בביוגרפיה האישית, אירועים משמעותיים ומכוננים אשר קשורים בחוויות של התפכחות והתפקחות בחיי המורה ובאתגר אישי; **מעגל ה"אחר המשמעותי"**, הקשור בסוכן שינוי משמעותי כדוגמת מנהל בית ספר, הורה או מרצה; **ומעגל ה"מערכת הארגונית"**, הקשור לשינוי או רפורמה שעוברת המערכת החינוכית והתרבות הארגונית הבית ספרית. סיפורי ההתפתחות, משקפים בכללותם, מחד, תוצר של קריירה "פנימית" המשרטט "תמונה" לחייו המקצועיים של המורה ומאידך, ממבטאים קריירה "חיצונית", המתרחשת במציאות מקצועית וחברתית שבה המורה מתקדם במערכת לקראת יצירת כוח והשפעה ארגונית בתוך הארגון ומחוצה לו (Borko, 2004). במושב זה, בחרנו להציג בתחילה את כל אחד משלושת המעגלים, לתאר את ה"קול המניע", החזק והדומיננטי של תהליך ההתפתחות המקצועית המשתקף מתוכו ולהדגים באמצעות הנרטיבים שסופרו על ידי הגיבורות (תובל-משיח וספקטור-ברזל, 2010) מאורעות וחוויות שמשקפים את המוביליות המקצועית של המורות בשלושה מישורים: המישור האפקטיבי, המישור הכיתתי והמישור הבית ספרי, ברצף המאופיין במעבר ממצב פסיבי יחסי למצב אקטיבי יחסי, הנע מפעילות

מוגבלת ועד להבניה מחדש (Bolam, 2002). מאחר ובכל סיפור שזורה ייחודיות – בדרך ההתמודדות, בסיפור המועדף, בפתרון ובדרכי ההתמודדות של הגיבורה, תוך כדי הצגת הסיפורים, יושם דגש על הגיבורות המופיעות בסיפורים, ההצלחה, ולצידה התמודדות עם מורכבויות פנימיות של הגיבורה עם עצמה ועם הסביבה בה היא מתפקדת ועובדת כבעלת פרופסיה.

ביקורי תלמידים במעבדות מחקר אוניברסיטאיות כדרך קירובם של התלמידים למדע ומחקר מדעי

דינה ציבולסקי, ד"ר ג'ף דאדיק, פרופ' ג'ף קימחי, האוניברסיטה העברית בירושלים

למרות המגוון בסביבות הלמידה המדעית העומדים לרשות תלמידי תיכון בישראל (כיתת לימוד, מעבדות בבית הספר, מוזיאוני מדע) רובם אינם נחשפים כלל למעבדות מחקר שבהן נערך מחקר אותנטי. עובדה זו מפתיעה ומאכזבת במיוחד בגלל שתלמידים רבים גרים בסמוך למוסדות מחקר.

במסגרת המחקר הנוכחי פותחה יחידת לימוד חדשנית שממוקדת בביקורים של תלמידי תיכון המתמחים בביווגיה במעבדות מחקר של האוניברסיטה העברית. התכנית הופעלה בירושלים וסביבה במהלך שנתיים (2008-2011). בביקורים תלמידים נחשפו לשתי גישות מחקר נפוצות בביווגיה – מחקר הנערך במעבדה בתחום ביווגיה של התא ומחקר הנערך בשדה בתחום האקולוגיה.

במחקר אופיינו עמדות של תלמידים כלפי מדע ומחקר מדעי לפני ואחרי לימודם של יחידת לימוד וכן עמדותיהם כלפי מרכיבים שונים של היחידה. איסוף נתונים כלל ראיונות מובנים למחצה עם תלמידים (N=27), שאלונים עם שאלות פתוחות (N=185) ו"יומנים למורה" (N=11). הנתונים ספקו מידע על עמדות ושינוי שחל בעמדות של תלמידים ממקור מידע ראשוני (תלמידים) וממקור מידע משני (מורים). הניתוח התבצע תוך שימוש בתכנית "נרלייזר" כניתוח איכותני-קונסטרוקטיביסטי נושאי (שקדי, 2003).

ממצאי המחקר הראו כי חל שיפור ניכר בעמדותיהם של התלמידים כלפי ביווגיה ומחקר מדעי (במיוחד בתחום האקולוגיה) בעקבות ביקוריהם במעבדות מחקר. כמו כן, נמצא כי יחידת לימוד מעודדת את התלמידים ללימודי המשך ועיסוק עתידי בתחומי המדעים. בנוסף, הממצאים הראו כי תלמידים פיתחו עמדות חיוביות כלפי יחידת הלימוד המוצעת וכלפי מרכיביה. עם זאת, נמצא כי תלמידים העדיפו מרכיבים שקשורים בביווגיה של התא בהשוואה למרכיבים שקשורים באקולוגיה. העדפה זו ניכרת גם בעמדותיהם של תלמידים כלפי תחומים שונים של ביווגיה. הדבר מצביע על הקשר הקיים בין העמדות הקיימות אצל תלמידים כלפי תחום מסוים בביווגיה לבין עיצוב עמדותיהם כלפי יחידת הלימוד.

קידום חשיבה סטטיסטית הסקתית בלתי פורמלית בקרב ילדים ובני נוער: התיתכן השפעה ארוכת טווח?

עינת גיל, ד"ר דני בן-צבי, אוניברסיטת חיפה

המחקר עוסק בשאלה האם תיתכן השפעה של סביבת למידה על הלמידה והחשיבה לאורך זמן. נבדקת בה, לאורך זמן ובאופן השוואתי, חשיבת תלמידים בחטיבת ביניים אשר בחלקם השתתפו בתוכנית המפתחת חשיבה ומיומנויות סטטיסטיות בסביבת למידה מבוססת-חקר ועתירת-טכנולוגיה שלוש שנים קודם לכן (פרויקט מחקר ופיתוח קשורים). ההנחה שביסוד חיפוש ההשפעה של התוכנית לאורך זמן, מתבססת על עקרונות למידה ועיצוב התוכנית: סביבת למידה המייצרת עבור הלומד הזדמנויות רבות ללמידה פעילה לשם הבנה, בהן מוקדש זמן רב ללמידת מושגים מורכבים, הקשרים ביניהם והיישום שלהם, תוך התנסות בקונטקסטים שונים בעלי עניין ללומד - משפיעה על האופן בו נרכש הידע, על היכולת לשמר אותו, ליישמו ולהעבירו להקשרים אחרים (Bransford, Brown & Cocking, 2000).

חשיבה סטטיסטית הסקתית בלתי פורמלית הנו מושג שצמח בשנים האחרונות על רקע נסיונה של קהילת החינוך הסטטיסטי ליצור נתיב למידה מתמשך, המתחיל בעיסוק במושג הסקה באופן בלתי פורמלי בבית הספר היסודי, לעבר עיסוק פורמלי בו בגילאי תיכון ואוניברסיטה. אלו נסמכים על מחקרים המצביעים על קשיים בתפיסת הסקה פורמלית בתיכון, באוניברסיטה ובשוק העבודה (למשל Garfield & Ben-Zvi, 2008; Bakker et al., 2008). הסקה סטטיסטית אינה דטרמיניסטית והיא לוקחת בחשבון שונות בין מדגמים ושיקולים נוספים המשפיעים על איכות ההכללה-מסקנה.

בכנס אציג שיקולים תיאורטיים ומעשיים בשימוש בשיטות מחקר מעורבות לניתוח הנתונים²³, ממצאים ראשוניים מניתוח אורך ומניתוח השוואתי של שיח תלמידים, וכיצד אלו תורמים לבחינת השפעה ארוכת טווח של סביבת הלמידה. ממצאי המחקר יוכלו בבוא העת לתרום לשינוי ושיפור סביבות למידה בבתי הספר כדי לסייע בפיתוח חשיבה ומיומנויות סטטיסטיות טובות יותר, בתחום תוכן ההופך גורם מרכזי בהבנתנו את העולם סביבנו בחיי היום יום, באקדמיה, בתעשייה ובחברה.

²³ שיטות המחקר המעורבות במחקר מתמקדות בשיטות איכותניות - מיקרו אנליזה פרשנית (למשל, Meira, 1998) וניתוח איכותני נושאי (למשל, שקדי, 2003) לבדיקת תהליכי חשיבה, תפיסה מושגית ומיומנויות חקר, ולצידן שיטת מחקר כמותית לבדיקת הידע הסטטיסטי הנלמד.

הפרעות בתפקוד (המיני) בנשים

אורית צח שוורץ, ד"ר הנרייט דהאן-כלב, אוניברסיטת בן גוריון

השיח החברתי ההטרסקסואלי מגדיר את ההתנהגות המינית "התקינה". השיח הרפואי, אנו טוענות, פועל בתוך השיח ההטרסקסואלי ומגדיר התנהגויות החורגות ממיניות זו כהפרעות. הפרעות בתפקוד המיני בנשים (התמ"נ), הן קבוצה של אבחנות רפואיות הממוינות בספר האבחנות של הארגון האמריקאי לפסיכיאטריה (DSM). האבחנות, הנגזרות מדגם התגובה המינית התקינה, כוללות הפרעות בחשק המיני, בעוררות המינית, באביונה והפרעות כאב ביחסי מין. שכיחות הפרעות אלו נעה בין 25%-40% במרבית המחקרים ועד 80% בתתי-אוכלוסיות. הטיפול המוצע בהפרעות אלו כולל טיפולים פסיכולוגיים התנהגותיים-קוגניטיביים, פיזיותרפיה של רצפת האגן, טיפולים מכאניים (מרחיבי לדן), תרופות סיסטמיות (הורמונים, כולל טסטוסטרון, ותרופות פסיכיאטריות), ועד ניתוחים מטילי מום באיבר המין הנקבי (כריתת מבוא העריה). הטיפולים השונים כרוכים בכאב, בתופעות לוואי ובמצוקה נפשית הנוספים לסבל הכרוך בעצם האבחנה והתיוג החברתי של הסובלות מהפרעות אלו.

בפרקטיקה הרפואית נגזרות ההפרעות מההבחנה שבין ה"תקיין", המייצג את ה"טבעי", וה"לא-תקיין" המייצג את הסטייה ממנו. הבחנות רפואיות אלו נובעות מהבנה תרבותית את הטבע ולא מהגדרות מהותניות שמן הטבע. על בסיס טענה זו אנו בוחנות מחדש את השיח הרפואי היוצר את הרצף מה"סטייה" ועד הטיפול, ב"הפרעות" הנוגעות לתפקוד המיני של נשים.

טענתנו היא שהאבחנות של התמ"נ מבוססות על מרכזיותה של החדירה הנרטיקית בשיח התרבותי ההטרסקסואלי. החדירה הנרטיקית נתפסת כמיניות הטבעית ולכן הנורמאלית הבלעדית, ומכאן שכל סטייה ממנה או חוסר אפשרות לממשה מוגדרים כהפרעות בתפקוד ומחייבים ואף מצדיקים התערבות רפואית.

החלופות שאנו מציעות למרכזיותה של החדירה הנרטיקית, כמייצגת את המיניות התקינה, יאפשרו להגדיר מחדש "הפרעות" אלו בתפקוד המיני כחוויות מיניות. באופן זה תתאפשר התמודדות רפואית שונה עם הנושא ותופחת המצוקה הגופנית והנפשית של קבוצה שלמה של נשים.

התפתחות מקצועית של מורים בעקבות השתלמויות בעבר: מחקר רטרוספקטיבי המשלב

ראיונות עומק ומסמכי המורה

יעל פורמן שהרבני, המכללה האקדמית בית ברל, מכון ויצמן למדע

מחקרים רבים עוסקים בהתפתחות מורים בעת השתלמויות או מיד עם השלמתן, אך חסר ידע לגבי ההשלכות לטווח רחוק על ההתפתחות המקצועית שלהם. כמו כן, קולם של המורים אינו נשמע פעמים רבות בשיח על התפתחותם המקצועית. במחקרי התמקדתי בהתפתחותם המקצועית של מורים למדעים בחטיבות-הביניים בעקבות השתלמויות ממושכות בהם השתתפו בעבר (7-10 שנים). במחקר, שנערך בגישת תיאוריה מעוגנת בשדה, השתתפו 33 מורים ו-8 מנחים משלוש השתלמויות שנערכו בשנות ה-90. גישת המחקר אשר שלבה התבוננות רטרוספקטיבית של המורה על השפעות ההשתלמות עם תיעוד עבודתו/ה בהווה הינה חדשנית. במעגל המרכזי של המחקר השתתפו עשרה מורים אשר רואיינו בראיונות עומק חצי מובנים, במהלכם התבקשו להראות מסמכים הקשורים לתרומת ההשתלמות לעבודתם בעת המחקר, כגון תוכניות עבודה, מערכי שיעור, דפי עבודה ותוצרי תלמידים. כאשר הדבר התאפשר, נסקרו כל מסמכי העבודה הקשורים לנושא אחד או שניים מתוכנית הלימודים, משנת הלימודים בה ניערך המפגש או הקודמת לה. במקרים אחרים המורים הראו דוגמאות של מסמכים הקשורים ליישום החידושים מן ההשתלמות, אשר היו ברשותם. במהלך הראיון תועד מידע לגבי תוכן המסמך, תפקידו, השותפים לו והקשר שלו להשתלמות. המסמכים היוו מקור לטריאנגולציה אך במקביל אפשרו העמקה של השיח בראיון, וניתוחם איפשר הבנה טובה יותר של דברי המורה והוסיף מימדים חדשים. המסמכים נותחו בהתייחס ל: דברי המורה על תרומת ההשתלמות; לתכנים ולמיומנויות העיקריים בתוכנית הלימודים; לשימור המסמך המקורי או פיתוחו וחידושו במהלך השנים; לעבודת הצוות של מורי המדעים. שילוב הניתוח של דברי המורים עם מסמכיהם אפשר זיהוי של היבט מעשי והיבט תפיסתי בהתפתחות המקצועית, והצעה של דפוסים וקשרים ביניהם וכן הדגשת החשיבות הרבה של קונטקסט ההוראה של המורים בהקשר להתפתחותם המקצועית.

להתבגר ולהתמגדר: התהוות זהות אבהית בקרב נערים

יערה לויין-פריימן, אוניברסיטת תל אביב

מטרת המחקר, אשר מבוסס על עבודת תיזה בהנחיית פרופ' עינת פלד ופרופ' אריאלה פרידמן, היא התחקות אחר התהוות הזהות האבהית טרום אבהות. הזהות האבהית היא התחושה העצמית של אדם לגבי היותו אב, והתייחסותו ל"אני" שלו בהקשר לאבהות. הנחה מרכזית של המחקר היא, שזהות אבהית קשורה לתפקידי מגדר. איסוף הנתונים נערך באמצעות ראיונות נרטיביים עם 19 נערים בגילאי 17-18 מרקע מגוון. ניתוח הנתונים יצא מתוך פרספקטיבה פרשנית הרואה את הנרטיבים כחלק מסדר חברתי המתווה יחסי כוח מגדריים. מהממצאים עולה כי בגיל הנעורים ישנה זהות אבהית. נמצא כי נערים מדברים וחושבים על אבהותם העתידית. פרט לנער אחד, כל הנערים הביעו רצון להיות אבות בעתיד. היו נערים שביטאו רצון עז להיות אבות כבר בקרוב, בעוד אחרים חשים כי האבהות רחוקה מהם לעת עתה. המרואיינים נטו לתאר את אבהותם העתידית במונחים אשר נהוג לראותם כשייכים לעולם הנשי-אימהי – דאגה, קשר ושיתוף. עם זאת, לא נפקד מקומם של התפקידים המסורתיים בתפקידו של האב – מילוי צרכים חומריים וחינוך. בחלק מהראיונות עלו תפיסות מסורתיות על הורות, אך נראה כי בהתהוות זהותם האבהית, נערים רבים העניקו לגיטימציה לשילוב בין מרכיבים הנתפסים כנשיים לבין מרכיבים הנתפסים כגבריים. הורים מהווים מודל לתפקידי הורות, אך גם לחברה בכללותה ולתפיסות חברתיות הקשורות לגבריות ולמגדר השפעה על התהוות הזהות האבהית. הממצאים פורשו באמצעות התיאוריה הפמיניסטית-קווירית של באטלר (Butler, 1990). לטענתה של באטלר, הזהות המגדרית היא מופע המשוחק באופן יום-יומי באמצעות שפה וקודים חברתיים. מתוך גישה זו, המחקר טוען כי גם ההורות היא מופע. בדומה למופעי המגדר, מתקיימים גם "מופעי אבהות". מסקנת המחקר היא כי קיימת אופציה לטשטש את קטגוריות המין, המגדר וההורות ולעשות "צרות של הורות", היינו לערער את ההבחנות הבינריות וליצור ריבוי של זהויות הוריות. הניסיון להגדיר "הורות", "אבהות" ו"אימהות" בצורה גמישה, כך שיהלמו את הזהויות של א/נשים, הוא חלק משינוי חברתי ותפיסתי בהבניית התפקידים ההוריים והתפקידים המגדריים.

"עבד של הסיגריה" ו"מעשן-לשעבר"- עישון וזהות בעידן הנוכחי

ענת נכטיגל, המכללה האקדמית תל אביב-יפו

עישון הוא פרקטיקה תרבותית שיש לה השלכות פיזיות, רגשיות וחברתיות. ההבנה מה מתרחש בקרב הפרט ובקהילתו בעת העישון ובעת הפסקתו, חשובה על מנת להתמודד עם תופעת העישון המזיקה לחברה ולפרטים בה.

מטרת מחקר זה הייתה לבדוק מהם התפקידים שמשחקים העישון והשיח האישי והחברתי סביב הפסקתו, בהבניית זהות המשתתפים בסדנת גמילה מעישון. התעניינתי במיוחד באופן בו מקשרים המשתתפים בסדנא את העישון לעצמיותם. כמו כן, ביקשתי להבין את תהליך הבניית הזהות במהלך תהליך הגמילה מעישון. המחקר אימץ גישה אתנוגראפית למחקר, כך שנטלתי חלק פעיל בסדנת גמילה קבוצתית מונחית בת תשעה מפגשים. מכאן, ביקשתי גם לבחון את המנגנונים הפועלים בתוך קהילת הסדנא, שתורמים לגיבוש זהות ה"מעשן" וה"מעשן הנגמל". עד עריכת מחקר זה, לא נבדקו העישון והפסקתו, כפרקטיקה המבנה זהות בתוך קהילת סדנת הגמילה.

הפונקציה שממלא העישון בחיי היום-יום של המשתתפים וצורות הפרפורמנס אליו הוא מקושר, התגלו כמגוונים. כמו כן, רבים התייחסו לעישון, כדבר המצביע על תכונות אישיותיות. בקהילת סדנת הגמילה, המשתתפים הפנימו שהעישון הוא בהכרח דבר מכוער, מלוכלך ומסריח, שקשור לחולשה וחוסר שליטה פנימיים. דרך המנגנונים החברתיים-תרבותיים הפועלים בסדנא, הפכו התכונות השליליות של העישון להיות התכונות השליליות של הפרטים. המשתתפים התייחסו להפסקת העישון כמונחים של פרידה מאחר משמעותי וכשינוי עמוק בזהותם. חלקם שימרו את זהות ה"מעשן" בתוך "זהות ממוקפת" של "מעשן-נגמל" או "מעשן-לשעבר". כך, זהות המעשן נשארה כחלק של עצמיותם, הזכירה להם את ההתמכרות באורח קבע ומנעה מהם את העישון. מאחר ולא עישנו בפועל, "המעשנים-הנגמלים" חסכו לעצמם את התכונות השליליות של העישון, אך יכלו מידי פעם ליהנות מהסיגריה "בדמיונם". מחקר זה מעלה שאלה חשובה בנוגע לתפקיד שינוי זהות בהפסקת עישון לטווח ארוך.

פוסטרים

יום שלישי 7.2.2012

“הלנו אתם אם לצרינו”: הסבת אקדמאים מואצת לתפקידי הוראה – חזון המערכת מול

המציאות בשדה

דורון שורץ וד"ר דלית לוי, מכללת סמינר הקיבוצים

בשנים האחרונות אנו עדים לגידול בכמות האקדמאים המחליטים לערוך הסבה מקצועית מתחום עיסוקם לתחום ההוראה והחינוך. מוסדות ההשכלה הגבוהה נערכו לענות על הדרישה באמצעות תוכניות הסבה "רגילות" שמשכן בין שנה לשלוש שנות לימודים. אלא שהמשבר הכלכלי של 2008 הביא לתמיכת משרדי הממשלה בפתיחת מסלולי הסבה חדשים ומקוצרים.

לאור המחסור הגובר במורים למתמטיקה, מדעים ואנגלית, הופנתה הקריאה במיוחד לאקדמאים המועסקים במקצועות ההיי-טק ובסביבות בהן התקשורת מתנהלת באנגלית, עליהם נאמר כי הם צפויים להוות תוספת איכותית במיוחד למערך ההוראה בישראל. החל מחודש מרץ 2009 ועד אוגוסט 2011, התקיימו שלושה מחזורי הסבה ייחודית ועוד שני מחזורים של תוכנית להכשרת פורשי כוחות הביטחון להוראה. לכל מחזור ניתן שם ייחודי: "הכשרה **מזורזת** של אקדמאים להוראת אנגלית", "תוכנית **מואצת** להכשרת אקדמאים **איכותיים** להוראת מתמטיקה ומדעים", "**צוות – הטובים לחינוך**". הרציונל העומד בבסיס תכניות כאלה הוא, כי בחירה מחושבת ומחודשת של מקצוע שנעשתה מתוך בגרות וניסיון חיים, הרצון להעשיר את ציבור התלמידים ותוספת חוזקות שנמצאות בחסר בבתי הספר יתרמו לכך שהמוסבים יצליחו בתפקידם החדש. יחד עם זאת, הדרישות אשר נדרשות מכל מורה שונות בתכלית מהדרישות אותן נדרש המוסב לעמוד בעבר מבחינת בניית מעמדו כמורה בקרב התלמידים, העיסוק בבעיות משמעות, ההתערות בחדר המורים, הקשר עם ההורים וההנהלה, ועוד. מפער אפשרי זה שבין החזון והציפיות לבין המציאות עולות שאלות רבות וביניהן: כיצד נקלטים המוסבים בבתי הספר בתום תקופת ההכשרה המואצת? מה הם חושבים על תהליכי קליטתם? כיצד הצוותים החינוכיים והנהלות בתי הספר הקולטים רואים את כניסת המורים המוסבים למערכת? כפי שנרמז בכותרת, עשויות לבוא לידי ביטוי גם תפיסות המדגישות את הפן המאיים בקליטתם של בוגרי התכניות המזורזות הללו.

באמצעות ראיונות עומק עם בוגרים שנקלטו בבתי ספר ועם המנהלים הקולטים, עבודה זו בוחנת כיצד מתארים בוגרי ההסבה את תקופת קליטתם במערכת החינוך ואיך הם רואים את הקשר בין שלב זה לבין התפתחותם האישית והמקצועית. בהרצאה יוצגו ממצאים ראשוניים מניתוח הראיונות.

”ההצלחה בידיים שלי”: מורי בית ספר יסודי משלבים מערכת מודל (Moodle) בכיתותיהם

עדנה טוויל, ד”ר דלית לוי, מכללת סמינר הקיבוצים

ההתפתחות המהירה של טכנולוגיות המידע בשלושים השנים האחרונות, ובמיוחד השינוי שחל בשימוש ברשת האינטרנט כזירה שבה מתנהלת תקשורת רב-כיוונית (web 2.0) והשימוש בתוכנות קוד פתוח (open source) משפיעים באופן משמעותי על תרבות ההוראה והלמידה בבתי הספר. המגמה בשנים האחרונות היא לשלב את הטכנולוגיות החדשניות בתהליכי ההוראה-למידה, אך בבתי הספר היסודיים מתנהל השינוי הזה בצורה איטית ומובל על ידי מורים המשוגעים לדבר ללא תגמול הולם. השמעת קולם של המורים ביחס להטמעת הכלים הטכנולוגיים החדשניים בעבודתם חשובה מאוד, מכיוון שהם המובילים את ההוראה והלמידה בבתי הספר והם אלה הנדרשים לשנות את דרכי עבודתם בכיתות ואף לשנות את תפיסת תפקידם בתהליכי ההוראה והלמידה. מטרת המחקר המתואר כאן היא להביא את קולם של מורים בבית ספר יסודי בהתייחס לשילוב טכנולוגיה ופדגוגיה, ולתאר את השינויים שחלים באופני פעילותם בבית הספר תוך כדי השילוב של מערכת מודל (Moodle) בכיתותיהם. כדי להשיג את המטרה התבצע חקר מקרה בבית ספר יסודי במהלך 2010, שבמהלכו תועדו שלושה מורים בתהליכי השילוב של אתר כיתתי במודל בתהליכי ההוראה והלמידה בכיתתם. מורים אלה פעלו באתר בהתאם להעדפותיהם, למיומנויות הטכנולוגיות שלהם ולרצונם האישי ללמוד ולהתפתח בתחום. בעקבות ניתוח הנתונים שנאספו באמצעות כלים איכותניים בשדה המחקר האותנטי, נוסחו התשובות לשאלות המחקר באמצעות הסיפורים האישיים של כל מורה. סיפורים אלה פורשים את התהליך השנתי שעבר על כל אחד ואחת מהם. בין היתר, מתמקדים הסיפורים במה שגרם למורה לקחת חלק בשילוב האתר בעבודת ההוראה, בחוויות מהעשייה היום יומית בכיתה, בדברים שהקשו עליו או עליה את המשימה, ובדברים שתרמו להתפתחות המקצועית. אחד הממצאים הבולטים של המחקר הוא שתחושת ההצלחה היא זו שקידמה את המורים הלאה בשילוב הטכנולוגיה החדשה בעבודתם. לפיכך מתמקד מאמר זה בסיפורי ההצלחה של המורים, ובמיוחד בסיפורו של נועם (שם בדוי) שכותרתו משמשת גם ככותרת המאמר.

עיצוב סביבת למידה בגישת מפר"ש (מקוונת פתוחה רבת שותפים) עבור קורס בשיטות מחקר איכותניות

ד"ר דלית לוי, ד"ר שרא שרירא, מכללת סמינר הקיבוצים

מאמר זה בוחן את התאמתה של גישת מפר"ש ללמידה והוראה של קורס העוסק במחקר איכותני עבור סטודנטים המתכשרים להוראה. ראשי התיבות מפר"ש הם תרגום לעברית של MOOC - Massive Open Online Course. זהו יישום מעשי של התיאוריה הקרויה קונקטיביזם (Siemens 2009) על פיה למידה מתרחשת בצמתים בהם אנשים, תכנים וסביבות דיגיטליות נפגשים. כגישה פדגוגית חדשנית אשר מתאפשרת ונתמכת בטכנולוגיות רשת האינטרנט ומדיה חברתית, הלמידה בגישת מפר"ש מזמנת למורים לעתיד התנסות משמעותית בתהליכי למידה ושיח בעידן הידע של המאה ה-21 ומכינה אותם לתפקידם כמחנכים שהם "פדגוגים דיגיטליים" (יניב, 2011).

בשנתיים האחרונות התקיימו בעולם מספר קורסים מקוונים ופתוחים למעוניינים בכך מכל העולם, שעסקו בנושאים מגוונים (לדוגמה ראה לוי 2011). אלפי לומדים לקחו בהם חלק, בין במסגרות פורמליות מחייבות ובין במסגרות שאינן מעניקות קרדיט אקדמי. קורס כזה אינו מנוהל במקום מסוים וגם לא באמצעות טכנולוגית למידה יחידה. הלמידה מבוססת על פעילויות שכל משתתף בוחר לעשות, ועל כן הלמידה בקורס שונה אצל כל אחד. למשתתפים מומלצים ארבעה סוגי פעילות: **צבירה** של משאבי ידע; **ערבול** (remix) שלהם תוך שימוש בטכנולוגיות אינטרנט שונות; **ניסוח מחדש** באמצעות כתיבת דוחות אישיים ויומנים מקוונים; **ומשוב-קדימה** – שיתוף מחשבות עם אחרים, במקום ובזמן לפי בחירת הלומד/ת. גם תפקידי המרצים בקורס כזה שונים מהמקובל. לכל קורס יש מספר מנחים שותפים, המכונים "תומכי למידה" (facilitators).

במכללה להכשרת מורים בה אנו פועלות, קורס "שיטות מחקר איכותניות" (בשם זה או אחר) נחשב כקורס תשתית המחייב את הסטודנטים בכל המסלולים. מדובר במאות סטודנטים אשר לומדים את הקורס מדי שנה. כחלק מהמגמה הכללית להתאמת דרכי הלמידה וההוראה במכללה לנדרש מהמורים במאה ה-21, ביקשנו לבחון מהם מאפייני הקורסים בתחום של מחקר איכותני וכיצד ניתן לעצב סביבת למידה מקוונת ופתוחה שתתאים לריבוי המשתתפים שאמורים לקחת בקורסים אלה חלק. בהרצאה נשתף את הקהל ברעיונות הפדגוגיים-תיאורטיים והעיצוביים-פרקטיים שהתפתחו כתוצאה מבחינה זו, וכן באתגרים שנושא עמו התהליך לסטודנטים, למרצים ולמכללה כארגון.

כלי לניתוח שיח כיתתי המשלב תיאוריה בלשנית ותיאוריית למידה

מיכל טבח, אוניברסיטת תל-אביב

טלי נחליאלי, מכללת לוינסקי לחינוך

מטרת המחקר היא זיהוי תהליכי למידה והוראה של סטודנטים במכללה להכשרת מורים במסגרת קורס למתמחי מתמטיקה. בהיצג זה נדגים כלי לניתוח שיח לימודי שהוא תוצאה של שילוב שתי תיאוריות – האחת בלשנית (SFL) והאחרת, תיאוריית למידה (קומוגניציה).

על פי SFL (Halliday, 1978; Halliday & Matthiessen, 2004; O'Halloran, 2005), שפה היא משאב ליצירת משמעות תוך כדי בחירה. על פי הלידי, כל שימוש בשפה ממלא שלוש פונקציות בו זמנית – הדובר מתייחס לתוכן כלשהו (ideation), מעמיד את עצמו ביחס לנאמר ולשותפיו לשיח (interpersonal), ומארגן את הטקסט כך שיהיה בעל משמעות בהקשר הנוכחי (textual). שלוש הפונקציות האלה נקראות – מטה פונקציות (פונקציות-על).

הגישה הקומוגניטיבית (Sfard, 2008) היא גישה סוציו תרבותית אשר מגדירה חשיבה כהפנמה של תקשורת בינאישית. השיח הוא סוג מסוים של תקשורת שמאופיין על ידי ארבעה מרכיבים – המילים והשימוש בהן, המתווכים הויזואליים, הרוטינות והנרטיבים המקובלים. על פי גישה זו אפשר להתייחס לכל תחום תוכן (למשל, מדעים או מתמטיקה) כאל סוג של שיח בעל מרכיבים הייחודיים לו.

כדי לזהות תהליכי הוראה ולמידה, צילמנו ותכתבנו את כל השיעורים במסגרת קורס מתמטי אחד. כלי המחקר שבו השתמשנו לניתוח השיח הכיתתי איפשר התמקדות בשלושה סוגי שיח המתרחשים בו זמנית בכיתה – התכני, הבינאישני והארגוני, ולכל שיח, בכל אחד מארבעת המאפיינים שלו. התייחסות כפולה זו, הובילה לזיהוי התרומה הייחודית של כל שיח. בקורס שניתחנו נמצא כי ההיבט הבינאישני היה מרכזי. המורה טיפחה היבט זה על ידי העצמה של הסטודנטים ושל ההתקדמות שלהם. נראה שטיפוח זה הוא שאיפשר את התפתחות השיח התכני (המתמטי) של הסטודנטים.

חווית המעבר ממתמודד עם מוגבלויות פסיכיאטריות ממושכות לצרכן נותן שירות

ד"ר מקס לכמן, אילה פרידלנדר-כץ, אוניברסיטת חיפה

יקי סינגר, עמותת "אנוש"

הרצאה זו תתמקד בהיבט אחד של הפעילות הצרכנית בבריאות הנפש והיא פעילות של מתמודדים (אנשים המאובחנים עם מחלה/הפרעה נפשית ממושכת) העובדים כנותני שירות במערך השיקומי בבריאות-הנפש. מדינות מערביות רבות בעולם (בהן ישראל, ארה"ב, קנדה, אוסטרליה ועוד) מפעילות מדיניות המבקשת לעודד ולהרחיב מעורבות של מתמודדים במתן שירותים, מתוך הבנת ייחודיות תרומתם וכערות תעסוקתי משמעותי לעובדים עצמם. ייחודיות התופעה בכך שהיא שמה את חשיבות הידע מניסיון אישי בהתמודדות כחלק אינטגרלי ומהותי בפרקטיקה של טיפול ושיקום בבריאות הנפש.

ההרצאה תתבסס על מחקר איכותני הבוחן את החוויה הסובייקטיבית של המעבר מעמדה של מתמודד הצורך שירותים, לעמדה של צרכן נותן שירות בבריאות הנפש. המחקר התבצע על ידי יקי סינגר במסגרת החוג לבריאות הנפש הקהילתית באוניברסיטת חיפה, בהנחיית ד"ר מקס לכמן ופרופ' דיווד רועה, והתבסס על 15 ראיונות נראטיבים וניתוחם.

להבנת המורכבות והגיוון של חווית המעבר השלכות הן לפרקטיקה השיקומית והן לעיצוב מדיניות, מבחינת האופנים שבהם ניתן לתמוך בתהליך המעבר. בנוסף, ידע על המעבר מנקודת מבטם של מתמודדים עשוי לעזור למתמודדים אחרים השוקלים לממש מעבר כזה.

ניתוח הראיונות חשף סגנונות ונתיבים שהשפיעו על המעבר לבניית זהות חדשה, המבוססים בעיקר על ה"מניע המוביל" שדחף את האדם לשינוי. ניתן לראות את המניעים המובילים על רצף שבין הרצון לבנות זהות חיובית מחוץ למחלה, לבין שינוי המבוסס על מניעים "אידיאולוגיים" והשאפה לתרום ולהשפיע על הפרקטיקה באמצעות הידע מניסיון.

על סמך הממצאים ייערך דיון על חשיבות הידע מניסיון אישי בטיפול ושיקום ועל גורמים מסייעים וגורמים מעכבים במעבר מאדם המקבל שירותי טיפול ושיקום לאדם הנותן שירותים, בנקודות הממשק בין היחיד לסביבה החברתית והמקצועית.

בין הגשמה קהילתית להגשמה אישית: מפוני גוש קטיף שש שנים לאחר הפינוי

שרה ברונשטיין-אריאל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

בשל מרכזיותו של המרחב בחיי המתיישבים בגוש קטיף, והקשר ההדוק בין המרחב לקהילה ולזהות העצמית של המתיישבים, המחקר בחן האם המרחב החדש השפיע על תפיסות ההגשמה של מפוני גוש קטיף ובאיזה מקרים המשיכו המפונים את הניסיון לממש הגשמה קהילתית במקומות החדשים אליהם הגיעו לאחר הפינוי, ובאיזה מקרים המפונים פנו להגשמה אישית, דרך קידום האינטרסים האישיים.

המחקר מצא כי שש שנים לאחר הפינוי, מעט מאד נותר מהקשרים הקהילתיים ההדוקים אשר התקיימו בגוש קטיף. פרקי הזמן הארוכים בהם רוב המפונים שהו במלונות ובפתרונות מגורים זמניים ריסקו את המבנה הקהילתי והותירו את הקהילה ככלי המשמש להעברת מידע ולקבלת פיצויים. רבים מהמפונים חשו ניכור כלפי המקום החדש וכלפי הקהילה, פיתחו אוריינטציה אינדיבידואליסטית ופנו להגשמה אישית.

לעומתם, קבוצה קטנה אשר נותרה בעלת אוריינטציה קהילתית דיווחה על תחושה של המשכיות לחיים שהתקיימו בגוש קטיף, כאשר הקהילה ממשיכה להוות את מוקד העשייה המשותפת. בקבוצה זו ערכה של הקהילה עלה על ערכו של המרחב וחזקה של הקהילה סייעה בהתגברות על הקשיים הכרוכים בהסתגלות למציאות שלאחר הפינוי.

המחקר צופה כי בהיותן של התפיסות דינמיות ומשתנות לאורך זמן, תמונת המצב אשר התקבלה בעקבות המחקר עלולה להשתנות בעתיד. יתכן שלאחר שרוב המפונים יעברו ליישובי הקבע ויקבלו את מלוא הפיצויים החומריים אשר הוקצו להם, תתעורר שוב השאיפה להגשים מטרות משותפות במסגרת הקהילה ויחול מעבר מאינדיבידואליזם לקהילתיות. אמנם, ככל שיתארך הזמן עד להשלמת המעבר לבתי קבע, יש להניח שהמפונים אשר לא מצאו קהילות משמעותיות להשתייך אליהן עד כה, ימשיכו להתרחק מהקהילתיות ולכן קיימת האפשרות שדווקא הנטיות האינדיבידואליסטיות הקיימות יתגברו, עד לפניה להגשמה אישית מובהקת.

מארג חברתי מקצועי ב"שלובים"

סמדר בר-טל, יורם אורעד, סוזאן צעירי, מכון מופ"ת

אנשי חינוך זקוקים למסגרות לשיתוף ולהתמקצעות מתמדת, החיוניות להתפתחותם המקצועית. רשת חברתית מסתמנת כמסגרת וירטואלית המתאימה היטב להתמודדות עם צורך זה. כמו כן, סקרים מציינים את עליית משקלן של רשתות חברתיות בתחום החינוך בדור הבא של מערכות למידה מרחוק (סלנט, 2009). אלה, וכן נוכחותם של הרשתות החברתיות בחי הפרט ובמגזרים שונים הובילו את מכון מופ"ת לפתוח את הרשת החברתית מקצועית "שלובים". הרשת מיועדת לכלל אנשי החינוך, ומאפשרת, בין השאר, קבלת מידע מהנעשה ברחבי הגלובוס בנושאי חינוך. תוך שנה הגיעה "שלובים" לאלף חברים מכל מגזרי החינוך בישראל. באמצעות הרשת אנו מנסים להביא למוביליות חברתית ולהביא לקדמת הבמה סוגיות הנמצאות בדיון הציבורי והמקצועי בתחום החינוך, ההוראה והלמידה. "שלובים" מאפשרת לכל אזרח דיגיטלי העוסק בחינוך, הוראה ולמידה להיות שותף בקהילה מקצועית בה הוא נחשף בהיבט המקצועי של חייו ללא קשר לחייו הפרטיים. לכל חבר בשלובים יש דף שבו הוא מציג פרטים אישיים על עצמו, שהוא בוחר להציג - תחומי עניין, עיסוק מקצועי, ספרים אהובים, אימייל, אתר אישי, בלוג שלו ועוד (אורעד, 2010).

פעילות "שלובים" פתחה צוהר לאנשים מהמרכז והפריפריה להיות שותפים לחשיבה, להעברת מידע, להתלבטות ולעבודה שיתופית לקראת הובלת תהליכים ושינוי. "שלובים" היא תופעה חברתית מקצועית ייחודית בישראל ויתכן גם בעולם בכל הנושא הקשור להכשרת מורים. יתרונה של רשת חברתית מסתמן גם בנוגע להתפתחות מקצועית של מורים ולהכשרת מורים. הוא בא לביטוי בכך שהיא מאפשרת למורים להתקבץ יחדיו סביב ענייני מקצוע, להשמיע את קולם, לעודד בטיפול בסוגיות יומיומיות ולאפשר להם לשתף עצות טובות בסביבה לא מאיימת (Zakari, 2010).

שינוי ותקיעות ביחסים בין ידע, רפלקציה והתנסות ב"מאמרי חכמת המעשה"

של עובדים סוציאליים

אריאלה שטורם, אוניברסיטת חיפה

התופעה לפיה החיים בכלל, והפרקטיקות המקצועיות בפרט, אינם מתרחשים "לפי הספר", מוכרת (אם כי לא תמיד מוצהרת). איש המקצוע ב"שטח" (professional practitioner), ב"פיצה" בלשונו של Donald Schon, נתקל לעתים במצבים שבהם קיים פער בין מה שהוא יודע מתוך מטעני הידע המקצועי שלו - האקדמי והמוסדי, ובין מה שהוא חווה בהתנסויותיו. ברצוני להציג את האופן שבו פערים אלה באים לידי ביטוי במאמרים שכתבו עובדים סוציאליים במסגרת קורסים לכתיבת "מאמרי חכמת המעשה", שמתקיימים בבית הספר המרכזי להכשרת העובדים בשירותי הרווחה. בהנחיה שלי ושל שתי מנחות נוספות, המשתתפים מספרים בכתב על התנסויות מקצועיות, מנתחים אותן, מנסים להתבונן בהן באופן רפלקטיבי - כאנשי מקצוע שהם גם אנשים בעלי זהויות נוספות, מנקודת מבט סובייקטיבית, ומפיקים מהן תובנות. התוצאה: מאמר שמבטא את "חכמת המעשה" האישית שלהם, שנוצרת במפגש בין הידע המקצועי-אקדמי ובין "השטח", ומתפרסם בקהילות המקצועיות.

הנושא מבוסס על ממצאים מתוך עבודת המחקר שלי לדוקטורט, שבה אני עוסקת בימים אלה, על אודות תהליכי רפלקציה של אנשי מקצוע, שכותרתה: "דברים שרואים מכאן לא רואים משם - ממעשה לחכמת המעשה באמצעות רפלקציה מרובת פרספקטיבות".

אדגים באמצעות קטעי טקסטים וייצוגים סכמתיים שלהם כיצד מטעני הידע חוסמים את יכולתו של איש המקצוע להתבונן בהתנסויותיו ולהבינן "כפי שהן", במובן הפנומנולוגי, וכיצד הרפלקציה מאפשרת להתגבר על חסמים אלה, למצוא פתרונות בפרקטיקה היומיומית ואף לאתגר את מטעני הידע הקיימים.

מחקר פעולה - בניית קהילת מעשה רב-תרבותית מתוקשבת למורים במקצוע מדעים

ליאור סולומוביץ, מכללת קיי באר שבע
נועה אבני, מרכז מדע ים המלח והערבה
גלעד רביד, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

ריחוקם של יישובים ממרכזי מדע בדרום ישראל מקשה על מורים למדעים להתמיד בלימודיהם, הנחוצים להתפתחותם המקצועית במשך השנים. הנגישות הנמוכה למרכזים מדעיים באזור הדרום עלולה לגרום ליצירת פערים חינוכיים וטכנולוגיים אצל המורים, וכתוצאה מכך, להישגים נמוכים בקרב תלמידיהם.

פרויקט רשת אסיים (אדם וסביבה במדבר) מציע אפשרות לגשר על פני פערים אלו, באמצעות תיעוד ההתגבשות של אוסף משתתפים (מורים וחוקרים מהאקדמיה) לקהילת מעשה מתוקשבת, המקרבת את המדע למורים ולתלמידים. על מנת לעקוב אחר התפתחות קהילת מעשה, עוצבה סביבה מתוקשבת שבה חברי הקהילה פעלו, ובאמצעותה זוהו ותועדו מאפייני התפתחותה.

סביבה זו מאפשרת לעקוב אחר התרחשות שיחות חיות ולצפות בהקלטות של מפגשים ודיונים ברשת אשר התקיימו בין המורים לחוקרים מהאקדמיה. במקביל, ישנו תיעוד רפלקטיבי המבוסס על גישת מחקר הפעולה, לפיה החוקר מתפקד כמעצב הקהילה. הוא מתאר את מחשבותיו ולבטיו לגבי תהליך התפתחותה, תוך התייחסות לרגשות, למחשבות, לאמונות ולידע. ניתוח של ראיונות עם המורים החברים בקהילה מאפשרים להבין כיצד הם תופסים את התהליך שהם חוו במסגרת המתוקשבת.

ממצאים ראשוניים מלמדים כי מעצבי הקהילה ניצבים בפני קשיים רבים ויום-יומיים, אשר הופכים את הקמת הקהילה לתהליך מורכב הדורש חשיבה מתמדת מצד מפתחיה. בנוסף, הממצאים מלמדים על החשיבות שמייחסים המורים ליכולת הסביבה המתוקשבת לאפשר להם לשתף את עמיתיהם בחוויות מקצועיות ואישיות. למרות זאת, המורים בקהילה נעדרים עדיין מרכיב של הזדהות עימה, הסביבה המתוקשבת עדיין מעוררת אי אמון וניכור עניין המוביל לתחושת שייכות נמוכה הנמדדת בשיתוף פעולה וחברות נמוכים, ולכן יש להם קושי לתקשר בצורה תכליתית ולפתח קשרים אישיים וחברתיים בתוך הקהילה.

ממצאים אלו הובילו את מפתחי הקהילה לעיצוב מחודש של הסביבה המתוקשבת ושל אופן ניהולה. שולבו מפגשי פנים-אל פנים, שנועדו להקטין את מרחב הזרות בין המשתתפים, וכן עוצבו מפגשים מתוקשבים המבוססים על שיח, במקום על האזנה להרצאות.

תיעוד התהליך יאפשר לנו להעריך את תרומתם של שינויים אלו ליצירת הקהילה המתוקשבת.

**החוקר האיכותני פנומנולוגיה של הקורסים הטרונספורמטיבים בהוראת הטיפול באמנות
בישראל כצייר פוינטליסטי המשתמש בכלים איכותניים כמכחולים ליצירת תאוריה מעוגנת
בשדה**

אופירה הוניג, בית ברל, מכללת בדויד ילין, אוניברסיטת סאסקס- ברייטון אנגליה

באמצעות 25 משתתפי המחקר, המחקר מצליח לעגן תאוריה (Grounded Theory) לגבי-
קורסים דינמיים התנסותיים- באמצעות אמנות, הניבנים סביב נושא תאורטי ספציפי.
לימודי התרפיה באמנות בישראל - כמו בעולם, בעלי תפיסה דינמית וכוללים קורסים ייחודיים
אלו. קורסים שלמרות שבמרכזי ההכשרה לפסיכותרפיסטים באמנות בעולם מתייחסים אליהם
כמרכיב חשוב ומהותי, עדיין לא נחקרו. ובישראל מהותם ומטרתם לעיתים מעורפלת בעיני
המערכת האקדמית.

שאלות המחקר:

1. מה מהותו ומרכיביו של קורס התנסותי דינמי באמצעות אמנות?
2. מה תרומתו להתפתחות האישיות הטיפולית של הסטודנטים?
3. מה תפקיד המרצה בקורס כזה?

מתודולוגיה:

האפיסטמולוגיה הקונסטרוקטיביסטית שלי הכתיבה שימוש בפרדיגמה פנומנולוגית המתאימה
לדרך בה נוטים מטפלים באמנויות להתבונן ביצירות הנוצרות בחדר הטיפולים.
כשבמהלך המחקר התהוותה תאוריה מעוגנת בשדה (Grounded Theory).

מתודה

ראיונות עומק עם 11 מרצים מארבע תוכניות וותיקות להכשרת מטפלים באמנות בישראל – דויד
ילין, סמינר הקיבוצים, לסלי קולגי, אוניברסיטת חיפה (שאחרי השינוי האקדמי).
"חקר מקרה" נתונים מקורסים 'התנסותיים דינמיים באמצעות אמנות' שאני מעבירה מזה כ-16
שנים - כייצוג למכללת בית ברל.
ראיונות עומק עם 14 מטפלות באמנות בוגרות התוכניות השונות, על תפיסתן את תהליך
הכשרתן.

ניתוח הנתונים

ניתוח הנתונים סוקרטי, תאורטי (Colley(2010) ו- Kvale(2009) מדגיש את יכולת ה"חוקר
מבפנים" לערוך ניתוח נתונים כזה אם הוא מצוי בידע התאורטי בתחום ומשתתפי המחקר
מחזיקים בידע תאורטי רלוונטי. מהנתונים התגבשה ההבנה כי במהותם הקורסים הללו הינם
"טרנספורמטיבים", שבהגדרתם יוצרים תהליך להשגת שינוי אצל סטודנטים באמצעות למידה
משמעותית, על מנת שיהוו שגרירים לשינויים חברתיים. נמצא כי - הקורסים ההתנסותיים
דינמיים באמצעות אמנות נבנים בהתייחסות לנושא תאורטי ובהתייחסות לתהליכים רגשיים
הרלוונטיים לסטודנטים ולקבוצה הספציפיים ומשפיעים על התפתחות האישיות הטיפולית של
הסטודנט בנושא.

Development of Relationship between Narrative of Illness and Post-trauma Exposure among Civilians

Dr. Ami Eldar-Elfassi, Oranim College

There are many studies of the phenomenon of Post-Traumatic Stress Disorder. The interest of this study is to explore the connections between the development of the phenomenon of post-trauma, and the adoption of a narrative of illness. The study's main concern is the cultural side of the phenomenon of post-trauma, where for the sake of the study, there is no distinction between post-traumatic stress against the initial (direct exposure) and post-secondary exposure to trauma (Secondary Trauma).

The cultural diagnostic process does exist today as a routine diagnosis in the DSM and therefore, the approach to treatment is largely based on symptomology. Ignoring the cultural aspect of the phenomenon, undercuts the understanding of the development of post-trauma in some cases.

For the purpose of clarifying the issue, I wrote a theoretical model which simulates the development of post-trauma, by means of adopting symptoms and constructing them culturally. This study consists of two parts. First, introducing the model and establishing its validity based on the literature review; Afterwards, the model is applied in the group therapy of the research group, using cognitive behavioral therapy method, the most recommended treatment for post traumata, combined with narrative therapy. In order to implement the model, I built a therapeutic guide which I used in the treatment group in the second part of the study.

The applied research focuses on the evolution of the symptoms of post-trauma which create differing narratives from person to person about the experience of a traumatic event. Construction of the narrative in post-trauma sufferers derives from the traumatic experiences themselves and the ability to cope with it.

A narrative of post-traumatic stress is actually a story through a traumatic event interpretation adopted by those who have experienced a traumatic event, directly or indirectly.

The main narratives of sickness and health stem from the private sphere and are concentrated around the central narrative of family narrative. Perception of the threat on the institution of the family dictates the power of corresponding narratives. Anxiety and Worry Narrative, the degree of presence and strength of the narrative of death, use of the faith reliance on God narrative that allows an external anchor, which one is a source of solace and hope for a powerful being, which on the other hand, allows your "responsibility" family perfection lies heavy on the patient, to God Almighty. Degree of religiosity narrative often enters the narrative of faith and sometimes stands alone. The importance of this study is among other things, turning the spotlight to the neglect of modern conceptions that see a person as part of the adoption of post-modernist understandings, that return the status of human society as a whole present a holistic and touching on his troubles, through understanding of life and through his thinking through the design environment's contribution to man's interpretation of his life experiences and his perception, the threat as a whole and not as a part of a system.

גברים הומוסקסואלים וביסקסואלים מנישואי נטיה-מעורבת: מעבר מפיצול לשילוב

אדיר אדלר, פרופ' עדי בן-ארי, אוניברסיטת חיפה

התפיסה הבינארית ההטרו-נורמטיבית מקשה על אנשים באוכלוסייה להבין כיצד ניתן לשלב בין נטיה מינית הומוסקסואלית למסגרת נישואים הטרוסקסואלית. עם זאת, סקרים והערכות מדעיות מראים כי קיים אחוז לא מבוטל של גברים הומוסקסואלים/ביסקסואלים שמתחתנים עם אישה באוכלוסייה הכללית. תופעה זו מכונה *נישואי נטיה-מעורבת*.

בספרות המדעית המעטה שנכתבה אודות התופעה, נהוג לרב לחלק אותה לשני מצבים: מצב בו האישה אינה יודעת על הנטיה המינית של בן זוגה ומצב בו היא יודעת. כאשר האישה אינה יודעת, הספרות מתמקדת בגבר ההומוסקסואל/ביסקסואל שמתמודד עם ההסתרה והשלכותיה הרגשיות, קוגניטיביות והתנהגותיות. במצב בו האישה יודעת ההתמקדות היא בתהליך היציאה מהארון ובהשלכותיו ברמה האישית, הזוגית והמשפחתית.

מטרת מחקר זה הנה להרחיב את הידע המועט בנושא ולהגיע להבנה גדולה יותר של תופעת נישואי הנטיה-מעורבת. לשם כך, נבחנו החוויות והמשמעויות הניתנות לחיים במסגרת שכזו, מתוך נקודת מבטם של הגברים ההומוסקסואלים/ביסקסואלים.

הפרדיגמה הפנומנולוגית נבחרה כמתאימה ביותר לחקירת החוויה הסובייקטיבית של הגברים המשתתפים במחקר. שלושים ושמונה ראיונות עומק חצי-מובנים התקיימו עם גברים, כאשר אצל עשרים ושניים מהם האישה יודעת על הנטיה המינית ואצל שישה עשר האישה אינה יודעת.

הממצאים מראים כי ניתן להבין חיים במסגרת נישואי נטיה-מעורבת על גבי רצף בעל שני קצוות: פיצול ושילוב. רצף זה בא לענות על השאלה הבסיסית: האם ניתן לשלב בין נטיה מינית הומוסקסואלית לנישואים הטרוסקסואלים?

מחקר זה מציע מודל תיאורטי שעלה מתוך הנרטיבים של המשתתפים. המודל מכיל שישה מרכיבים מהותיים שיכולים לתרום להצלחת נישואי נטיה-מעורבת.

אלימות נגד נשים ערביות על יד בן-זוג: ההקשר החברתי-תרבותי והסוציו-פוליטי של תפיסת

הבעיה, השלכותיה וההתמודדות עמה

רג'דה אלנאבולסי, האוניברסיטה העברית בירושלים

מטרת המחקר, הינה, בחינת התהליכים האישיים והבין אישיים שעוברות נשים ערביות נפגעות אלימות החיות עם בן-זוגן, והתמודדותן עם תהליכים אלה והשלכות האלימות עליהן.

שאלות המחקר: מה הן תפיסותיהן של הנשים הערביות נפגעות האלימות את התהליכים האישיים והבין-אישיים שהן עוברות כתוצאה מאלימות בן-זוגן נגדן? כיצד נשים ערביות נפגעות אלימות מתארות את השלכות האלימות עליהן? כיצד הן מתמודדות עם אלימות בן-זוגן כלפיהן? האם לקונטקסט החברתי, התרבותי והסוציו-פוליטי ישנה זיקה לתפיסת השלכות ודרכי ההתמודדות של האישה הערבייה נפגעת האלימות?.

שיטת המחקר: תיאוריה מעוגנת בנתונים בשדה (Grounded Theory-G.T.).

אוכלוסיית המחקר: רואינו 23 נשים ערביות נפגעות אלימות החיות עם בן זוג ומייצגות תכונות שונות (גיל, השכלה, דת, אזור מגורים, מספר ילדים, מספר שנים של אלימות בן הזוג ועוד).

כלי המחקר: ראיון עומק חצי מובנה.

הממצאים:

1. הגדרת האלימות שחוהה האישה מבן-זוגה לאורך חיי הנישואין.
2. אסטרטגיות ודרכי התמודדות מחוויית האלימות הראשונה ועד הראיון.
3. קטגוריה המתייחסת לתפיסת העצמי, תפיסת הבעל והזוגיות, תיאור חיי הילדות, תפיסת שירותי הרווחה והשירותים הפורמאליים והבלתי פורמאליים.
4. תיאור הנשים את סיבות ההישארות, ומה משפיע על התמודדותן והישארותן.
5. תפיסת השלכות האלימות ברמות השונות לאורך חיי הנישואין. הנשים תיארו השלכות ברמה האישית, ברמה הבין-אישית, השלכות רגשיות-נפשיות, ההתנהגותיות-תפקודית, השלכות ברמה הקוגניטיביות והפיזית-גופנית. השפעה נוספת, הינה, על מעמדה של האישה בחברה שלה והיחס כלפיה, השלכות על האימהות ותפיסת האימהות והשלכות האלימות על הילדים.
6. הנשים תיארו וחדדו את חשיבות ההקשר החברתי-תרבותי והסוציו-פוליטי והשפעותיו על הקטגוריות לעיל.

מורים משתלבים בהוראה – מה משמר אותם במערכת?

ד"ר אביגיל צברי, ד"ר תחיה וינוגרד ג'אן, מכללת תלפיות
ד"ר דינה שקולניק

חינוך הוא בין חובותיה הראשוניים של מדינה לאזרחיה ונחשב לאחת מאבני התשתית בכל מדינה מתוקנת. בעזרתו ניתן למנוע **אי-שוויון חברתי** הנובע מגזענות, מעוני, או מהבדלים מעמדיים. במקביל מאפשר החינוך התפתחות אישית והזדמנויות שוות לכל נפש ומתווה **מסלולי קידום ותקווה** לכל. לצורך קיומו של חינוך מיטבי נחוצים מורים איכותיים, מקצועיים, חדורי מוטיבציה ותחושת שייכות הרוצים ללמד ולהתמיד בעבודתם. אולם, מערכות החינוך בישראל ובעולם סובלות מקשיים רבים, ביניהם נשירת מורים מהמערכת בשלבים שונים של עבודתם וירידה בערכו של מקצוע ההוראה (בן-פרץ וחובריה, 2009; Webb&Vulliamy, 2004). על-פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: בכל שנה בממוצע עוזבים לצמיתות את ההוראה בישראל כעשרה אחוזים מהמורים. המחקר הנוכחי נותן במה לקולם של מורים הנשארים במערכת ומתמקד בגורמים החיוביים המשפיעים על איש החינוך להתמיד בעבודתו החינוכית מתוך אחריות, ופעמים רבות מתוך תחושת סיפוק ומשמעות. **מטרת המחקר** לזהות **גורמים לשימור** של מורים במקצוע לעומת **גורמים המשפיעים על ההחלטה לפרוש** מן ההוראה, ובכך חדשנותו: בעוד שמחקרים רבים עוסקים בשחיקה ובנטישת מורים את מערכת החינוך, מתעד המחקר תחושות ואמירות של מורים מתמידים ומאפשר להבין כיצד ניתן לשרוד במערכת. השתתפו במחקר 121 בוגרות מכללה לחינוך שהשיבו לראיון טלפוני חצי-מובנה. ננקטה במחקר מתודולוגיה המשלבת בין גישה כמותית לאיכותנית. נמצא במחקר כי **מאפיינים אישיותיים פסיכולוגיים** ובראשם שאיפות אלטרואיסטיות לשרת את החברה ואהבת ילדים נתפסים כגורם מרכזי המשפיע על השימור במערכת. כמו כן **לאקלים בית ספרי** תומך ולהכשרה נאותה יש תפקיד מכריע להשתלבות בהוראה. לעומת זאת **גורמים מדיניים ומערכתיים, וגורמים חברתיים** כגון: מעורבות הורים והיזדרדות בנורמות התנהגות של תלמידים מקשים על השתלבות במערכת ההוראה. בהרצאה נתייחס לכוח שבמחקר האיכותני להציג את תפיסת עולמם של המתמידים בהוראה.

מה דוקר את העין ומקומם את הלב? גבולות הציות בצה"ל

אלונה רודד, אוניברסיטת קליפורניה, ברקלי

כמה מהמחקרים הידועים ביותר בפסיכולוגיה עוסקים בציות לסמכות בניסיון להבין עולות אנושיות. מאידך, לא ניתן להתעלם מדוגמאות בהן ניצול לא הולם של כוח ושימוש לא מוסרי בסמכות עוררו התנגדות ואף הובילו לשינוי חברתי. על הפסיכולוגיה, אם כן, לנסות להבין את מגוון התגובות ההתנהגותיות, החברתיות והקוגניטיביות לגורמי סמכות, ולא לחקור פרקטיקות של היענות והתנגדות במנותק אלו מאלו. הצבא, בפרט, מהווה דוגמא בולטת למסגרת בה סוגיות של משמעת והיררכיה תופסות מקום מרכזי (e.g., Elizur & Ishai-Karin, 2007; Kelman & Hamilton, 1989), וזאת לצד אי-ציות וסירוב מטעמים מצפוניים (e.g., Linn, 1998), ולפיכך מציע קרקע פוריה לבחינה מעמיקה של תופעות אלו. המחקר הנוכחי מתחקה אחר תהליכי חשיבה והבנייה של חיילי צה"ל בנוגע לפעולות הן של התנגדות והן של שיתוף פעולה עם נהלים, פקודות ונורמות במסגרות היררכיות בצבא ובאזרחות. העמדה התיאורטית עליה נשען המחקר מנסה להימנע מהדיכטומיה הנפוצה בין משתנים דיספונזיטיביים (משתני אישיות, או הסברים הממוקדים באדם-פנימה) מחד, למשתנים מצביים (משתני סביבה, או הסברים הממוקדים בהקשר המיידי בו האדם נמצא) מאידך (ראו Zimbardo, 2007 לאבחנה תיאורטית זו), ומדגישה את יחסי הגומלין בין הפרט למצב. הדגש על יחסי גומלין בא לידי ביטוי בהתמקדות בתהליכי חשיבה והבנייה החושפים את מערך השיקולים של אנשים במצבים חברתיים מורכבים ועמומים—שיקולים שלעיתים מתחרים, מתנגשים, או סותרים אלו את אלו (Turiel, 1989, 2005). המחקר שואף לחשוף ולנתח את מגוון השיקולים שאנשים לוקחים בחשבון כאשר הם שופטים התנהגויות של ציות וסירוב, ולפיכך מנסה להאיר מורכבויות בקוגניציה חברתית. מתוך מחוייבות עמוקה לעמדה של יחסי-גומלין והימנעות מדיכטומיות כוזבות, המחקר משתמש בשיטות מעורבות, המותירות מקום לניתוח של המורכבות, העושר, והייחודיות של כל דוגמא ודוגמא מחד, ואבסטרקציה של דפוסים כלליים בשיפוט וקוגניציה חברתית מאידך.

המחקר מבוסס על ראיונות אישיים עם חיילי מילואים מיחידות קרביות בצה"ל, אשר השתחררו משירות חובה בחמש השנים האחרונות. בחלק החצי-מובנה של הראיון, הוצגו למרואיינים עשר דילמות היפותטיות בהן חיילים ואזרחים מתמודדים עם מקור סמכות שהם לא מסכימים עמו. בחלק הפתוח-יחסית של הראיון, המשתתפים נתבקשו לתת דוגמאות למצבים שחוו במהלך שירותם הצבאי בהם נדרשו להחלטות הקשורות לציות או התנגדות לסמכות צבאית. השימוש במצבים היפותטיים מאפשר בחינה שיטתית יחסית של הבניות של מצבים ספציפיים, ושל השיפוטם הנלווים להבניות אלה. השימוש בדוגמאות אישיות מחיי המשתתפים עצמם מאפשר ראייה יותר אותנטית ומעוגנת של השיקולים השונים של חיילי צה"ל אל מול וכחלק מהמערכת הצבאית.

סטנדרטיזציה תחקיתית כהזדמנות לבחינת היבטים חברתיים במערך החירום ובמוכנות מערכת הבריאות

אודיה כהן, ירון בר דיין, פאולה פדר-בוביס' אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

רקע: הרשות השלטונית אחראית על מכלול גורמים המשפיעים על היקף ועצמת תוצאותיו של אסון שהתרחש. על כן, באחריותה לבנות תכנית מענה רלוונטית לצרכים שיתעוררו בזמן חירום. בליבת המענה לאסונות נמצאת המערכת הרפואית. מוכנות רפואית תחקיתית מוגדרת כקביעה בחוק של סטנדרטים הנחוצים למוכנותה של מערכת הבריאות למתן מענה ראוי. בספרות מתואר מודל למוכנות רפואית תחקיתית (להלן המודל) שמקורו בארה"ב. המודל כולל ארבעה מרכיבים: חוק, תיאום, כשירות והפצת ידע. מערכת הבריאות בישראל עוסקת בבניית תכניות מענה לאירועי חירום. תכניות אלו כוללות אלמנטים רבים הרלוונטיים לצרכים שיתעוררו. יש מקום לבחינה ביקורתית של הצורך בסטנדרטיזציה תחקיתית לשעת חירום.

מטרת העבודה: לבחון את יחסם של בעלי תפקידים בכירים במערכת הבריאות כלפי סטנדרטיזציה תחקיתית של מוכנות מערכת הבריאות לשעת חירום.

שיטת המחקר: בוצעו עשרה ראיונות עומק עם מומחי תוכן בעלי עמדות מפתח במערך החירום של תחום הבריאות בישראל. המראיינים הביעו את יחסם לנושא באמצעות התייחסות למרכיבי המודל. המחקר עשה שימוש באמצעים גרפיים לתיאור היחס בין מרכיבי המודל השונים.

ממצאים עיקריים: נמצא כי תיאום תחקיתית נתפס כמשמעותי ביותר. קיימת שונות בחשיבות אותה ייחסו המראיינים למרכיב החוק. נמצאו הבדלים בגישות המראיינים להיבטים הקשורים בהפעלת מערכת הבריאות בחירום ובהתפתחותו של המגזר הפרטי ושילובו בתכנית המענה; עוד עולה כי מערך החירום משמר בהתנהלותו קודים הנהוגים במערכת הצבאית.

מסקנות: ההתייחסות לסטנדרטיזציה תחקיתית של מערכת הבריאות לחירום מושפעת מאופיו של מערך החירום שנוצר בצלמה של המערכת הצבאית. למצב זה השלכות על תפקודו של מערך החירום בעת בניית המענה לחירום ובתקופת החירום עצמה. על קברניטי המערכת ללמוד את התמורות החברתיות והמבניות המתחוללות בעולם ובישראל ולהגיע להסכמה על פתרונות המשלבים מתווה רגולטורי שיקדם תפקוד מיטבי של המערכת בחירום.

שילוב רגשות בהוראה - מתיאוריה למעשה, בשיטת "מעגלי הלב"

היילי רוזנבלום, U. K. Anglia Ruskin University

הרצאה זו מציגה מחקר הערכה לגישה חדשה להכשרת מורים - "מעגלי הלב". התכנית "מעגלי הלב" פותחה כמענה לאתגר העומד בפני מורים העובדים עם תלמידים בעלי לקויות למידה והפרעות קשב וריכוז.

תכנית ההכשרה מבוססת על תיאוריות הוליסטיות הומניסטיות (פרנקל, 1971; פרום, 1983) ומכוונת להעצמתם האישית-רגשית של מורים לצורך פיתוחם המקצועי. גישה זו רואה בשילוב רגשות בהכשרה להוראה חלק אינטגרלי בהתפתחות הכוללת של מורים (Koarthagen, 2005; Hargreaves, 2001) החיונית לצורך יצירת אווירה של אמון עם התלמידים וקיום דיאלוג אמפטי ומכבד ביניהם (אופלטקה, 2011).

מטרות מחקר ההערכה היו לחקור את התהליכים שהמשתתפים חוו בתוכנית, כאמצעים ליישום בהוראה גישה של שילוב תלמידים עם צרכים מיוחדים. הפרדיגמה המתודולוגית במחקר זה היא איכותנית-אינדוקטיבית (Straus & Corbin, 1990). המבנה האופרטיבי של המחקר הוא חקר מקרים הכולל אחד עשר נחקרים אנשי חינוך בוגרי תכנית ההכשרה "מעגלי הלב". עיצוב המחקר וביצועו התבסס על עקרונות התיאוריה המעוגנת בשדה ושילב את איסוף הנתונים וניתוחם זה בזה באופן ספירלי. הכלים העיקריים לאיסוף הנתונים היו ראיונות עומק, יומני תיעוד של הנחקרים ושל החוקרת ותצפיות באמצעות צילומי וידאו וסטילס. ניתוח הנתונים נעשה באמצעות ניתוח תוכן. אחד עשר המחקרים נותחו תחילה כל אחד בנפרד ולאחר מכן בהשוואה זה לזה.

ממצאי המחקר המרכזיים מצביעים על כך שהסרת מחסומים רגשיים של הנחקרים, במהלך הקורס, פיתוח הקשבה לעצמם ולאחרים, כמו גם הבעה עצמית של רגשותיהם באמצעות שילוב אומנויות בלמידה, תרמו להעצמתם כבני אדם וכמורים. העצמתם של המורים הנחקרים הוליכה לאימוץ גישת הוראה חיובית בעבודתם עם תלמידים בעלי צרכים מיוחדים. תנאי הקורס העיקריים שאפשרו את התפתחותם האישית והמקצועית של הנחקרים היו: הקשבת המורה לנחקרים ושימוש בסגנונות ודרכי הוראה ייחודיים

חווית ההיעזרות של מתבגרים הפונים לקבלת תמיכה נפשית באינטרנט

ניר ויטנברג, אוניברסיטת תל אביב

בהרצאה זו אתייחס להתנסויותיהם של מתבגרים הפונים לקבלת עזרה נפשית באפיקי תמיכה מקוונים, בהתבסס על נתונים מהספרות ומעבודת הדוקטורט שלי העוסקת בתחום זה. האינטרנט מהווה כיום חלק משמעותי משגרת יומם של מתבגרים רבים. נגישותה של הרשת והיותה צוהר למידע והיוועצות רגשית, בולטת במיוחד על רקע לבטים ושאלות המעסיקות מתבגרים רבים בתחום האישי, המשפחתי והחברתי. על אף תקופות המלוות לעתים בלחץ ומשברים, רבים מהמתבגרים בוחרים שלא לפנות לגורמי תמיכה מקצועיים. מנגד, התבוננות בזירת הפעילות המקוונת של בני נוער באתרי סיוע ותמיכה, חושפת פעילות ענפה במגוון נושאים רגשיים.

עיון בספרות המחקרית מעלה כי על אף התרחבותו של חקר ההתערבויות הייעוציות ברשת (online counseling) וחרף ההכרה הגוברת במועילותן, ישנה התייחסות מועטה למבע הסובייקטיבי של מקבל העזרה ברשת. ליבת המחקר נשענת על מערכי ניסוי, מחקרי עמדות כלפי פנייה לעזרה, שאלונים שבחנו היבטים ממוקדים או לחלופין התייחסות לגורמי הסיוע. יתרה מזאת, מרבית המחקרים בתחום נערכו בקרב אוכלוסיות כלליות שאינן מצויות בהכרח במגע עם שירותי בריאות הנפש והרווחה. לפיכך, כדי לבחון את האופנים שבהם הפנייה לרשת מסייעת, קיימת חשיבות נעלה לביטוי קולם וסיפורם של מתבגרים במצבי מצוקה ולמשמעויות (החיוביות והשליליות) שהם מקנים למענה הניתן.

ברצוני למקד את הדיון בחקירת ההשלכות של מאפייני הטכנולוגיה על מפגש העזרה ברשת וביחסי הגומלין שבין התערבות תמיכתית ברשת ובין המענה הפרונטאלי. ההרצאה תלווה בממצאים ממחקרי איכותניים וכן בנתונים ראשוניים ממחקרי שנעשה בסביבה הטבעית לאורה של היתאוריה המעוגנת בשדה. איסוף הנתונים מבוסס על ניתוח תוכן של טקסטים מקוונים מערוץ תמיכה אישי (צ'אט) וקבוצתי (פורום) ושל ראיונות עומק אישיים עם מתבגרים הפונים לאתרי סיוע נפשי ברשת.

תפיסת הורים את תפקידם בנוגע למניעת השימוש בסמים ואלכוהול של ילדיהם

ד"ר חגית לוי, המכללה האקדמית אשקלון

המחקר נערך בישראל ב- 2009 . אוכלוסיית המחקר הייתה הורים אשר בין ילדיהם לפחות ילד אחד בגילאים 12-18 בהנחה שבקבוצת גיל זו קיימת סבירות גבוהה לשתיית אלכוהול והתנסות בשימוש בסמים.

מטרות המחקר היו: 1. לחקור וללמוד כיצד ההורים תופסים את תפקידם בנוגע למניעת השימוש בסמים ובאלכוהול של ילדיהם ומהם סגנונות הפעולה שלהם. 2. לחשוף את האתגרים בפניהם ניצבים ההורים בבואם לממש תפקיד זה.

כלי המחקר היה ראיון עומק זוגי (conjoint interview), וראיון עומק פרטני. אוכלוסיית המחקר כלל 24 מרואיינים, 10 זוגות הורים אשר רואיינו יחדיו, ו- 4 הורים יחידים אשר רואיינו כל אחד בנפרד.

הנתונים נותחו ב- 2 שלבים של ניתוח איכותני~ בשלב הראשון נערך ניתוח תוכן קטגוריאלי ופרשני לפי גישתו של שקדי (2010). ניתוח זה הפיק תשובות לשאלה "מה" סיפרו ההורים? בשלב השני נערך ניתוח צורני לשלם (ליבליך, תובל משיח וזילבר, 2010). ניתוח זה הפיק תשובות לשאלה "איך" הם סיפרו את "מה" שהם סיפרו?

ממצאי המחקר מראים כי תפיסת ההורים את תפקידם בנוגע למניעת השימוש בסמים ובאלכוהול מאופיינת בתנועה שבין נוכחות לנעדרות.

בהרצאתי אתייחס לשיקולים בתכנון מחקר איכותני ובבחירת כלי המחקר ואופן הניתוח כמו גם לשיקולים בבחירת אוכלוסיית המחקר, ולמעורבותי כחוקרת שהיא גם אשת טיפול. במידת הדרישה והצורך אציג גם את ממצאי המחקר, תרומתו המדעית והמעשית וחשיבותו למערך השיקולים בבניית מודלים של ייעוץ הדרכה וטיפול להורים ולמשפחות.

”המסע של דארווין” – הצגת תיאטרון במוזיאון מדע

רן פלג, הטכניון, מכון מנדל למנהיגות, ירושלים
אילת ברעם-צברי, הטכניון

סביבות למידה בלתי פורמאליות כגון מוזיאוני מדע, יכולות להעניק לילדים צעירים חשיפה חיובית למדע. חשיפה זו עשויה להגביר את עניין הילד במדע, לצור עמדות חיוביות כלפי מדע ואף להשפיע על בחירות מקצועות לימודי בהמשך החיים. מוזיאוני מדע לעתים קרובות מוסיפים תיאטרון לתכונותיהם כדרך להחיות תערוכות שונות, למשוך מבקרים ולעזור ביעיכולי של תוכן מורכב. מחקרים קודמים על סביבת למידה של הצגות מדע בכלל והצגות מדע במוזיאונים בפרט התמקדו בעיקר בתוצרי הלימוד של הצופים בהצגות. במחקר זה בחרנו במבט רחב יותר הלוקח בחשבון לא רק את תוצרי הלמידה של הצופים אלא גם את מטרות היוצרים של ההצגה, את המחזה, ואת האינטראקציות בין שלושת הגורמים הללו. לשם כך אנו מאמצים את המודל של Hall לקידוד ופיענוח (coding and decoding), הלקוח משדה המחקר של תקשורת ההמונים. כמו כן, אנו מותחים את גבולות המודל כדי לכלול סוגים השונים של תכניות לימודים בהיקשר החינוכי.

במחקר נלמדה הצגת תיאטרון על דארווין ואבולוציה במוזיאון מדע ראשי בארץ, שנועדה ללוות תערוכה באותו נושא. איסוף הנתונים כלל ראיון עם יוצרי ההצגה, המחזה הכתוב של ההצגה, ושאלונים וראיונות עם מבקרים במוזיאון (שצפו ושלא צפו בהצגה). ניתוח הראיונות והתסריט נעשו בצורה איכותנית. ניתוח השאלון נעשה בשיטות מעורבות. אותרו שבע מטרות עיקריות של יוצרי ההצגה שמוינו לשלוש קטגוריות: מטרות כלליות של תיאטרון במוזיאון, מטרות כלליות של ההצגה ומטרות לימודיות ספציפיות. כמו כן, נמצאו גורמים, המשפיעים על קידוד מטרות היוצרים לתוך המחזה. עדויות נמצאו לכל אחת מהמטרות במחזה הכתוב. בתגובות הצופים נמצאו עדויות למטרות הלימודיות הספציפיות, אך לא נמצאו עדויות חותכות למטרות הלימוד היותר כלליות, יתכן ומכיוון שמטרות אלו קשות יותר להשגה בחשיפה חד פעמית.

השימוש בזיכרון השואה סביב השיח על מדיניות ישראל כלפי מבקשי המקלט האפריקאים

רוני מיקל, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

זיכרון השואה הינו זיכרון קולקטיבי מרכזי באומה הציונית-ישראלית. מחד, מנוכס ומולאם זיכרון השואה, כזיכרון פרטיקולארי לעם היהודי, כמו גם, כזיכרון המתייחס לשואה דרך פריזמה של היחידים בה ("לכל איש יש שם"), ומאידך, קיימת התייחסות לזיכרון השואה כ"אנטי סיפר", נרטיב השואף לקבע את השואה בדגם אוניברסאלי. משנת 2005, החלו להגיע לישראל מבקשי מקלט אפריקאים החוצים את גבול ישראל-מצרים, תופעה אשר הולכת וגוברת עד עצם היום הזה. הזרם הגובר של מבקשי מקלט מאפריקה לישראל מעמיד אתגר חדש בפני קובעי המדיניות הישראלים. בתזה זו, ברצוני לבחון את השימושים השונים בזיכרון השואה, סביב הדיון על המדיניות הישראלית כלפי מבקשי המקלט האפריקאים. השערת המחקר שלי היא שהשימוש בזיכרון השואה כ"אנטי סיפר" ניכר בשיח של מבקשי המקלט עצמם, בעוד שהוא נעדר מהשיח של קובעי המדיניות, התופסים את זיכרון השואה כזיכרון פרטיקולארי של העם היהודי. בין המדינה למבקשי המקלט, מצויים הארגונים ההומניטריים, המנסים שלא לפרוץ את גבולות השיח, והמהלכים בזהירות בין השימושים השונים בזיכרון השואה, בדיון על המדיניות. המתודולוגיה שלי תתמקד בביצוע ראיונות חצי מובנים עם קובעי מדיניות בממשלה וראשי ערים, כמו גם עם ראשי קהילות מבקשי המקלט ועם אנשי הארגונים ההומניטאריים הפועלים למען מבקשי המקלט. בנוסף, אנתח כתבות חדשותיות ואבחן הצעות חוק, נהלים ותקנות בנושא הרלוונטי.

דילמות חינוכיות של עולים ממדינות ברית המועצות לשעבר המתמודדים עם התנהגויות סיכון

של ילדיהם המתבגרים

פרופ' תמר הורוביץ, תמי ברוש, מכון הנרייטה סאלד

מחקר בנושא 'שימוש בסמים ובאלכוהול בקרב נוער יוצא ברית המועצות לשעבר' נערך בין השנים 2009-2011, עבור הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול. המחקר שאף לאפיין את דפוסי השימוש בחומרים ממכרים בקרב אוכלוסיית נוער זו, תוך העמקת ההבנה אודות המאפיינים התרבותיים והחברתיים הייחודיים לה, אשר במפגש עם קשיי ההגירה ותהפוכות גיל ההתבגרות תורמים להחמרת התופעה. המחקר נערך במתודולוגיה משולבת וכלל העברה של שאלונים לצד ראיונות עומק עם בני נוער ממוסדות גמילה, מסגרות לנוער בסיכון וכן מסגרות לימוד 'רגילות'. בנוסף כלל המחקר 45 ראיונות עומק עם הורים לבני נוער במסגרות אלו, אשר בוצעו על ידי מראיינים דוברי רוסית, כולם עולים והורים לילדים בעצמם.

בהרצאה המוצעת ברצוננו להתמקד דווקא בסיפורם של הורים אלו, הנאבקים על חינוך ילדיהם המתבגרים והבטחת עתידם. על אף שסיפורי חייהם מגוונים, כולם מצאו עצמם נאלצים להתמודד עם קודים תרבותיים שהתחלפו, נסמכים על נורמות וסטנדרטיים חינוכיים שלא תואמים את אלו הרווחים בחברה – כשהם 'קרועים' בין ערכים מסורתיים של למידה ועידוד הצטיינות ובין הצורך הישראלי לאפשר לילדיהם חופש והנאה. כן התמודדו המרואיינים, המתגוררים כולם בערים פריפריאליות, עם אי קביעות בחייהם וריבוי מעברים, עם דילמות הנוגעות לזהותם ולזהות ילדיהם וכן עם מציאות כלכלית מורכבת, כשרובם עדיין נאלצים לעבוד שעות ארוכות בעבודות שלא תואמות את השכלתם. בנוסף, סוגיה מרכזית שעלתה היא עוצמתה של תחושת הוויתור הנערך למען ילדיהם, והצורך לקבל הכרה על כך מן הילדים עצמם ומן הסביבה. לצד הקשיים, חושפים הראיונות גם קולות של תקווה ואף שביעות רצון משילובם הנוכחי והעתידי של ילדיהם בחברה הישראלית, ומלמדים על דרכים להקלה על מצוקותיהם ולשיפור ההתמודדות עם תופעת השימוש של בני הנוער בחומרים ממכרים.

חוסר ביטחון תזונתי ורעב בישראל- תפיסותיהן של משפחות החיות בחוסר ביטחון תזונתי ושל עובדות סוציאליות, זירה מורכבת של נקודות מבט

חלי בוזחיש ששון, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

המגמה הדומיננטית המובילה את מדיניות הרווחה בישראל החל משנות ה-80 של המאה הקודמת נשענת על אידאולוגיה נאו ליברלית הבאה לידי ביטוי במרגינליזציה של מדינת הרווחה. מגמה זו הובילה לגידול והעמקה של מימדי העוני והפערים החברתיים וליצירת בעיות חברתיות חדשות כמו רעב וחוסר ביטחון תזונתי. חוסר ביטחון תזונתי במדינות מפותחות מוגדר כ"העדר נגישות סדירה למזון מזין בכמות מספקת המאפשרת חיים פעילים ובריאים ומיצוי של פוטנציאל התפתחותי".

עבודת המחקר עליה מבוססת הרצאה זו בחנה את תפיסותיהן של משפחות החיות בחוסר ביטחון תזונתי ושל עובדות סוציאליות כוללניות הנמצאות במערכת יחסים מסייעת עם אותן משפחות, ביחס לחוסר ביטחון תזונתי- תפיסת הסיבות לבעיה ותפיסת דרכי ההתמודדות המצויות והרצויות עימה. המחקר בוחן את מערכת היחסים המסייעת בין העובדות הסוציאליות והמשפחות בהקשר חברתי, היסטורי ומגדרי ואת התפיסות של נשות המקצוע והמשפחות תוך שימת דגש לקונטקסט החברתי הרחב בו הן מתקיימות.

ההרצאה מורכבת משלושה חלקים מרכזיים של המחקר: ראשית, הנושא של חוסר ביטחון תזונתי ורעב בישראל כבעיה חברתית. שנית, הצגת תמונה רב ממדית אודות הבעיה, המורכבת מנקודות מבט סובייקטיביות שונות, משולבות ומצטלבות של המשפחות ושל העובדות. בין אלה שזורה נקודת המבט שלי, הזהות האישית והמיקום שלי כחוקרת, אישה, מזרחית, פעילה חברתית ועובדת סוציאלית. בחלק השלישי יוצגו ממצאי המחקר המרכזיים המלמדים על מורכבות זירת המפגש של העובדות הסוציאליות והמשפחות בהתמודדות עם בעיות חברתיות והיכולת להוביל לשינוי חברתי.

המחקר שואף להעלות את המודעות לבעיה החברתית ולבחון על בסיס תפיסותיהן של שתי אוכלוסיות המחקר את הפרקטיקות שיכולות להוביל לשינוי חברתי ולמיגור התופעה של חוסר ביטחון תזונתי.

The Creative potential of Mathematical Model Eliciting Activities

Talya Gilat, Miriam Amit

המחלקה להוראת המדעים והטכנולוגיה

The aim of the following case study was to examine the potential implications of Mathematical Model Eliciting Activities (MEAs) on the development of mathematical creativity. MEAs provide the student with the opportunities to deal with non-routine "real life" challenges which encourage them to develop, create and invent significant mathematical ideas (Lesh, Amit, & Schorr, 1997).

This study was based on mathematical modeling workshop and carried out in "Kidumatica", math club of high ability students (Amit 2009).

The methodology of this research involved both qualitative and quantitative approaches. The qualitative design contained classroom observations, written data of the students and videotape records of students' presenting their models at the end of the workshop. These videotapes were transcribed and the transcripts were used along with students' written data to assist researchers in the analysis. Qualitative analysis included organizing the data and searching for patterns to describe and display students' thinking process as well as their reasoning and their sources of knowledge (mathematical and general). Furthermore, an inductive process was used to identify the mathematical pattern and rules that they found and the mathematical representation used to represent it. The quantitative analysis was made by using Operational Mathematical Creativity Test (OMCT) which designed and developed by the researchers during the case study. This instrument based on the qualitative results and coexists with researchers' revised definition of mathematical creativity. The findings of this study clearly show some cognitive and affective characteristics that could establish the foundations for the mathematical creativity development methodology using MEAs.

הערכת למידת מיומנויות ושינוי תפיסות בתחום תקשורת המדע

מיה קאליר-מירב ואילת ברעם-צברי, הטכניון

תקשורת המדע הוא תחום מחקר אקדמאי חדש יחסית שעדיין לא התפתח בארץ. אחד הנושאים שהתחום עוסק בו הוא תפקידם של אנשי המדע בפעילות עבור הציבור הרחב. מעורבות ציבורית עשויה לשנות את תפיסת הציבור לגבי מדענים. עם זאת, לעתים קרובות מדענים נרתעים מיצירת דיאלוג עם הציבור. הסיבות לכך מגוונות וביניהן ניתן לציין היעדר מיומנויות תקשורת.

הקורס "תקשורת המדע: תיאוריה ומעשה" מתקיים במחלקה להוראת הטכנולוגיה והמדעים בטכניון ובמסגרתו לומדים סטודנטים על מודלים שונים לתיווך מדע לציבור.

במחקר שאפיין את מיומנויות ותפיסות הסטודנטים בקורס 'תקשורת המדע' ואת התפתחותן במהלך הקורס נערך ניתוח איכותני לעבודות של 80 סטודנטים שלמדו בו בשנים 2009-2011. המחקר בדק מהן מיומנויות ותפיסות הסטודנטים בנושא מדע בתקשורת וכיצד הן מתפתחות במהלך הקורס.

מיומנויות התקשורת שנבדקו התבססו על תכנים שנלמדו בקורס. ההתפתחות במיומנויות נחקרה באמצעות השוואת גרסאות הטיוטה של כתבות מדעיות שהוגשו על ידי הסטודנטים לגרסאות הסופיות, לאחר תיקוני עמיתים. בהשוואה נבדק האם חל שינוי בדרך שבה הסטודנט כתב את הידיעה המדעית או האם הוא הביא לידי ביטוי את הידע שרכש באמצעות ביקורת עמיתים והרפלקציה. ההתייחסות באה לידי ביטוי בשלוש דרכים: א. תיקון הידיעה המקורית לדוגמה, הוספת הסבר או אנלוגיה למושג מדעי. ב. הערות או תיקונים בשכתוב לעמיתים לדוגמה, הצעה לשינוי נוסח הכותרת. ג. הערות בנושא הנידון בתוך הרפלקציה.

נמצא כי בעקבות ההתנסויות בקורס הסטודנטים מפתחים יכולת לתאר את מחקרם בדרך ברורה יותר, מיומנויות התקשורת המדעית שלהם משתפרות והמודעות לצורך בהפצת ידע מדעי עולה. תוצרי הקורס מעידים כי הסטודנטים עשויים להיות לא רק צרכני ידע פאסיביים אלא אף יצרני ידע בעצמם ובכך להגדיל את החשיפה לנושאים מדעיים במדיה החדשה.

להיות (אינטגרטיבי) או לא להיות (אינטגרטיבי): מאחורי הקלעים של מערכות

לניהול משאבי אנוש

ד"ר אביב קדרון, המכללה האקדמית עמק יזרעאל

פעילות מערכות ניהול משאבי אנוש (מש"א) היא רב פונקציונאלית וענפה, כך שעולה השאלה- איך נוצר הקשר בין הפונקציות השונות שנועדו לשרת את אותם מנהלים ועובדים? עד כה לא נחקרו המכניזם והתהליכים המאפיינים אינטגרציה פנימית במערכות ניהול מש"א.

המחקר התבסס על *Exploratory mixed methods*, וכלל שני שלבים: מטרת המחקר האיכותני היתה להגדיר ולפתח מודל תיאורטי אשר יאפשר לזהות את המכניזם והתהליכים המאפיינים אינטגרציה פנימית במערכת ניהול מש"א. מטרת המחקר הכמותי היתה לבנות ולתקף כלי מחקר למדידת המשתנה.

מחקר מס' 1: נערכו ראיונות חצי מובנים עם עשרים ואחד מנהלי מש"א ומנהלים בכירים במגוון ארגונים. ניתוח תוכן של הראיונות הוביל למודל הכולל רשת קשרים סיבתית (*A causal network model*) של המושג אינטגרציה פנימית במערכת ניהול מש"א. שני מרכיבים אובחנו כגורמים בתהליך האינטגרציה - תשתית בניהול מש"א ותהליכי תקשורת פנימיים, והם נתפסים כחיוניים ומובילים לגורם השלישי - תהליכים אינטגרטיביים ברמה המערכתית וברמת הטיפול בפרט. על פי המודל ניתן היה להבחין בין מערכות ניהול מש"א בעלות רמת אינטגרציה גבוהה לאלו המאופיינות ברמת אינטגרציה נמוכה.

מחקר מס' 2: כלי מחקר שפותח על בסיס המודל הופץ בקרב מאתיים שלושים ושלושה אנשי מש"א. כלי המחקר עבר מבחני תוקף ומהימנות. החלוקה לשלושת מרכיבי המודל אומתה ב-EFA, אם כי מבחן זה הוביל לשינויים מעטים בחלוקת ההיגדים לממדים בתוך כל מרכיב. במבחן CFA, נמצאו יחסים מולטי קולינאריים בין תשתית ניהול מש"א ותהליכי תקשורת פנימיים. מנקודת מבט רעיונית, למרות ששני גורמים אלו נפרדים, ניתן לראות כי הם תומכים אחד בשני, גם במבחני קורלציה. כמו כן, נמצא קשר חיובי מובהק בין תשתית ניהול מש"א ותהליכי תקשורת פנימיים לתהליכים אינטגרטיביים.

ערכים בספרות ילדים ככלי לחינוך ערכי בגיל הרך: בחינוך הממלכתי-דתי, בחינוך החרדי (החינוך העצמאי), ובחינוך היהודי-המתקדם (רפורמי) – מחקר משווה

אתי רוזנטל, אוניברסיטת בר-אילן, סמינר הקיבוצים

עבודה זו באה לבחון את הערכים החבויים בספרות הילדים לגיל הרך, המשמשת את המחנכים בזרם הממלכתי-דתי, החרדי והיהודי-המתקדם בעבודתם החינוכית להקניית ערכים. האוריינטציה של המחקר היא נטורליסטית-איכותית. המחקר דן בטקסטים ספרותיים לגיל הרך ובקונטקסטים – ההשתמעויות החברתיות ערכיות הגלומות בהם, ואשר בשלהן מהווה הספרות לגיל הרך אמצעי להנחלת ערכים בידי המחנכים בגיל זה. הערכים לשיטה זו, ממוינים לערכי כלל (חברה), וערכי פרט (היחיד). אלו הורחבו לשלוש אוריינטציות ערכיות קוטביות מרכזיות: אישיות, בין אישיות ואל אישיות. **אוכלוסיית המחקר** כללה 30 מחנכות בגיל הרך, משלושת הזרמים שנחקרו. **שיטות המחקר** לאיסוף המידע הינן איכותיות, פרשניות-הומניסטיות, והתבססו על ראיונות מקדימים עם "אנשי מפתח" בזרמים השונים, ניתוח מסמכים' לכ-150 ספרי ילדים (ניתוח ערכי-ספרותי), וכן איסוף מידע משאלונים וניתוחם. עיבוד המידע נעשה באמצעות ניתוח תוכן להיגדים בשאלונים ולטקסטים בספרי הילדים. לסיכום, נערכה השוואה איכותית וכמותית של הממצאים הערכיים בזרמים הדתיים השונים.

מכלל הממצאים שעלו **מסיכום מיון ערכי-משווה**, שנערך לכלל הרשימות הערכיות בשאלוני המחנכות, והערכים שעלו מן הסיפורים המשמשים את המחנכות להקניית ערכים בשלושת הזרמים, עלה כי: הערך הדומיננטי ביותר, הינו "כבוד הדדי/ חברות", וזאת בדגש על 'מצוות שבין אדם לחברו'. השני בדירוג הינו: "אמונה באל/ קיום מצוות/ מסורת". השלישי, הערך: "אהבה/ כבוד במשפחה". במקום הרביעי הופיעו יחד הערכים: "אינדיבידואליות/ קבלה עצמית" ו"אהבת העם והארץ". הערך: "מציאותיות/ בגרות/ התמודדות", הופיע במקום החמישי.

הספרות משמשת אמצעי ליצירת לכידות תרבותית-חברתית. במחקר עלה כי שלושת הזרמים קרובים זה לזה בתחומים ערכיים רבים. למרות זאת, הינם רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב.

כל זרם למעשה, מצוי ב'חברה רב תרבותית', ובעצם מושפע מהחברה בה הוא מצוי. השאיפה היא, שתתקיים אחדות לאומית יחד עם פלורליזם תרבותי, וכן שימור מורשת תרבותית, ובמקביל, קבלת ערכים ציבוריים כלליים, תוך דיאלוג מתמיד.

כיום נראה שקיימת חשדנות הדדית בין זרמים אלו. לכן, יש לפעול לחינוך פלורליסטי הדדי. דבר זה יביא לקרבה והכרה הדדית של הזרמים בשונה ובמשותף להם גם יחד. האמונה היא, שדיאלוג בתוך כל זרם, ובין הזרמים, יביא להבנות טובות יותר בחברה הישראלית, ויאפשר חיים בחברה מלוכדת.

"גם אני רוצה להיות אבא טוב": קולם של אבות שילדיהם הוצאו מהבית בכוח החוק

פרופ' נחמי באום ואירית נגבי, אוניברסיטת בר אילן

ההכרה בכך שהתפתחותם התקינה של ילדים הגדלים במסגרת חוץ ביתית מושפעת מהקשרים שהם מקיימים עם הוריהם הביאה להתעניינות רבה יותר בחוויות ההורים. עם זאת, קיימת התמקדות מחקרית מוגבלת בהורים שילדיהם הוצאו בכוח החוק ועוד פחות באבות. הפוסטר המוצע יציג ממצאי מחקר המבוססים על ראיונות עומק עם חמישה עשר אבות שילדיהם הוצאו מהבית בשלוש השנים האחרונות במסגרת חוק הנוער. התמות המרכזיות שיוצגו בפוסטר יראו כי (1) מרבית האבות חוו את ההוצאה מהבית כאירוע טראומטי המלווה באבדנים שונים, (2) האבות סימנו את התקופה הראשונית לשהות הילד במסגרת החוץ ביתית כתקופה הקשה ביותר להם ולילדיהם הדומה בביטוייה לתהליך של אבל, (3) מתיאורי האבות עולה כי יגונם אינו זוכה להכרה חברתית ואף לא להכרה מקצועית מספקת, (4) היקלטות הילדים במסגרת כרוכה בתהליך התרגלות לא רק של הילדים עצמם אלא גם של אבותיהם, (5) עם חלוף הזמן האבות רואים כי ההוצאה מהבית תרמה להתפתחות ילדיהם ולשינוי בתפקודם ההורי. ממצאי מחקר זה חושפים את חוויותיהם של אבות שילדיהם הוצאו בכוח החוק מהבית. הם שמים זרקור על אוכלוסייה שעד כה זכתה להכרה מוגבלת במחקר כמו גם בפרקטיקה ובמדיניות.

נעמת מעניקה הזדמנות להצלחה

אאידיה לוי, מנהלת רשת בתי הספר של נעמת

ד"ר טובה מיטלמן-בונה, מנוחה אשר, שושיק לוי-יפרח – מארגים בע"מ

בשנת תשס"ח כללה רשת בתי הספר של נעמת במגזר הערבי בצפון בתי-ספר טכנולוגיים, ביניהם ארבעה²⁴ בתי-ספר אשר צמחו מתוך כיתות לימוד בודדות, שהוקמו כמענה לנערות בסיכון שרצו לרכוש מקצוע. בתהליך שהובילה נעמת הפכו הכיתות לבתי-ספר וקבלו סמלי מוסד ואישור הגשה לבחינות הבגרות. אוכלוסיית הנערות שלמדו בבתי"ס הוגדרה כ"חלשה" עם פוטנציאל נשירה גבוה ממערכת החינוך.

בבתי-ספר אלה התקיים מאמץ להביא את התלמידות לגמר לימודיהן עם תעודה²⁵, אולם מאמץ זה הצליח רק באופן חלקי ולא סייע להן בהשתלבות בחברה. בתי-הספר נעדרו תהליכים מכווני הוראה ולמידה וחלק מן המנהלות והמורים של בתי"ס חסרו רקע בחינוך. בנעמת ערכו הערכת מצב והגיעו למסקנה כי יש לפעול לשיפור עבודת הניהול ולטיוב תהליכי ההוראה -למידה.

הרשת גייסה קרן פילנתרופית, שהקצתה משאבים לבניית תוכנית התערבות שמטרתה לחולל שינוי, לקדם את בתי-הספר ולהביא לשיפורם והתייעלותם. מטרה נוספת היתה להצמיח בבתי-הספר הנהגה חינוכית מכוונת יעדים ומקצועית, כדי להוביל את בתי הספר להתמקדות בצרכי התלמידות, להביא כל אחת למיצוי יכולתה ולסייע בשילובה במערך העבודה בעתיד.

התוכנית פעלה במשך שלוש שנים וכללה מגוון תהליכים ומסגרות. היא לוותה לאורך כל הדרך בתהליכי מעקב ובקרה פנימיים וכן בתהליכי משוב והערכה. בסיומה לימדו ההערכות כי רוב מטרות התוכנית הושגו במידה משביעת רצון ואף נראה היה כי יש בתוכנית פוטנציאל ללמידה מהצלחות. ברשת נעמת ובקרן המלווה הוחלט לבצע מהלך של **חקר מקרה (case study)**, שישמש בסיס ללמידה פנים ארגונית שתאפשר ניסוח תובנות ואולי אף חילוץ מודל לקידום אוכלוסיות בפריפריה החברתית בישראל.

בפוסטר נציג את ממצאינו ונתייחס למודל העבודה מתוך ראייה מערכתית.

²⁴ בתי"ס בישובים נחף, שפרעם, תמרה, וכפר קרע. בכל אחד מבתי הספר לומדות עד מאה תלמידות. צוות העובדים הכולל של בתי הספר, מנהלות, מורים, ומנחים (בהיקף של כ 40 איש).

²⁵ בגרות טכנולוגית, תעודה טכנולוגית או תעודת גמר י"ב שנים

סדנאות לאחר הכנס יום רביעי 8.2.2012

מתקיימות בשעות 0900-1200

מנגנוני ברירה בזהויות סיפוריות: שיטה לניתוח נרטיבים

ד"ר גבריאלה ספקטור-מרזל, המכללה האקדמית ספיר

הסדנא תציג שיטה לניתוח נרטיבים המושתתת על הבנת נרטיבים-עצמיים כתוצרים של בררה מתוך היסטורית חייו של המספר. באופן ספציפי, כאשר אנו מספרים על עצמנו סיפור, אנו בוחרים, מסננים ומסדרים – לרוב באופן לא מודע - את העובדות והאירועים המרכיבים את כרונולוגית חיינו, באמצעות ששה מנגנוני בררה. בתהליך זה של ברירה, אנו טוענים (claim) זהות מסוימת, המעוגנת במעגלי ההקשר של תהליך הסיפור.

בהתאם לכך, ניתוח הנרטיב מבקש להתחקות אחר הביטויים של מנגנוני הבררה בטקסט, כאמצעי להבין את "הזהות הנטענת" (claimed identity) בו. השיטה מונחית על ידי אסטרטגיה הוליסטית, המתייחסת אל הסיפור כיחידה שלמה ובוחנת היבטים תוכניים וצורניים כאחד.

הסדנא תציג את ההנחות התאורטיות שבבסיס שיטת הניתוח, תדגים את תהליך העבודה ותזמין את המשתתפים להתנסות בה.

ראיונות עומק

ד"ר איתן שחר, המכללה האקדמית ספיר

ראיונות עומק הנם כלים נפוצים ואף מרכזיים לאיסוף הנתונים במחקר האיכותני לסוגיו. הראיון מספק מסגרת בה מתאפשר למרואיינים לבטא בחופשיות את נקודת ההשקפה שלהם, ניסיון החיים והידע לגבי נושאים שונים מתוך עולמם הפנימי ומהפרספקטיבה האישית שלהם. ראיון במחקר האיכותני אינו פעולה שגרתית ויומיומית של שאילת שאלות וקבלת תשובות. זו אמנות הדורשת מיומנויות, רגישות וניסיון כאשר על המראיין מוטל תפקיד מרכזי ביצירת מרחב מאפשר בו המרואיין נכון להיחשף, לתת אמון, לחוש נוח ובטוח כדי לגעת בנושאים רגישים ואישיים מעולמו הפנימי. טיב האינטראקציה בראיון תלוי בגורמים שונים המתרחשים בתוך הראיון עצמו מעבר לחשיבות ההכנה והבחירה של מרואיינים. בסדנא נתייחס לאופן שבו נערך הראיון, לניסוח השאלות, לתהליך התפתחות הראיון, להתנהגויות ותגובות של המראיין בתוך האינטראקציה בינו ובין המרואיין - כל אלה הן מיומנויות הכרחיות הנדרשות מהמראיין אותם נלמד ונתרגל. נעסוק על קצה המזלג במיומנויות בסיסיות ומשמעותיות ההופכות שיחה בה נשאלת שאלות וניתנות תשובות לאמנות הנדרשת בקיום הראיון במחקר האיכותני. נתמקד בעיקר בראיונות עומק חצי מובנים ובסיפורי חיים.

***הסדנא מיועדת לסטודנטים לתארים מתקדמים**

תוכנת אטלס

ד"ר אולזין גולדשטיין, מכללת קיי ומכון מופ"ת

תוכנת אטלס נועדה לניתוח תוכן של מסמכי טקסט ומולטימדיה. היא מאפשרת לארגן את המסמכים, לנהל את הניתוח תוך איתור משמעויות של קטעי הטקסט (קידוד), יצירת הקשרים בין מושגי המחקר, כתיבת הערות ופרשנויות, הצגה חזותית של מושגים במהלך דיאלוג מתמשך בין הנתונים המקוריים לבין התובנות המתפתחות של החוקר על הסוגיה הנחקרת. התוכנה מאפשרת ייצוג וניהול הניתוח באמצעים גרפיים. כמו כן היא תומכת בעבודה שיתופית של צוותי חוקרים ואף בביצוע פרויקטים שיתופיים מרחוק דרך רשת האינטרנט. מטרת הסדנה היא לחשוף את המשתתפים לאפשרויות התוכנה תוך התנסות בפעולות בסיסיות בניתוח ערכת חומרים מוכנה. הפעולות הבסיסיות הן:

- יצירת ציטוטים (קטעי טקסט) וקידודם
- הפקת פלטים לפי שאילתות
- יצירת מיפוי חזותי של הקודים וניתוח קשרי גומלין ביניהם
- ניתוח סרטונים ומולטימדיה
- שימוש באטלס לכתובת סקירת ספרות.

משך הסדנה: 3 שעות עם הפסקה של רבע שעה.

Using the Listening Guide

Dr. Miriam Raider-Roth, University of Cincinnati

This post-conference workshop will focus on the application of the Listening Guide, a voice-centered, relational, feminist qualitative methodology for analysis. Developed by Carol Gilligan and colleagues (Brown & Gilligan 1992, Gilligan et al 2003), this analytic methodology is appropriate for research studies that are exploring relational aspects of human experience. The Listening Guide is comprised of 4 distinct listenings: The first listening asks the researcher to listen for the landscape of the narrative – the landmarks, the distinctive features, the “plot” of the stories told. It also asks the researcher to pay close attention to her own responses and to compose a listener’s response. The second listening attends closely to the voice of the self that the participant brings to the interview. The third and fourth listenings, also called the contrapuntal listenings, attend closely to the tensions and harmonies of the thematic voices.

Before the workshop, participants will be asked to read a selection of book chapters in order to familiarize themselves with the Listening Guide theory, philosophy, and history. This will help ground the group in essential understandings of this methodology. Having read these chapters, we will be able to focus our energies on learning how to use the Listening Guide and explore the many possibilities it presents.

References:

- Brown, L. M., & Gilligan, C. (1992). *Meeting at the crossroads*. New York: Ballantine Books.
- Gilligan C, Spencer R., Weinberg, M.K. & Bertsch T.(2003) "On the Listening Guide: A voice-centered relational method." In Camic, P.M., Rhodes, J.E. & Yardley, L. (Eds.) *Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design*. Washington, D.C: American Psychological Association Press.
- Raider-Roth, M. (forthcoming). “Resisting Boys, Resisting Teachers”, *Thymos Journal of Boyhood Studies*.
- Raider-Roth, M. (2011). “Listening to the Heartbeat of the Classroom: Bringing the Listening Guide to School” in Davis, P.C. *Essays for Pleasure*. London: Seagull Books
- Raider-Roth, M., Albert, M, Bircann-Barkey, I., Gidseg, E., Murray, T. (2008) “Teaching Boys: A Relational Puzzle.” *Teachers College Record*, 110(2), 443-481.
- Raider-Roth, M. (2005). “Trusting What You Know: Negotiating the Relational Context of Classroom Life,” *Teachers College Record*, 105(7), 587-628.
- Raider-Roth, M. (2005). *Trusting What You Know: The High Stakes of Classroom Relationships*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers

Publishing Qualitative Study

Mitch Allen, Publisher, Left Coast Press, Inc

This workshop is designed to give you, the qualitative researcher, guidance on how to publish your study. Taught by one of the leading publishers of qualitative books and journals, you will learn how to think about your book or article as a publisher or journal editor would, how to sell them on your idea, and how to get the writing finished. An emphasis will be placed on the importance of researching publication options and networking with gatekeepers. You will be given strategies for approaching and convincing a publisher to publish your book, ways to make your article attractive to editors, and concrete steps for finishing that half-done study on your computer. Bring your book or article idea to be discussed.

Writing for the Public

Akin Ajayi, Freelance Journalist

Research has a relevance that stretches far beyond the pages of peer reviewed journals; public understanding of complex concepts across disciplines is enriched by contributions from academia. At a time when academia is stymied by the twin challenges of fund-raising for research and cutbacks in teaching positions, it is crucial that researchers continue to remind the general public of the importance of their work. However, the communication of research concepts to mainstream audiences is often done by journalists, non-specialists at a remove from original research, and is typically characterised by the over-simplification or distortion of key concepts.

This workshop will concentrate on the key factors that researchers and academics must concentrate upon in order to communicate their ideas and research effectively with a non-academic audience. Emphasis will be placed on writing and speaking for a general audience; we will discuss structure, editing, jargon-free writing and gauging the needs of audiences.

Participants will also have the opportunity to discuss indirect forms of communication with the public, such as media interview management.

Participants are encouraged to bring abstracts or drafts of work in progress, to discuss how best these can be shaped to the needs of a general audience.

Akin Ajayi is a freelance writer and book critic. He writes features, profiles and criticism for The Jerusalem Post, Ha'aretz, The Forward, The Times Literary Supplement and other publications.

Reflecting on and Learning about Critical Methods of Inquiry: Mapping, Ethnography, and Narrative as Participatory Action Research

Einat Manoff, Wen Liu, Jen Giesecking, Hillary Caldwell, Puleng Segalo, Rachel Liebert,
The Graduate Center, City University of New York

What are the dilemmas and possibilities that come from critical, activist epistemologies and methods? Once we've named them, how can we be moved forward by them? In this workshop, we will speak from our experiences using qualitative methods to reflect on our work in action and to learn from others who have used these methods. Grounded in the epistemologies and politics of Participatory Action Research, and the frameworks of Environmental Psychology and Social Psychology, we will share our experiences working with critical mapping, ethnography, and narrative; considering the implications of these transdisciplinary methods and materials for scholars, activists, and research participants. We will share our own stories, treasures, and questionings from the inside - as graduate students of scholar-activism rooted in reflexive learning with the projects and communities with which/whom we work - while facilitating a creative, collective space for workshop participants to do the same. As such we invite people to bring in field notes, transcripts, videos, maps, or other material from their projects for us to explore together.